

הגירה

כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון

Hagira – Israel Journal of Migration

המרכז האקדמי רופין
רפ"א רופין

Hagira Journal | כתב עת הגירה

About 'Hagira' | אודות כתב העת

"הגירה" הוא כתב עת אקדמי שפיט ורב-תחומי העוסק בהיבטיה השונים של תופעת ההגירה. הוא רואה אור בחסות קהילת הגירה ודמוגרפיה של האגודה הסוציולוגית הישראלית ובמימון המרכז האקדמי רופין ו**המכון להגירה ושילוב חברתי**.

כתב העת מתפרסם משנת 2012 בתדירות קבועה של גיליון או שניים מדי שנה. מיום הקמתו עד לספטמבר 2021 היו עורכיו **פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה** מהאוניברסיטה העברית בירושלים ו**פרופ' רחל שרעבי** מהמכללה האקדמית אשקלון. כיום עורכות אותו **פרופ' רבקה רייכמן** מאוניברסיטת חיפה, **פרופ' סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין** מהמרכז האקדמי רופין ו**ד"ר דבי בביס**, מאוניברסיטת אריאל ומכון טרומן באוניברסיטה העברית.

"הגירה" הוא במת פרסום עבור חוקרים מתחומי ידע שונים כגון סוציולוגיה, מדעי המדינה, דמוגרפיה, פסיכולוגיה, עבודה סוציאלית, קרימינולוגיה, תקשורת, כלכלה, ספרות, היסטוריה ותכנון ערים, אשר מתמקדים בסוגיות הקשורות להגירה בינלאומית. מחקרים אלה בוחנים את התהליכים המעצבים את החברה הישראלית שהיא חברת מהגרים, עוסקים בהשפעות ההגירה על תחומי החיים השונים, ומשווים את המתרחש בישראל לתהליכים מקבילים המתרחשים במדינות אחרות בעולם.

Hagira is a refereed, interdisciplinary, academic journal focusing on all aspects of migration. The journal is published and sponsored by the Migration and Demography Section of the Israeli Sociological Society and funded by the Ruppin Academic Center and the [Institute for Immigration and Social Integration](#). The journal has been published since 2012 and appears regularly with one or two volumes annually. From its establishment and until September 2021, the editors were **Prof. Sergio**

DellaPergola from the Hebrew University of Jerusalem and **Prof. Rachel Sharaby** from Ashkelon Academic College. Since October 2021, the editors are **Prof. Rebeca Raijman** from the University of Haifa, **Prof. Svetlana Chachashvili-Bolotin** from the Ruppin Academic Center and Dr. Deby Babis, Ariel University and Truman Institute at the Hebrew University.

The journal serves as a publishing forum for researchers from various fields such as sociology, political science, demography, psychology, social work, criminology, communications, economics, literature, history and city planning exploring issues related to migration. Their studies examine the processes that shape Israel as an immigrant society, deal with the effects of immigration on various dimensions of life, and compare what is happening in Israel to parallel processes that are taking place in other countries in the world.

Editor-in-Chief: Prof. Rebeca Raijman
Associate Editor: Prof. Svetlana Chachashvili-Bolotin
Associate Editor: Dr. Deby Babis, Ariel University

עורכת ראשית : פרופ' רבקה רייכמן
עורכת משנה : פרופ' סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין
עורכת משנה : ד"ר דבי בביס, אוניברסיטת אריאל

Editorial Board:

Prof. Sergio Della Pergola
Prof. Rachel Sharaby
Prof. Moshe Semyonov
Prof. Lilach Lev-Ari
Dr. Rita Sever
Prof. Karin Amit
Prof. Anastasia Gorodzeisky, Tel Aviv University
Prof. Eldad Davidov- University of Cologne, Germany
and University of Zurich, Switzerland

חברי המערכת:

פרופ' סרג'ו דלה-פרגולה (עורך ראשי בין השנים
2012-2021)
פרופ' רחל שרעבי (עורכת משנה בין השנים 2021-
2012)
פרופ' משה סמיונוב
פרופ' לילך לב ארי
ד"ר ריטה סבר
פרופ' קארין אמית
פרופ' אנסטסיה גורודזייסקי, אוניברסיטת תל-אביב
פרופ' אלדד דוידוב, אוניברסיטת קלן, גרמניה
ואוניברסיטת ציריך, שווייץ

Editorial Coordinator:

Mrs. Netta Beeri (2021-2022)
Mr. Doron Dgani (2021-2021)

רכז המערכת:

גב' נטע בארי (2021-2022)
מר דורון דגני (2021 - 2012)

Linguistic editor:

Mrs. Elia Demeter (Hebrew)
Mrs. Joy Pincus (English)
Mrs. Shoshana Silver (English)
Mrs. Iris Israeli (Hebrew)
Mrs. Donna Bossin (English)
Mrs. Lori Abramson (English)
Mrs. Rotem Raz (Hebrew)
Mrs. Diane Romm (English)

עריכה לשונית:

גב' אליה דמטר ז"ל (עברית)
גב' ג'וי פינקוס (אנגלית)
גב' שושנה סילבר (אנגלית)
גב' איריס ישראלי (עברית)
גב' דנה בוסין (אנגלית)
גב' לורי אברהמסון (אנגלית)
גב' רותם רז (עברית)
גב' דיאן רום (אנגלית)

Editorial Board:

Prof. Judit Bokser Liwerant, Universidad Nacional
Autonoma de Mexico, Mexico City
Prof. Barry Chiswick, University of Illinois, Chicago
Monash University, Melbourne
Prof. Jose Moya, Columbia University, New York
Prof. Rainer Munz, Hamburg Institute of
International Economics, and Erste Bank, Vienna
Prof. Alean Al-Krenawi, Ben Gurion University
Prof. Noah Lewin Epstein, Tel Aviv University
Prof. Uzi Rebhun, The Hebrew University of
Jerusalem
Prof. Nissan Rubin, Bar Ilan University
and Ashkelon Academic College
Prof. Sammv Smooha. Haifa University

Editorial Address:

The Institute for Immigration and Social Integration
Ruppin Academic Center
Emek Hefer 402500, Israel
E-mail: JournalofHagira@gmail.com

חברי המועצה הרחבה:

פרופ' יהודית בוקסר ליברנט, אוניברסיטת
נסינגל אוטונומיה דה מכסיקו, מכסיקו סיטי
פרופ' בארי צ'יוויק, אוניברסיטת אילינוי, שיקאגו
פרופ' אנדרו מרקוס, אוניברסיטת מונאש, מלבורן
פרופ' חוזה מויה, אוניברסיטת קולומביה, ניו יורק
פרופ' ריינר מונץ, המכון לכלכלה בין לאומית,
המבורג, מנהל המחקר והפיתוח בקבוצת ארסט
פרופ' עליאן אלקרנאוי, אוניברסיטת בן גוריון בנגב
פרופ' נח לוי אפשטיין, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' עוזי רבהון, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' ניסן רובין, אוניברסיטת בר אילן והמכללה
האקדמית אשקלון
פרופ' סמי סמוחה, אוניברסיטת חיפה

כתובת המערכת:

המכון להגירה ושילוב חברתי
המרכז האקדמי רופין
עמק חפר, 402500, ישראל
דוא"ל: JournalofHagira@gmail.com

ISSN 2223-0009

הנחיות למחברים

- היקף המאמר עד- 8,000 מילים.
- המאמר לא נמסר לפרסום בכתב עת אחר.
- המאמר ייכתב בתוכנת Word, בגופן Tahoma, גודל 10, רווח של שורה וחצי, מיושר לשני הצדדים.
- פסקה חדשה תצוין בהזחה ולא ברווח כפול.
- ציטוטים יצינו בהזחה מצד ימין.
- ניתן לשלב במאמר חומרים מקוריים ממגוון תחומי היצירה, כגון תמונות וסרטונים.
- יש להגיש את המאמר לאחר עריכה לשונית ולצרף תקצירים בעברית ובאנגלית בני 200 מילים כל אחד. התקצירים יכללו את שם המאמר.
- לאחר התקציר בעברית יופיעו 5-6 מילות מפתח.
- יש להוסיף למאמר דף נפרד ולציון בו בעברית ובאנגלית, את שמות המחברים, תוארם האקדמי, שיוכם המוסדי ומספר שורות אודות המחברים.
- הפניות יופיעו בטקסט בסוגריים. המילה "שם" לא תופיע בטקסט ויש לציין מחדש את המקור.
- ההערות יופיעו בסוף כל עמוד כהערות שוליים (footnotes).
- הרשימה הביבליוגרפית תותקן לפי כללי APA, התקפים כיום בכתב העת של האגודה הסוציולוגית "סוציולוגיה ישראלית". יש להקפיד על התאמה מלאה בין האזכורים בטקסט לבין הופעתם ברשימת המקורות.
- בהליך השיפוט המערכת מסתייעת בחוות דעת של קוראים מעריכים ומקפידה על שיפוט אובייקטיבי – אנונימי.
- המחברים יתבקשו לתקן את המאמר לפי חוות הדעת ובהתאם להנחיות העורכים שיצורפו אליהן. המאמרים יעברו עריכה לשונית והמחברים יידרשו לתיקונים נוספים ולאישורו הסופי של המאמר לפני פרסומו.
- מאמר שהתקבל לפרסום יועלה לאתר כתב העת, עוד בטרם הופיע הגיליון המלא.

חוקרים מוזמנים לשלוח מאמרים אל:

journalofhagira@gmail.com

Author Guidelines

- Submissions should not exceed 8,000 words.
- Submissions must not have been submitted for publication to any other journal in Hebrew.
- Submissions must be in Word format, using the Tahoma font (in Hebrew and English), 10 point, 1.5 line spacing and justified.
- New paragraphs should be indicated by indentation and not by leaving an extra vertical space.
- Quotations should be indicated by indenting from the left.
- Authors may embed original materials from various media, e.g., photographs and video clips.
- Papers should be submitted after editing, and must include abstracts in Hebrew and English (200 words each). The abstract should include the title of the paper.
- 5–6 keywords should be provided, following the abstract in Hebrew.
- On a separate page, attached to the paper, authors should note in Hebrew and English their name, academic rank, institutional affiliation, and a brief biography, in no more than a few lines.
- References are to be embedded in the text and closed inside parentheses. 'Ibid' should not be used; rather, the source should be noted again.
- Footnotes should appear at the bottom of each page.
- The bibliography should be prepared using APA citation style, the accepted format of Israeli Sociology, the journal of the Israel Sociological Society. References within the text must be fully compatible with their appearance in the source list.
- An objective, anonymous refereeing process will be used.
- Authors will be asked to correct their papers as indicated by the referees and the attached editorial guidelines. Papers will be copy edited and authors will be asked to make further corrections and give final approval before publication.
- Papers accepted for publication will be uploaded to the journal's website before the full issue of the journal appears.

Please submit papers to:

journalofhagira@gmail.com

הגירה - כתב עת אקדמי רב תחומי מקוון
Hagira - Israel Journal of Migration
גיליון מס' 16 - תשפ"ה | Vol. 16 2025

מאמרים מקוריים / Original Articles	עמוד- Pages
דבר העורכות / Editor Note	3-5
"עכשיו אני גם ישראלי": מבירא עמיקתא לאיגרא רמא – חוויות חיים וזהויות אצל ילדים של מהגרי עבודה בעקבות קבלת מעמד אזרחי בישראל / דבי בבסי, אנאבל פרידלנדר-ליפסיק וגליה צבר.	6-20
"Now I am also Israeli": From Illegality to Legality - Life experiences and identities of migrant workers' children after receiving civil status in Israel / Deby Babis, Anabel Lifszyc-Friedlander and Galia Sabar	6-20
גישור וסטטוס אזרחי בקרב מבקשי מקלט בישראל / רות תלמי-כהן לאה קאסה	21-43
Mediation and Civil Status among Asylum Seekers in Israel / Ravit Talmi-Cohn and Leah Kassa	21-43
השכלה גבוהה, השתלבות לא שוויונית: הגירה ותעסוקה של ערבים אזרחי ישראל בגרמניה מנקודת מבט מגדרית / גידאא זועבי ורבקה רייכמן	44-78
Highly Skilled but Unequally Integrated: Gendered Migration and Labor Outcomes of Arab Israelis in Germany / Ghaida Zoabi and Rebeca Raijman	44-78
מחלב ודמשק הנחשלות לבואנוס איירס: מבני הזדמנויות וזמות אתנית בקרב יהודים סורים בארגנטינה הפרוניסטית / סילבינה שאמאגסר	79-106
From Aleppo and Damascus to Buenos Aires: Opportunity Structures and Ethnic Entrepreneurship among Syrian Jews in Peronist Argentina /Silvina Schammah Gesser	79-106
התערעורת סמכות האב היהודי המהגר כפי שהיא מיוצגת בקולנוע האמריקאי בשנות העשרים והשלשים של המאה העשרים / יעל אוהד קרני	107-133
Undermining the Jewish father's Authority Immigrant in the United States and its Representation in American Cinema circa a century ago / Yael Ohad-Karny	107-133

הזדקנות בארץ חדשה: סקירה נרטיבית של מדיניות, אתגרים ומשאבים של מהגרים מבוגרים / פנינה דולברג	134-157
Aging in a New Land: A Narrative Review of Policies, Challenges, and Resources of Older Immigrants / Pnina Dolberg	
תקצירים	158-163
Abstracts	164-169
ביוגרפיות	170-172
Bios	173-175

דבר העורכות

רבקה רייכמן, סבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין ודבי בביס

אנו שמחות להגיש לקוראים ולקוראות את הגיליון השישה עשר של כתב העת **הגירה**. הגיליון מציג מחקרים הבוחנים את חוויית ההגירה בעידן המודרני ודנים ביזקות בין מעמד חוקי, למבנים חברתיים ולתהליכי זהות בעיצוב מסלולי חיים ושייכות. דרך נקודות מבט מגוונות הגיליון מאפשר להתבונן בהגירה כתהליך מתמשך שבו מהגרים ומהגרות מנהלים משא ומתן על שייכות, על זכויות ועל מעמד מול מוסדות המדינה והחברה הקולטת.

שני המאמרים הפותחים את הגיליון עוסקים בסטטוס חוקי ובמשמעויותיו החברתיות, ומראים כיצד חיים בסטטוס חוקי לימינלי או שינוי מעמד מעצבים שייכות, הזדמנויות וגבולות של זכאות.

דבי בביס, אנאבל פרידלנדר-ליפסיק וגליה צבר בוחנות במאמך "עכשיו אני גם ישראלי" את חוויותיהם של ילדי מהגרי עבודה שקיבלו מעמד אזרחי בישראל בשנים 2006 ו-2010 במסגרת מחווה הומניטרית חד-פעמית. המחקר, המשלב שיטות כמותניות ואיכותניות, מצביע על תחושת שייכות גבוהה לישראל בקרב רוב המשתתפים, לצד מתחים פנימיים הנוגעים למרכיבי זהות דתיים ואתניים. לקבלת המעמד האזרחי מיוחסות ארבע השלכות מרכזיות: האפשרות לשרת בצה"ל, האפשרות לטוס לחו"ל, נגישות טובה יותר לשוק העבודה וחירות מן הפחד מגירוש. תרומתו הייחודית של המאמר היא בהגדרת השינוי המתרחש בעקבות קבלת המעמד האזרחי כמעבר מאי-חוקיות לחוקיות. את משמעות המעבר החוקרות מציגות באמצעות המושג "חירות" והשלכותיו הקונקרטיות על חיי היומיום. הסטטוס החוקי אינו רק מסגרת פורמלית אפוא, אלא תנאי המאפשר בחירה אמיתית במסלול החיים.

רזית תלמי-כהן ולאה קאסה מנתחות במאמך "גישור וסטטוס אזרחי בקרב מבקשי מקלט בישראל" את חוויותיהם של מבקשי מקלט מאפריקה המועסקים כמגשרים בתרגום לשוני ותרבותי במסגרת המדינה ובארגוני סיוע. המאמר מציג את המושג "לימינליות כפולה" וטוען כי המגשרים מצויים בעמדה כפולה: הם עצמם חסרי מעמד קבוע וחלק מקהילה המצויה בלימינליות חוקית, אך תפקידם מחבר אותם למוסדות המדינה, ולעיתים הם נתפסים בשל כך כנציגי הממסד. מהמחקר עולה כי השליטה בעברית ובשפת הרשויות מעניקה למגשרים יתרון מעשי ומרחיבה את יכולתם לתווך בין הקהילה למערכות המדינה. אולם אין מדובר במיומנות תעסוקתית בלבד אלא במנגנון המסייע בהתמודדות עם בירוקרטיה, בבניית אמון ובהיווצרות "סטטוס אזרחי מדומיין", כלומר מצב שבו המגשרים נתפסים כאזרחים אף שאין להם מעמד אזרחי. המאמר גם מראה כיצד תפקיד המגשר מתרחב מתרגום בלבד לפרקטיקות של ייעוץ ותיווך בירוקרטי ולעיתים לפעילות חברתית-פוליטית.

גידא זועבי ורבקה רייכמן מרחיבות את הדיון אל מעבר לגבולות ישראל במאמר "השכלה גבוהה, השתלבות לא שוויונית: הגירה ותעסוקה של ערבים אזרחי ישראל בגרמניה מנקודת מבט מגדרית". זהו מחקר איכותני המבוסס על ראיונות עומק, הבוחן כיצד המשתתפים חווים ומפרשים את ההגירה ואת ההשתלבות בחיי היומיום. מן המאמר עולה כי קיימים הבדלים

מגדריים במניעי ההגירה וכי יש בהם גם מרכיב פוליטי. אצל גברים בולטים יותר שיקולים תעסוקתיים ותכנון קריירה, ואילו אצל נשים, בייחוד נשים נשואות, משקלם של שיקולים משפחתיים גבוה יותר. המאמר אף מראה כיצד מגדר, מצב משפחתי, הורות ותחום עיסוק מעצבים השתלבות תעסוקתית ושביעות רצון. הממצאים מצביעים על פערים מגדריים ברורים: בעוד גברים מדווחים לרוב על הישגים תעסוקתיים וכלכליים טובים יותר, נשים, ובפרט נשים נשואות עם ילדים, מתארות מגבלות בקידום המקצועי המתבטאות בהעסקה חלקית, בירידה במעמד התעסוקתי ובהכנסה נמוכה יותר, גם כאשר הן מדווחות על שליטה גבוהה בגרמנית. פערים אלה ממחישים "קנס מגדרי" בהשתלבות התעסוקתית, כלומר מחיר מבני שנשים משלמות על רקע חלוקת תפקידים משפחתיים ותנאי שוק העבודה. המשתתפים סיפרו כי חוויית המיעוט שלהם בגרמניה שונה מזו שחשו בישראל, על רקע תנאים חברתיים ופוליטיים אחרים. הריחוק מן הסכסוך הישראלי-פלסטיני והחיים בסביבה פלורליסטית יותר הפחיתו את המטען הפוליטי של זהויות אתניות ודתיות בחיי היומיום, ובכך שינו את חוויית המיעוט של המשתתפים.

סילבינה שאמאגסר בוחנת במאמרה "מחלב ודמשק לבואנוס איירס: מבני הזדמנויות ויזמות אתנית בקרב יהודים סורים בארגנטינה הפרוניסטית" את היזמות האתנית של יהודים סורים בארגנטינה במחצית הראשונה של המאה העשרים, ובייחוד בתקופה הפרוניסטית, מפרספקטיבה היסטורית. תרומתו המרכזית של המאמר היא בהצעת מודל משולב המנתח יזמות מהגרים דרך המפגש בין מבני הזדמנות פוליטיים-כלכליים במדינת היעד ובין המשאבים שהיזמים המהגרים מביאים עימם ומפתחים עם הזמן, כגון רשתות משפחתיות וקהילתיות, הון חברתי, ידע, וכן יכולת לגייס הון ולבנות ערוצי שיווק, הפצה ומכירה. באמצעות השוואה בין שלושה מסלולים עסקיים של משפחות שונות בקהילה, המאמר מדגים כיצד אותו הקשר מוסדי יכול להניב תוצאות שונות, בהתאם למשאבים, לקשרים החברתיים וליכולת למנף הזדמנויות. השוואה זו מסייעת להסביר שונות פנימית בתוך אותה קהילה שלא באמצעות הסברים תרבותיים כלליים בלבד. המאמר מעשיר את הדיון על כלכלה אתנית בכך שהוא מראה כי הצלחה, כישלון ועמידות אינם תלויים רק במוטיבציה או ב"תרבות יזמית", אלא גם באופן שבו הזדמנויות והגבלות מוסדיות נפגשות עם משאבים חברתיים וארגוניים של מהגרים.

יעל אוהד-קרני בוחנת במאמרה את התערערות סמכותו של האב היהודי המהגר כפי שהיא מיוצגת בקולנוע האמריקאי בשנות העשרים ובראשית שנות השלושים, במסגרת תת-הז'אנר "סרטי מהגרים". המאמר מתבסס על ניתוח איכותני של שנים עשר סרטים פופולריים ומראה באמצעותם כיצד המעבר לחברה חדשה מערער את מעמד האב במשפחה, הן כמפרנס והן כסמכות ערכית ותרבותית. בתוך כך חוזרת שוב ושוב דמות האב כרוכל ותלמיד חכם, המתקשה להחזיק במעמד ובכבוד שהיו לו בעבר, בעוד ילדיו משתלבים מהר יותר ותופסים בהדרגה מקום מרכזי במשפחה ובחיים הציבוריים. תרומתו הייחודית של המאמר היא בהצבת הקולנוע כמרחב המאפשר להבין הגירה כתהליך משפחתי ומגדרי, שבו יחסי דורות, כבוד וסמכות נבחנים מחדש, ובחשיפת הפער בין המציאות החברתית והכלכלית של המהגרים לדימוי הקולנועי שלהם.

הגיליון נחתם במאמרה של פנינה דולברג "הזדקנות בארץ חדשה", המשתייר לקטגוריית סקירת ספרות ומציג סקירה נרטיבית של מחקר ומדיניות על הזדקנות בהקשר של הגירה. המאמר מתמקד במהגרים מבוגרים וזקנים שהגיעו לישראל בחסות חוק השבות, ומשלב ספרות מחקר על מדינות קולטות הגירה נוספות כדי למקם את המקרה הישראלי בהקשר השוואתי. דולברג דנה

במדיניות, באתגרים ובמשאבים הרלוונטיים לאוכלוסייה זו, ומדגישה את ייחודיות המודל הישראלי לצד קשיים המוכרים גם בהקשרים אחרים, ובהם היבטים כלכליים, לשוניים, בריאותיים, חברתיים-תרבותיים ומשפחתיים. היא משתמשת בפרספקטיבת מהלך החיים ובגישה העוסקת בהצטלבויות (Intersectionality) כדי להראות כיצד שילוב של גיל, מצב כלכלי והשכלה עלול להעמיק קשיים כלכליים, בריאותיים וחברתיים בקרב מהגרים מבוגרים. בהקשר הבריאותי הסקירה מציעה דיון ביקורתי באפקט המהגר הבריא ומצביעה על ממצא ישראלי, אפקט המהגר החולה – עולים מבוגרים המדווחים על בריאות נמוכה מזו של ילידי הארץ תקופה ממושכת לאחר ההגירה. המאמר לא רק משרטט את מפת הידע והמדיניות בתחום אלא גם מציע כיווני פעולה קונקרטיים לשיפור שירותים, להנגשת זכויות ולפיתוח מענים מבוססי ראיות.

מאמרי הגיליון מראים כיצד חוויית ההגירה וההשתלבות נוצרת במפגש בין מוסדות המדינה והחברה הקולטת ובין המעמד החוקי והזכויות הנלוות אליו. הם אף מדגישים את מקומם של שוק העבודה, אתניות ומגדר בעיצוב מסלולי השתלבות. לצד זאת, יחסים בין-דוריים בתוך המשפחה וייצוגים תרבותיים מאירים את ממדי המשמעות החברתית של תהליכים אלה. בהצבתם יחד המאמרים מציעים תמונה רב-ממדית של הגירה כתהליך שמארגן מחדש שייכות, הזדמנויות וזהות.

אנו מקוות שהגיליון יעורר מחשבה ודיון, ויתרום להבנת המורכבויות של הגירה והשתלבות במצבים חברתיים ופוליטיים מגוונים, ובהקשרים עכשוויים והיסטוריים כאחד. קריאה נעימה.

"עכשיו אני גם ישראלי":

מבירא עמיקתא לאיגרא רמא – חוויות חיים וזהויות אצל ילדים של מהגרי עבודה בעקבות קבלת מעמד אזרחי בישראל¹

דבי בביס*
אנאבל פרידלנדר-ליפסיק**
גליה צבר***

תקציר

בשנים 2006 ו-2010, בעקבות תביעה של ארגוני חברה אזרחית מקומיים ובינלאומיים, העניקה ישראל מעמד אזרחי לכ-1,500 ילדים של מהגרי עבודה במהלך שכונה "מחווה הומניטרית חד-פעמית". אלפי ילדים אחרים, שלא עמדו בקריטריונים, נותרו חסרי מעמד אזרחי. מחקר זה, שנערך בשיטות מחקר כמותניות ואיכותניות, בחן כיצד נבנו ועברו תמורות חוויות החיים של ילדים אלה בעקבות הענקת המעמד האזרחי. מהממצאים עולה כי 80% מילדי מהגרי העבודה חשים שייכות גבוהה לחברה הישראלית ומגדירים את עצמם ישראלים. לקבלת המעמד האזרחי היו ארבע השלכות מרכזיות על חוויות החיים של הילדים: האפשרות לשרת בצה"ל, האפשרות לטוס לחו"ל, נגישות טובה יותר לשוק העבודה וחירות מהפחד מגירוש וגם מהגירוש עצמו. המחקר חושף גם את הסתירות הפנימיות בהגדרה העצמית שלהם כישראלים הנובעות מהזהויות הדתיות והאתניות הטבועות בהם. מהות השינוי בעקבות קבלת המעמד האזרחי מתגלמת במושג חירות – החירות לעשות ולהיות מה שהם רוצים.

מילות מפתח: ילדי מהגרי עבודה, מעמד אזרחי.

* אוניברסיטת אריאל ומכון טרמן באוניברסיטה העברית

** אוניברסיטת תל אביב ומכללת גורדון

*** המכללה האקדמית תל אביב-יפו ואוניברסיטת תל אביב

¹ מאמר זה מבוסס על מחקר שפורסם במקור באנגלית:

Babis, D., Lifszyc-Friedlander, A., & Sabar, G. (2018). Now I am also Israeli: From illegality to legality - Life experiences and identities of migrant workers' children after receiving civil status in Israel. *International Migration*, 56(3), 173–185.

מבוא

ילדים של מהגרי עבודה ברחבי העולם מפלסים את דרכם באזורים של אי-חוקיות (Negrón-Gonzales, 2013), ולכן חוויית האי-חוקיות היא חוויה קיומית עבורם. יש המתגוררים במדינות המארחות ללא כל מעמד, ויש הנהנים ממעמד חוקי כלשהו, וביכותו גם למשפחתם יש סיכוי לקבל מעמד. לעיתים נשללות מהם זכויות אדם בסיסיות כמו חינוך, בריאות ורווחה שהמשפט הבינלאומי דורש ממדינות להעניק לכל הילדים המתגוררים בתחומן, והם חיים תחת איום מתמיד של גירוש מהמקום שהם רואים בו את מכורתם (Abrego, 2006; Ley, 2014). בנסיבות אלו, המעמד האזרחי המיוחל הוא אירוע משנה חיים עבור משפחותיהם. מאמר זה בחן את חוויית החיים של ילדים אלו בישראל בעקבות הענקה של מעמד אזרחי העשוי להשתדרג לאזרחות.

בשנות ה-80 של המאה ה-20 נגלו ניצני הגירת העבודה בישראל. רוב המהגרים הגיעו מדרום אמריקה, מאפריקה ומדרום-מזרח אסיה, בעיקר מהפיליפינים (Kemp & Rajman, 2008). מקצתם הגיעו לישראל בגיל צעיר מאוד, ומרבית ילדיהם נולדו בה. ישראל אינה מעניקה מעמד מכוח לידה (ius sanguinis), ולכן ילדים אלו שנולדו בישראל או המתגוררים בישראל מילדותם אינם זכאים לכל מעמד אזרחי. מאז הגעת מהגרי העבודה הראשונים, נמנעו ממשלות ישראל לדורותיהן מהתוויית מדיניות ברורה שתאפשר לבני הקבוצה גישה לאפיקים משלבים בחברה לרבות הילדים שייולדו להם בישראל במרוצת השנים, אלא בחרו לראות בקבוצה מובחנת זו תופעה זמנית, נטע זר תרתי משמע. ולפיכך עמלו וטרחו להגדיר בחוק מכסות כניסה ותקנות גירוש בלבד.

עם זאת בשנת 2006, בעקבות תביעה של ארגוני חברה אזרחית ישראליים ובינלאומיים, העניקה ממשלת ישראל תושבות קבע ל כ 1,500 ילדי מהגרי עבודה. המהלך שכונה "מחווה הומניטרית חד-פעמית", התנה את קבלת המעמד בעמידה בקריטריונים נוקשים. בשנת 2010 המחווה זכתה לפעימה שנייה. מחקרנו בוחן כיצד נבנו ועברו תמורות חוויית החיים של הילדים הללו בעקבות קבלת המעמד האזרחי.

לעומת מחקרים קודמים על ילדים של מהגרי עבודה בישראל שבדקו היבטים שונים של חיים באזורי אי-חוקיות כמו תחושת שייכות ונגישות לשירותי בריאות וחינוך (Eliyahu-Levy & Ganz, 2016; Harper & Zubida, 2010; Elias & Kemp, 2010; Kemp, 2007; Lifszyc-Friedlander, 2009; Meir, Slone & Lavi, 2012; Meir, Slone, Levis, Reina & Livni, 2012; Sabar & Gez, 2009; Shapiro, 2013; Zubida, Lavi, Harper, Nakash & Shoshani, 2013), מחקר זה מתמקד בחוויית הילדים בעקבות הענקת תושבות הקבע. זאת ועוד, מחקרים קודמים התמקדו בילדים צעירים או במתבגרים, ואילו מחקר זה בחן ילדי מהגרי עבודה בני 12–27.

לאחר סקירת ספרות של התמה בפרספקטיבה גלובלית, המאמר מציג את התהליך, את נסיבותיו ואת השלכותיו בספרה המקומית. לאחר פירוט שיטות המחקר שנבחרו וביאורן, הממצאים מתמקדים בהשלכות של קבלת מעמד אזרחי מנקודת מבטם של ילדי מהגרי העבודה עצמם. בדיון אנו מנתחות את ההשלכות והתוצאות רבות-הרבדים של המעבר מאי-חוקיות לחוקיות על חייהם של הילדים.

סקירת ספרות

אי-חוקיות בחייהם של ילדי מהגרי עבודה

"אי-חוקיות" איננה רק מושג משפטי-פוליטי ותוצר של נסיבות חברתיות-פוליטיות. למעשה היא יוצרת מציאות ייחודית בעולם (Willen, 2007). אין ספק שהיעדר מעמד אזרחי משפיע על תחושת השייכות הכוללת והחלקית של הפרט בתוך החברה (Menjívar, 2006). ההיעדר אף מצר את היקף זכויות האדם והופך גורם מכריע גם בתחולת החיים וגם בריבוד החברתי של ילדי מהגרי עבודה במדינה המארחת (Meloni, Rousseau, Montgomery & Measham, 2014; Portes & Rumbaut, 2005).

ככלל, ילדים של מהגרים חסרי מעמד פגיעים יותר; הגישה לשירותי בריאות, לסיוע כספי ולדיוור מוגבלת, והסיכוי לעבוד בעבודה מסוכנת ובשכר נמוך, גבוה יותר (Myers, 2007). ולעיתים קרובות הם אינם יכולים לרכוש הכשרה מקצועית ואקדמית (Abrego, 2008). על משפחה חסרת מעמד תמיד להיות מוכנה לגבש מחדש הרגלים יום-יומיים, לפתח שגרת הישרדות ולעצב לעיתים תכופות שאיפות וציפיות לעתיד (Ferreira, 2015).

עם זאת, השתלבותם של מהגרים חסרי מעמד וילדיהם בחברה המארחת אינה מונוליתית, אלא מושפעת בראש ובראשונה מיישום מדיניות בסוגיית זכויות ילדים וכן מגורמים כמו מגדר, ארץ מוצא, גיל הגירה ורמת השכלה (Rumbaut, 2004). נוסף על כך, נמצא כי קשרים חברתיים עם בני גילם, בין מהגרים בין מקומיים, הם אחד הגורמים התורמים ליכולתם של ילדי מהגרי עבודה צעירים להתמודד עם היעדר מעמד אזרחי במדינה המארחת (Tassara, 2014).

חויית ההדרה בשל היעדר מעמד חוקי יוצרת במקרים רבים תנאים טראומטיים הפוגעים בבריאותם הנפשית של כל בני המשפחה. ילדי מהגרי עבודה רבים חיים במצב של פחד וחוסר ביטחון וחווים חוסר אונים, דיכאון, חרדה, ייאוש, תחושת חוסר מסוגלות, אשמה, תסכול, כעס ודאגה מתמדת (Saad, 2013). רגשות אלה מופיעים בדרך כלל בגיל ההתבגרות, בשנות התיכון האחרונות. בשלב זה הילדים מבינים שכבר אינם מוגנים מתוקף היותם קטינים, כלומר לא חוקיים "דה יורה", אך נוכחים במרחב הציבורי "דה פקטו" (Abrego & Gonzales, 2010; Gonzales, 2011). כדי ליישב את הסתירה המובנית והמובהקת הזו בין תחושת השייכות האמיצה לחברה המארחת לבין היעדר זכויות אזרח בה, דרשו ילדי מהגרי העבודה פעמים רבות פתרונות אזרח. כעת נראה כיצד מדינות שונות התמודדו עם אותה סתירה ואותה תביעה לקבלת מעמד אזרחי.

גישה למעמד אזרחי – ילדי מהגרי עבודה בפרספקטיבה גלובלית

קביעת זכאות להתאזרחות בחברות דמוקרטיות היא סוגיה שנויה במחלוקת בקרב ציבור מקבלי ההחלטות (Lifszyc-Friedlander, 2009; Menjívar, 2006), ובעשורים האחרונים הפכה סוגיית הזכאות של ילדי מהגרי עבודה לסוגיה מרכזית במדינות רבות ברחבי העולם. נוכחותם מציבה אתגרים מרובים וקשים לפיצוח בפני המחוקקים וקובעי המדיניות במדינות המארחות (Bhabha, 2009; Paz, 2016). אולם אף שמספר הילדים שנולדים וגדלים במדינות הגירה הולך וגדל, זכויותיהם נותרות לא תמיד מוסדרות (Ferreira, 2015). יש מדינות אשר הקשיחו את מדיניותן, אחרות ריכזו את מדיניותן וחלקן נותרו אדישות לסוגיה.

אירלנד למשל הקשתה על ילדי מהגרי עבודה להתאזרח. בשנות ה-90 של המאה ה-20 העניקה ממשלת אירלנד אזרחות לילדי מהגרי עבודה מכוח לידה (Jus Solis), אף אם הוריהם לא החזיקו במעמד חוקי. ואולם מאז שנות האלפיים, אזרחות מוענקת רק לילדים שהוריהם התגוררו באירלנד באופן חוקי במשך שלוש שנים לפני הלידה (Garner, 2007). עד לעשור הראשון של המאה ה-21 דנמרק, פינלנד, שוודיה, הולנד ואיטליה אימצו מדיניות דומה (Eurostat, 2010), אולם בשנים האחרונות גם במדינות אלו הוטלו מגבלות נוספות על קבלת אזרחות של ילדי מהגרים. גרמניה היא דוגמה למדינה ששינתה את עילת הבסיס להתאזרחות מקשרי דם (Jus Sanguinis), כלומר על פי מעמד ההורים לעילת מגורים במדינה למשך זמן קצוב (Jus Domicile). לפיכך מאז שנת אלפיים, ילדי מהגרי עבודה המתגוררים בגרמניה זכאים להגיש בקשה להתאזרחות (Morjé Howard, 2008). מגמות דומות נצפו בפורטוגל (2006), בלוקסמבורג (2009) וביוון (2010) (Matias, 2016).

ארצות הברית וקנדה הן מדינות הפועלות לפי עקרון ה-Jus Solis. לפיכך, ילדי מהגרי עבודה שנולדו במדינות הללו הם אזרחים מכוח לידה; עם זאת, משפחותיהם נותרות ללא מעמד חוקי. כך מקצתם של בני המשפחה אוחזים במעמד חוקי ומקצתם נטולי מעמד (Fix & Zimmermann, 2001).

גישה למעמד אזרחי – ילדי מהגרי עבודה בישראל

בסוף שנות ה-80, במהלך האינתיפאדה הראשונה, החלו להגיע לישראל מהגרי עבודה מרחבי העולם. עד אז היו בישראל מהגרי עבודה מעטים, ולא הייתה מדיניות הגירה ברורה בעניין זה. עם התעצמות האירועים הביטחוניים והסגרים על יהודה שומרון ועזה בשנים אלו, התירה הממשלה לחברות כוח אדם לגייס עובדים מרחבי העולם במקום העובדים הפלסטינים בסקטור החקלאות והבניין. מהגרי העבודה הראשונים שהגיעו היו טורקים, רומנים, פיליפינים ותאילנדים. לצד עובדים אלה בעלי אשרות עבודה, נכנסו לישראל גם מחפשי עבודה שנכנסו על אשרות תייר, בעיקר מאפריקה ומאמריקה הלטינית (Rosenhek, 1999; Sabar, 2007).

תוך פחות מעשור, הגיע מספרם של מהגרי העבודה בישראל ליותר מ-250,000, שנחלקו ל-43% בעלי אשרות עבודה ול-57% נטולי אשרות עבודה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יוני 2003)². ב-2003 היו מהגרי עבודה 10% מכוח העבודה בישראל ו-3%-4% מהאוכלוסייה הכוללת שמנתה כשישה מיליון. במשך השנים מקצתם של מהגרי עבודה, בעלי אשרות עבודה ונטולי, הקימו משפחות³. ב-2004 הוערך מספר הילדים שנולדו בישראל או שהגיעו אליה בגיל צעיר מאוד ב-2,500 (Lifszyc-Friedlander, Bar Zuri & Bar Ilan, 2004). חשוב לציין שלפי הנוהל בישראל, נשללה אשרת העבודה של מהגרי עבודה והם הפכו חסרי מעמד, אם ילדיהם שנולדו בישראל המשיכו להתגורר בארץ שלושה חודשים לאחר לידתם.

לפי התפישה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ועל פי חוק השבות, המבוסס על עקרון ה-Jus Sanguinis, יהודים וצאצאי יהודים זכאים לעלות לישראל ולהתאזרח בה עם הגעתם. לאחרים, גם אם חיים ועובדים בה שנים ארוכות, קיימים מסלולים מוגבלים מאוד לקבלת אזרחות ישראלית. לעניינו של מאמר זה, אחת התוצאות העקיפות של מדיניות זו היתה התפיסה כי מהגרי עבודה

² ראוי לזכור כי בשל היות שהייתם ש רבים מהם לא חוקיים, הנתונים הרשמיים לא תמיד מדויקים.
³ כולל משפחות חד הוריות וגם ילדים שאחד מהוריהם היה מהגר והשני ישראלי.

הם זמניים ואינם אזרחים פוטנציאליים; הם וילדיהם – גם אם נולדו וגדלו בישראל – נתפסים מנותקים ממנה תרבותית, חברתית ופוליטית.

היעדר מעמד אזרחי אינו רק עניין פוליטי-ביוקראטי של קבלת זכויות ונשיאה בחובות, אלא משפיע ישירות על חייהם של ילדי מהגרי עבודה בישראל (Lifszyc-Friedlander, 2009; Zubida et al., 2013). לדוגמה, מכיוון שאינם זכאים להנפיק תעודת זהות בגיל 16, כמו כל מתבגר ישראלי, הם אינם יכולים להנפיק רישיון נהיגה, להצטרף לליגות ספורט לאומיות ולעבוד כחוק. נוסף על כך, בגיל 18 הם אינם יכולים להתגייס לצה"ל כמו חבריהם האזרחים.

כשמספרם ההולך וגדל של מהגרי עבודה בתחילת שנות האלפיים החל להיות מוצג על ידי רבים בהנהגה הפוליטית במדינת ישראל כ"בעיה לאומית", יצרה מדינת ישראל מנגנוני גירוש של חסרי מעמד לרבות ילדים (Willen, 2007). בעקבות הפרקטיקה החדשה, התעורר שיח ציבורי בנוגע לזכויות ילדים של מהגרי העבודה. בחודש יוני 2006, לאחר שנים של דיונים סוערים בכנסת וכינון ממשלה חדשה בראשותו של אהוד אולמרט, התקבלה החלטה אד-הוק חסרת תקדים שסללה את הדרך לקבלת מעמד אזרחי עבור כ-1,500 ילדים שנולדו למהגרי עבודה וכן לבני משפחתם הגרעינית (Elias & Kemp, 2010; Kemp, 2007; Lifszyc-Friedlander, 2009; Sabar & Gez, 2009).

לפי החלטה זו, תושבות קבע תינתן לכל ילד העומד בתנאים הבאים: (1) התגורר בישראל לפחות שש שנים, ללא קשר למדינת הלידה; (2) הגיע לישראל לפני גיל 14; (3) דובר עברית; (4) סיים לפחות כיתה אחת בבית ספר ישראלי; ו-(5) הורי הילד נכנסו לישראל באופן חוקי, גם אם פג תוקפו של מעמדם. ההחלטה גם העניקה מעמד של תושבות קבע לאחים ולהורים של הילד המתגוררים בישראל, וכן אשרות עבודה להורים. ההחלטה קבעה כי לאחר שהילדים ישלימו שנה של שירות צבאי, הם ומשפחותיהם יתאזרחו. אף שהחלטה זו כונתה "מחווה הומניטרית חד-פעמית", החלטה דומה התקבלה גם ב-2010. נתונים רשמיים על תוצאות ההחלטה לא פורסמו מעולם, אך מעריכים כי כ-1,500 ילדי מהגרי עבודה קיבלו מעמד אזרחי בעקבות ההחלטות מ-2006 ומ-2010.

מתודולוגיה

המחקר מבוסס על נתונים שנאספו בשיטה המשלבת כלי מחקר איכותניים וכמותניים הפורסים תמונה כוללת ומשופרת של התופעה הנחקרת. (Bryman, 2007). הנתונים הכמותיים נאספו באמצעות שאלון אנונימי בעברית בן 66 שאלות ברירה. מקצת השאלונים חולקו באירועים קהילתיים, ואחרים באמצעות טכניקת "כדור שלג". מטרתו הייתה ללמוד על תפיסותיהם של ילדי מהגרי עבודה ועל חוויותיהם בנוגע להשלכות של קבלת המעמד על זהותם והשתלבותם.

המשיבים היו ילדים מגיל שש ומעלה שקיבלו תושבות קבע בישראל מאז ההחלטה בשנת 2006 והיו בני 12 ומעלה בעת מילוי השאלון. המדגם כלל 85 משיבים: 47% היו בני 12–17 ו-53% בני 18–30; 58% היו צעירים ו-42% צעירות הוקפד על תואם בין גודלן היחסי של קהילות מהגרי העבודה השונות בישראל לבין מספר המשיבים: 55% אסיאתים (הפיליפינים, תאילנד), 30% מאמריקה הלטינית (קולומביה, אקוודור, פרו) ו-15% מאפריקה (ניגריה, קניה, גאנה). 78% מהמשיבים נולדו בישראל, ו-22% נולדו מחוץ לה ובאו בשעריה לפני גיל 14. מוצאם של 74%

מזוגות הורי המשיבים היה זהה, והשאר (26%) שונה. 70% מהמשתתפים התגוררו בתל אביב, בעיקר בדרום העיר (61%), והשאר (30%) ברחבי ישראל; 50% דיווחו על לימודים בבית הספר היסודי ביאליק-רוגוזין בדרום תל אביב, שרוב תלמידיו ממשפחות של מהגרי עבודה ופליטים (Dvir, Aloni & Harari, 2015), ואילו 50% למדו בבתי ספר יסודיים שונים בתל אביב ובערים אחרות. מבין בוגרי בית הספר היסודי, 35% למדו בתיכון ביאליק-רוגוזין, ו-65% במסגרת חינוכית ישראלית אחרת.

נתונים איכותניים נאספו באמצעות ראיונות חצי מובנים עם עשרים ילדי מהגרי עבודה שקיבלו תושבות קבע בישראל. השאלות התמקדו בחוויות החיים שלהם לפני קבלת התושבות ואחריה. ראינו 12 צעירים ו-8 צעירות, בני 12-27; הורי ארבעה מהם היו מאפריקה, שישה מאמריקה הלטינית ועשרה מהפיליפינים ומתאילנד. הראיונות נערכו בעברית, נמשכו בין ארבעים דקות לארבע שעות ותומללו לשם ניתוח. מרבית המשתתפים אמרו ששמחו להשתתף במחקר מכיוון שהוא נתן להם הזדמנות לשתף בחוויות החיים שלהם.

מבחינה אתית, קיבלנו את הסכמת כל המשיבים והמתראיינים כמו גם את הסכמת ההורים כאשר המשיבים היו קטינים. כל המשיבים השתתפו במחקר בהתנדבות, וכיבדנו את רצונם באנונימיות. לפיכך שונו שמות המשתתפים במחקר, ומאפיינים מזהים אחרים הוסתרו כדי להגן על פרטיותם.

נתונים איכותניים נוספים נאספו באמצעות אתנוגרפיה דיגיטלית בפייסבוק (Dalsgaard, 2016) בתצפיות של עמודים ותמונות של ילדי מהגרי עבודה והוריהם. הגישה לעמודי הפייסבוק האלה התאפשרה מכיוון שלאחת המחברות הייתה רשת חברים בפייסבוק שכללה ילדי מהגרי עבודה והורים (כל החברים הללו ידעו שהמחברת היא חוקרת). פוסטים בפייסבוק נאספו בין חודש יולי 2014 למרץ 2016.

הנתונים הכמותניים נותחו באמצעות כלים סטטיסטיים סטנדרטיים, והנתונים האיכותניים נותחו לפי שיטות של תיאוריה מעוגנת בשדה. סך הנתונים שהתקבלו מוצגים בממצאים באופן אינטגרטיבי המאפשר לנו להציג בה בעת היבטים שונים של התופעה הנחקרת.

ממצאים

זה שינה את החיים שלי, אתה מקבל זכויות, אתה לא מרגיש זר, מוזר יותר, אתה מרגיש חלק מזה (מלוודי, בת 26, נולדה בישראל למהגרי עבודה מהפיליפינים).

ככלל ניתן לומר כי חוויות החיים של הילדים השתפרו לאחר קבלת המעמד האזרחי, אף שזהו רק הצעד הראשון בתהליך ארוך משנה חיים שאינו מתקדם בקצב אחיד ממצאיות קשה למיטבית, אם בכלל. פירוט הממצאים העיקריים מתמקד בהשלכות המעשיות ובהיבטים הרגשיים של תהליך השינוי אם כי לא תמיד הגבולות ביניהם ברורים. זאת ועוד, השלכות מעשיות רבות מביאות איתן רווחים רגשיים, ולהפך. החוויה הכללית של השינוי מודגמת היטב בדבריה של שריל:

החיים שלי השתנו בכל דבר. מהדברים הקטנים ביותר כמו ללכת למרפאה או לפתוח חשבון בנק [...] פתאום לא היינו צריכים לפחד ללכת ברחוב. היה יום שהלכנו לקניון והשומר ביקש תעודת זהות, והיה לנו מה להראות.

הממצאים בעניין ההשלכות שכינינו מעשיות מצביעים על ארבעה כיוונים עיקריים: שירות צבאי, נסיעות לחו"ל, תעסוקה טובה יותר והגנה מגירוש. רווחים רגשיים הם היכולת להשתלב בחברה ולפתח תחושת שייכות. שני אלה נופלים בגדר שתי הקטגוריות: רווחים רגשיים ומעשיים בעת ובעונה אחת.

קבלת תושבות קבע בישראל – השלכות מעשיות

השלכות מעשיות עלו בכל הראיונות. המבוגרים מבין המשיבים ענו ביתר פירוט, ואילו הצעירים יותר התבטאו במונחים כלליים יותר. זיהינו ארבע השלכות מעשיות עיקריות:

1. **שירות צבאי:** בתשובה לשאלה "האם אתה רוצה/מתכנן להתגייס לצבא?" יונתן השיב: "כן, בטח! אני מחכה לזה! אתה יודע מה הפרופיל שלי? וואו! הפרופיל שלי 97 [...] אני הולך לשרת ביחידה קרבית, זה מה שאני הולך לעשות". לא זו בלבד שחובת שירות צבאי בישראל חלה על אזרחים ותושבי קבע בני 18, יש לשירות תפקיד מרכזי באתוס הישראלי ובתרבות הישראלית. ולכן טרם קבלת המעמד האזרחי, לא יכלו ילדי מהגרי עבודה להצטרף לבני גילם ולהתגייס, והדבר הצמיח בקרבם תסכול רב. כאשר המעמד האזרחי הוענק להם לאחר גיל 18, מקצתם נלחמו להתגייס. קרלוס, שהוריו הגיעו מקולומביה, אמר: "קיבלתי את התושבות שלי כשכבר הייתי מבוגר, ואחרי ניסיונות רבים בסוף הצלחתי להתגייס לצבא בגיל 23 ושירתי ביחידת חילוץ". 91% מהנשאלים כבר התגייסו או תכננו להתגייס. מצאנו סיבות ייחודיות לגיוס בקרב מי שכבר התגייס. ג'וי, בת 26, הסבירה:

באמת רציתי להתגייס לצבא [...] יש כאלה שמנסים להתחמק מהצבא, אבל אני לא, רציתי [...] לייצג את המדינה שלי בכבוד. זה גם היה חשוב לי [...] כי רציתי לתרום למדינה ואיכשהו להודות למדינה שבסוף קיבלה אותי.

הקבלה הזו, שהתגלמה בהענקת התושבות, הובילה את ג'וי להתגייס לצבא. השירות בצבא היה גמול לישראל עבור הזכות להתערות ולא רק על עצם היכולת להישאר.

2. **נסיעות לחו"ל:** טרם קבלת המעמד, לא הייתה ברשותם של הילדים תעודת מסע שאפשרה להם לצאת ולשוב לישראל. כעת היה באפשרותם לצאת את הארץ בין כדי לבקר בארץ המוצא של הוריהם, שהייתה כה משמעותית עבורם, בין כדי לנפוש בחו"ל. ז'קלין סיפרה לנו: "[התושבות] אפשרה למשפחה שלי ולי להגשים חלום, לבקר את הקרובים שלנו באקוודור ולחזור לישראל". במקרים מסוימים זכו הילדים להתראות עם בני משפחה שלא פגשו שנים. כך תיארה זאת ג'ינה: הייתי מאוד נרגשת לראות את אחי הצעיר שוב אחרי שש שנים שלא ראיתי אותו, כי אבא שלי גורש ולקח [...] אותו לפיליפינים.

קבלת תושבות קבע אפשרה לילדים גם להיות תיירים. הייתה לכך חשיבות מכרעת מכיוון שכך יכלו להצטרף לחבריהם לטיולי בית ספר, לרבות למסע לפולין או לייצג את בתי הספר ומועדוני הספורט שלהם בתחרויות בינלאומיות בחו"ל.

3. **תעסוקה טובה יותר:** קבלת תושבות קבע אפשרה לילדים להצטרף לשוק העבודה באופן חוקי ומלא, וכך התאפשר להם לשאוף למשרות טובות יותר מהוריהם. נוסף על כך, תושבות הקבע מנעה ניצול על ידי מעסיקים שפגעו בזכויותיהם בהנחה שהיעדר אישור עבודה ימנע מהם לפנות למשטרה ולהתלונן. לדוגמה, וינסטון (בן 27), שנולד בגאנה והגיע לישראל בהיותו תינוק, סיפר לנו:

אף אחד מאיתנו לא היה יכול לעבוד. היה אסור לנו לעבוד. וכשעבדנו, למשל בבנייה או בסופרמרקטים, היו הרבה מקרים שבהם אמרו לנו "תעופו מכאן. אתם לא מקבלים את הכסף שלכם".

4. **הגנה מגירוש:** לאחר קבלת המעמד האזרחי, בני משפחתם לא עמדו עוד בסכנת גירוש. רבים מהמראיינים דיווחו על חוויות טראומטיות לפני קבלת התושבות מכיוון שחיו בפחד מתמיד מגירוש. לדוגמה, ג'מה (בת 26), שנולדה בישראל לאם פיליפינית ולאב תאילנדי, שיתפה את זיכרונותיה מהיום שאביה גורש:

הייתי בת 9 [...] זה היה לילה מאוד טראומטי בשבילי [...] הם גירשו את אבא שלי לתאילנד, ולא יכולתי לראות אותו לפני שהוא עזב. משטרת ההגירה נכנסה למסעדה ולקחה את כל הטבחים, בדקה אם יש להם אשרת עבודה, ולאבא שלי לא הייתה.

קבלת מעמד של תושב קבע בישראל – השלכות רגשיות

כפי שעולה מהציטוטים לעיל בייחוד בקרב ילדים קטנים, קשה לבודד השלכות רגשיות מאחר שמקצתן שזור בהשלכות המעשיות. על אף זאת, הן עלו בדרכים ישירות ועקיפות. ג'יל, שהייתה בת שש כשקיבלה מעמד של תושבת קבע, אמרה למשל: "שום דבר לא השתנה, היינו מאוד צעירים", ואילו טום, שהיה בן 13 בריאיון, ראה בשמחה של הוריו את הרווח העיקרי. הוא אמר:

קיבלתי את תעודת הזהות שלי לפני כמה שנים. אני לא זוכר בדיוק מתי. [התעודה] שימחה מאוד את ההורים שלי. באותה תקופה לא הבנתי מה זה אומר. עכשיו אני מבין קצת יותר ואני מאוד שמח שיש לנו תעודת זהות. יש לי חברים בכיתה שאין להם תעודת זהות, ויותר מזה, יש לי חברים שגורשו [...] כי לא הייתה להם תעודת זהות. גם חלק מהחברים של ההורים שלי היו במצב הזה, והם נאלצו לחזור.

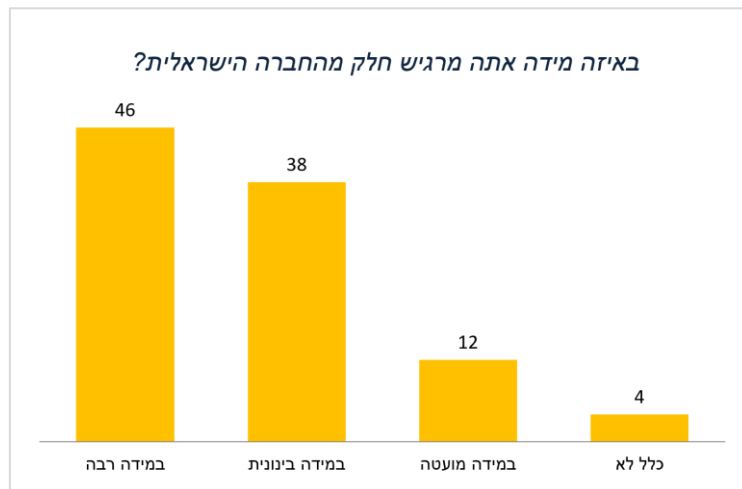
ג'ון, שהיה בן 14 כשקיבל מעמד של תושב קבע, ציין את השינויים שחולל המעמד החדש בחייו: "זה שינה את החיים שלי. אתה מקבל זכויות, אתה לא מרגיש יותר זר; אתה מרגיש חלק

מזה". מרילו, שנולדה בפיליפינים והגיעה לישראל בגיל שמונה, קיבלה מעמד של תושבת קבע בגיל 18. וכך היא הרגישה:

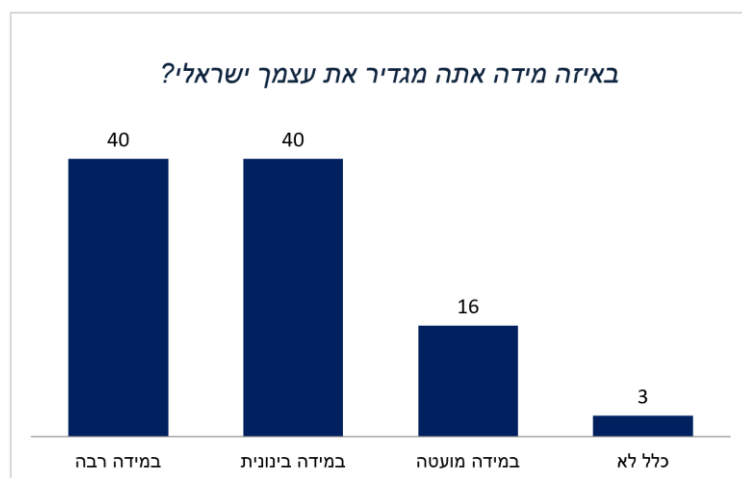
הייתי מאוד שמחה. זה היה כמו לזכות בלוטו. זה פתח בפניי המון דלתות. באותה שנה נסעתי לפיליפינים בפעם הראשונה אחרי עשר שנים שלא הייתי שם [...]. אני יכולה ללכת ברחובות בלי לפחד. אני באמת מרגישה שאני שייכת לכאן, ולא שכל רגע מישהו יכול לבוא ולעשות לי משהו, לגרש אותי, או אני לא יודעת מה.

באותו הקשר, ונסה שהוריה מקולומביה סיפרה: "תעודת הזהות פתחה הרבה דלתות. היא הביאה שלוה ואפשרות להגשים את עצמי. עכשיו אני מרגישה חופש. סוף-סוף אני יכולה לנשום". לפי הנתונים הכמותיים, 68% מהילדים קיבלו מעמד של תושב קבע לפני גיל 13, ו-32% קיבלו אותו לאחר גיל 14, כשהבוגר ביותר היה בן 24. כפי שעולה מהציטוטים לעיל ומניתוחים איכותניים נוספים, מצאנו הבדלים בין ילדים שקיבלו מעמד של תושב קבע כשהיו צעירים לבין מי שקיבל אותו בבגרותו. חברי הקבוצה הראשונה לא הרגישו או לפחות לא דיווחו על תמורה ניכרת בחייהם מעבר לעובדה שהוריהם שמחו – רווח רגשי כשלעצמו – ואילו חברי הקבוצה השנייה דיווחו ביתר פירוט על תמורה בולטת ומגוונת שחוו בעקבות קבלת המעמד. תחושת השייכות לישראל והיעדר הפחד בלטו בתשובותיהם.

מכיוון שגם תחושת השייכות וגם רמות השילוב של ילדי מהגרים בחברה המארחת הן חלק מהרווחה הרגשית של כל אדם (Lambert et al., 2013), הן עשויות להיחשב רווחים רגשיים ומעשיים כאחד. לכן ניסינו לבודד את המשתנים באמצעות שאלות שמקצתן סבבו סביב חבריהם ובעיקר סביב זהותם. אין זה מפתיע ש-94% ממשותפי המדגם הכמותי דיווחו שיש להם חברים ישראליים ילידי הארץ, מכיוון שהם לומדים בבתי ספר ישראליים, מתגייסים לצבא ועובדים באותן עבודות כמו צעירים ישראליים אחרים. יתרה מכך, לרבים מהם היו או יש בני ובנות זוג ישראליים, ובמקרים מסוימים אף נישאו להם. עם זאת, הילדים שומרים גם על קשרים עם קהילות המוצא שלהם, שכן 81% דיווחו שיש להם גם חברים שהוריהם מהגרי עבודה. כששאלנו בסקר על תחושת השייכות של הילדים לישראל ועל הזהות הישראלית שלהם, 84% מהנשאלים דיווחו שהם מרגישים חלק מהחברה הישראלית במידה גבוהה או בינונית, ואילו 4% בלבד דיווחו שאינם מרגישים חלק ממנה כלל (ראו תרשים 1).

תרשים 1: תחושת השייכות לחברה הישראלית (n=85)

יתרה מכך, 80% מהילדים הגדירו את עצמם "ישראלים" במידה בינונית או רבה, ואילו 3% בלבד לא הגדירו את עצמם כישאליים כלל (ראו תרשים 2).

תרשים 2: זהות ישאליית (n=85)

ממצאים אלה נתמכים גם בנתונים איכותניים. כששאלנו בראיונות על הזהות הישראלית, היו ילדים שהגדירו את עצמם ישאליים לחלוטין. תחושה זו באה לידי ביטוי במובהק על ידי איילון בן 17, בן להורים פיליפינים: "ישאלי! ברור שישראל! השיר 'הכי ישאלי' נכתב עלינו [...] פיליפיני? רק חיצונית, בדם".

איילון מרגיש ישאלי כמעט לחלוטין, ואילו ילדים אחרים מרגישים זיקה לתרבות המוצא של הוריהם. טטי, בת 26 ובת לאם פיליפינית ולאב תאילנדי, הסבירה למשל: "אני רואה את עצמי יותר ישאליית. אני חושבת שאני רואה את עצמי ישאליית, אבל מאוד מושפעת מהתרבות האסייתית [...] אני יותר מנומסת, אני חושבת, מרוב הישראלים [היא צוחקת]".

יש גם ילדים שרואים את עצמם שייכים לשני העולמות, כמו מריאן: "אני חלק משתי הקהילות, אני פרואנית וישראלית". מקצת הילדים נדמה כי פסחו בין שני הסעיפים בהקשר של זהותם. זה היה המקרה של בנדיקטה, בת 14, שהוריה מחוץ השנהב:

קשה לי לומר, אני לא בטוחה מי אני בדיוק. במשפחה שלי לא חושבים שאנחנו ישראלים, אנחנו מחוץ השנהב. והדבר הכי חשוב לאימא שלי הוא שאנחנו מוסלמים ובישראל לא כל כך אוהבים מוסלמים. אבל אני חושבת שאנחנו עדיין קצת ישראלים או חלק מהמדינה הזו כי נתנו לנו תעודות זהות וגם כי נולדתי בישראל, למרות שאני יודעת שיש הרבה אנשים שלא אוהבים שחורים ושלא רוצים שנהיה כאן.

ממילותיה של בנדיקטה עולה תחושת אפלייה ואף גזענות שמבוססת הן על דת הן על גזע. אף שאפלייה זו לא בלטה מאוד בראיונות, היא הובעה מדי פעם, כמו בפוסט של ג'ני בפייסבוק. ג'ני, בת 26, נולדה בישראל לאם פיליפינית ולאב תאילנדי ונישאה ליהודי ישראלי. בשנת 2015, יום אחרי שרוז פוסטאנס, מטפלת פיליפינית, זכתה בגרסה הישראלית של תוכנית הריאליטי המוזיקלית X-Factor, כתבה ג'ני (בעברית) על קיר הפייסבוק שלה:

בצער רב, בעקבות תגובות גזעניות על עובדים זרים ותגובות גזעניות על הניצחון של רוז פוסטאנס ב-X-Factor אתמול בלילה, אני מתחילה למחוק חברים מפייסבוק. מצטערת, זו לא אשמתי, זו שלכם. תתעלמו מהעובדה שאני חצי פיליפינית וחצי תאילנדית. זה לא העניין. אבל אתם מכירים את הסיפור שלי ואתם מכירים אותי אישית מבית הספר היסודי, התיכון, הצבא והחיים היומיומיים שלי [...] ולצער גיליתי צד שלכם שלא חשבתי שקיים. אני מקווה שיום אחד תבינו שכולנו בני אדם ושהשילוב של המילים האלה: עובדים זרים, מטפלות (פיליפינים/סינים/סודאנים/אפריקאים וכו') הוא לא מילה נרדפת לאשפה אנושית.

ג'ני בחרה להגיב באופן ישיר וחד לאמירות הגזעניות. לא זו בלבד שהעלתה את הפוסט, אלא גם מחקה חברים ישראלים בפייסבוק שהעירו הערות גזעניות. יתרה מכך, היא בחרה לצרף גם מהגרי עבודה מקהילות אחרות, מלבד הפיליפינית, וכך הרחיבה את המאבק כנגד הגזענות של פלגים בחברה הישראלית כלפי מהגרי עבודה. הגישה הנועזת והמאבק הפומבי שלה בגזענות מסכמת באופן פרדוקסלי את ממצאי המחקר שלנו. דרכי התגובה שלה מלמדים עד כמה היא אימצה דפוסי התנהגות ומאבק ישראליים. של אלו שהם לא רק דה פקטו ישראלים אלא גם דה יורה.

דיון

מאמר זה פתח צוהר לחייהם של ילדי מהגרי עבודה שנולדו או גדלו בישראל בצל אי-חוקיות וקיבלו מעמד אזרחי בזכות החלטות ממשלת ישראל מ-2006 ו-2010. כפי שמחקרים בעולם כבר העידו, למעמד חוקי חשיבות עליונה בחייהם של ילדי מהגרי עבודה (Dreby, 2012; Meloni et al., 2014; Portes & Rumbaut, 2005). הוא מגדיר את השתתפותם בקהילות המקומיות, את הפגיעות שלהם, את ההזדמנויות בשוק העבודה, את היחסים שלהם עם ארץ המוצא ועם הוריהם, וחשוב מכול, הוא מגדיר מי הם ואת יחסם לאחרים (Berry, Phinney, 2005).

העצמי, המחקר שלנו מורה ש-80% ממשנתפי המחקר, כולם בעלי מעמד אזרחי, גילו מידה גבוהה של שייכות לחברה הישראלית. הם הגדירו את עצמם ישראלים, דיברו עברית שוטפת, התערו בתרבות המקומית והיו להם חברים ישראלים.

עוד מצאנו שהשלכה קריטית אחת של קבלת מעמד אזרחי בישראל קשורה למושג "חירות". עבור ילדים אלה, לחירות יש השלכות קונקרטיות על חיי היום-יום: בראש ובראשונה, "חירות מפחד", מהטרדות, מפני מעצר וגירוש שלהם ושל בני משפחתם; שנית, "חופש תנועה" בישראל ומחוצה לה; שלישית, "חופש בחירה" להגשים את עצמם בכל דרך ולבחור באיזו מידה הם רוצים להשתייך לחברה הישראלית ובכלל זה "חופש עבודה" במובן שכל שוק העבודה פתוח בפניהם, והם מוגנים על פי חוק לפחות מניצול. ולבסוף, "חופש לרדוף אחר החלומות שלהם" באמצעות נגישות לעבודה טובה יותר וללימודים אקדמיים. יש לציין שתחושות אלה ניכרו עוד יותר אצל ילדים שקיבלו מעמד אזרחי כנערים או מבוגרים צעירים ובילו חלק ניכר מילדותם בצל הפחד מגירוש.

תהליך מתן מעמד אזרחי לילדי מהגרי עבודה בישראל היה תהליך ארוך ובמובנים רבים לא הסתיים עד היום. לאורך שנים, הסירוב להעניק להם מעמד הוסבר בשיח הרשמי בחשש שמתן המעמד ישפיע לרעה על צביונה היהודי של המדינה. קריאה מעמיקה בשיח מצביעה על תפישת עולם שלא ראתה מעולם במהגרי העבודה בני אדם אלא פועלים זמניים ולכן חסרי זכויות הקשורות למשפחה, ילדים והשתקעות. בתוך מרחב חברתי מדיר ומרחב מדיני הרואה במתן מעמד פגיעה במדינת ישראל, התנהלו חייהם של אלפי צעירות וצעירים. המחקר הראה כי קבלת האזרחות הגבירה את תחושת השייכות לישראל של הצעירות והצעירים. ההון התרבותי של רבים מהם היה ישראלי, לעיתים משולב עם תרבות מוצא של הוריהם. על אף תחושת אפליה מסוימת וזיכרונות של פחד וניכור רבים הגדירו עצמם ישראלים וחשו הזדהות עמוקה עם החברה הישראלית.

רשימת מקורות

בר צורי רוני ואחרים. (2004) ילדי העובדים הזרים – תמונת מצב ודרכים להתמודדות עתידית. מרכז המחקר של הכנסת. יוני 2004.

שפירא, אסף (2010). עובדים זרים בישראל. פרלמנט, 67, <https://www.idi.org.il/parliaments/11099/11108>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

Abrego, L. J. (2006). "I can't go to college because I don't have papers": Incorporation Patterns of Latino Undocumented Youth. *Latino Studies*, 4(3), 212–231.

Abrego, L. (2008). Legitimacy, Social Identity, and the Mobilization of Law: The Effects of Assembly Bill 540 on Undocumented Students in California. *Law & Social Inquiry*, 33(3), 709–734.

Abrego, L. J. and Gonzales, R. G. (2010). Blocked Paths, Uncertain Futures: The Postsecondary

- Education and Labor Market Prospects of Undocumented Latino Youth. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 15(1–2), 144–157.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L. and Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation. *Applied Psychology*, 55(3), 303–332.
- Bhabha, J. (2009). Arendt's Children: Do Today's Migrant Children Have a Right to Have Rights? *Human Rights Quarterly*, 31(2), 410–451.
- Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods research*, 1(1), 8–22.
- Dalsgaard, S. (2016). The Ethnographic Use of Facebook in Everyday Life. *Anthropological Forum: A Journal of Social Anthropology and Comparative Sociology*, 26(1), 96–114.
- Dreby, J. (2012). How Today's Immigration Enforcement Policies Impact Children, Families, and Communities: A View from the Ground. *Center for American Progress*. Retrieved 21.12.2015 from <http://www.americanprogress.org/issues/immigration/report/2012/08/20/27082/how-todays-immigration-enforcement-policies-impact-children-families-and-communities/>
- Dvir, N., Aloni, N. and Harari, D. (2015). The Dialectics of Assimilation and Multiculturalism: The Case of Children of Refugees and Migrant Workers in the Bialik-Rogozin School, Tel Aviv. *Compare – A Journal of Comparative and International Education*, 45(4), 568–588.
- Elias, N. and Kemp, A. (2010). The New Second Generation: Non-Jewish Olim, Black Jews and Children of Migrant Workers in Israel. *Israel Studies*, 15(1), 73–94.
- Eliyahu-Levi, D. and Ganz-Meishar, M. (2016). Migrants' Children Aged 15–17 Position Themselves in Circles of Belonging. *Language, Discourse & Society*, 4(7), 63–82.
- Eurostat (2010). Eurostat Online Statistical Database. Retrieved 7.1.2017 from http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
- Ferreira, T. (2015). Pathways to Citizenship: Generational Reproduction of Mother's Legal Status. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 2, 26–35
- Fix, M. and Zimmermann, W. (2001). All Under One Roof: Mixed Status Families in an Era of Reform. *International Migration Review*, 35(2), 397–419.
- Garner, S. (2007). Babies, Bodies and Entitlement: Gendered Aspects of Access to Citizenship in the Republic of Ireland. *Parliamentary Affairs*, 60(3), 437–451.
- Gonzales, R. G. (2011). Learning to be Illegal Undocumented Youth and Shifting Legal Contexts in the Transition to Adulthood. *American Sociological Review*, 76(4), 602–619.
- Harper, R. A. and Zubida, H. (2010). Making Room at the Table: Incorporation of Foreign Workers in Israel. *Policy and Society*, 29(4), 371–383.
- Kemp, A. (2007). Managing Migration, Reprioritizing National Citizenship: Undocumented Migrant Workers' Children and Policy Reforms in Israel. *Theoretical Inquiries in Law*, 8(2), 663–692.

- Kemp, A. and Raijman, R. (2008). *Migrants and Workers: The Political Economy of Labor Migration in Israel*. Jerusalem: Van Leer Institute and Hakibbutz Hameuchad Publishing House.
- Lambert, N. M., Stillman, T. F., Hicks, J. A., Kamble, S., Baumeister, R. F. and Fincham, F. (2013). To Belong is to Matter: Sense of Belonging Enhances Meaning in Life. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(11), 1418–1427.
- Ley, R. F. (2014). Are We Punishing Illegal Citizen Children to Deter Parents: Critiquing Birthright Citizenship through the Citizens-Benefits Question and Citizenship Reductionism. *Buff. Pub. Int. LJ*, 33, 23–87.
- Lifszyc-Friedlander, A. (2009). The State of Israel's Approach to Foreign Workers and their Families: A Policy of Ignoring Aimed at Segregation. In M. Shechory, D. Soen and S. Ben David, S. (Eds.), *Searching for a Better Future: Who Pays the Price? Foreign Workers – Multi-Layered Analysis* (pp.137–149). New York, NY: Nova Science Publishers.
- Matias, G. (2016). The Right to Citizenship. In G. Matias (Ed.) *Citizenship as a Human Right* (pp.197–237). London, UK: Palgrave Macmillan.
- Meir, Y., Slone, M. and Lavi, I. (2012). Children of Illegal Migrant Workers: Life Circumstances and Mental Health. *Children and Youth Services Review*, 34(8), 1546–1552.
- Meir, Y., Slone, M., Levis, M., Reina, L. and Livni, Y. B. D. (2012). Crisis Intervention with Children of Illegal Migrant Workers Threatened with Deportation. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(4), 298.
- Meloni, F., Rousseau, C., Montgomery, C. and Measham, T. (2014). Children of Exception: Redefining Categories of Illegality and Citizenship in Canada. *Children & Society*, 28(4), 305–315.
- Menjívar, C. (2006). Liminal Legality: Salvadoran and Guatemalan Immigrants' Lives in the United States. *American Journal of Sociology*, 111(4), 999–1037.
- Morjé Howard, M. (2008). The Causes and Consequences of Germany's New Citizenship Law: German National Political Processes and Cross-National Convergence in Western Europe, 1980–2008. *American Journal of Sociology*, 117(4), 1202–1245.
- Myers, D. (2007). *Immigrants and Boomers: Forging a New Social Contract for the Future of America*. New York: Russell Sage Foundation.
- Negrón-Gonzales, G. (2013). Navigating "Illegality": Undocumented Youth and Oppositional Consciousness. *Children and Youth Services Review*, 35(8), 1284–1290.
- Paz, A. I. (2016). Speaking Like a Citizen: Biopolitics and Public Opinion in Recognizing Non-Citizen Children in Israel. *Language & Communication*, 48, 18–27.
- Portes, A. and Rumbaut, R. G. (2005). Introduction: The Second Generation and the Children of Immigrants' Longitudinal Study. *Ethnic and Racial Studies*, 28(6), 983–999.
- Rosenhek, Z. (1999). The Politics of Claims Making By Labour Migrants in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25(4), 575–595.

- Rumbaut, R. G. (2004). Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States. *International Migration Review*, 38(3), 1160–1205.
- Saad, S. (2013). The Cost of Invisibility: The Psychosocial Impact of Falling Out of Status. L. Goldring and P. Landolt (Eds.), *In Producing and Negotiating Non-Citizenship: Precarious Legal Status in Canada* (pp. 137–153). Toronto: University of Toronto Press.
- Sabar, G. (2007). The Rise and Fall of African Migrant Churches: Transformations in African Religious Discourse and Practice in Tel Aviv. In S. Willen (Ed.), *Transnational Migration to Israel in Global comparative Context* (pp. 185–202). Lanham, MD: Lexington Books.
- Sabar, G. and Gez, Y. N. (2009). "I know Nothing about Africa": Children of Undocumented Sub-Saharan African Labor Migrants in Israel, Between Integration and Deportation. In M. Shechory, S. Ben-David and D. Soen (Eds.), *Who Pays the Price? Foreign Workers, Society, Crime and the Law* (pp. 77–93). New York, NY: Nova Science Pub Incorporated.
- Sabatier, C. (2008). Ethnic and National Identity among Second-Generation Immigrant Adolescents in France: The Role of Social Context and Family. *Journal of Adolescence*, 31(2), 185–205.
- Shapiro, M. (2013). The Development of a "Privileged Underclass", Locating Undocumented Migrant Women and their Children in the Political Economy of Tel Aviv, Israel. *Dialectical Anthropology*, 37(3–4), 423–441.
- Tassara, M. H. (2014). *The Role of Friendships among Latino Male Adolescent Immigrants who are Unauthorized* (Doctoral dissertation, Marquette University). https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1380&context=dissertations_mu
- Willen, S. S. (2007). Toward a Critical Phenomenology of "Illegality": State Power, criminalization, and Objectivity among Undocumented Migrant Workers in Tel Aviv, Israel. *International Migration*, 45(3), 8–38.
- Zubida, H., Lavi L., Harper R. A., Nakash O. and Shoshani, A. (2013). Home and Away: Hybrid Perspective on Identity Formation in 1.5 and Second Generation Adolescent Immigrants in Israel. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, 1. DOI: 10.12893 gjcpi.2013.1.6.

גישור וסטטוס אזרחי בקרב מבקשי מקלט בישראל¹

רוית תלמי-כהן*

לאה קאסה

תקציר

מחקר זה מבקש לנתח את הלימינליות הכפולה שחווים מגשרים מבקשי מקלט מיבשת אפריקה המועסקים בתרגום לשוני ותרבותי במסגרת המדינה ובארגוני הסיוע לאוכלוסיית מבקשי המקלט בישראל. מטרתו המרכזית של המחקר היא להציג את תפקידם של המגשרים והמגשרות ולבחון את הקשרים בין השפה לסטטוס האזרחי והסטטוס האזרחי המדומיין. ממצאי המחקר האיכותני שהתבססו על ראיונות מצביעים על כך שמגשרים שהם מבקשי מקלט מצויים בלימינליות כפולה הנובעת מהסטטוס האישי של מעמדם המשפטי האזרחי ומהסטטוס המקצועי. מצד אחד, הם חסרי מעמד קבוע בישראל וחלק מההילה הנתונה במצב "לימינליות חוקית", ומצד אחר, הם נותני שירות הקשורים במישרין או בעקיפין למסד הישראלי ולארגוני הסיוע למבקשי מקלט. הלימינליות הכפולה מייצרת אפוא מורכבות ייחודית, המאפשרת למגשרים לאתגר את הלימינליות החוקית שלהם ולהשתמש בשפה ככלי מרכזי להתמודדות עם הסטטוס החוקי המעורער שלהם, תוך חיזוק מעמדם המקצועי.

מילות מפתח: לימינליות, מבקשי מקלט, גישור בין-תרבותי, תרגום קהילתי, אריתריאה

* הקריה האקדמית אונו

¹ מאמר זה פורסם במקור באנגלית:

R. Talmi-Cohn and L. Kassa (2022). Asylum Seekers Working as Mediators in Israel: The Impact of Legal Liminality. *International Journal of Intercultural Relations*, 91, 252-261. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.10.008>.

מבוא

בשנים האחרונות ניכרת בעולם כולו עלייה במספר הפליטים, ועוד יותר מכך – עלייה במספר מבקשי המקלט (קריצמן-אמיר, 2015; UNHCR, 2019; IOM, 2019). הקטגוריה של מבקשי מקלט היא חדשה יחסית וכמעט שלא השתמשו בה עד 2014, אך מאז גדל היקף השימוש בה והיא קיבלה תוקף חדש (IOM, 2019). תוקף זה מאפשר למדינות לתת למבקשי המקלט סטטוס זמני, "בין קטגוריות", עד להחלטה אם להגדירם כפליטים או לא. סטטוס זה מציב אותם בקטגוריה משפטית לימינלית עד למועד קביעת מעמדם (Gold, 2019; O'Reilly, 2018; Zetter, 2007).

מבקשי המקלט פגיעים במיוחד בשל הסיבות שבגינן נאלצו להגר והחוויות הטראומטיות שחוו במסע ההגירה (Connell, 2012; Williams, 2005). מעבר לחציית גבולות גאוגרפיים הם חוצים גם גבולות של זהות, שפה ותרבות. מחסום השפה ובעיות בתקשורת מעצימים את פגיעותם ומקשים עליהם במיוחד בעת קבלת שירותים ציבוריים ובהליכי המקלט, עד כדי אפלייתם ופגיעה בזכויותיהם בעבודה, בדיור ובבריאות (שוסטר, 2009; Stavans & Goldzweig, 2008; Gez & Schuster, 2018; Keller et al., 2003).

בישראל הבעיה מורכבת במיוחד, משום שהמדינה אינה מציעה למבקשי המקלט לימודי שפה ותרבות כחלק מהליך בקשת המקלט (בניגוד למצב בחלק ממדינות באירופה). משום כך רבים מהם פונים לעזרתם של מתורגמנים ומגשרים בין-תרבותיים, בין היתר לכאלו המועסקים בשכר על ידי ארגוני מגזר שלישי ומוסדות ממשלתיים (המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה, 2015).

במאמר זה נדון במורכבות הלימינליות החוקית (Liminal legality) ובביטוייה השונים בקרב מבקשי מקלט המתפקדים כמגשרים. לימינליות זו, הנובעת מהסטטוס החוקי של המגשרים, מציבה אותם בלימבו משפטי המאופיין באירעיות ובאי-ודאות (צבר ושר, 2019; Bhabha, 2009; Barak-Bianco & Raijman, 2024; Menjívar, 2006; Turner, 1967), נוסף על הלימינליות המקצועית שלהם, שמקורה במתח בין היותם חלק מהצוות המקצועי של המדינה המארחת מחד גיסא להיותם מבקשי מקלט חסרי מעמד קבוע בעצמם מאידך גיסא. ברצוננו לטעון שגישור הוא פעולה המושפעת מהיבטים פוליטיים וחברתיים.

במציאות של מבקשי המקלט בישראל – מציאות של זמניות, הדרה ואיום מתמיד בגירוש – המגשרים חווים לימינליות כפולה: בין הסטטוס האישי חוקתי לזה המקצועי. פעילותם כמגשרים מייצרת פעולה אקטיבית המתגרת את הפסיביות שמייצרת הלימינליות החוקית ויוצאת גם מעבר לגבולות התפקיד המוגדרים. מחקר זה מנתח היבטים תיאורטיים שלא זכו עד כה למענה מספק על אודות חוויותיהם הסובייקטיביות של המגשרים הבין-תרבותיים. המחקר מבקש לשים במרכז מגשרים בין-תרבותיים שהם חסרי מעמד קבוע במדינה ולבחון את המשמעויות שהם מייחסים לתפקידם – בהיבט האישי ובהיבט המקצועי – ואת יחסי הגומלין בינם ובין המוסדות הממשלתיים, אנשי הארגון שבו הם מועסקים וחברי קהילתם. המחקר מבקש לתרום לידע המצטבר בספרות המחקר ולגוף הידע בנושא הנגשה לשונית עבור חסרי מעמד קבוע ברמה המקומית והבין-לאומית.

רקע תאורטי

בזמן ביצוע המחקר, בשנים 2019–2020, שהו בישראל כ-32,000 מבקשי מקלט, 71% מהם מאריתריאה ו-20% מסודן (רשות האוכלוסין וההגירה, 2019). מבקשי המקלט שוהים בארץ מתוקף רישיון שהייה מסוג א'2'5 תחת "הגנה קולקטיבית זמנית" בסטטוס זמני של "מבקשי מקלט". מעמדם האזרחי מצוי בלימבו משפטי; הם אינם מוכלים ואינם מגורשים, וסיכוייהם לזכות במעמד אזרחי יציב אפסיים כמעט (קריצמן-אמיר, 2015; Gold, 2019). משכך, הם מצויים במצב לימנילי גם בהיבטים בריאותיים, פסיכולוגיים, חברתיים וכלכליים (Conlon, 2011; Harrell-Bond, 2011; O'Neill, 2010; O'Reilly, 2018; Voutira, 1992). יתרה מכך, הסטטוס המשפטי הזמני של מבקשי המקלט מייצר מרחב לימנילי חוקי שבו מופעלת עליהם בחסות המדינה והחוק "אלימות חוקית" (Legal Violence), החודרת לחיי היום-יום שלהם ולמרחבים הפרטיים והאינטימיים (ברק-ביאנקו, 2019; Menjívar & Abrego, 2012; Menjívar, 2006; O'Reilly, 2018).

במצב של "לימניליות חוקית", במרחב שהחוק שולט בו ומפקיר אותו בו בזמן, מצויים מבקשי המקלט בחיים של אי-ודאות מתמדת, בעיקר באשר למועד פקיעתה של ההגנה מפני גירוש (צבר ושיר, 2019). לפיכך, החוק קובע את מעמדם המשפטי של מהגרים אלו ומתווה באופן אמביוולנטי את צורת האינטראקציה בינם ובין המדינה ואת מידת הנגישות שלהם לזכויות אזרחיות, חברתיות ופוליטיות ולשירותי המדינה (ברק-ביאנקו, 2019; Menjívar, 2006; Cvajner & Sciortino, 2010). מתוקף הסטטוס שלהם, מבקשי המקלט אינם זכאים לשירותי בריאות ורווחה מטעם המדינה, אלא רק במצב קיצוני של סיכון או במצב חירום. לפיכך, מרביתם מקבלים סיוע סוציאלי, משפטי ובריאותי מארגוני סיוע (קריצמן-אמיר, 2015). הארגונים אינם ממשלתיים, אך מקיימים מפגשים עם נציגי הממסד הישראלי במערכות שונות כגון חינוך ומשפט. יוצא דופן הוא ארגון מסיל"ה, הפועל בחסות עיריית תל אביב.

רביד וכהן (2024), במחקרם המאוחר יותר, מצביעים על תהליך של "יצירת אזרחות עירונית מצטברת", תהליך שמדגים כיצד ארגונים עירוניים, בדומה לאלו הפועלים בתל אביב בזמן משבר הקורונה, הצליחו להרחיב את הנגישות לשירותים ולזכויות עבור מבקשי המקלט. תהליך זה, שמתרחש במציאות של לימניליות חוקית ואלימות חוקית, מדגיש את הפוטנציאל של התארגנויות מקומיות ליצור שני במרחב העירוני. עם זאת, כהן ורביד מתריעים כי הישגים אלו נותרו חלקיים ולא הצליחו להוביל לשינוי מערכתי מלא או להכרה במעמד אזרחי יציב לקהילה (Ravid & Cohen, 2024).

במסגרת מחקר זה נבחנו תהליכי הלימניליות החוקית והמקצועית שחווים מגשרים מבקשי מקלט בישראל, תוך דגש על תפקידם של ארגונים חוץ-ממשלתיים בהנגשת שירותים ובתמיכה בקהילת מבקשי המקלט. המחקר נשען על גישות תיאורטיות המנתחות את תפקידי הארגונים המקומיים במצבים של חוסר ודאות ובמציאות של פסיביות משפטית וחברתית של מבקשי המקלט.

גישור בין-תרבותי

הלימניליות של מבקשי המקלט באה לידי ביטוי גם ברכישה – או באי-רכישה – של שפת המקום. הלימניליות החוקית שהם נתונים בה, לצד הזמניות של שהותם, חוסר הוודאות, ההישרדות היומיומית, ההדרה והמגורים במובלעות אתניות ולשוניות, גורמות לרובם להיות בדרך כלל

פסיביים מכורח או מרצון ברכישת השפה המקומית. נוסף על כך, בישראל מבקשי המקלט אינם לומדים עברית באופן מסודר, זאת לעומת מדינות רבות ברחבי אירופה שבהן מוצעים להם קורסים ללימוד השפה. לפיכך הם תלויים במתורגמנים ובמגשרים בחיי היום-יום (ירון-מסגנה, 2015; Miller & Chiswick, 2005). אולם יש הבוחרים ללמוד את השפה חרף אי-הוודאות וסירוב החברה המארחת לאפשר להם להרגיש שייכים. רכישת השפה נובעת בעיקרה ממוטיבציה אינדיווידואלית ואינסטרומנטלית להבין את זכויותיהם, לחוש ביטחון, להשמיע את קול הקהילה ולערער על תפיסות ופעולות של המדינה והחברה המארחת. בכך רכישת השפה מאתגרת רבדים מסוימים של "הפוליטיקה של השייכות" (איינברג, 2019), וכן מאתגרת את הפסיביות שבלימינליות ויוצרת מנגנוני שליטה ועוגנים של ודאות (Talmi-Cohn, 2018). חלק מרוכשי השפה הפכו משאב זה למקצוע ומשמשים מתורגמנים ומגשרים.

גיבור בין-תרבותי הוא פרקטיקה כוללנית שאינה עוסקת רק בתרגום שפתי אלא גם בתיווך תרבותי בין קהילת מיעוט של מהגרים ובין החברה הקולטת, מוסדותיה וארגוניה. הגיבור נעשה באמצעות מגשרים ומתורגמנים אשר מוצאם דומה או זהה לקהילת המהגרים ואשר בקיאים בערכים ובקודים התרבותיים של הקהילה. משום כך, הגיבור הבין-תרבותי נחשב לפעולה סוציו-פוליטית (שמר, 2016; Tribe & Morrissey, 2003; Jakobson, 1950/2000; Doerr, 2010, 2018). המגשר נלווה לנושאי תפקיד מקצועיים בארגונים שהוא מועסק בהם, ותפקידו, בין היתר, להשרות ביטחון על המהגרים ולהפחית חשדות וחוסר אמון. הגיבור גם מקדם דיאלוג משותף, ובכך תורם לרווחתם האישית והחברתית של החברים בקהילת המהגרים (שמר, 2016). נוכחותם של המגשרים מעניקה למבקשי המקלט שאינם שולטים בשפה המקומית את הזכות הבסיסית להשמיע את קולם, להבין ולהיות מובנים, וכך מתאפשרת להם מידה של ודאות בתוך אי-הוודאות השוררת במסגרת הלימינליות החוקית. כלומר מתוך עמדת חולשה ביחסי הכוח החברתיים והלימינליות של הסטטוס הארעי, המגשרים מפתחים אסטרטגיות של ייצוג עצמי וקהילתי. בשני העשורים האחרונים התמקדה ספרות המחקר בהיבטים פסיכולוגיים של עבודת מגשרים ומתורגמנים העובדים עם קורבנות עינויים באזורי סכסוך ברחבי העולם, במחנות פליטים, בנתיבי מעבר ובמדינות הקולטות (Gez & Schuster, 2018; Miller et al., 2005; Schuster & Baixauli, 2018; Olmos, 2018; Splevins et al., 2010; Tribe & Morrissey, 2003; Hale, 2007; Shackman, 1984; Tribe & Thompson, 2009). בדפוסי מעורבות והתערבות של המגשרים ובהשלכות הגיבור הבין-תרבותי על בריאותם הנפשית של מגשרים ומתורגמנים שהם עצמם פליטים ומבקשי מקלט שחוו טראומות אישיות (Brune et al., 2011; Miller et al., 2005; Splevinis et al., 2010; Williams, 2005).

מאמר זה מבקש להציב במרכז את המגשרים עצמם ולנתח את הפרקטיקות המקצועיות שהם נוקטים בהן במציאות של לימינליות כפולה. לשם כך המחקר מתמקד בהשלכות של תפקיד הגיבור במציאות זמנית על מגשרים שהם עצמם מחוסרי מעמד. ראשיתו של המחקר בשאלות שעלו אצל אחת החוקרות בעת שליוותה קורבנות של סחר ועבדות לטיפולים רפואיים במסגרת התנדבותה באחד מארגוני הסיוע, ובהמשך בוצעו ראיונות נוספים. מהמחקר עולה הצורך הקריטי במדיניות רווחה המכירה בחשיבות תפקידם של מגשרים מבקשי מקלט ומאפשרת את פעילותם.

שיטת המחקר

מחקר זה מתבסס על עבודת שדה שנערכה בשנים 2019-2020 וכללה ליווי של מבקשי מקלט בארגונים ובמוסדות מדינה, מיפוי ארצי של משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וארגונים שבהם מועסקים בשכר מגשרים מבקשי מקלט. במסגרת המחקר בוצעו כ-14 ראיונות עם מבקשי מקלט שהגיעו מאריתריאה לישראל בשנים 2007-2011. המגשרים שרואיינו פעלו בשבעה ארגונים וברשות מקומית אחת בתחומים כמו רווחה, משפט, רפואה ובריאות הנפש. השאלות עסקו במסע ההגירה האישי שלהם, בחיים כחסרי מעמד קבוע בישראל ובעיקר בעבודתם כמגשרים: הניסיון התעסוקתי שלהם, הדילמות המקצועיות של תפקידם, מורכבות היחסים בינם ובין נציגי הארגונים ומקבלי השירות והשלכות התפקיד על חייהם האישיים. ניתוח הראיונות בוצע כניתוח נרטיבי. לצד הניתוח הנרטיבי המחקר משלב את הגישה האיכותנית הפרשנית שמהותה ניסיון לראות את המציאות כשלם ולא כמקטעים בודדים. אסטרטגיה זו מתמקדת בסמוי מעין החוקרים – בתודעה הסובייקטיבית הייחודית של הנחקרים – ומטרתה לשקף את עולמם מבעד למשקפיים התרבותיים שבאמצעותם הם מפרשים את המציאות ומוצאים בה את מקומם (צבר ושיר, 2019).

יש לציין כי 14 המגשרים הם חלק מ-18 מגשרים מבקשי מקלט שמצאנו העובדים באופן קבוע בשכר בישראל. הציטוטים המובאים נאמרו על ידי המהגרים כפי שהם, לרבות טעויות לשון או ניסוחים שאינם תקינים.

ממצאים

גישור שצומח מהשטח – גישור שלא מהמדינה אבל מייצג את המדינה

הגישה של כל מדינה כלפי הנגשה לשונית וגישור בין-תרבותי היא שונה ומתבססת על הקשר בין זכויות אדם למעמדם של מהגרים. שירותי שפה המוצעים למהגרים או היעדרם נובעים בין היתר מחסמים מבניים, ממתחים פוליטיים בנוגע למימון יוזמות שמטרתן לגשר על פערים לשוניים ותרבותיים ומייחסה של המדינה להגירה (Doerr, 2018; Schuster & Baixauli-Olmos, 2018). בישראל שירותי הגישור הניתנים למבקשי מקלט מוגבלים מאוד ונולדו בעיקר מתוך עבודה של ארגוני המגזר השלישי. רק שירותים מועטים מאלו מוצעים במגזר הציבורי. מצאנו ששמונה ארגוני המגזר השלישי מעסיקים מגשרים בין-תרבותיים באופן קבוע ובשכר וכי יש מגשרים המועסקים במספר ארגונים במקביל. כמו כן, בחלק מהארגונים פועלים מתורגמנים בהתנדבות ובאחרים (בעיקר מועדוניות ומעונות לילדים) לא עובדים מגשרים. במסגרות אלו קיימת נזילות בין גישור פורמלי לגישור בלתי פורמלי. לפיכך קיים קושי לכמת במדויק את מספר המגשרים והמתורגמנים הפועלים בארגונים. במיפוי ארצי של משרדי ממשלה ורשויות מקומיות שיש בהם ריכוז גבוה של מבקשי מקלט מצאנו כי ארבעה מבין שמונה משרדים שפנינו אליהם מעסיקים מגשרים ומתורגמנים דרך מכרזים וחברות תרגום חיצוניות. מבין שבע רשויות מקומיות אחת מעסיקה מגשרים באופן ישיר, שתיים נעזרות בארגונים והשאר אינן מעסיקות מגשרים כלל. מיפוי זה עולה כי הגישור הבין-תרבותי נובע מצורך שבא לידי ביטוי בעיקר בארגוני המגזר השלישי ומההכרה הפורמלית בחשיבותם. אולם, בפועל, כפי שיתואר בהמשך, המגשרים נתפסים כמייצגים של המדינה אף על פי שבפועל היא כמעט אינה מכירה בהם.

גישור המייצר סטטוס אזרחי מדומיין

הכלי המרכזי שהמגשרים משתמשים בו בעבודתם הוא שפה. מהראיונות עולה כי שפה היא כוח המערער את תפיסת הסטטוס הלימינלי שלהם, הן מצד מקבלי השירות והן מצד נותני השירות. מהראיונות עולה כי המגשרים למדו עברית לבדם – ברחוב, במתקני הכליאה, בעבודות מזדמנות או דרך אמצעי התקשורת. אשר לאנגלית, חלקם שלטו היטב בשפה עוד קודם לכן. ידיעת השפות הללו, נוסף על תיגריניה או שפות אחרות כגון אמרית וערבית, הביאה אותם להתנדב בארגוני סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט, מתוך תחושת שליחות ומחויבות לשאר חברי קהילתם. העסקתם בארגוני הסיוע אפשרה להם לצבור ידע רב בעולמות התוכן של הארגונים וללמוד טרמינולוגיות משפטיות, רפואיות, פסיכיאטריות ופסיכו-סוציאליות. ידע זה מקנה להם תחושת עצמאות, שליטה וביטחון והופך אותם למומחי ידע, כפי שסיפר גבריאל:

למדתי הרבה. על אנשים, זכויות... אני לא מפחד, לא מפחד מבית משפט, הלכתי לבית המשפט, הלכתי למשטרות, אני לא צריך מתורגמן. אני יודע הכול מה להגיד, איך להביא הוכחה, הקלטתי אותו, לא צריך הוכחה, מישהו אני יודע איך להוציא צו הרחקה, הכול. אני עצמאי. אני הולך שמה, אומרים לי 'את, אתה אתיופי? אתה אתיופי ישראלי?'

בדומה, אמנה עובדת בארגון פסיכו-סוציאלי, ובמסגרת עבודתה תרגמה וסייעה במשך כשנתיים לקבוצת נשים הסובלות מאלימות במשפחה. אמנה סבלה גם היא מאלימות פיזית ונפשית מצד בעלה, אך בזכות ידיעת העברית ועבודתה בארגון היא רכשה ידע וכלים שסייעו לה להתגרש ממנו. היא אף העבירה את הכלים האלה לנשים שהיא מלווה מחוץ למסגרת הארגון. שליטתה בעברית ובקיאותה בזכויותיה כה גבוהות עד כי נותני השירות הציבורי סבורים פעמים רבות שהיא אזרחית ישראלית ממוצא אתיופי.

גם סם מתאר בראיונות שזהותו כמבקש מקלט זמני מתערערת כשהוא מדבר עברית:

הם [מערכת המשפט] לא מבדילים אם אני ישראלי או אריתראי. בדרך כלל חושבים שאני ישראלי, בדרך כלל, לא מצפים שמהקהילה יכול לבוא, אז יש לך כבוד קצת... זה שאני בא בתור מתורגמן או, אתה מתרגם של ממשלה. זה, הם לא מצפים שיש לבן אדם שהוא מהקהילה יש לו את הזכות הזו לעבוד בדבר הזה.

מדבריהם של גבריאל, אמנה וסם עולה כי בזכות ידיעת השפה אנשי הארגונים השונים, ובייחוד אנשים מהמסד, תופסים אותם כאזרחים. המומחיות שלהם בשפה מקנה להם "סטטוס דמיוני", שהרי לא ייתכן כי הם אינם אזרחים כאשר הם מתרגמים עבור הממסד ודוברים עברית שוטפת. אולם גם מבקשי המקלט עצמם סבורים שהמגשרים קיבלו סטטוס אזרחי קבוע, וכשהם מגלים שלא כך הוא הדבר, הם מופתעים מהגילוי. התפיסה המוטעית הזאת יוצרת היררכיה חברתית ומתחים פנימיים, כפי שאמנה מתארת:

כמו הקהילה גם אני מחדשת ויזה כל חודש... ואנשים כאילו בשוק רואים אותי בוויזה [...]. מה אני עושה פה? באתי לחדש [...]. אולי זה אולי אני אזרחית. יש אנשים רואים אותי בוויזה, כאילו בשוק, 'מה את עושה פה?'

רכישת השפה המקומית מחזקת את תחושת השליטה והביטחון העצמי במציאות של פליטות ומאגרת את הלימינליות החוקית. השליטה בשפה מאפשרת למגשר לסייע למבקשי מקלט אחרים, אך מעבר לכך, היא חושפת אותו לידע מקצועי ומאפשרת לו להפוך ל"מומחה ידע" ולהעביר ידע זה הלאה לחברי קהילתו. השליטה בכמה שפות, בהתאם לתפיסה התרבותית שביטאה דאנה, משמעה שליטה במאגר חוכמה, מפני שהיא מאפשרת גישה לאוצר ידע לשוני ותרבותי רחב והופכת את המגשר ל"חמישה אנשים או שלושה אנשים", קרי לאדם בעל כוח רב, בהתאם לעושר הלשוני שלו. לצד זה, ניכר כי קיים קשר הדוק בין ידיעת השפה העברית והסטטוס האזרחי של המגשרים כפי שהוא נתפס על ידי נציגי הממסד והמדינה ועל ידי קהילתם שלהם. בשל שליטתם בשפה, כל אחת מהקבוצות סבורה שהסטטוס האזרחי של המגשרים קבוע. התפיסה השגויה משפיעה על תפקידם כמגשרים ומייצרת משמעות אקטיבית, פוליטית וחברתית לתפקידם ולחוויותיהן האישיות.

הדינמיקה המקצועית של המגשר עם הכוחות הפועלים בתהליך הגישור – לימינליות מקצועית בגישור

מהראיונות עולה כי המגשרים מצויים בלימינליות מקצועית – בין צוות הארגון ובין מקבלי השירות. לימינליות זו מקורה בכך שהם חיים בשני עולמות – נציגי המדינה מתוקף תפקידם המקצועי ובד בבד מבקשי מקלט בסטטוס משפטי זמני. לכאורה, תפקידם כמגשרים נתפס כתפקיד "ניטרלי", כלומר ככזה שבו הם אמורים לתרגם ללא נקיטת עמדה או פעולה, אך למעשה, בהשפעת המתחים הקיימים תפקידם נצבע בגוון אקטיבי ולכן יש לו השלכות רגשיות ייחודיות על חייהם האישיים והמקצועיים.

בחלק הבא נציג את מיקומם המקצועי של המגשרים ביחס לתפיסת מקבלי השירות (מבקשי המקלט), את הארגונים והמדינה והדינמיקה בין נותני שירות ישראלים (כמו עובדים סוציאליים) למגשרים ואת המתח המקצועי (כמגשרים) שנוצר בגלל זהותם המשותפת כמבקשי מקלט מאותה ארץ שחוו חוויות משותפות. לאחר מכן נציג את האופנים שבהם המגשרים פועלים מול מתחים אלו.

א. תפקידו של המגשר בין צוות הארגון למבקשי המקלט – "כולם נראים לכולם אותו דבר"

מהראיונות עולה כי עבור מרבית מבקשי המקלט ארגוני המגזר השלישי והמדינה נתפסים כמקשה אחת. תפיסה זו משפיעה על תפקידם המקצועי משום שהמגשרים ניצבים לא אחת בתווך ומשמשים כר לפריקת התסכולים של מבקשי המקלט:

לפעמים זה... בעיה. כמו אנשים נהיים כועסים, הם מתחילים להעליב אותה, את העובדת הסוציאלית. למשל אם היא אמרה שאנחנו לא יכולים להעביר את זה או שאנחנו לא יכולים לתת דברים כאלה והם הופכים לאגרסיביים. אז זה קשה עבורי גם משום שאני מכירה את הקהילה שלי, הם לא מבינים לגבי מה זה ארגון לא ממשלתי. אנחנו מנסים להסביר להם אבל הם... עדיין הם לא מבינים. הם חושבים שזה [הארגון] הממשלה (אסתר).

תפיסה זו לצד קשיי היום-יום, חוסר ההכרה של המדינה בהם ומגבלות הסיוע של הארגונים מאתגרים את תפקיד המגשר ומפגישים אותו עם מתחים קשים מצד מבקשי המקלט מקבלי השירות הן בתרגום הדברים והן במשמעותם ובדינמיקה הנוצרת. אמנה מתארת את הקושי של הימצאות בתווך ואת תחושת האחריות שיש לה כלפי שני הצדדים. לדבריה, מצב זה הופך את תפקיד המגשר למורכב עוד יותר:

אני הראשונה ששומעת את מה שנאמר, כאילו הם מדברים וכל הכעס, כל הזלזול וזה הם מוציאים, ואני שומעת אותו, וזה תלוי בי איך אני מוציאה לעובדת סוציאלית, זה קשה... אני לא יודעת כמה אנשים מעריכים מה זה להיות מגשרת, זה לא קל, זה כבד, זה קשה, זה המון אחריות.

הלנה סיפרה שכאשר מקבלי השירות פורקים את כעסם על אנשי הצוות היא מנסה להרגיע אותם ולתת להם להסביר את עצמם, גם אם אנשי הצוות דוחקים בה באותה העת להבין את הנאמר:

למה? כי אני שומעת ראשונה את השפה. אז הם אומרים תגידי לה ככה, את מבינה. את מהעדה שלי. את מבינה! תסבירי להם. הם... הם ישראלים. את צריכה להסביר להם... לפעמים הם גם מקללים. אותך? לא. את הצוות? כן. בגלל שלפעמים הם לא יכולים לעזור? כן. ואז אני אומרת "תחשוב טוב טוב ותגידי לי". אבל את יודעת כל המילים האלו, הישראלים [הכוונה לעובדים] אומרים לי 'מה הוא אמר? מה הוא אמר?'... אני אומרת לה 'תחכי. אני רוצה לדבר איתו. אם באמת הוא התכוון לזה או לא התכוון לזה'... אני לא רוצה סתם לתרגם. אבל אין להם סבלנות. אין להם [לאנשי הצוות].

בשל המצב המורכב, חלק מהמגשרים בוחרים לא לתרגם לצוות הארגון את מלוא הדברים שמקבלי השירות מטיחים בפניהם, גם אם התסכול מופנה כלפיהם כפי שמתאר יוסף:

יש דברים גם שאנחנו לא מתרגמים למטפלים, אם זה לקלל אותו לכעס או אם הוא מקלל אותי, אז, אתה, אתה מעדיף לספוג את זה לבד ולא להעביר את זה הלאה. בסופו של דבר הם (מבקשי המקלט) כמוך (המגשר) והעובדים הסוציאליים ממשיכים לעבוד איתי גם אחרי שהם הולכים.

ב. המגשר מול מבקשי המקלט: המבחן המתמיד – בין "אח שותף" ומומחה יודע כול ל"בוגד" המייצג את מדינת ישראל

נוסף על התפיסה השגויה בנוגע למעמד המשפטי, המגשרים נתפסים לא אחת בעיני מבקשי המקלט כמשויכים למדינה וכאנשי מקצוע/מתורגמנים המונעים ממניעים אישיים. התחושה של מרבית המגשרים היא שמקבלי השירות (מבקשי המקלט) מעמידים אותם במבחן מתמיד. מבחינתם, המגשר יכול, וחייב, לפתור את בעיותיהם, והציפיות ממנו גבוהות יותר מאשר מאנשי הצוות הישראליים. לכן כאשר הם אינם מצליחים לסייע להם, מבקשי המקלט סבורים שהמגשר פועל ממניע אישי, דואג למעמדו האזרחי או לפרנסתו בלבד ואינו רוצה לעזור להם. טדי תיאר זאת כסיר לחץ:

יש אנשים שמכירים אותנו ספציפית, שאנחנו חיים איתם יום-יום... הם יודעים את הבעיות שלנו ומי אנחנו... תראי, אנחנו מסתכלים לשני צדדים. קודם כול לצד של הבן אדם, שאתה מכיר אותו. ואז לצד השני, לצד הפרנסה ואז אנחנו נמצאים בסיר לחץ... כמה שאפשר אנחנו מסתדרים, כן? אבל שאני רואה בן אדם חולה פה או בן אדם שממש זקוק לעזרה, והוא פונה ואתה מנסה בכל הכוח, ואז אומר לך: נו, מה אתם [מגשרים בין-תרבותיים] לא עוזרים לנו שאתם יושבים פה וזה... אז יש לך הרגשה פה שאתה מתפוצץ. יש אנשים שאומרים: אתם לא עוזרים לנו, אתם רק בשביל הפרנסה שלכם ולא דואגים לנו. ויש אנשים שהם אומרים לנו: טוב שאתם פה, אם לא הייתם פה בכלל אנחנו לא היינו קיימים [...]. מגשרים שעובדים בארגונים זה מאוד קשה להם, מפלילים אותך וכל הזמן אומרים שאתה גם מוכר אותנו איתם ביחד עם הישראלים, שאתה כאילו לא עוזר לנו ביחד, יש המון סיפורים על כל אחד מהמגשרים.

סם מחזק את הטענה שהמגשרים נתפסים כבוגדים ומלשינים או כמשתפי פעולה עם הממסד על מנת להפעיל לחץ על מבקשי המקלט:

פה אנחנו מוצאים את עצמנו בקונפליקט... חלק מהקהילה, אפילו חלק גדול אפשר להגיד, מחשיבים אותנו כבוגדים. משתפים פעולה עם יש... עם אנשים זרים, כדי לענות אותם או להפעיל עליהם לחץ... בן אדם שבא ואתה פותר לו, פותר לו את הבעיה, הוא יעריך אותך, יעריך אותך עד הסוף. אבל בן אדם שבא, למשל, שאי אפשר לעשות פה שום דבר, ואם אני אומר לו שאי אפשר לעשות... אז נוצר, אפילו עד הרמת יד וכאלה, כאילו קללות, איומים, אתם מלשינים, אתם זה, אתם זה, כאילו אתם בוגדים.

המגשרים מתמודדים באופן מתמיד עם מתח הנובע מזהותם המשותפת כמבקשי מקלט, מהחיים המשותפים שהם חולקים עם חברי קהילתם מחוץ למסגרת העבודה ומהציפייה לחובות מצידם, אל מול התפיסה המדומיינת שלפיה הם בעלי סטטוס אזרחי קבוע. מיקומם המורכב משקף את המתחים הפוליטיים, התרבותיים והחברתיים שסובבים אותם ומדגיש שגישור אינו יכול להיות ניטרלי.

הגישור מייצר מעמד ייחודי ואקטיביות המאפשרים לערער על הסטטוס הלימינלי

המתח הייחודי הנוצר בשל הפער בין מעמדם האזרחי לתפקידם המקצועי של המגשרים מייצר מעמד ייחודי ואקטיביות בתוך הארגון ומחוצה לו המאפשרים להם לערער על הסטטוס הלימינלי שלהם כמבקשי מקלט. דוגמה לכך אפשר למצוא בכך שאמנה יצרה פרויקט בנושא מיניות, ומיכאל הצליח להגיע למפגשים בכנסת בשל תפקידו המקצועי.

מגשרים אחדים סיפרו על מקרים שבהם התקשו לתרגם את דבריהם של מקבלי השירות או סירבו לתרגמם, משום שהיו אלו דברים שנגעו בנושאים שהם טאבו בתרבות האריתראית, למשל תיאורים שקשורים לאונס גברים. כלומר הקרבה האתנית והתרבותית ביניהם הפריעה להם לשמור על ניטרליות התפקיד, עד כדי אי-מילוי מחויבותם המקצועית. במצב זה הם נמצאים בקונפליקט בין מחויבותם המקצועית לתרגם ובין נאמנותם לתרבות, כפי שתיארה זאת הלנה:

וואי. קשיים שאני... שגבר שאומר לך "אני נאנסתי" אז זה קשיים שלא בא לי לתרגם. אני אומרת זה קשה לי לתרגם. אז מה את עושה? אני אומרת להם... אם יוסף נמצא אני אומרת "יוסף בוא תיכנס, בוא תתרגם אני לא יכולה לתרגם". קשה לי לשמוע.

גם נושא המיניות בתרבות האריתראית הוא טאבו. אמנה סיפרה כי נרתעה כאשר נתבקשה לתווך בין מדריכה מארגון קידום מיניות לקבוצת הדרכה בנושא תכנון משפחה שעבדה עימה באחד הארגונים:

על מיניות זה תמיד היה לי קשה לדבר ואיך להסביר וזה, לא בגלל המילים, כאילו התביישתי להוציא את המילים אפילו, ומישהי הגיעה מדלת פתוחה, רוצה להעביר את הקבוצה בתשלום וזה, המנהלת אמרה לי "אמנה את חייבת להיות איתה". אז אמרתי לה "לא, זה כבד מדי. אני יכולה לעשות מה שבא לך אבל על זה המילים אני לא יכולה. אם אני מתביישת עם המילים מה הקבוצה תרגיש?". אז היא אמרה לי "לא, את חייבת...".

לבסוף אמנה מצאה פתרון. היא החלה לתרגם עלוני מידע בנושא הדרכה מינית, למדה את הנושא לבדה וביצעה הנגשה והתאמה תרבותית. המאמץ נשא פרי: לא זו בלבד שהקבוצה זכתה להצלחה בארגון, אלא שאמנה אף אמורה להעביר בעצמה את המפגשים בשנה הבאה. תפקידה של אמנה התרחב והיא הפכה לעובדת קהילתית.

זה היה ממש מדהים, והיו לי רעיונות, אני מביאה דברים מאריתריאה, מההורים שלי, מהמשפחה. עשינו קבוצה מדהימה, כאילו... תכננו לחודש וסיימנו בארבעה חודשים. והמנהלת שלי ומישהי מדלת פתוחה חשבו כאילו אני חייבת ללמוד, אני צריכה לעשות הקבוצות האלה, ולמדתי שנה, סיימתי מבחן ואני אמשיך שנה שנייה באוקטובר.

לצד זאת מיכאל שפעל שנים רבות כמגשר למד את הפוליטיקה הישראלית, השתתף בישיבות של הארגונים השונים והפך לאקטיביסט משמעותי שפעל גם במסדרונות הכנסת: "זה נכון שאני מבקש מקלט אבל הבנתי שאני חייב להילחם, שתרגמתי למדתי הרבה ובסוף הייתי לא פעם בכנסת בכל מיני ישיבות שדיברו עלינו על מבקשי המקלט" (מיכאל).

דפוסי הפעולה הללו מראים כי למרות המורכבויות והאתגרים המלווים את תפקיד המגשרים, תפקידם וכן היבטים אישיותיים מאפשרים להם להתמודד ולערער על הלימינליות החוקית שלהם. לתפקיד המגשר יש גם השלכות רגשיות ניכרות היוצאות מגבולות העבודה הפורמלית והנחוצות מאוד במציאות של פליטות כפי שנראה בחלק הבא.

השלכות רגשיות של תפקיד הגישור על המגשרים

תפקיד הגישור גורר השלכות רגשיות המפליגות אל מעבר לעבודה עצמה. המגשרים נחשפים בעבודתם לעדויות ולחוויית טראומטיות של מקבלי השירות. כל המגשרים התייחסו להשפעות הרגשיות של הגישור וציינו כי התכנים שהם נחשפים אליהם ממשיכים להשפיע עליהם גם בחייהם האישיים.

זה מאוד קשה לי לשמוע כל יום, אתה חווה את זה, אתה לוקח את זה... לפעמים יש לי יום קשה, יום של עצוב, בכי... כשהם בוכים בא לך לבכות איתם [...] כשאני מספרת לך כל הבעיות שלי, ושאני אומרת עוד בעיה, עוד בעיה, עוד בעיה ושאני לא פותרת לך את כל הבעיות זה קצת כואב [...] זה כואב לי לפעמים לא בא לי לתרגם כי אם אני לא עוזרת, אז מה זה שווה לי לתרגם? זה כואב (ניגיסטי).

חלק מהמגשרים העידו כי הסיפורים שהם שומעים אינם נותנים להם מנוח. הלנה סיפרה על מטופלת שורדת סחר ועבדות שנאלצה לעבוד בזנות כדי להשיב את החובות הכספיים של דמי הכופר ששילמו עבורה אנשים מהקהילה. הדבר השפיע על הלנה עד כדי כך שחלמה כי המטופלת היא בתה. למחרת הודיעה שהיא חולה ולא תוכל להגיע לעבודה. אמנה סיפרה שכאשר היא חושבת על העבודה אין לה רגע שקט:

אני משווה את עצמי אליהם [...] אני מחליפה את עצמי איתם. אני לוקחת את הבעיות שלהם איתי ואני אומרת אם זה היה איתי מה אני הייתי יכולה לעשות או למה זה לא קרה לי וקרה להם?

גם יסחק תיאר בקצרה את ההשלכות הרגשיות של הגישור:

כשאתה שומע דברים עצובים גם אתה לוקח מזה משהו... אתה לוקח איתך משהו אפילו שאתה מגשר אתה לוקח משהו לבית. אתה חווה את זה... בהתחלה היה קשה לשמוע דברים קשים, היו מצבים שאני הייתי בבית הולך בוכה אשכרה בוכה עם הכאב שלו, מה שהוא סיפר לי.

גבריאל ודסה ציינו שהסיפורים של מבקשי המקלט מעוררים אצלם מחדש את החוויות הטראומטיות שלהם. גבריאל היה במחנות העינויים בסיני והתקשה לספר על חוויותיו האישיות:

לפעמים אפילו אני לא יכול להמשיך לתרגם בגלל סיפורים ממש קשים, גם בגלל שקשה לשמוע וגם בגלל שלפעמים זה מחזיר אותי לסיני. גם הרופאים לא תמיד יכולים להמשיך בטיפול כי גם להם קשה לשמוע את הסיפורים של המטופלים. יש פעמים גם הרופאים אפילו היו בוכים (גבריאל).

דסה שהה שלושה ימים בסיני ועוד לפי כן הוחזק בכלא בלוב. גם הוא תיאר את הקושי שהוא חווה בשמיעת הסיפורים של מקבלי השירות וסיפר כי בתחילת דרכו נהג לעזוב את החדר בתירוץ שהוא הולך להביא כוס מים או יוצא לשירותים: "אתה שומע דברים מאוד נוראיים, והם מתחילים לבכות, להיות מאוד אמוציונליים, אז הכול חוזר אלייך".

טראומטיזציה משנית ועקיפה היא תופעה נפוצה בקרב אנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש. הציפייה מהמגשרים להיות מקצועיים וחזקים ולא להביע גילויי חולשה בזמן התרגום רק מעצימה את הקושי. למרות זאת, במקרים רבים הם משתמשים בסיפורם האישי כדי לחזק את המטופלים ולהרגיע אותם:

זה עוזר להם אני חושב, נותן להם מוטיבציה. אני אומר להם להמשיך להילחם ושהם חייבים לשכוח דברים ולחיות ולשכוח מהעבר כי אי אפשר להמשיך ככה... וזה עוזר להם, זה עוזר להם שהמגשר שלהם הוא עבר והוא יודע מה הוא מרגיש מאשר מישהו שלא יכול להבין, שלא יודע איך הגוף מרגיש... לפעמים קשה לתרגם שממש קשה, אני לוקח את זה בראש, לוקח הביתה, זה גורם לי ליפול (גבריאלי).

עם זאת, שיתוף-יתר עלול לפגוע במקבלי השירות, ולכן המגשרים שומרים על מידת הרגישות הנדרשת ומשתדלים לא להשתמש בסיפורם האישי מעבר לצורך:

אם נניח אני מדבר על הילדה שלי עשתה ככה למטפלת, אז, ולאישה שיושבת שם, הילדים שלה הם באריתריאה, זה, זה כביכול מעורר לה איזה שהוא משהו, הרגשה לא טובה, וזה לא צריך להיות, כאילו הדברים האישיים שלי משאיר אותם בחוץ, נכנס לחדר אני, האותו מטופל שיושב מולי, אני הבן אדם הזה לגמרי. כאילו אני פיזית לא, אבל נפשית אני צריך לחבר את עצמי אליו (סם).

חלק מהמגשרים סיפרו כי הטיפול האינטנסיבי שהם מעניקים למקבלי השירות ותוצאותיו החיוביות מסייעים גם להם:

כל טיפול שאני עושה זה, אני גם מטפל בעצמי... התסמינים של המטופלים, רוב המטופלים הם, גם חוויות שהם עברו גם חוויות שאני עברתי וגם התסמינים הם אותם תסמינים. אמנם אני מצליח להתגבר, אבל אני כמו כולם, החוסר ודאות, הדברים שעברנו בדרך, הגעגועים להורים, הגעגועים לילדים אם יש להם, וכאלו... להיות זה, להיות רחוק מהמקום, מבית שלך, זה לא קל. זה דברים שגם הופכים את המצב של רוב המטופלים שלנו שם לגרוע, אז אני כאילו, המטופל שנכנס עכשיו, אחריו יש מטופל אחר. עכשיו, אני יכול להיכנס לדיכאון ממש חזק עם המטופל הראשון, ואז שהמטופל השני יגיע, יכול להיות שהוא ירפא אותי, כי לפעמים שגם, שאתה רואה מטופלים שמשתנים, שמגיעים ממש ממש מהרחוב, הם משתנים, אפילו אחרי אשפוז מגיעים אנשים, ואתה רואה אותם מעצבים את החיים שלהם, עומדים על הרגליים וזה, זה משהו שהוא משמח ונותן איזה שהוא סיפוק (סם).

כל המגשרים טענו כי בחלוף הזמן ובזכות הכשרות מקצועיות והדרכה פסיכולוגית שהם מקבלים בארגונים הם מצליחים להתמודד טוב יותר עם העדויות הקשות. פעילויות אחרות המסייעות להם הן בילוי עם חברים, האזנה למוזיקה וצפייה בטלוויזיה, שיחות עם מגשרים נוספים וביקור בכנסייה.

נחיצותו של תפקיד הגישור במציאות של פליטות

המגשרים העידו כי הם עוסקים בפעילות הגישור גם מחוץ לשעות העבודה הפורמליות. לדוגמה, הם מתלווים לאנשי צוות הארגון בביקורי בית, נוסעים לוועדות ומסייעים בתרגום. הם גם מגיעים עם מבקשי המקלט לבתי חולים, למרפאות ולמוסדות חינוך, ומסייעים להם בתרגום פרטני, בתיווך

בירוקרטי ולשוני ובהתמצאות במרחב הציבורי. בכך הם למעשה ממלאים את תפקידם של הרשויות המוניציפליות, הארגונים והמוסדות הציבוריים. אמנה ואסמרת המתגוררות בדרום תל אביב ליד שכונה שיש בה ריכוז גבוה של מבקשי מקלט, סיפרו על פניות המגיעות אליהן גם שלא במסגרת עבודתן:

אני גרה גם, לא רחוק, אני גרה ליד סלמה. אני מסתובבת, קורה לי עם הילדים שלי בגינה וזה, הם שואלים אותי על העבודה, תופסים אותי בגן, במועדונית, וזה לא כולל בשעות עבודה... אני עובדת גם בחוץ [צוחקת] (אמנה).

בשבת כשאני הולכת לכנסייה לפעמים זה קשה. עוצרים אותי ושואלים אותי דברים ואני רוצה להיות עם הילדים והבעל שלי. לפעמים אני לא הולכת כדי שיהיה קצת שקט, אבל תמיד אני יודעת שזה חשוב שאני עוזרת לאנשים (רות).

גבריאל סיפר כי מספר הטלפון שלו מוכר בקהילה, וכך אנשים הזקוקים לתרגום טלפוני מתקשרים אליו:

בעבודה השנייה שלי [משרה שאינה נוגעת לתרגום] יש פעמים שאני מוצא את עצמי במחסן בערך 25 דקות מתרגם למישהו שנמצא בבית חולים. יש דברים קטנים שאנשים שואלים אותי [...] מתקשרים בשעות לא שגרתיות... לא חמש בבוקר אבל תשע בערב... לפעמים יש ימים שבכלל לא מתקשרים וכאלו שמתקשרים בערך 8-10 שיחות.

גם טדי מעיד על החשיבות הקריטית של הגישור הבלתי פורמלי ועל פניות רבות שהוא מקבל:

עכשיו אם אני אראה לך מסנ'ר את תראי פה מלא זה. שולחים לי הודעות כל הזמן למשל, במשרד הפנים מה אמרו לי? תקרא, תגיד לי, תתרגם לי. בחדר כושר נכנסים מחתימים אותם, מה זה? תגיד לי. מלא!! שולחים לטלפונים בעיקר פייסבוק. לכל אחד יש לו את הטלפון שלי, הפייסבוק. ואז כאילו כל הזמן שולחים לי, גם טדי, תתרגם לנו, תתרגם זה, תתרגם זה, הכול! חוץ מזה שאני מתרגם בשביל הקהילה גם כל מה שנאמר בטלוויזיה או בעיתון או משהו כזה הקהילה, ואז הם רואים ואז הם אומרים: תעזור לנו גם בזה. אז כמה שאני יכול, תראי, אני לא יכול לעזור לכולם, אבל כל מי שאני יכול לעזור לו, אני עוזר.

כל המגשרים סיפרו שהם ממלאים תפקיד שהוא רחב יותר מהגדרותיו הפורמליות של גישור. במציאות של פליטות הגישור הופך להיות בעיקר גישור לא פורמלי, והוא לובש פרקטיקות מגוונות כגון תרגום שיחות ומסמכים, מילוי טפסים ותרגום מידע אקטואלי מרחוק. הגישור הבלתי פורמלי יוצר עומס עבודה על המגשרים, לרוב על חשבון זמנם הפרטי וללא כל תשלום. משום כך נפגעים גם חייהם האישיים, והם ניצבים בדילמה בנוגע לתיעדוף הצרכים – שלהם או של הזקוקים לשירותיהם. עם זאת, רובם חשים כי אין הם יכולים להתעלם מהפניות אליהם. הם פועלים מתוך תחושת שליחות ומהכרה בתפקיד החשוב שהם ממלאים.

ערעור על הלימינליות החוקית – פעילות מחוץ לארגון

מרבית המגשרים השתמשו במונחים של העצמה, סיפוק ושליחות כדי לתאר את עבודתם הפורמלית והבלתי פורמלית. נוסף על כך, תפקידם כמגשרים מאפשר להם להקים יוזמות עצמאיות במרחבים שונים: פנים-קהילתיות, בארגונים ובנוגע למדיניות בעיקר ביחס למבקשי מקלט. בקהילה המגשרים מעבירים ידע ומידע בתיגריניה לכלל הקהילה דרך רשתות חברתיות כגון פייסבוק ווטסאפ וביוזמות אקטיביות כגון פגישות עם חברי כנסת והפגנות. כך למשל סם פתח דף פייסבוק ייעודי, שבו הוא מפרסם בתיגריניה ידע מקצועי רב בנושא של מיצוי זכויות רפואיות, משפטיות ובירוקרטיות. הוא פתח את העמוד לאחר שהבין כי לא כל חברי הקהילה בקיאים בזכויותיהם ובחובותיהם התעסוקתיות. בזכות שליטתו בעברית הוא דולה מידע גם מאתרים של מיצוי זכויות ומפרסם אותו באתר:

" עם הזמן בעבודה שלי, שבה אני עובד לפעמים בבית הדין לעבודה, גיליתי שהקהילה לא מבינה... מהי הזכות ומהי החובה של המעסיק וגם של העובד... עכשיו, פתחתי עמוד פייסבוק... אני מקדיש את עצמי, מנסה לשפר את הידע של הקהילה... אני [מבקר] באתרים, כמו כל זכות וכאלה. אני קורא דברים ומנסה להשתמש בהם, לתרגם ולכתוב בפייסבוק, כך שזה... עוזר לאנשים".

מגשרים רבים סיפרו על ההשפעה שהייתה להיותם מגשרים בפעילויות כמו הפגנות או בהשתתפות פעילה בישיבות בכנסת:

אני הייתי הרבה, עשיתי הרבה דברים לקהילה. ארגנתי חלק מהפגנות גדולות, דיברתי על הבמה, ודיברתי בכנסת. כולם הכירו אותי בקהילה בגלל הארגון שעבדתי בו (סולומון).

מהראיונות עולה כי הפעילות של המגשרים יוצרת אקטיביות במרחבי פעולה מגוונים בתוך הקהילה ומחוצה לה. לתפיסתם, הפעילות שלהם היא אמנם "רק" מקצועית, אך הרלוונטיות שלהם באה לידי ביטוי בכל הרבדים: ברובד האישי, ברובד של מקבלי השירות, ברובד של הארגונים וביכולתם להשפיע על מדיניות. למרות הלימינליות הכפולה שהם שרויים בה והתפיסה השגויה בנוגע לסטטוס שלהם, הם מצליחים להשפיע, לערער על הלימינליות והסטטוס ולייצר יציבות ומשמעות בעולם כאוטי. הגישור הפורמלי חוצה את גבולות התפקיד, מלווה אותם בחיי היום-יום ומאפשר להם להתמודד עם הסטטוס הלימינלי. ידיעת השפה של מבקשי המקלט לצד חוויות משותפות של מסע הפליטות הן מפתח לתפקידם אשר מנסה להתמודד ולהשפיע על הסטטוס האזרחי שלהם ושל קהילתם.

עם זאת, מהעדויות של המגשרים עולה כי הם נמצאים במציאות של לימינליות כפולה, ונתונים ללחצים ולדרישות מצד הארגונים, ולא פחות מכך – מצד מבקשי המקלט. הלימינליות שלהם באה לידי ביטוי גם ברמה האישית, שכן פעולת הגישור שלהם מבוססת לא רק על היבט שפתי ותרבותי, אלא גם על החוויות המשותפות של מסע הפליטות.

בספרות המחקר המונח "גיבור בין-תרבותי" הוא מטפורה למעבר בין תרבויות, והוא ממחיש את התנועה הלך ושוב בין שני צדדים (שמר, 2016). במציאות של מבקשי מקלט, גיבור בין-תרבותי נוצר תוך כדי תנועה, מתוך פריזמה של חוויית פליטות, הדרה וזמניות במקום שהייה. מגשרים בין-תרבותיים בעלי זהות אתנית-תרבותית זהה או קרובה לזו של מקבלי השירות יוצרים חיבור חשוב ביניהם ובין נותני השירות, שכן מלבד הפער השפתי, קיימת קשת רחבה של פערים תרבותיים וחוויית טראומטיות של פליטות. העסקתם של מגשרים בין-תרבותיים תורמת לצמצום הפער בין שני הצדדים, משפרת את הגישה לשירותים קהילתיים ותורמת לאיכות הטיפול וליצירת האמון בין הצדדים. הגיבור והתיווך הלשוני והתרבותי מייחדים את תפקידם של המגשרים בהשוואה למתורגמנים המספקים תיווך לשוני גרידא.

ממצאי המחקר מעידים כי המגשרים הבין-תרבותיים מתמודדים עם לימינליות כפולה: אישית ומקצועית. מבחינה אישית הם חלק מקהילת מבקשי המקלט הנמצאים בסטטוס זמני, ומבחינה מקצועית הם חלק אינטגרלי מנותני השירות בארגוני הסיוע למבקשי המקלט, וככאלה נתפסים בעיני מבקשי המקלט כנציגי הממסד. לעומת מרבית מבקשי המקלט, המגשרים הצליחו לרכוש את השפה העברית, והדבר מעניק להם שליטה וביטחון בחייהם האישיים ומסייע להם להתמודד עם הברוקרטיה. השליטה בשפה גם מאפשרת להם לערער על הפסיביות כלפי הסטטוס האזרחי שלהם, על המדיניות ועל תפיסות חברתיות ולנקוט צעדים לטובתם ולטובת החברה שלהם.

ספרות המחקר מגלה עניין רב ברכישת שפה בקרב מהגרים ובמוטיבציה לרכישת שפה זרה (שוסטר, 1959; 2009; Gardner & Lambert, 1994, 1998). מאמר זה מחדד את התפיסה הרואה בשפה כלי לתחושת שייכות ומשאב לערעור קטגוריות אזרחיות. אף שהמגשרים נמצאים בסטטוס חוקי לימינלי, השפה יצרה עבורם תחושת שייכות מדומיינת, והמוטיבציה שלהם לרכוש את השפה באופן אוטודידקטי, בעיקר בזכות היכולת לערער על הלימינליות ולהיות בעלי השפעה חברתית, תרמה מאוד ללמידת השפה.

במציאות שבה סובייקטים לימינליים מצויים בשוליות ובנחיתות חברתית ונגישותם לזכויות מצומצמת, המרואיינים קושרים בין שליטה בשפה העברית למיצוי זכויות. לדעתם, מי שאינו בקי בשפה המקומית פגיע יותר מאחרים ומועד לניצול. הם סבורים שבזכות ידיעת השפה הם הצליחו לרכוש ידע בעולמות תוכן שונים בארגונים שהם פועלים בהם, והדבר מאפשר להם לפעול למיצוי זכויותיהם וזכויות הפונים לעזרתם ומבקשים ייעוץ. למעשה, המגשר הופך ל"מומחה ידע", ואת הידע הזה הוא מעביר הלאה לחברי קהילתו. בדרך זו ניתן לזהות את הזיקה בין שיח (שפה), ידע וכוח, שאותה חידד פוקו כשטען כי כוח וידע קשורים זה בזה הדוקות. כלומר, בתהליך מעגלי, גישה לידע של השפה והשיח מייצרת כוח ואילו הכוח בתורו מייצר ידע. כך שלמעשה חוסר נגישות לשפה ולשיח מדייר אוכלוסיות רבות ממעגל קבלת ההחלטות (זהר, 2013; Foucault, 1979). בהתאם לתפיסה התרבותית של המגשרים, שליטה בשפה משמעה שליטה במאגר חוכמה, מפני שהיא מקנה גישה לאוצר ידע לשוני ותרבותי רחב והופכת את המגשר לאדם בעל כוח רב.

כאמור, השליטה בשפות נוספות מהווה למגשרים אמצעי לניוד חברתי ולטשטוש גבולות וזהויות חברתיות. היא גם יוצרת היררכיה חברתית בין המגשרים למקבלי השירות – מבחינת מקבלי השירות המגשרים צלחו את "המעבר" והפכו לאזרחים, והם רואים בעבודתם בארגונים אמצעי לשינוי הסטטוס האזרחי והמקצועי ולצבירת הון תרבותי וחברתי. משום כך נוצר החשש שחלק ממקבלי השירות יחשבו שהמגשרים פועלים ממניעים אישיים ויראו בהם חלק מהארגונים

המשרתים את מדיניות הממשלה, ובכלל זה הם עשויים להיתפס כמלשינים ובוגדים בקרב חברי קהילתם. בישראל העסקתם של מגשרים במוסדות ממשלתיים ציבוריים מדגישה את הלימינליות ביתר שאת: מחד גיסא הם חסרי מעמד, ומאידך גיסא הם חלק מהממסד.

מהראיונות עולה כי המגשרים נמצאים במרחב לימינלי גם מבחינת הסטטוס התעסוקתי שלהם. הם עובדים זמניים במרחב של יחסי כוח בין נותני שירות אזרחים, למקבלי שירות שהם זרים וחסרי מעמד. לא אחת מבקשי המקלט רואים במגשר "כול יכול", מי שיכול וחיוב לפתור את בעיותיהם, והציפיות ממנו גבוהות יותר מאשר מאנשי הצוות האחרים בארגון. על כן הם נקלעים לעיתים לסיטואציות שבהן עליהם להכריע בין ביצוע תפקידם המקצועי באופן חסר פניות ובין סיוע למקבלי השירות המצפים מהם לחרוג מתפקידם המקצועי והניטרלי בשל זהותם האתנית-התרבותית הזוהה. סיטואציות אלו מעמידות למעשה את המגשר במבחן מתמיד של מקבלי השירות – אם הוא מצליח לעזור להם, הוא אחד משלהם, ואם לא, הוא הופך לחלק מזרועות החברה המארכת. בשל כך המגשר עשוי להיתפס כלא טוב דיו (שמר, 2016), והוא עלול לספוג חצי האשמה וכעס (זרה, 2011; Williams, 2005).

מניתוח הראיונות עולה כי במציאות של פליטות ולימינליות המגשרים ממלאים תפקיד כפול שכן נוסף על הגישור הפורמלי הם עוסקים בגישור בלתי פורמלי. הגישור הפורמלי מתייחס למסגרת שבה מתורגמים ומגשרים מועסקים דרך ארגוני מגזר שלישי, מוסדות ממשלתיים וחברות תרגום פרטיות. המגשרים מועסקים בשכר, על פי קריטריונים מסוימים שקבעו מעסיקיהם, והגדרת תפקידם משתנה בכל ארגון. כמחצית מהמראיינים לא עברו הכשרה מקצועית לפני כניסתם לארגון, אלא הסתמכו על הידע שצברו מהעיסוק במתורגמות בלתי פורמלית בקהילה וצברו את ניסיונם המקצועי בעבודה יום-יומית ואינטנסיבית. המגשרים והמתורגמים עובדים גם באופן בלתי פורמלי, בהתנדבות. הם דמויות מוכרות בתוך המובלעות הקהילתיות, מספר הטלפון שלהם ידוע בקהילה, והם מסייעים בכל הנוגע למיצי זכויות, מציעים עזרה במילוי טפסים ומספקים פתרונות אד-הוק בזמן הפסקות ביום העבודה או לאחר שעות העבודה. הגורם המרכזי המניע אותם הוא תחושת אחריות קהילתית, שותפות גורל ושליחות, והתגמול המרכזי הוא תחושת הסיפוק, ההעצמה, וכן ההערכה והכבוד שהם זוכים להן מצד חברי הקהילה. ממצאי המחקר מצביעים על כך ששני מודלים אלו – של גישור פורמלי וגישור בלתי פורמלי – מתקיימים במרחב הלימינלי של מבקשי המקלט, וכי קיימת נזילות בין שני מודלים אלו. במציאות של הדרה לא כל צורכי היום-יום נענים בצורה פורמלית בארגוני הסיוע, לא כל שכן במוסדות ממשלתיים, ותחושת המחויבות והאחריות הקהילתית של המגשרים כלפי קהילתם מובילה אותם לתמוך באנשים מעבר לנדרש במסגרת תפקידם המקצועי.

ממצאי המחקר מלמדים כי המגשר אינו רק צינור להעברת מידע, אלא כי תפקידו מתעצב לצורות ולפרקטיקות של מדריך, "מייעץ ומפיח תקווה", "מגשר בירוקרטי", "מתווך טכנולוגיה" ו"פעיל חברתי ופוליטי". ואכן, במציאות הפוליטית והחברתית של מבקשי המקלט, המגשר הוא האזן הקשבת לבעיותיהם והפה שלהם מול הממסד. רבים מהם הם מובילים חברתיים, בזכות השילוב בין השפה, חוויית הפליטות והסטטוס שלהם.

המגשרים מתמודדים עם נדבך נוסף של לימינליות ופרדוקס – בין היותם מטפלים ובין היותם מטופלים. הם מטפלים שצברו ניסיון מקצועי לצד נציגי הארגון, אלא שהחשיפה האינטנסיבית שלהם לקשיים של אוכלוסיית מבקשי המקלט עלולה להחריף תסמינים פוסט-טראומטיים שלהם

עצמם. אין פלא אם כך שבספרות המחקר ובקרב אנשי בריאות הנפש מתנהל ויכוח אתי באשר להתאמה של פליטים ומבקשי מקלט לעבוד בתור מגשרים, שעיקרו הסיכון הפוטנציאלי להתפרצות הטראומה אצל המגשרים (Miller et al., 2005).

עם זאת, במחקרים שניתחו את העסקתם של מגשרים שחוו טראומה עם פליטים ומבקשי מקלט נמצא כי היתרונות בהעסקתם עולים על החסרונות (Miller et al., 2005). לדעת החוקרים, העובדה שהם חוו חוויות טראומטיות דומות ושהם חולקים את אותו מעמד משפטי, מקילה את יצירת האמון בינם ובין מקבלי השירות. כמו כן, השתלבותם בארגונים מפיחה תקווה להצלחה למרות הקשיים.

עבודתם של המגשרים היא רגשית ואינטנסיבית, ויש לה השלכות גם על חייהם האישיים והמקצועיים. משום כך הם פיתחו מגוון אסטרטגיות לשימור עצמי, כגון שיחה עם חברים, ליווי פסיכולוגי, הדחקה וביקור בכנסייה. אסטרטגיה נוספת היא אינטראקציה עם מגשרים אחרים בעבודה ושיתוף באתגרים שהם מתמודדים עימם.

חוקרים בתחום טוענים כי מבנה האישיות של המגשר וההכשרות המקצועיות שהוא עובר תורמים לצמיחה חיובית בפן המקצועי והאישי. גם החשיפה לטיפול האינטנסיבי של מקבלי השירות וההתקדמות החיובית שלהם תורמת בעקיפין משום שהיא מעניקה סיפוק ומשמעות אישית ומקצועית (Splevins et al., 2010). ממצא זה עלה גם במחקר הנוכחי – עבודתם של המגשרים תרמה לדימוי העצמי שלהם, להעצמה מקצועית וליכולת ההשפעה שלהם בארגון, והיא ממשיכה לתרום לשינוי בחייהם של מקבלי השירות אשר נסמכים עליהם ומממשים בעזרתם את זכויותיהם.

השליטה בשפה העברית מאפשרת למגשרים לייצג לא רק את העצמי, אלא גם את הקולקטיבי והקהילתי במרחב הלימינליות החוקית, ולדרוש הכרה בזכויותיהם במסגרת עבודתם בארגוני הסיוע. יחד הם מעורבים בקמפיינים, במחקר ובאיסוף מידע שימש קובעי מדיניות. המגשרים הם חלק מרכזי בצוות הארגון מעצם היותם הגשר לקהילה. הם משתתפים בתהליך החברתי והם גם פעילים חברתיים ומנהיגים מקומיים בקהילה. המגשרים, בשיתוף פעולה עם פעילים חברתיים אחרים השולטים בשפה העברית, שותפים לצעדי מחאה, כמו השביתה המקיפה בינואר 2014 ובשנים 2017–2018 בתקופת הגירוש, ובעיתות חירום הם מתנדבים באופן עצמאי בסיוע למילוי בקשות מקלט (אייזנברג, 2019). צעדים אלו ואחרים ממחישים כיצד השליטה בשפה המקומית ופעילותם בשדה הפורמלי והבלתי פורמלי מאתגרות את הפסיביות שבלימינליות ואת הפוליטיקה של השייכות. במסגרת עבודתם בארגונים המגשרים עדים ליחסי הכוח ולאי-השוויון המבני בין המדינה לקהילתם, ולכן מבינים את הצרכים של קבוצתם הנמצאת בשוליים. מתוקף כך הם מחזיקים באג'נדות חברתיות ופוליטיות החורגות מהגדרת תפקידם כמגשרים ניטרליים. פעילות זו גם משמשת עבורם כרטיס כניסה לתפיסה עצמית של עתיד אקטיבי.

הקרבה למוקדי הכוח בארגוני הסיוע הפיגה אצל חלק מהמגשרים את תחושת חוסר הוודאות והחשש מפני העתיד. רק שני מגשרים טענו כי איום הגירוש בשנת 2018 השפיע עליהם מאוד מבחינה רגשית ומקצועית. אחרים הביעו אמונה חזקה ביכולתם של הארגונים לעצור את הגירוש, בהסתמך על היכרותם עם פעילות הארגונים. חלק מהמגשרים נמצאים בשלבים של הגשת בקשה לוויזה לקנדה, דבר המעיד על תחושת חוסר ודאות נמוכה יותר. בהתאם לכך, ניתוח

הראיונות העלה כי לעיתים חברי הקהילה תופסים את המגשרים כחלק מהחברה הישראלית, כמתואר לעיל.

לסיכום, מחקר זה התמקד בפעילותם של מגשרים מבקשי מקלט וביקש לפתוח צוהר להתמודדותם עם מצבם הלימינלי ולחוויותיהם הסובייקטיביות במקצוע הגישור. למרות ממצאיו החשובים של המחקר, יש לזכור כי אחת המגבלות שלו הוא אוכלוסיית המדגם הקטנה – השתתפו בו 14 מרואיינים בלבד. מרואיינים פוטנציאליים אחרים סירבו להתראיין בגלל עומס בעבודה, וניכר כי חלקם (ואף הארגונים שהם מועסקים בהם) שבעו מראיונות. מגבלה נוספת היא שבמחקר לא השתתפו מגשרים הפועלים בהתנדבות ובאופן בלתי פורמלי או מגשרים המועסקים בחברות תרגום פרטיות ובחברות חיצוניות המספקות שירותי תרגום למוסדות ממשלתיים. מגבלה שלישית היא הסתמכותנו על תחושות סובייקטיביות של המגשרים בדבר שליטתם בעברית או באנגלית, אלא שבפועל ייתכן כי חלקם אינם שולטים דיים בשפות אלו.

למרות מגבלות אלו, יש למחקר חשיבות רבה. חשיבותו היא בהצבת המגשרים במוקד ובהבנה שהם משמשים אנשי מפתח מרכזיים בגשר שבין הארגונים והמדינה לאוכלוסיית מבקשי המקלט. מבחינה יישומית המחקר מבקש להדגיש את חשיבות תפקידם של המגשרים וקורא לארגונים ולמוסדות שאינם נותנים מענה דרך מגשרים להכיר בכך ולבסס את מקצוע הגישור בארגונים.

רשימת מקורות

אייזנברג, ש' (2019). הבניית שייכות כגורם היוצר מוטיבציה ללימוד שפה זרה. בתוך ג' צבר וא' שיר (עורכות), *מבקשי חיים: אריתראים, סודאנים וישראלים במרחבים משותפים* (עמ' 191–210). חיפה: פרדס.

ברק-ביאנקו, א' (2019). בתי אוכל של מבקשי מקלט בדרום תל אביב: יזמות אתנית בצל מעמד משפטי רעוע. בתוך ג' צבר וא' שיר (עורכות), *מבקשי חיים: אריתראים, סודאנים וישראלים במרחבים משותפים* (עמ' 135–166). חיפה: פרדס.

המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה. (2015). *כשירות תרבותית: יוצאי סודן ואריתריאה בישראל*. המרכז להגירה בינלאומית ולקליטה (CIMI). https://4a5ab1aa-65e6-4231-856e-4bada63c8e91.filesusr.com/ugd/5d35de_7e91b9a8916b4654894a9f2480a8a590.pdf.

זהר, ר' (2013). שפה ולאומיות: הערבית בישראל. *מגבר*, 2. <https://www.regthink.org/journalposts/%D7%A9%D7%A4%D7%94-%D7%95%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%93%D7%A8-%D7%A8%D7%A0%D7%90-%D7%96%D7%94%D7%A8/>

זהר, מ' (2011). יעילותו ומורכבותו של גישור תרבותי. *עט השדה*, 7, 23–25.
ירון-מסגנה, ה' (2015). "הפרד ומשול" באמצעות סדר ואי-סדר: פוליטיקת המקלט בישראל – ביורוקרטיה ושיח ציבורי. בתוך ט' קריצמן-אמיר (עורכת), *לוינסקי פינת אסמרה: היבטים חברתיים ומשפטיים של מדיניות המקלט בישראל* (עמ' 88–108). ירושלים ובני ברק: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

צבר, ג' ושיר, א' (2019). על דרך המבוא. בתוך ג' צבר וא' שיר (עורכות), *מבקשי חיים: אריתראים, סודאנים וישראלים במרחבים משותפים* (עמ' 13–26). חיפה: פרדס.

קריצמן-אמיר, ט' (2015). מבוא. בתוך ט' קריצמן-אמיר (עורכת), *לוינסקי פינת אסמרה: היבטים חברתיים ומשפטיים של מדיניות המקלט בישראל* (עמ' 9–40). ירושלים ובני ברק: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

רשות האוכלוסין וההגירה (אוקטובר 2019). *נתוני זרים בישראל*. https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/foreign_workers_stats/he/foreign_workers_stats_q3_2019.pdf.

שוסטר, מ' (2009). *הנגשת שירותי בריאות למיעוטים לשוניים: שירות המתורגמנות "קול לבריאות" כמקרה מבחן* (עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה). רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

שמר, א' (2016). גישור בין-תרבותי: מבט ביקורתי על פיתוח תפקיד רגיש-תרבות. בתוך ב' בשיר, ג' בן-פורת וי' יונה (עורכים), *מדיניות ציבורית ורב-תרבותיות* (עמ' 227–264). ירושלים ובני ברק: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

- Barak-Bianco, A. and Raijman, R. (2024). The Impact of Liminal Legal Status on Labor Market Experiences: A Comparative Study of Sudanese Asylum Seekers and Refugees in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1–22.
- Bhabha, J. (2009). Arendt's Children: Do Today's Migrant Children Have Right to Have Rights. *Human Rights Quarterly*, 31(2), 410–451.
- Brune, M., Eiroá-Orosa, F. J., Fischer-Ortman, J., Delijaj, B. and Haasen, C. (2011). Intermediated Communication by Interpreters in Psychotherapy with Traumatized Refugees. *International Journal of Culture and Mental Health*, 4(2), 144–151. <https://doi.org/10.1080/17542863.2010.537821>.
- Chiswick, B. R. and Miller, P. W. (2005). Do Enclaves Matter in Immigrant Adjustment?. *City & Community*, 4(1), 5–35. <https://doi.org/10.1111/j.1535-6841.2005.00101.x>.
- Conlon, D. (2011). A Fractured Mosaic: Encounters with the Everyday amongst Refugee and Asylum Seeker Women. *Population, Space and Place*, 17(6), 714–726. <https://doi.org/10.1002/psp.637>.
- Connell, D. (2012). Escaping Eritrea: Why They Flee and what They Face. *Middle East Report*, 264, 2–9.
- Cvajner, M. and Sciortino, G. (2010). Theorizing Irregular Migration: The Control of Spatial Mobility in Differentiated Societies. *European Journal of Social Theory*, 13(3), 389–404. <https://doi.org/10.1177/1368431010371764>.
- Doerr, N. (2010). Politicizing Precarity, Producing Visual Dialogues on Migration: Transnational Public Spaces in Social Movements. *Forum for Qualitative Social Research*, 11(2), art. 30. <http://dx.doi.org/10.17169/fqs-11.2.1485>.
- Doerr, N. (2018). *Political Translation: How Social Movement Democracies Survive*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dörnyei, Z. (1994). Motivation and Motivating in the Foreign Language Classroom. *The Modern Language Journal*, 78(3), 273–284. <https://doi.org/10.2307/330107>.
- Dörnyei, Z. (1998). Motivation in Second and Foreign Language Learning. *Language Teaching*, 31(3), 117–135. <https://doi.org/10.1017/S026144480001315X>.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punishment: The Birth of the Prison* (A. Sheridan, Trans.). New York: Vintage Books.
- Gardner, R. C. and Lambert, W. (1959). Motivational Variable in Second-Language Acquisition. *Canadian Journal of Psychology*, 13(4), 266–272. <https://doi.org/10.1037/h0083787>.

- Garfinkel, H. (1956). Conditions of Successful Degradation Ceremonies. *American Journal of Sociology*, 61(5), 420–424. <https://doi.org/10.1086/221800>.
- Gez, Y. and Schuster, M. (2018). Borders and Boundaries: Eritrean Graduates Reflect on Their Medical Interpreting Training. *The European Legacy*, 23(7–8), 821–836. <https://doi.org/10.1080/10848770.2018.1492810>.
- Gold, M. (2019). Liminality and the Asylum Process in Switzerland. *Anthropology Today*, 35(3), 16–19. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12506>.
- Hale, S. B. (2007). *Community interpreting*. London: Palgrave Macmillan.
- Harrell-Bond, B. E. and Voutira, E. (1992). Anthropology and the Study of Refugees. *Anthropology Today*, 8(4), 6–10. doi:10.2307/2783530.
- IOM. (2019). *World migration report*. <http://gmdac.iom.int/global-migration-trends-factsheet>.
- Jakobson, R. (2000 [1950]). *On Linguistic Aspects of Translation*. in L. Venuti (ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 113–119). London: Routledge. (Original work published 1950)
- Keller, A., Ford, D., Sachs, E. and Rosenfeld, B. (2003). The Impact of Detention on the Health of Asylum Seekers. *Journal of Ambulatory Care Management*, 26(4), 383–385. <https://doi.org/10.1097/00004479-200310000-00016>.
- Lincoln, N. K. and Denzin, Y. S. (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd ed.). Sage.
- Menjívar, C. (2006). Introduction: Public Religion and Immigration across National Contexts. *American Behavioral Scientist*, 49(11), 1447–1454. <https://doi.org/10.1177/0002764206288456>.
- Menjívar, C. and Abrego, L. (2012). Legal Violence: Immigration Law and the Lives of Central American Immigrants. *American Journal of Sociology*, 117(5), 1380–1421. <https://doi.org/10.1086/663575>.
- Miller, K. E., Martell, Z. L., Pazdirek, L., Caruth, M. and Lopez, D. (2005). The Role of Interpreters in Psychotherapy with Refugees: An Exploratory Study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 75(1), 27–39. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.75.1.27>.
- O'Neill, M. (2010). *Asylum, Migration and Community*. Bristol: Policy Press.
- O'Reilly, Z. (2018). "Living liminality": Everyday Experiences of Asylum Seekers in the "Direct Provision" System in Ireland. *Gender, Place & Culture*, 25(6), 821–842. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2018.1473345>.

- Ravid, M., & Cohen, N. (2024). Incremental urban citizenship-making: migrant serving organizations in Tel Aviv during COVID-19 and the politics of change in times of crisis. *Cities*, *153*, 105263.
- Rine, C. (2018). The Role of Social Workers in Immigrant and Refugee Welfare [Editorial]. *Health & Social Work*, *43*, 209–212.
- Sabar, G. and Tenenboim, S. (2016). Between State-Orchestrated Exclusion and Local Projects of Inclusion: A Medical Interpreting Vocational Training Course for Eritrean Asylum Seekers in Israel. *International Journal of Advances in Social Science and Humanities*, *4*(7), 30–42.
- Schuster, M. and Baixauli-Olmos, L. (2018). A Question of Communication: The Role of Public Service Interpreting in the Migrant Crisis – Introduction. *European Legacy*, *23*(7), 733–737. <https://doi.org/10.1080/10848770.2018.1492812>.
- Shackman, J. (1984). *Right to be Understood: A Handbook on Working with, Employing and Training Community Interpreters*. Cambridge: National Extension College.
- Splevins, K. A., Cohen, K., Joseph, S., Murray, C. and Bowley, J. (2010). Vicarious Posttraumatic Growth among Interpreters. *Qualitative Health Research*, *20*(12), 1705–1716. <https://doi.org/10.1177/1049732310377457>.
- Stavans, A. and Goldzweig, G. (2008). Learning Hebrew as a Second Language by Ethiopian and Russian Immigrants in Israel: "Must" or "Have". *Israel Studies in Language and Society*, *1*(2), 59–85.
- Talmi-Cohn, R. (2018). Time Making and Place Making: A Journey of Immigration from Ethiopia to Israel. *Ethnos*, *83*(2), 335–352.
- Tribe, R. and Morrissey, J. (2003). The Refugee Context and the Role of Interpreters. in R. Tribe and H. Raval (Eds.), *Working with Interpreters in Mental Health* (pp. 198–218). London: Routledge.
- Tribe, R. and Thompson, K. (2009). Exploring the Three-Way Relationship in Therapeutic Work with Interpreters. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, *5*(2), 13–21. <https://doi.org/10.1108/17479894200900009>.
- Turner, V. (1967). Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites of Passage. in V. Turner (Ed), *The Forest of Symbols* (pp. 93–111). Ithaca: Cornell University Press.
- UNHCR. (2019). *Global Trends: Forced Displacement in 2018*. <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf>.
- Williams, L. (2005). Interpreting Services for Refugees: Hearing Voices? *International Journal of Migration, Health and Social Care*, *1*(1), 37–49. <https://doi.org/10.1108/17479894200500005>.

Yuval-Davis, N. (2006). Belonging and the Politics of Belonging. *Patterns of Prejudice*, 40(3), 197–214. <https://doi.org/10.1080/00313220600769331>.

Zetter, R. (2007). More Labels, Fewer Refugees: Remaking the Refugee Label in an Era of Globalization. *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 172–192. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem011>.

**Highly Skilled but Unequally Integrated:
Gendered Migration and Labor Outcomes of Arab Israelis in Germany**

Ghaida Zoabi* and Rebeca Raijman**

Abstract

This article explores the labor market integration of highly skilled Arab citizens of Israel who have migrated to Germany, with a specific focus on gendered experiences. Drawing on qualitative data from in-depth interviews, this exploratory study examines how intersecting factors such as marital status, caregiving responsibilities, and occupational fields influence Arab Israeli migrants' employment trajectories and satisfaction levels. Rather than offering generalizations, the analysis identifies recurring patterns and interpretive tendencies. The findings suggest notable differences based on gender. While men typically report better occupational and economic outcomes, women, particularly those with caregiving responsibilities, describe constraints that limit their professional advancement. Despite often acquiring better German language skills, some women experience occupational downgrading, part-time employment, and lower income levels. The study also suggests that previous minority status in Israel may shape perceptions of discrimination in Germany, in ways that might differ from migrants arriving from countries where they are the majority. By integrating the concepts of double disadvantage and minority-to-minority migration trajectories, the study provides a nuanced, context-sensitive understanding of how structural conditions and subjective experiences intersect to shape the migration and integration trajectories of highly skilled Arab Israelis in Germany.

Keywords: Arab-Israeli migrants; gender and migration; double disadvantage; high-skilled migration; motives for migration; labor market integration; emigration from Israel; integration in Germany

* Haifa Center for German and European Studies, University of Haifa

** Department of Sociology, University of Haifa

Introduction

This study investigates the migration drivers and occupational integration of highly educated Arab citizens of Israel who have moved to Germany, a growing yet understudied destination for Israeli migrants. Drawing on qualitative data from in-depth interviews with Arab Israeli men and women residing in Germany, this exploratory research aims to fill a gap in migration scholarship by examining an overlooked population within the Israeli emigration literature. While most existing studies have focused primarily on Jewish Israeli migrants (see e.g., Altman, 2019; Rebhun, Kranz & Sünker, 2022; Rebhun & Lev-Ari, 2010; Stauber, 2017), only a few notable exceptions have addressed Arab Israelis specifically (e.g., Cohen, 1996; Ibrahim, 2010; Kislev, 2014).

In recent years, Germany, and particularly Berlin, has become a prominent destination for young, highly educated Israelis seeking cultural diversity, professional opportunities, and a cosmopolitan lifestyle. Scholars have analyzed this growing migration mainly through the lens of Jewish Israelis' experiences. Studies by Remennick (2019) and by Rebhun, Kranz, and Sünker (2022) document that Jewish Israelis' motives for moving to Germany combine economic, professional, political, and lifestyle considerations, often accompanied by a search for personal autonomy and liberal social environments. These migrants are typically young, secular, and middle-class, and their relocation is frequently portrayed as an expression of cosmopolitanism rather than economic necessity.

By contrast, the migration of Arab Israelis to Germany remains largely unexamined. No systematic research has yet been conducted on their motivations or on how their minority status in Israel shapes their experiences abroad. Moreover, while the literature on Jewish Israelis in Germany provides important insights into migration motives and social integration, it has not addressed occupational incorporation, a central aspect of migrants' long-term adaptation and social positioning. This study addresses these lacunae by examining the motives and occupational trajectories of highly skilled Arab Israelis in Germany, situating their migration within the broader framework of minority-to-minority mobility and intersectional disadvantage.

The paper has three primary research objectives. First, it seeks to identify the key factors motivating highly educated Arab citizens of Israel to migrate to Germany, viewing these motives not as discrete categories but as constellations of interrelated economic, political, and family considerations. It emphasizes how these intertwined motives vary across gender and marital status, examining how gender roles, family responsibilities, and individual aspirations interact to shape decision-making.

Second, the study explores the occupational integration experiences of these migrants in the German labor market, focusing on how gender influences their employment trajectories, income attainment, and occupational satisfaction. By employing a qualitative approach, this paper captures subjective dimensions of labor market integration that large-scale surveys often overlook.

Third, the analysis draws on the theoretical concepts of “double disadvantage” and “minority-to-minority migration trajectories.” The former refers to the compounded marginalization facing migrant women as a result of the intersection between gender and migrant status (Liversage, 2009; Raijman & Semyonov, 1997). The latter captures how prior experiences of belonging to a marginalized minority influence migrants’ perceptions, strategies, and integration outcomes when entering a new society where they again constitute a minority. These concepts serve as analytical lenses that guide the interpretation of the empirical material, helping us understand how Arab Israelis’ experiences of exclusion in Israel inform their perceptions of integration and discrimination in Germany. By foregrounding intersectionality, particularly the interaction between gender, ethnicity, and minority status, this study provides a nuanced, context-sensitive understanding of how structural conditions and subjective experiences intersect to shape the migration and integration trajectories of highly skilled Arab Israelis in Germany.

The paper proceeds as follows. Section 1 provides background on the socio-political and economic context of Arab citizens in Israel, highlighting the structural inequalities and gender-specific barriers that drive their migration. Section 2 introduces the theoretical frameworks guiding the analysis, particularly the concepts of push-pull factors, gendered disadvantages, minority-to-minority migration, double disadvantage and triple disadvantage. Section 3 outlines the research methodology. Section 4 presents the empirical findings detailing the gendered differences in migration motivations and occupational integration outcomes. The final section synthesizes the findings and reflects on their broader theoretical and empirical implications.

1. Setting the Context: Minority Status and Emigration from Israel

1.1. Contextualizing Inequality: Arab Citizens in Israel

The Arab population in Israel, which constitutes about 21% of the total population (CBS, 2024), includes Muslims (83%), Christians (9%), and Druze (8%). These groups differ in religion, socio-economic status, and political orientation but share a minority position within a Jewish-majority state. While Muslim Arabs, the largest group, tend to identify with Palestinian nationalism and face structural discrimination, Christian Arabs and Druze occupy somewhat

different socio-political positions, with varying degrees of integration (Hasisi, 2007). Given this internal diversity, the term *Arab citizens of Israel*—and, for brevity, *Arab Israelis*—is used here instead of *Palestinian citizens*.¹

Numerous studies highlight the persistent inequalities between Jewish and Arab citizens in employment, education, housing, infrastructure, and public services (see e.g., Lewin-Epstein & Semyonov, 1993; Khamaisi, 2013; Khattab & Miaari, 2013; Yashiv & Kasir, 2013; Bar-Haim & Semyonov, 2015; Yaish & Gabay-Egozi, 2021). This inequality has been conceptualized as a "triple ethnic order," with Ashkenazi Jews (those with European ancestry) at the top, Mizrahi Jews (those originating from Asian and African countries) in the middle, and Arabs at the bottom (Soen, 2012).

Politically, Arabs face multiple challenges due to their minority status within a predominantly Jewish state. They often experience political marginalization and have limited political representation and influence in decision-making bodies (Jamal, 2011). Legislative measures such as the 2018 Nation-State Law have reinforced perceptions of institutional discrimination, exacerbating the sense of exclusion among Arab citizens (Adalah, 2018; Kislev, 2014; Rouhana & Sabbagh-Khoury, 2019).² Finally, Arab women face an additional set of challenges, navigating both structural exclusion and patriarchal norms that restrict their academic and professional mobility (Saar, 2007). While Arab women in general contend with lower rates of labor force participation and limited access to quality employment, highly skilled women often encounter a mismatch between their qualifications and available opportunities. As a result, they are often underemployed (Miaari, Sabbah-Karkabi & Khattab, 2020) or decide to emigrate for professional advancement (Ibrahim, 2010).

It is within this broader constellation of economic, social, and political inequalities that the emigration of Arab Israelis must be understood. It reflects their responses to systemic marginalization and their pursuit of improved opportunities and living conditions elsewhere. In this paper, we analyze all of these interconnected economic, social, and political issues to better understand their implications for the emigration of Arab citizens from Israel.

---

¹ Although the majority in the sample study is Muslim, there is one Druze and one Christian interviewee. Therefore, we use the term "Arabs" instead of "Palestinians."

² The Nation-State Law, officially titled *Basic Law: Israel – The Nation-State of the Jewish People*, was passed by the Israeli Knesset in July 2018. It defines Israel as the nation-state of the Jewish people and enshrines elements such as the Hebrew language as the state's official language, Jewish settlement as a national value, and the Jewish calendar as the official calendar. While supporters view it as affirming Israel's Jewish identity, critics argue that it undermines the democratic rights of non-Jewish minorities, particularly Arab citizens, by prioritizing Jewish identity in constitutional terms.

1.2. Emigration from Israel

Despite being an immigration-receiving country³, Israel is also characterized by the emigration of its residents to other countries. At the end of 2021, there were between 571,000 and 613,000 Israelis living abroad (CBS, 2024). Among the Jewish and other groups who left Israel, 45% were born in Israel and 55% were born abroad, most of whom immigrated to Israel after 1990 (Rebhun, 2024).

In general, until 2014, Arabs constituted about 6% of the total emigrants from Israel each year (Cohen-Castro, 2014). From a 2020 report on the exits and returns of Israelis who stayed abroad for a year or more consecutively, Arab Israelis accounted for 5.3% of those leaving, although their share in the general population was 21%. The proportion of Arabs who left the country remained low and almost unchanged throughout the period. Among the population of academic degree holders in Israel, the population group with the highest percentage of academic graduates abroad is Jews (5.9%), while the percentage of Arabs is the lowest (2.2%). However, among those with doctoral degrees, the percentage of those remaining abroad from both populations is identical (about 10.5%).⁴

The destination country for half of the Israelis living abroad is the United States, with additional destinations being Canada (6%), Western Europe (France, England, and Belgium) (25%), former Soviet Union countries (5% - mainly returnees from Israel) and the rest in Latin America, Oceania, and Asia-Africa (Rebhun, 2024).

In recent years, Germany, and especially its capital, Berlin, has become a migration destination for thousands of Israelis. The number of Israelis in Germany is estimated between 20,000 and 25,000, and 60% of them live in Berlin. This number of Israelis in Germany is about 4% of the total number of Israelis currently residing abroad. Israeli migrants to Germany are generally secular, have leftist political views, and are graduates of humanities programs. About 69% have university degrees (Rebhun et al., 2022). Although Arab Israelis also migrate to Germany, no studies have specifically examined this group. By focusing on highly educated Arab citizens of Israel who have migrated to Germany, this study contributes to the expanding research on emigration from Israel, offering new insights into their migration and integration experiences.

---

³ In 2022, foreign-born Israeli Jews constituted 21% of the population. See Table 2.6. Statistical Yearbook, Number 74, 2023.

⁴ The Knesset, Research and Information Center. (2020, June 29). *Israeli academics abroad and efforts to bring them back to Israel* [in Hebrew]
<https://main.knesset.gov.il/EN/activity/mmm/IsraeliAcademicsAbroad.pdf>

2. Theoretical Background

2.1. Motives for Migration: Push and Pull Factors

While classic migration theory often distinguishes between push and pull factors, recent scholarship has emphasized that motives are rarely singular. Rather, they occur in constellations, in which economic, political, and family-related considerations intersect and reinforce each other. Although we recognize this multidimensionality, for analytical clarity the literature discusses these motives under three overarching themes: economic, political, and family-related (Urbański, 2022).

Push factors

Push factors can be classified into three main areas: economic, social, and political (Urbański, 2022). Economic factors include lack of jobs, low wages, and poor living standards. Limited employment opportunities and population pressures in developing countries often drive migrants to seek better futures abroad (Ibrahim et al., 2019). For many, migration is a strategy to improve their living conditions and integrate into stronger labor markets (Llull, 2017; Parkins, 2010). Among high-skilled minorities, such as Arab Israelis, push factors also include employment barriers, structural discrimination, and political and social constraints on mobility. Despite high levels of education, many face difficulties securing work in their fields due to institutional obstacles and labor market discrimination (Semyonov & Lewin-Epstein, 2011).

Beyond the economic aspects, there are also social and political factors that influence the choice to emigrate. Lack of educational opportunities, institutionalized discrimination, and religious intolerance are among the central factors pushing migrants out of their country. Political factors also play an important role. Unequal legal systems, government corruption, armed conflicts, terrorism, and authoritarian regimes cause many to seek a more stable and equal political environment in other countries (Doerschler, 2006).

In addition, social and political factors also influence migration decisions, especially among national minorities. A sense of institutional exclusion, lack of adequate representation in decision-making centers, and the intensification of policies perceived as discriminatory contribute to a sense of employment and social insecurity among educated Arabs (Jabareen, 2008). The combination of these barriers could lead some educated Arabs to seek better opportunities outside Israel (Ibrahim et al., 2019).

Gender shapes both individual and family migration patterns. Women often migrate as part of family decisions, typically following male partners whose careers drive the family's relocation. Such choices reinforce traditional gender roles and limit women's decision-making

power (Boyd & Grieco, 2003). However, migration can also empower women, offering them greater personal and professional autonomy. For single women, it may represent both economic mobility and an escape from social constraints (Ibrahim, 2010). Married women frequently balance career ambitions with family needs. In some cases, migration enables them to access educational or employment opportunities not available at home, potentially reshaping traditional roles (Boyd & Grieco, 2003).

Pull factors

Migration is often influenced by pull factors that make certain destination countries particularly attractive. Economic considerations such as higher wages, better job prospects, and more open labor markets are central to these decisions. For highly skilled migrants, these pull factors include access to knowledge economies, strong research and innovation sectors, streamlined visa procedures, and professional development opportunities, which are often embedded in broader strategies to attract talented workers (Cerna, 2016). Beyond the economic factors, social and political conditions, including greater religious tolerance, inclusive welfare systems, access to high-quality education, and a more welcoming environment for minorities, also contribute to the appeal of a destination country (Urbański, 2022; Zoelle, 2011).

Incorporating a gender perspective further enriches the understanding of pull factors. Women may be drawn to destinations perceived to offer greater gender equality, access to quality childcare, family-friendly labor policies, and protections against workplace discrimination. Migration can thus represent an avenue for enhanced personal and professional autonomy for women, particularly in contrast to restrictive gender norms or limited opportunities in their countries of origin (Kofman et al., 2005; Lutz, 2010).

In this paper, we examine how the migration of Arabs from Israel to Germany is shaped by a combination of push factors, such as structural barriers in Israel, and pull factors, including perceived opportunities in Germany. Our analysis emphasizes the migrants' subjective interpretations of their motives and decisions. We also incorporate a gender perspective, highlighting how gendered constraints, family dynamics, and labor market conditions intersect to influence migration pathways, lived experiences, and expectations regarding quality of life and integration.

2.2. The Integration of Migrants into the Labor Market

The socio-economic achievements of immigrants are mainly influenced by the human capital that they bring with them, including their education, skills and abilities, type of occupation and its transferability to the destination country, command of the destination

country's language, and experience in the labor market (Chiswick et al., 2005; Friedberg, 2000; Reitz, 2007; Semyonov et al., 2015).

New migrants often face difficulties securing jobs that match their skills in the destination country. A major barrier is credential recognition. Employers may struggle to evaluate foreign degrees, while licensing rules hinder the recognition of professional certificates (Dorn & Zweimüller, 2021; Reitz, 2007). Consequently, many migrants work in low-wage positions below their qualifications. Over time, however, employment outcomes tend to improve as migrants gain experience, acquire language proficiency, and expand their networks, gradually narrowing their economic gaps with the local population (Friedberg, 2000; Semyonov et al., 2016).

Command of the destination country's language is a decisive factor in labor market integration (Chiswick et al., 2020; Semyonov et al., 2016). Lack of proficiency in the local language can not only limit employment opportunities but also harm work productivity and the ability to integrate socially into the host country. However, proficiency in additional languages, especially those used by migrant communities, may open up employment opportunities in service and community fields where proficiency in the migrants' language becomes an asset (Budría & Swedberg, 2014).

Another factor affecting migrant integration is discrimination in the labor market. Employers may prefer local candidates, pay lower wages to migrants, or refuse to employ them despite having educations and experience similar to those of locals (Reitz, 2007). Discrimination may also be related to a migrant's religion, with Muslims in Western countries often experiencing Islamophobia and significant employment obstacles (Weichselbaumer, 2020).

While much of the literature on migrant integration emphasizes discrimination in the host society, it often overlooks how migrants' prior social status in their country of origin, whether as members of a majority or a minority, shapes their perceptions and responses to exclusion. To address this gap, it is useful to distinguish between "minority-to-minority" and "majority-to-minority" migration trajectories.

Minority-to-Minority vs. Majority-to-Minority Migration Trajectories

Scholars have distinguished between minority-to-minority and majority-to-minority migration trajectories to explain variations in migrants' integration experiences (Cohen, 1996; Kislev, 2014; 2018). These trajectories capture how migrants' pre-migration social position (whether privileged or marginalized) influences their adaptation strategies and expectations in the host society.

Cohen (1996) showed that Arab Israelis migrating to the United States integrated more rapidly than Jewish Israelis, attributing this difference to their prior minority status and their weaker incentives to return to Israel. Building on this insight, Kislev (2014; 2018) analyzed multiple minority groups in the U.S., including Arab Israelis, Algerian-French, and Pakistani-British migrants. The research found that minorities migrating from exclusionary to more egalitarian societies often experience transnational social mobility, meaning their economic progress abroad exceeds that of majority-origin migrants despite comparable human capital. This pattern reflects what Kislev terms a “discrimination gap,” whereby release from systemic exclusion in the country of origin motivates stronger adaptation and achievement in the host society. However, this outcome is not universal. Racial minorities, particularly Black migrants in Europe and the United States, continue to face structural racism that constrains their mobility and reproduces inequality (Kislev, 2018).

By contrast, majority-to-minority migrations often entail an abrupt reversal of status, as migrants who were part of dominant groups in their countries of origin confront new forms of marginality abroad. Several studies on Turks in Germany, North Africans in France, and Egyptians and Syrians in Western Europe document how this shift from majority to minority status generates feelings of dislocation, downward occupational mobility, and heightened perceptions of discrimination (Adida, Laitin & Valfort, 2016; Di Stasio et al., 2021; Kaas & Manger, 2012). These migrants experience what has been described as *integration paradoxes* (discrepancies between their extensive human capital and limited social inclusion) showing that higher education and stronger integration efforts can coincide with increased perceptions of discrimination (Tolsma, Lubbers, & Gijsberts, 2012; Steinmann, 2019).

Taken together, these trajectories highlight how pre-migration social positioning (whether as part of the majority or minority) continues to shape post-migration adaptation. Migrants who were members of the minority in their country of origin might be more resilient and know how to navigate inequality. In contrast, those transitioning from majority to minority status often face sharper losses of status and adjustment challenges. The case of Arab Israelis in Germany, therefore, provides a valuable opportunity to examine how earlier experiences of being a disadvantaged minority are reconfigured within a new, less polarized, more pluralistic environment.

While the minority-to-minority framework explains how prior disadvantage shapes migrants’ strategies, it must be complemented by a gender lens that captures internal differences in migrants’ opportunities, constraints, and adaptation.

Gender disparities in labor market integration

Alongside these broader factors, studies consistently highlight substantial gender disparities in migrants' labor market integration (Bevelander & Groeneveld, 2012; Rebhun, 2008; Salikutluk & Menke, 2021). First, gendered patterns in educational and occupational choices play a significant role. Male migrants often hold qualifications in technical or scientific fields, which facilitates smoother transitions into relevant employment in host countries. Conversely, migrant women typically have training in fields that require high language proficiency, such as education, healthcare (particularly nursing and paramedical professions), and social services. These fields present substantial barriers due to stringent credential recognition requirements and demanding language proficiency standards in the host country (Palencia-Esteban & del Rio, 2024; Rajjman & Semyonov, 1997).

Second, the pathways through which men and women enter the destination country often differ significantly. Men typically migrate for specific professional opportunities or labor contracts, which integrate them directly into the employment market. Conversely, women frequently migrate as dependents accompanying partners or family members. As a result, they are more vulnerable to visa restrictions, limited employment rights, or delayed work permits, thereby reducing their ability to utilize their professional skills promptly (Boucher, 2007).

Third, traditional gender roles and household responsibilities, particularly childcare and domestic duties, limit women's availability and flexibility in the labor market, reducing their chances of securing employment that matches their skills and qualifications (Boyd & Grieco, 2003; Kofman & Raghuram, 2006). For immigrant women, these constraints are often intensified by the absence of extended family or local support networks in the host country. Such dynamics contribute to what scholars describe as a gender penalty, whereby women, especially married or recently arrived migrants, encounter greater barriers to labor market integration than men (Lutz, 2010; Phizacklea, 2004; Rajjman & Semyonov, 1997).

Finally, migrant women are subject to structural gender discrimination that intersects with their migrant status, resulting in compounded marginalization. Scholars describe this situation as a form of "double disadvantage", emphasizing that migrant women face biases both as migrants and as women (Liversage, 2009; Rebhun, 2008; Rajjman & Semyonov, 1997). In some contexts, particularly for Muslim migrant women, discrimination intensifies due to their religious identity, resulting in a triple disadvantage based on gender, migrant status, and religion (Donato et al., 2006; Kofman, 2004). Such intersectionality leads to severe underemployment and the concentration of these women in jobs significantly below their educational level and professional experience (Fernandez-Reino, Di Stasio & Veit, 2023).

Based on the theoretical frameworks outlined above, this study analyzes the labor market integration of highly educated Arab men and women from Israel in Germany. This analysis aims to deepen our understanding of their integration trajectories, highlighting gender gaps and responses to structural and institutional barriers.

3. Methodology

To conduct our study, we used a qualitative method based on ten in-depth, semi-structured interviews conducted during 2020–2021.⁵ Given the small, purposive sample of ten cases, the study should be understood as exploratory: it seeks to identify emerging patterns and generate theoretical insights rather than to provide statistically generalizable findings. This approach allows for a deeper understanding of participants' lived experiences and of the gendered aspects of migration and integration that may be less visible in quantitative studies.

We recruited our interviewees using the snowball method, drawing on social networks. The interviews were conducted in Arabic by one of the authors and later translated into Hebrew. They lasted between one and two hours and covered topics such as reasons for migration, professional occupation prior to migration, current employment and working conditions (salary, working hours), language acquisition, job satisfaction, and income levels. We interviewed five women and five men, all with academic training. A detailed overview of the participants' socio-demographic characteristics is provided in Appendix 1.

The interview transcripts were analyzed using a thematic analysis approach (Braun & Clarke, 2021; Shkedi, 2004). We began with repeated readings of the transcripts to gain familiarity with the material, writing initial notes and identifying preliminary ideas. Next, we engaged in systematic coding, labeling meaningful segments of text that reflected the participants' experiences and perspectives. Following the thematic approach, these codes were grouped into broader "units of meaning" through a process of comparison and reorganization, while maintaining sensitivity to the context of the participants' narratives. At this stage, we also compared the cases to identify both similarities and differences in the ways the participants described their motives and integration experiences. Categories were then refined into themes that captured not only the semantic content but also the underlying processes relevant to the research questions.

The analysis was primarily inductive, allowing themes to emerge from the data, but it was also informed by the theoretical background of the study. To ensure analytic rigor, we

---

⁵ The decision to work with 10 interviews was established at the outset, within the framework of a master's thesis conducted during the COVID-19 pandemic. While the sample is small, the interviews were rich in detail and varied in the participants' backgrounds.

documented our coding decisions, discussed our interpretations between us, and refined the themes until a coherent structure was reached. This process produced a set of themes that illuminate the migration motives, integration challenges, and gendered dynamics in the experiences of highly skilled Arab Israelis in Germany. The use of detailed migration stories and the participants' own interpretations further highlight the key factors shaping their decisions to migrate and their subsequent integration into the German labor market.

4. Findings

4.1. Reasons for Migration

As Table 1 shows, the migration decisions of Arab Israelis were shaped by constellations of overlapping motives, rather than by a single, distinct reason. Economic, professional, political, and family-related considerations appeared in nearly every narrative, although their relative weight and configuration varied by gender, marital status, and professional background. While our analysis is organized into three broad categories -economic, political, and family-related- it is important to emphasize that these dimensions were deeply interwoven.

Economic Reasons

Economic goals such as the search for a better job, higher income, and improved living conditions were the most common motives mentioned, especially among men. Seven of the 10 interviewees referred to their migration as being primarily related to employment or economic advancement. Three male participants had jobs secured prior to their departure. Ahmad, a 32-year-old business development vice president, obtained his position in Berlin through contacts made in his Israeli workplace; Anan, a 39-year-old engineer, was offered a position at a German high-tech company through colleagues; and Rami, a 28-year-old dentist, arranged his employment through an uncle already residing in Germany. Samir, a social worker, found a position shortly after arrival, with his new workplace assisting him in the early stages of settlement.

Table 1: Reasons for Migration by Gender and Marital Status

			Reason for Migration
Name	Gender	Marital Status	
Women			
Laila	Woman	Married	Family reasons but also the desire to live abroad in search of a better quality of life and economic conditions . Went with her husband who went to study in Germany and stayed to work there for economic reasons.
Rasha	Woman	Married	Family reasons . Went with her husband who was studying for his doctorate and after finishing, decided to stay in Germany.
Zina	Woman	Married	Family reasons but also the desire to live abroad in search of a better quality of life and economic conditions . Went with her husband who studied medicine in Berlin and stayed to work there.
Malak	Woman	Divorced	Political and economic reasons
Rula	Woman	Single	Political reasons, feeling of lack of belonging to Israeli society, and family reasons
Men			
Raid	Man	Married	Economic and professional reasons. Family reasons: Migration following his wife's work.
Ahmad	Man	Single	Professional reasons, economic opportunity, search for a different lifestyle, and family reasons (lack of privacy in Israel)
Anan	Man	Married	Professional and social reasons and economic opportunity
Samir	Man	Single	Professional and economic reasons
Rami	Man	Single	Economic-professional, social, political, and family reasons

Ahmad's narrative illustrates the interaction of his economic and lifestyle aspirations:

During my work in Israel, we worked with a customer from China whose company has several branches in Europe. I was in good contact with the VP at the company's office (the Chinese customer's company) located in Berlin. She was Israeli. She helped me get accepted for the position they offered me as business development manager.

He added:

It's a job opportunity, but it's important for me to say that I always wanted to move to Europe. I traveled to Europe every year before migrating. I really connected to the different lifestyle. And I had a plan in advance. After I finished my degree, I would work for a year in Israel and then go to work abroad. I really connected to the multi-culture in Berlin, to the atmosphere. It's cheap here, reasonable prices, everything is nice, everything is organized, people are polite, respect others, etc.

For Raid, a theatre actor, financial insecurity was decisive. Despite maintaining an active career in Israel, he struggled to earn enough for a reasonable standard of living, and his wife's job offer in Berlin became a turning point for the family's economic prospects.

Among women, economic motives were often interwoven with family and marital considerations. For some married women, migration involved their husbands' studies but was also motivated by the expectation of better economic conditions. As Laila, a worker in a municipal welfare department, explained, "I knew that salaries are higher than in Israel," while Zina, a 35-year-old English teacher, noted, "I knew that the conditions were better than in Israel."

By contrast, two unmarried women, Malak (36, a business development manager) and Rola (28, an Arabic teacher), associated economic advancement with personal independence and political disillusionment. For Malak, professional mobility was closely linked to a wish to leave a restrictive social and political environment, whereas Rola sought both career opportunities and autonomy from familial expectations.

Taken together, economic aspirations appeared as a major but not isolated factor. For men, they were often linked to professional mobility and future planning; for women, they were interwoven with family or political reasons. These variations illustrate how economic considerations intersected with other dimensions of life, forming part of a broader constellation of interrelated motives.

Political Reasons

Three of the 10 interviewees (two women and one man) identified political dissatisfaction as a main reason for leaving Israel. Their accounts referred to three interrelated issues: the Israeli-

Palestinian conflict, disillusionment with the state of democracy, and experiences of discrimination. These political factors were not separate from their economic and personal motives but were instead tightly connected to them.

Malak, who migrated in 2013, expressed deep frustration with the political situation:

Political reasons especially... I'm tired of my people being under occupation. What's happening in the country is not a real democracy. I realized that I didn't want to live there anymore.

Although Malak also mentioned career and financial motivations, her anger at the political climate in Israel emerged as a dominant theme in her narrative.

Rola described alienation and repression resulting from her political activism:

It all started when I campaigned against the conscription of the Druze community to the IDF. I was politically active since I finished school. I studied at XX College for a year and was expelled due to my political activity.

She added:

I decided to emigrate. The anger is not just about being deprived of the opportunity to study communication, but also about the state's policy that didn't suit me at all. I eventually realized that it was absurd to study communication in the country. They talk about freedom of expression and democracy, but it doesn't happen in reality.

Rami (29, a dentist) spoke of political and civic discrimination, particularly in housing and land rights:

Let's start with the issue of building permits. My father has a piece of land, and it was planned to build on it, but to this day we haven't received a building permit. This is a serious problem that many people in Arab society suffer from, so many people build illegally because there is no choice.

Although not all participants cited discrimination explicitly as a reason for migration, it surfaced indirectly in several interviews. Rasha (a hospital nurse) recounted daily experiences of racism:

When I worked in a hospital in Israel, I experienced racism every day. I always heard the sentence, 'I don't want an Arab nurse to take care of me,' 'Goya, Goya' [gentile].

These narratives demonstrate that political and civic frustrations were often inseparable from economic and professional concerns. Political motives thus formed an integral component of the broader constellation shaping migration decisions.

Family Reasons

Family considerations appeared most prominently among married female participants such as Rasha, Laila, and Zina, where migration decisions were initially linked to their husbands' studies or employment abroad.

Rasha, a 31-year-old hospital nurse, explained:

We went to Germany because of my husband's doctoral work. After he finished, we decided to stay in Germany

Laila (48, a worker in a municipal welfare department) also emphasized her husband's role in the decision:

I migrated because of my husband. My husband studied electronic engineering in Germany and stayed to work there.

However, these choices were not solely about family support; they also reflected shared expectations of improved economic stability and living standards that migration to Germany could provide.

Men also related their migration decisions to family circumstances, although typically in connection with professional planning rather than direct household responsibilities. Anan (39, an engineer) explained that he had secured employment in Germany before migrating, whereas his wife, who held two academic degrees in mathematics and statistics, initially prioritized family care and language learning:

She is not working yet. She is studying German in the meantime. Now it's difficult for her to start working because of the baby who's five months old. But she intends to work. She is a mathematics teacher, and she also has a bachelor's degree in statistics.

Anan's account illustrates how, in some dual-career households, men's professional trajectories may continue with limited disruption, while women's careers are temporarily adjusted to accommodate childcare and the family's early adaptation period.

Raid, a theatre actor, provided an additional example of how family and economic dynamics were intertwined. He described how his family's migration was made possible by his wife's professional opportunity in Berlin:

My wife received a job offer in Berlin, and that's what made the move possible. I had an active career in theatre and television in Israel, but I couldn't earn enough to maintain a reasonable standard of living.

In his case, economic necessity and family dynamics were inseparable: the relocation offered both his wife's professional advancement and the prospect of greater financial stability for the household.

These narratives reveal how gender and family structure shape migration as a negotiated process rather than a unidirectional one. Among married women, family migration often involved accommodating their husbands' educational or occupational trajectories, but it was also tied to shared aspirations for upward mobility and improved living standards. For men, family circumstances often reflected and reproduced social expectations that women would temporarily reduce their professional engagement during the early years of childcare, maintaining a gendered division of labor even in transnational contexts. Raid's case, however, illustrates that migration decisions can also invert these dynamics. It was his wife's professional opportunity that was the catalyst for their relocation, highlighting that career strategies within families may be negotiated, reciprocal, and adaptive rather than fixed. Single and divorced women, by contrast, framed migration as a pathway to personal and professional autonomy. Across these varied cases, the findings show that gender and family status intersect in shaping distinct yet interconnected migration logics, each embedded in a broader constellation of economic, social, and political motives.

4.2. Employment Integration in Germany: Gender Differences

This section deals with the study's second research question, exploring how gender shapes occupational integration trajectories among highly skilled Israeli Arab migrants in Germany. It highlights clear gender differences in occupational pathways, language skills, and satisfaction with employment conditions (jobs, wages, and working hours). Table 2 presents the data relevant to this analysis.

Occupational Segregation by Gender

A major pattern emerging from Table 2 is the gendered distribution across occupational sectors. Male participants are primarily employed in high-tech, engineering, and business development roles, fields that are relatively well paid, offer opportunities for advancement, and provide full-time employment. In contrast, female participants are concentrated in education, welfare, and caregiving professions, often among populations where they can utilize their Arabic language skills. These occupations, while socially valuable, are often associated with lower salaries, part-time contracts, and fewer promotion opportunities.

Language Proficiency and Employment Integration

Language acquisition played a critical role in shaping labor market trajectories, though its effects were clearly gendered. In general, men reported limited German proficiency upon arrival, as many, particularly those in high-tech or globally oriented sectors, began working immediately. These men frequently relied on their strong English skills, which were sufficient for their jobs and often seen as more professionally valuable than German. Raid, a 40-year-old theater actor, was an exception. His profession demands fluency in German, and his limited command of the language has made professional integration more difficult, though he has managed to memorize and perform scripts in German.

By contrast, married women in the sample, particularly those with young children, initially stayed home and used this time to invest in formal German language learning. Several women studied for extended periods, six months to a year, before seeking employment. This period of intensive study enabled them to acquire strong language skills before entering the labor market. However, as the data reveal, this early linguistic advantage did not necessarily lead to higher-status employment or salaries. Zina and Laila, for example, reported very good German but held relatively low-paid or precarious jobs, highlighting the structural gender penalty in labor market integration.

Notably, not all women followed the pattern of withdrawal from the workforce. Unmarried women, such as Rola (single) and Malak (divorced), entered the labor market more quickly, acquiring German alongside their employment. Their experiences suggest a third trajectory, somewhere between men's English-reliant labor market insertion and married women's language-focused deferral of employment. These cases point to the role of individual agency, economic necessity, and professional background in shaping the balance between language acquisition and employment.

Recognition of Academic Credentials and the Portability of Human Capital

A key dimension of employment integration is the recognition of academic degrees obtained in the migrants' country of origin. Prior research has shown that employers often devalue foreign qualifications, which, in turn, limits migrants' access to jobs that match their skills and education (Reitz, 2007). However, for Arab citizens of Israel, the situation appears to be different. Many interviewees reported that their academic degrees from Israeli institutions were well recognized and valued in Germany. Several quotations confirm this perception. Laila, a social worker in the welfare department, noted: "Yes, I felt that my degree was valued. Most likely because it's from Israel."

Anan, a high-tech engineer, echoed this sentiment:

Yes, I felt they viewed it differently. It influenced my job acceptance and admission to a master's program. Getting into the master's program was very easy. I believe a Technion degree [Israel's leading university for scientific studies] carries significant weight.

Similarly, Rasha, a nurse, stated:

The hospitals I worked at in Israel are highly respected worldwide. I believe my degrees from the University of Haifa helped me. Academic degrees from Israel are well regarded in Germany.

Table 2: Employment Characteristics in Germany

Interviewee	Current Job	Weekly Hours	Knowledge of German	Monthly Salary (Euros)	Satisfaction with Salary	Job Satisfaction	Satisfaction with Working Hours
Women							
Laila	Welfare department in the municipality	25	Very good - studied German at a language school for 9 months	1100	Very satisfied	Very satisfied	Satisfied
Rasha	Nurse at a hospital	32	Very good - private course for 6 months	2000-2500	Not very satisfied	Satisfied	Satisfied
Zina	English teacher at a language school	Varies by period	Excellent - language school for a year	500	Partially satisfied	Not very satisfied	Not very satisfied
Rola (single)	Arabic teacher (at school and privately)	About 20	Good - private course for 6 months	1500-2000	Not very satisfied	Quite satisfied	Not very satisfied
Malak (divorced)	Business development manager at a start-up company	50	Good	2500-2800	Satisfied	Satisfied	Satisfied
Men							
Ahmad	VP of Business Development at a high-tech company	40	Limited - private course for 6 months - didn't connect with the language	6000-8000	Very satisfied	Very satisfied	Very satisfied
Raid	Theater actor	40	Limited - studied sporadically	3000	Satisfied but thinking of moving elsewhere to earn more	Satisfied	Not relevant
Anan	Engineer at a high-tech company	40-45	Good - university course for a year	6000	Satisfied	Satisfied	Satisfied
Samir	Therapist at a rehabilitation center for trauma victims	30	Limited - currently learning	Not reported	Satisfied	Satisfied	Satisfied
Rami	Intern at a dental clinic	35	Good	2500	Partially satisfied	Satisfied	Satisfied

These accounts suggest that academic qualifications from Israeli institutions, as well as prior professional experience in Israel, constitute a form of both human and symbolic capital that is relatively portable and valued in the German labor market. This recognition facilitates smoother professional integration and may partly offset the disadvantages commonly faced by migrants with foreign credentials.

4.3 Multidimensional Satisfaction Analysis: Occupation, Income, and Working Hours

Based on the narratives, this section explores possible gendered differences in satisfaction with multiple aspects of the labor market in Germany. It considers how occupational achievement, income, and work–family balance intersect in shaping diverse integration experiences.

Female Experiences: Navigating Multiple Constraints

Female migrants consistently reported less satisfaction with their occupational, economic, and work-family life. Most of this dissatisfaction was rooted in a complex interplay of constraints that limited their labor market integration.

Rasha, a hospital nurse with a master's degree in nursing and public health, exemplifies the multilayered challenges facing married women. She works at 70% capacity due to family responsibilities, earning €2,000–2,500 monthly. While a relatively high salary for part-time work, she remains economically dissatisfied. Moreover, despite her advanced qualifications, she experiences occupational dissatisfaction stemming from a skills mismatch between nursing in Israel and Germany:

Nursing in Germany is not an academic profession, just a certification... it's different... in terms of salary, authority, professional conduct, etc... In my opinion, nursing today in Germany is like nursing in Israel 20 years ago.

Rasha's case illustrates how occupational, income, and family considerations form an interconnected web of compromise. Her reduced working hours result from caregiving duties, while her decision to remain in an unsatisfying role is shaped by the availability of childcare at the hospital, which she describes as "the best kindergarten in the city." Her story underscores how women's labor market decisions are rarely based solely on professional considerations but are significantly shaped by family needs.

Laila, an employee in a municipal welfare department, represents a case of mixed satisfaction levels that reinforces this pattern. While she achieved professional integration in

her field of special education and feels fulfilled working with vulnerable families, her economic satisfaction remains low. Earning €1,100 monthly, she also faces work-hour constraints due to childcare responsibilities: "I'm limited because of my children. I cannot work full-time." The emotional toll of these constraints is considerable. Laila shares that she has experienced depression and remarks: "My expectations were very high... when I came to Germany. I understood that it's not easy."

Her case highlights a commonly overlooked dimension of integration, namely, the psychological strain created by the gap between professional aspirations and constrained realities.

Women without family responsibilities face different, yet equally significant, integration challenges. Rola, a single Arabic teacher, entered the labor market under difficult conditions:

I immigrated to Germany under very difficult circumstances. Economically, my situation was not good. I didn't know people in Germany. I had no connections with anyone... I didn't speak the language; all these factors made the whole process difficult for me.

Initially working illegally in a restaurant kitchen, Rola experienced significant occupational downgrading. Now teaching Arabic part-time, she still finds her income (€1,500–2,000 monthly) and the match between her job and qualifications unsatisfactory, given her academic background in communication studies and East Asian studies. Yet, she expresses some occupational satisfaction:

Teaching your mother tongue to others is amazing, in addition to the different cultures of the students. It's interesting and challenging.

Her case shows how, even in constrained situations, women develop strategies to derive meaning and professional fulfillment from their work.

Malak, a divorced development manager at a start-up, is the exception among the female interviewees. She works full-time and earns €2,500–2,800 monthly, expressing satisfaction with both her salary and occupation. Her employment in the high-tech sector, a higher-paying industry, and the absence of current family constraints contribute to her greater satisfaction with all areas of her life. Malak's case highlights how fewer caregiving obligations and sectoral positioning enable greater occupational and economic satisfaction.

Comparing these varied experiences reveals a critical insight. Women's labor market satisfaction correlates strongly with their degree of freedom from family responsibilities. Those with fewer domestic constraints demonstrate greater occupational engagement and higher

satisfaction with their professional situation. This finding underscores the influence of gendered family roles in shaping integration outcomes.

Male Experiences: Greater Satisfaction with All Areas of Life

In contrast to the complex negotiations that characterize women's experiences, male migrants consistently reported higher levels of satisfaction with their occupational and economic lives and working hours. Their narratives reflect greater professional recognition, economic advancement, and relative freedom from caregiving responsibilities.

Ahmad, the Vice President of Business Development at a high-tech firm, expressed a great deal of satisfaction with his job, salary, and work conditions. While noting that "salaries in Berlin are not so high," he valued the promotion opportunities and reported earning significantly more than in his previous job in Herzliya, Israel. Given that he is single, this may have allowed him to focus more intensively on professional growth and financial advancement, free from family-based compromises that often shape others' migration experiences.

Anan, an engineer in a high-tech company and one of the two married men in the sample, also reported general satisfaction:

I am very satisfied with the work. I'm not considering looking for something else at the moment. What I also like is that we always go out from the office to different places and don't just stay in the offices.

He highlighted Germany's favorable economic environment:

I knew beforehand that there is a better standard of living in Germany... there are fewer taxes, living costs are relatively cheaper than in Israel, and even though I receive the same salary I received in Israel, in Germany it's worth more.

Unlike the married women, Anan did not reference family-related constraints, suggesting a gendered asymmetry in how caregiving responsibilities are distributed and how they shape labor market outcomes. This difference points to the relative insulation of married men from the domestic burdens that significantly affect women's professional engagement.

Even in less stable fields, male migrants reported a generally positive view of their circumstances. Raid, a 44-year-old theater actor and married, acknowledged the limitations of his profession but emphasized his relative economic improvement:

Now I earn more than I would earn in Israel... I compare myself to my friends who work in Israel in the same field and I see that I earn more money...

Although Raid is married, his narrative—like Anan’s—does not refer to family-related compromises, illustrating how male migrants may experience fewer domestic constraints in shaping their careers. Similarly, the other single men in the sample described high levels of professional satisfaction, with minimal reference to external limitations.

Across these narratives, a pattern emerges of fewer barriers to integration, greater decision-making autonomy, and a strong focus on optimizing economic and professional outcomes. Marital status appears to play an important role in this dynamic: single men enjoy maximum flexibility, while even married men report relatively unconstrained experiences. This tendency contrasts sharply with the complex compromises and negotiations that characterize women’s migration experiences, underscoring how caregiving expectations remain deeply gendered. These observations suggest that labor market outcomes are shaped not only by individual human capital but also by the intersecting effects of gender, family structure, and industry placement—what may be termed a structural gender penalty.

The next section explores how these labor market experiences intersect with perceptions of discrimination and minority status in both national contexts

4.4. Being a Minority in Israel and Being a Minority in Germany: How Migrants Perceive Discrimination Against Them in Both Countries

A recurring theme in the participants’ narratives is the contrast between their minority status in Israel and in Germany. Their experiences reveal how previous exposure to systemic discrimination in Israel shaped both the decision to migrate and the way they interpret interactions in their new environment.

Rasha, a nurse, described moments of discrimination in Israel, where Jewish patients refused treatment from Arab workers. In Germany, by contrast, she noted: “Here the situation is different; there is mutual respect.”

Ahmad, a 32-year-old VP of business development, reflected more on the anxiety of potential discrimination than on direct incidents: “Who knows if the manager (in Israel) is racist or not?” He added that in Germany he felt safer and unburdened by such uncertainty.

Raid, a theatre actor, highlighted the limitations he encountered when working in Israel, where his roles were limited to stereotypical “Arab” characters. In Germany, however, he found

the theatre world to be more cosmopolitan and inclusive, a place where he is evaluated on his talent rather than ethnicity.

Malak, a business development manager, spoke with urgency and disillusionment:

I decided to leave. I didn't like how the state treats us. I despaired. I'm tired of constantly justifying the fact that I am an Arab to every Israeli Jew.

Her experience in Berlin, by contrast, is characterized by pluralism and acceptance:

Everyone who comes to Berlin understands that Berlin accepts them as they are. Here, an Israeli, Turk, Palestinian, Iranian, and German can live side by side in the same neighborhood without problems, and everyone gets along and respects everyone.

These cases, each distinct, share a central theme. While discrimination in Israel was often experienced as explicit, systemic, or psychologically burdensome, Germany was perceived as offering greater civic equality. This finding underscores the relevance of a minority-to-minority migration trajectory framework. Many participants arrived in Germany with prior experience navigating exclusion, which may have equipped them to better adapt to a society where ethnic or religious differences are less central to social hierarchies. The contrast between the two national contexts not only highlights differences in their institutional structures but also reflects how migrants' past experiences condition their sense of inclusion, belonging, and discrimination in new environments.

5. Discussion, Theoretical Implications, and Research Limitations

This exploratory study contributes to the literature on high-skilled migration by illuminating the gendered migration trajectories and labor-market integration of highly educated Arab citizens of Israel in Germany, an underexplored group in both Israeli and international migration research. Drawing on qualitative interviews, it shows how structural inequalities in Israel, gender norms, and migration pathways converge to shape diverse and context-dependent outcomes — that is, outcomes conditioned by the specific social and institutional environments of both Israel and Germany. Given the small purposive sample, the findings should be interpreted as analytical tendencies that highlight underlying processes rather than as statistically generalizable results.

An important analytical focus of this study is the context-specific examination of gendered migration motivations, emphasizing how structural and social dynamics within Israel shape migration decisions. Our findings indicate that, for Arab Israelis, the decision to migrate

was rarely driven by a single factor but rather by constellations of interrelated motives—economic aspirations intertwined with family obligations, political disillusionment, experiences of social exclusion and discrimination, and lifestyle considerations. These overlapping motivations varied by gender and marital status. For men, economic and professional ambitions often combined with the desire for personal mobility and a change in lifestyle, while for married women, family trajectories and economic considerations were deeply connected. Single and divorced women were more likely to cite political disillusionment, personal autonomy, and professional advancement as key drivers of their migration. Recognizing these constellations rather than discrete categories provides a more nuanced understanding of the complexity underlying migration decisions.

The findings further suggest how family structure interacts with labor-market outcomes, reinforcing the notion of a structural gender penalty. Women, particularly those with caregiving responsibilities, tended to experience a mismatch between their qualifications and employment opportunities, lower income levels, and limited upward mobility. However, these disparities cannot be attributed solely to caregiving responsibilities. Gendered occupational segregation also plays a central role, as women were often concentrated in sectors such as education and social services, which tend to offer lower wages, limited advancement opportunities, and greater vulnerability to precarious employment. In contrast, men were more frequently employed in higher-paying, full-time positions in fields such as engineering, business development, and the arts. While these tendencies are not generalizable, they point to broader mechanisms through which gendered divisions of labor persist across national contexts.

A key tendency emerging from the participants' narratives concerns the migrants' experiences of discrimination in both countries. Many interviewees described feeling excluded and marginalized in Israel, citing explicit racism or systemic disadvantage. In contrast, their experiences in Germany were often characterized by a more inclusive and respectful atmosphere. For some, particularly in the arts and business sectors, Germany offered broader professional opportunities and less ethnic profiling. These observations illustrate how migration can alter the salience and form of perceived exclusion. While the participants remained minorities in Germany, their interactions with institutions and employers were often described as more merit-based and less politicized.

Overall, these accounts show how earlier experiences of inequality in Israel shaped the participants' perceptions of fairness, and economic opportunities in Germany. Migrants frequently contrasted the symbolic and structural hierarchies of Israel's ethnonational system with the more bureaucratic but less identity-driven constraints they encountered in Germany. These nuanced comparisons reveal how discrimination and adaptation are contextually redefined through migration.

Taken together, these findings indicate tendencies rather than universal patterns. They emphasize that economic integration is not solely a matter of individual effort or human capital but is structured by intersecting social hierarchies, gender, family status, ethnicity, and migration trajectory, that shape opportunities and constraints. An intersectional and contextualized approach is therefore essential to understanding these differentiated yet interconnected trajectories of highly skilled migrants.

Beyond the empirical findings, these tendencies also have broader theoretical implications. The patterns observed, particularly the gendered intersections of family, labor, and minority status, point to the need for conceptual frameworks that capture the layered and shifting nature of inequality across migration contexts. The discussion below elaborates on two central analytical lenses that help interpret these findings: the notions of *double disadvantage* and the concept of *minority-to-minority migration trajectories*. Together, these frameworks provide a deeper understanding of how gender, ethnicity, and pre-migration minority experiences interact to shape migrants' positioning and strategies in the host country.

Double Disadvantage and Triple Marginalization: Context-Dependent Intersectionality

The study shows that patterns of inequality among Arab Israeli migrants cannot be understood through gender or minority status alone, but through their intersection and shifting salience across contexts. The concept of double disadvantage—capturing the dual constraints faced by migrant women as both women and non-natives—offers a useful interpretive lens for understanding these dynamics (Anthias & Pajnik, 2014; Donato et al., 2006; Kofman, 2004; Liversage, 2009; Raijman & Semyonov, 1997).

For Arab women in Israel, inequality was shaped by the intersection of gender, ethno-national minority status, and religion, producing what can be described as a form of *triple disadvantage* within a Jewish-majority society. They experienced overlapping exclusion as women, as members of a national minority, and as Muslims in a predominantly Jewish state. Upon migration to Germany, this configuration shifted. While ethnic and religious boundaries became less salient, gender and migrant status continued to create structural barriers, transforming the *triple disadvantage* experienced in Israel into a form of *double disadvantage* in the host society. This shift illustrates how migration may simultaneously alleviate and reproduce inequality, reconfiguring hierarchies rather than erasing them.

These patterns indicate that intersectional disadvantage is context-dependent and dynamic, changing as migrants move across national and institutional settings. They also underscore that gendered inequalities may persist even when ethnic or religious boundaries become less visible, reinforcing the need for frameworks that treat intersectionality as a fluid configuration rather than a fixed hierarchy.

Minority-to-Minority Migration Trajectories: Continuity and Transformation

The study further develops and refines the concept of *minority-to-minority migration trajectories*, which describes cases in which individuals already positioned as minorities in their home country relocate to another context where they again constitute a minority (Cohen, 1996; Kislev, 2014; Rebhun et al., 2022). This perspective emphasizes continuity rather than rupture in social positioning. Two main outcomes are possible: (1) pre-migration experiences of structural inequality and discrimination may foster adaptive strategies for navigating exclusion, or conversely, (2) heightened sensitivity toward new forms of disadvantage in the host society.

For Arab Israelis in our sample, migration appears to have resulted primarily in the first outcome. Their prior experiences of disadvantage in Israel shaped how they perceived social relations abroad, yet the new environment—geographically and politically distant from the Israeli–Palestinian conflict—created markedly different conditions. Many described Germany as a space where ethnic and religious identities were less politicized and where interactions were based more on professional competence than on national belonging. In this context, earlier experiences of exclusion did not translate into new forms of disadvantage but instead fostered a comparative sense of relief and normalcy. Migration thus reduced the salience of ethnonational boundaries, allowing participants to renegotiate what it meant to be a minority within a more pluralistic and less conflict-driven society.

Taken together, these frameworks of *double and triple disadvantage*, and *minority-to-minority trajectories*, provide complementary insights into how migrants' pre- and post-migration positionalities intersect. Nonetheless, both concepts have limitations. The double-disadvantage framework risks overgeneralizing women's experiences if applied without attention to variations in class, marital status, and religion. Similarly, the *minority-to-minority trajectory* lens may overstate continuity and underplay how migration reshapes the meaning and implications of disadvantage in new contexts. Both frameworks must also be understood as context-dependent and mediated by the host-country environment. Differences in welfare regimes, labor-market structures, and gender norms, such as those distinguishing more egalitarian or inclusive societies from more segmented or exclusionary ones, can significantly influence how gender and minority status interact to shape migrants' outcomes.

Finally, while this study focuses on Arab Israelis, the findings also invite a cautious and conceptually grounded comparison with Jewish Israelis who have migrated to Germany. Previous research (Rebhun, Kranz, & Sünker, 2022; Remennick, 2019) shows that Jewish Israelis, typically young, educated, and secular, often migrate for a combination of economic, professional, and lifestyle reasons, sometimes accompanied by political disillusionment. By contrast, Arab Israelis' migration, while also economically motivated, is more strongly shaped by limited structural opportunities and systemic exclusion within Israel's labor market. This contrast highlights how similar patterns of outward mobility can stem from unequal social

positions within the same national context, reinforcing the analytical value of minority–majority frameworks for interpreting migration motives.

Future research could deepen this comparison by examining how minority and majority migrants from Israel experience labor-market integration and barriers to advancement in Germany and other European destinations. This study provides an initial conceptual foundation for such work, emphasizing that mobility must be understood in relation to the structural hierarchies and opportunity regimes that condition access to employment and allow for economic integration. In this sense, its contribution lies less in offering definitive empirical generalizations than in advancing theoretical and interpretive insight into how gender, minority status, and professional mobility intersect across migration contexts.

Research Limitations

The study's limitations must be acknowledged. It is based on a small, purposive sample of 10 individuals, and while it provides analytical depth, it does not aim for statistical generalizability. In addition, the research includes only those who remained in Germany and does not capture the experiences of returnees or those who left due to failed integration. Future research could benefit from a larger and more systematically diverse sample to further validate and extend these findings across different contexts and subpopulations. Nevertheless, the rich narratives provide valuable qualitative insights into emerging patterns and tensions that can inform future research and policy on minority integration in global labor markets.

References

- Adalah (2018) The Basic Law: Israel – The Nation-State of the Jewish People. https://www.adalah.org/uploads/uploads/Final_2_pager_on_the_JNSL_27.11.2018%20.pdf
- Adida, C. L., Laitin, D. D., & Valfort, M. A. (2016). *Why Muslim integration fails in Christian-heritage societies*. Harvard University Press.
- Ala-Mantila, M., & Fleischmann, F. (2018). Gender differences in labour market integration trajectories of recently arrived migrants in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(11), 1818-1840.
- Altman, A. (2019). *Emigration from Israel: A problem or an opportunity*. Jerusalem: The Zionist Strategy Institute (in Hebrew). <https://tinyurl.com/59tjabwm>
- Anthias, F., & Pajnik, M. (2014). Introduction: Contesting Integration-Migration Management and Gender Hierarchies. In *Contesting Integration, Engendering Migration: Theory and Practice* (pp. 1-10). London: Palgrave Macmillan UK.

- Bar-Haim, E., & Semyonov, M. (2015). Ethnic stratification in Israel. *The international handbook of the demography of race and ethnicity*, 323-337.
- Bartkoski, T., Lynch, E., Witt, C., & Rudolph, C. (2018). A meta-analysis of hiring discrimination against Muslims and Arabs. *Personnel Assessment and Decisions*, 4(2), 1.
- Bevelander, P., & Groeneveld, S. (2012). How many hours do you have to work to be integrated? Full-time and part-time employment of native and ethnic minority women in the Netherlands. *International Migration*, 50, e117-e131.
- Boucher, A. (2007). Skill, migration and gender in Australia and Canada: The case of gender-based analysis. *Australian Journal of Political Science*, 42(3), 383-401.
- Boyd, M. & Grieco, E. (2003). Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory. *Migration Information Source*, March 2003. <https://www.migrationpolicy.org/article/women-and-migration-incorporating-gender-international-migration-theory>
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). Thematic analysis: A practical guide. *APA Handbook of Research Methods in Psychology: Vol. 2. Research Designs*.
- Budría, S., & Swedberg, P. (2014). *The Impact of multilingualism on Spanish language acquisition among immigrants in Spain* (No. 8748). IZA Discussion Papers.
- CBS (Central Bureau of Statistics) (2024). *Israel's population at the end of September 2024*. Press Release No. 249/2024. Jerusalem: CBS. [Hebrew].
- Cerna, L. (2016). *Immigration policies and the global competition for talent*. Palgrave Macmillan.
- Chiswick, B. R., Lee, Y. L., & Miller, P. W. (2005). A longitudinal analysis of immigrant occupational mobility: A test of the immigrant assimilation hypothesis. *International Migration Review*, 39(2), 332-353.
- Chiswick, B. R., Rebhun, U., & Beider, N. (2020). Language acquisition, employment status, and the earnings of Jewish and non-Jewish immigrants in Israel. *International Migration*, 58(2), 205-232.
- Cohen-Castro, A. (2014). *Demographic characteristics of Israelis who emigrated and returned after residing abroad for more than one year, 1996–2009* (No. 1558). Central Bureau of Statistics – Demography and Population Department. (in Hebrew)
- Cohen, Y. (1996). Economic assimilation in the United States of Arab and Jewish immigrants from Israel and the territories. *Israel Studies*, 1(2), 75-97.
- Di Stasio, V., Lancee, B., Veit, S., & Yemane, R. (2021). Muslim by default or religious discrimination? Results from a cross-national field experiment on hiring discrimination. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 47(6), 1305-1326.
- Doerschler, P. (2006). Push-pull factors and immigrant political integration in Germany. *Social Science Quarterly*, 87(5), 1100-1116.

- Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan IV, M., & Pessar, P. R. (2006). A glass half full? Gender in migration studies. *International Migration Review*, 40(1), 3-26.
- Dorn, D., & Zweimüller, J. (2021). Migration and labor market integration in Europe. *Journal of Economic Perspectives*, 35(2), 49-76.
- Fernández-Reino, M., Di Stasio, V., & Veit, S. (2023). Discrimination unveiled: A field experiment on the barriers faced by Muslim women in Germany, the Netherlands, and Spain. *European Sociological Review*, 39(3), 479-497.
- Friedberg, R. M. (2000). You can't take it with you? Immigrant assimilation and the portability of human capital. *Journal of Labor Economics*, 18(2), 221-251.
- Hasisi, B. (2007). Police, politics, and culture in a deeply divided society. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 98 (3), 1119-1145.
- Hondagneu-Sotelo, P. (2013). *Gender and U.S. Immigration: Contemporary Trends*. University of California Press.
- Ibrahim, I. (2010). Emigration patterns among Palestinian women in Israel. *Displaced at home: Ethnicity and gender among Palestinians in Israel*, 207-222. In Kanaaneh, R. A., & Nusair, I. (Eds.). (2010). *Displaced at home: Ethnicity and gender among Palestinians in Israel*. SUNY Press.
- Ibrahim, H., Al Sharif, F. Z., Satish, K. P., Hassen, L., & Nair, S. C. (2019). Should I stay or should I go now? The impact of "pull" factors on physician decisions to remain in a destination country. *The International Journal of Health Planning and Management*, 34(4), e1909-e1920.
- Jabareen, Y. T. (2008). Constitution Building and Equality in Deeply-Divided Societies: The Case of the Palestinian-Arab Minority in Israel. *Wisconsin International Law Journal*, 26, 345.
- Jamal, A. (2011). Civil Associations, Empowerment and Democratization: Arab Civil Society in Israel. In: Guy Ben-Porat and Bryan S. Turner (eds.), *The Contradiction of Israeli Citizenship: Land, Religion and State* (pp. 222–257). London and New York: Routledge.
- Kaas, L., & Manger, C. (2012). *Ethnic Discrimination in Germany's Labour Market: A Field Experiment*. *German Economic Review*, 13(1), 1–20
- Khamaisi, R. (2013). Barriers to Developing Employment Zones in the Arab Palestinian Localities in Israel and Their Implications. In *Palestinians in the Israeli Labor Market: A Multi-Disciplinary Approach* (pp. 185-212). New York: Palgrave Macmillan US.
- Khatab, N., & Miaari, S. (2013). The occupational mismatch amongst Palestinians and Jews in Israel: A new evidence from the LFS 2000–2010. *Research in Social Stratification and Mobility*, 34, 1-13.
- Kislev, E. (2014). The effect of minority/majority origins on immigrants' integration. *Social Forces*, 92(4), 1457-1486.
- Knesset Israel. (2018). *Basic Law: Israel – The Nation-State of the Jewish People*. The State of Israel. Retrieved from <https://main.knesset.gov.il/en/activity/pages/basiclaws.aspx>

- Kofman, E. (2014). *Gendered migrations, social reproduction and global economies*. Palgrave Macmillan.
- Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P., & Sales, R. (2005). *Gender and international migration in Europe: Employment, welfare and politics*. Routledge.
- Kofman, E. & Raghuram, P. (2006). Gender and global labour migrations: Incorporating skilled workers. *Antipode* 38 (2): 282–303.
- Lewin-Epstein, N., & Semyonov, M. (1993). *The Arab minority in Israel's economy: Patterns of ethnic inequality*. Routledge.
- Liversage, A. (2009). Vital Conjunctions, Shifting Horizons: High-Skilled Female Immigrants Looking for Work. *Work, Employment and Society*, 23(1), 120–141.
- Llull, J. (2018). The effect of immigration on wages: exploiting exogenous variation at the national level. *Journal of Human Resources*, 53(3), 608-662.
- Lutz, H. (2010). Gender in the migratory process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1647-1663.
- Miaari, S. H., Khattab, N., & Sabbah-Karkabi, M. (2020). Obstacles to Labour Market Participation among Palestinian-Arab Women in Israel. *International Labour Review*, 13572, 1-45.
- Palencia-Esteban, A., & del Río, C. (2024). Winners and losers from occupational segregation across Europe: the role of gender and migration status. *Migration Studies*, 12(1), 21-41.
- Parkins, N. C. (2010). Push and pull factors of migration. *American Review of Political Economy*, 8(2):6-24.
- Phizacklea, A. 2004. "Migration and Globalization: A Feminist Perspective." In *Migration: A European Journal of International Migration and Ethnic Relations* 4 (1): 103–11.
- Raijman, R., & Semyonov, M. (1997). Gender, ethnicity, and immigration: Double disadvantage and triple disadvantage among recent immigrant women in the Israeli labor market. *Gender & Society*, 11(1), 108-125.
- Rebhun, U. (2008). A Double Disadvantage? Immigration, Gender, and Employment Status in Israel: Un double désavantage? Immigration, genre et situation d'emploi en Israël. *European Journal of Population/Revue européenne de Démographie*, 24, 87-113.
- Rebhun, U. (2024). Israelis Abroad: Definitions, Data, and Migration Movements. *Hagira*, 14:208-230 (In Hebrew). <https://tinyurl.com/mvzcarva>
- Rebhun, U., D. Kranz, & H. Sunker. 2022. *A double burden: Israeli Jews in contemporary Germany*. Albany: SUNY Press.
- Rebhun, U., & Lev Ari, L. (2010). *American Israelis: Migration, transnationalism, and diasporic identity*. Leiden/Boston: Brill.

- Reitz, J. G. (2007). Immigrant employment success in Canada, Part I: Individual and contextual causes. *Journal of International Migration and Integration/Revue de l'integration et de la migration internationale*, 8, 11-36.
- Remennick, L. (2019). The Israeli Diaspora in Berlin: Back to Being Jewish?. *Israel Studies Review*, 34(1), 88-109.
- Rouhana, N. N., & Sabbagh-Khoury, A. (2019). Memory and the return of history in a settler-colonial context: The case of the Palestinians in Israel. *Interventions*, 21(4), 527-550.
- Sa 'ar, A. (2007). Contradictory location: Assessing the position of Palestinian women citizens of Israel. *Journal of Middle East Women's Studies*, 3(3), 45-74.
- Semyonov, M., & Lewin-Epstein, N. (2011). Wealth inequality: Ethnic disparities in Israeli society. *Social Forces*, 89(3), 935-959.
- Semyonov, M., Raijman, R., & Maskileyson, D. (2015). Ethnicity and labor market incorporation of post-1990 immigrants in Israel. *Population Research and Policy Review*, 34, 331-359.
- Semyonov, M., Raijman, R., & Maskileyson, D. (2016). Immigration and the cost of ethnic subordination: the case of Israeli society. *Ethnic and Racial Studies*, 39(6), 994-1013.
- Shkedi, A. (2004). *Words that try to touch: Qualitative research – theory and application*. Tel Aviv: Ramot. (In Hebrew)
- Soen, D. (2012). Origin and exclusion: Arab citizens of Israel at the bottom of the Israeli social hierarchy. *Social Issues in Israel*, 13, 6–31. (in Hebrew).
- Stauber, S. (2017). *Israelis in Berlin. A community in the making*. Yediot Acharonot: Hemed Books (in Hebrew).
- Steinmann, J. P. (2019). The paradox of integration: why do higher educated new immigrants perceive more discrimination in Germany? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(9), 1377-1400.
- Tolsma, J., Lubbers, M., & Gijsberts, M. (2012). Education and cultural integration among ethnic minorities and natives in the Netherlands: A test of the integration paradox. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(5), 793-813.
- Urbański, P. (2022). Migration dynamics and destination choice. *Migration Studies*, 10(2), 123-141.
- Weichselbaumer, D. (2020). Multiple discrimination against female immigrants wearing headscarves. *ILR Review*, 73(3), 600-627.
- Yaish, M., & Gabay-Egozi, L. (2021). Cumulative disadvantage dynamics for Palestinian Israeli Arabs in Israel's economy. *Sociology*, 55(5), 906–926.
- Yashiv, E., & Kasir, N. (2013). The Labor Market of Israeli Arabs. *Key Features and Policy Solutions*, Tel Aviv University, Tel Aviv. <https://cepr.org/system/files/publication-files/103094->

[policy insight 78 the labour market of israeli arabs key features and policy solutions.pdf](#)

Salikutluk, Z., & Menke, K. (2021). Gendered integration? How recently arrived male and female refugees fare on the German labour market. *Journal of Family Research, 33*(2), 284-321.

Zoelle, D. G. (2011). Integration and migration: A comparative perspective. *Social Science Research, 40*(3), 789-803.

Appendix 1: Socio-Demographic Characteristics of the Interviewees

Name	Age	Religion	Years in Germany	Marital Status at Interview	Number of Children	Legal Status in Germany	Place of Residence
Women							
Laila	48	Muslim	14	Married	2	Permanent Resident	Amberg, Bavaria
Rasha	31	Muslim	5	Married	2	Residence Permit	Aachen
Zina	35	Muslim	6	Married	2	Residence Permit	Aachen
Malak	36	Muslim	7	Divorced	0	Work Visa	Berlin
Rula	28	Druze	3	Single	0	Work Visa	Berlin
Men							
Ahmad	32	Muslim	5	Single	0	Entrepreneur Visa	Berlin
Raid	44	Christian	7	Married	1	Family Reunification Visa	Berlin
Anan	39	Muslim	3	Married	2	Work Visa	Aachen
Samir	32	Muslim	2	Single	0	Work Visa	Freiburg
Rami	29	Muslim	3	Single	0	Work Visa	Saxony-Anhalt

**From Aleppo and Damascus to Buenos Aires:
Opportunity Structures and Ethnic Entrepreneurship among Syrian Jews in
Peronist Argentina**

Silvina Schammah Gesser*

Abstract

This article explores how the first and second generations of Syrian Jewish immigrants navigated the political and economic opportunity structures of mid-twentieth-century Argentina, especially during the Peronist period, to build distinct forms of ethnic enterprises ranging from peddling and later small shops to textile empires. It traces how the Peronist state policies and market transformations shaped the opportunity structure facing Syrian Jews. It also examines how ethnicity, class, kin networks, and transnational resources enabled or constrained their entrepreneurial trajectories. By adopting a historical-ethnographic approach and focusing on three family case studies that illustrate different trajectories of success, failure, and economic survival, this study emphasizes the importance of mixed embeddedness in refining existing models of ethnic economies and opportunity structures, while showing the “minority within minorities” position of Syrian Jews vis-à-vis other migrant groups.

Keywords: Jewish Syrian immigrants, minority within minorities, ethnic entrepreneurship, mixed embeddedness, Peronist Argentina.

*Bar Ilan University and Truman Institute for the Advancement of Peace at the Hebrew University of Jerusalem.

Introduction

This article analyses the incorporation of first and second generation of Syrian Jewish migrants into the Argentine economy, with a particular focus on the novel “national-popular politics” introduced by the government of General Juan Domingo Perón in the mid-twentieth century. Peronist policies fostered industrialization by expanding state-backed credit programs for large firms, while simultaneously promoting a fairer distribution of national income to improve the welfare of the working class. Sectors of the population who had previously struggled to make ends meet could then become consumers of services and industrial goods – from holidays and pensions to casual clothing, radios, household appliances, and a wide range of low-cost items. This opportunity reshaped domestic markets (Milanesio, 2013).

The article explores how Syrian Jewish migrants identified and occupied entrepreneurial niches within this changing political economy, and how both ethnic resources and state-generated opportunity structures shaped their trajectories.¹ By focusing on three case studies – a large-scale textile conglomerate, a medium-sized prestigious silk store, and a small, more cautious family firm – the paper examines Syrian Jewish entrepreneurial trajectories as manufacturers, importers, exporters, and merchants. It traces how they spotted and cultivated opportunities for business growth; the role of family and ethnic networks in structuring commercial relationships, credit, and labor; and how entrepreneurial logics were intertwined with cultural patterns, communal activism, and philanthropic duties.²

The literature on migrant ethnic minorities has often conceptualized ethnic entrepreneurship as a survival strategy adopted to attenuate the negative effects of discrimination and exclusion associated with migrants’ subordinate political status and relative disadvantages in the host society. Self-employment and small business ownership are seen as offering an escape from blocked mobility as paid employees and providing valued forms of autonomy, status, and dignity that may be difficult to obtain through other channels. Classic studies have highlighted how ethnic networks function as sources of capital and information, channeling co-ethnics into jobs, facilitating training, leveraging unpaid family labor, and allowing entrepreneurs to control hiring, wages, and working conditions (Aldrich & Waldinger,

---

¹ Between 1900 and 1950, Argentina’s Jewish population grew significantly, from a few tens of thousands to roughly a hundred thousand by the 1920s, and is said to have more than tripled by the 1950s. The vast majority—80–85%—were Ashkenazi (from Central and Eastern Europe) and only 15–20% Sephardi (Middle Eastern, North African, and Iberian-descended Jews). Within this Sephardi/Mizrahi minority, Arabic-speaking Jews from the Middle East—primarily Syrians from Aleppo and Damascus, with smaller groups from Lebanon, Egypt, Turkey, and Morocco—constituted a numerically small fraction (probably less than 10% of Argentine Jewry), despite their marked yet late institutional and neighborhood visibility. On Syrian Lebanese migration to Argentina, see Bestene (1988; 1992) and Klich (1995; 2006).

² On this topic see the ethnographies by Linda Hanono Askenazi, *Cultura Judía y negocios: La importancia de los códigos no escritos*, *Diversidad*, junio, 2014 : 79-97, and María Cherro de Azar y Walter, *Duer Los judíos de Damasco en Argentina: Una historia de más de 100 años*, *Diversidad*, junio, 2014 , 115-131.

1990; Aldrich & Ward, 1990; Light & Gold, 2000). For example, Antoine Pécoud (2010) focused on the limiting economic and social conditions affecting migrants and ethnic minorities that, together with their aspirations for autonomy and recognition, were key factors in self-employment and ethnic entrepreneurship. Similarly, Min Zhou (2004) investigated the ethnic social structures in which entrepreneurs are embedded: kinship clusters, community organizations, and transnational ties. Min Zhou's pioneering work emphasized two interrelated developments: the rise of transnational entrepreneurship and the recognition of the synergy between entrepreneurship and community building.

However, these processes cannot be understood solely as economic strategies of survival nor as economic activity bounded within "ethnic enclaves" at the local, national, or transnational level. Indeed, various scholars have drawn attention to other dimensions, such as the internal diversity of immigrant economies in terms of status, gender, class, and generation; the porosity of ethnic boundaries in business interactions, and the political and institutional contexts in which immigrant economies develop (Meron, 2011). Such reassessments stress the need for multiple explanations of how and why immigrants become entrepreneurs that consider not only ethnicity and social capital but also micro- and macro-level factors.

Thus, the analysis of ethnic entrepreneurship - beyond what was initially considered a survival strategy among migrants and ethnic minorities - emphasizes the complex dynamic of structural opportunities and constraints. This complexity resonates with what Kloosterman and Rath (2006) defined as institutional embeddedness. This term refers to the legal rules, state policies, financial systems, and other formal organizations that encompass business law and licensing procedures, taxation, social security and labor regulations, immigration and citizenship rules, planning regulations, as well as the availability of and criteria for formal credit.

As Kloosterman and Rath emphasized, opportunities do not simply appear "out there" in the market. Instead, they are produced and structured by institutions that define what counts as a legal enterprise, who may own and operate it, under what conditions, and with what protections or sanctions. For immigrant entrepreneurship, this factor is crucial. Identical ethnic resources can generate very different outcomes depending on whether institutional arrangements facilitate or obstruct entry into the economic and social life of a country—for example, through strict versus permissive licensing regimes, or inclusive versus exclusionary immigration systems.

Hence, the article explores how first- and second-generation Syrian Jewish immigrants navigated the political and economic opportunity structures of mid-twentieth-century Argentina, especially during the Peronist period, to build distinct forms of ethnic enterprise. By focusing on non-European Jewish groups in Latin America, a group still underrepresented in a literature dominated by North American and Western European cases, the article makes a nuanced contribution to ethnic entrepreneurship research by examining in detail the "minority within minorities" position of Syrian Jews in Argentina.

The article is organized as follows. The next section presents the methodological design and sources. The third section outlines the theoretical framework that includes opportunity structures, mixed embeddedness, and ethnic economies. The fourth section describes the political and economic context of Peronist Argentina as an opportunity structure for minority entrepreneurs, before turning to the three family case studies that illustrate different trajectories of success, failure, and economic survival. The final section compares these cases along specific analytical dimensions and ultimately reflects on the position of Syrian Jews vis-à-vis other migrant groups.

Methodology and Sources

Methodologically, the article adopts a historical-ethnographic case-study design that combines archival research with oral history. The analysis draws on 18 semi-structured interviews with Syrian Jewish entrepreneurs and their descendants (mainly second- and third-generation migrants), conducted in Buenos Aires between 2015 and 2018 and between 2023 and 2024. The interviewees were identified through a combination of Syrian Jewish communal networks, referrals from interview participants, and archival tracing of families prominent in the textile and commercial sectors. The sample includes large-scale industrialists, mid-level entrepreneurs, and small-scale merchants who reflect the internal class variation within the Syrian Jewish community.

The triangulation of oral history with archival materials, including the close reading of autobiographical texts and memoirs; community and family videos, photographs, and footage, together with articles from the national and Jewish community presses, and selected business and communal records, provides the basis for the ethnography. The trajectories of the three families – the Teubals, the Yattahs, and the Shammahs – were chosen as theoretically relevant. The variation in their scale (large, medium, and small enterprises), sectoral position, degree of institutional embeddedness, and outcomes (expansion, disruption and closure, survival) provided a useful basis for analytic comparisons. Guided by ethnic entrepreneurship theory, the ethnographic data were coded with regard to the opportunity structure, horizontal and vertical embeddedness, human capital, ethnic and family resources, and entrepreneurial trajectories and outcomes.

Theoretical Framework: Opportunity Structures, Migrant Resources, and Ethnic Entrepreneurship

This study understands immigrant and ethnic entrepreneurship as the resulting interaction between two distinct yet interrelated dimensions: the opportunity structures within which migrants operate, and the resources they bring with them or develop in the host society. Hence, entrepreneurial strategies and trajectories are not merely responses to market conditions or

the outcomes of ethnic or cultural idiosyncrasies. Rather, they emerge from the dynamic interplay between external conditions and variations in migrants' abilities to mobilize resources, overcome constraints, and exploit opportunities (Kloosterman & Rath, 2006; Waldinger, Aldrich, & Ward, 1990).

This interactional perspective builds on earlier models of ethnic entrepreneurship that highlight the importance of both opportunity structures and group characteristics (Waldinger et al., 1990). It also incorporates later developments in the literature that emphasize the broader economic and institutional environments in which migrant businesses operate. In this respect, the concept of mixed embeddedness (Kloosterman & Rath, 2006) argues that immigrant entrepreneurship must be understood as occurring at the intersection of market conditions and institutional frameworks. From this perspective, entrepreneurs are embedded simultaneously in social networks and in regulatory and economic structures that shape their access to resources, define the boundaries of their market participation, and condition the risks associated with their business activities.

Within this framework, opportunity structures are understood as both economic and institutional. On one hand, they refer to market conditions, including types of demands, sectoral openings, competition, and broader conjunctures that make certain economic activities viable or profitable. On the other hand, they encompass the institutional arrangements that regulate and structure economic action, such as access to credit, industrial and trade policies, licensing systems, taxation, and mechanisms of state monitoring and control. Opportunities are therefore not neutral or merely "given" by the market. They are historically produced and politically conditioned. Thus, they may enable entrepreneurial expansion and create new forms of dependency, uncertainty, or vulnerability simultaneously.

In contrast to these structural conditions are the migrants' own resources and characteristics, which shape their ability to engage with and benefit from the opportunity structures. The first of these resources are differences in their initial capital and class position, which influence the scale of investment, the capacity to absorb risk, and access to formal financial systems. The second are the family and ethnic resources that have long been identified in the literature on ethnic entrepreneurship, such as kin-based labor, co-ethnic partnerships, pooled capital, and trust-based relations (Bonacich, 1993; Waldinger et al., 1990). Among Syrian Jewish migrants, these resources also include transnational commercial networks and communal institutions that facilitate the circulation of information, capital, and opportunities across borders (Harel, 1998; 2019; Laskier & Simon, 2002).

At the same time, migrant and ethnic groups are differentiated internally. Variations in education, language skills, family structure, and social and cultural resources produce distinct capabilities and attitudes toward entrepreneurship. These differences are further reflected in strategic choices regarding risk, debt, and engagement with political or institutional actors. The impact of these variations helps explain why some entrepreneurs pursue expansion through

investment, diversification, and institutional alliances, while others adopt more cautious strategies based on the gradual accumulation of capital, family labor, and limited exposure to formal credit or political patronage (Valdez, 2016).

Where favorable market conditions and institutional support converge with substantial capital, dense networks, and transnational ties, expansionary strategies may be pursued. Where economic opportunities exist, but institutional protection is limited or uncertain, commercial success may coexist with vulnerability to regulation or political intervention. Where resources are more modest and institutional environments are perceived as unstable, more conservative strategies oriented toward survival and gradual mobility may prevail. In this sense, variations in entrepreneurial outcomes reflect not only differences between groups, but also differences within them, because people respond differently to the same structural environment.

This framework is particularly relevant for the analysis of Syrian Jewish entrepreneurs in Argentina. It allows the study to move beyond explanations that attribute entrepreneurial success solely to ethnic cohesion. Instead, it situates economic trajectories within the broader context of changing opportunity structures and differentiated access to resources. Such a framework provides the basis for addressing the central research questions of this study. First, how did Peronist economic and political transformations shape the opportunity structures available to Syrian Jewish entrepreneurs? Second, how did differences in their capital, networks, and institutional positioning produce different trajectories of expansion, vulnerability, and survival within the same ethnic community?

Findings

Peronist Argentina as an Opportunity Structure

Peronism reconfigured the opportunity structures of the Argentine economy, with industrialization figuring as a major target in the discourse of Peronist economic nationalism. Perón's pledge to oversee a transition from an agrarian to an industrial society served as a cornerstone of his promise of national greatness for the new Argentina and an integral part of his regime's legitimacy.³

Perón's national populist agenda was initially promoted as a means of redistributing profits and wealth from the long-established agricultural export sectors and redirecting these gains to small and medium-sized industries to increase internal consumption and demand. This policy was at the heart of Perón's third position, as expressed in his 1947 Decree of Economic

---

³ Under Perón, the notions of "economic independence" and "social justice" opposed traditional views of pastoral Argentina, which reflected the dying oligarchic order, with its major social inequalities and its subordination to foreign interests. Conversely, Perón's propaganda equated industry with the path of national destiny.

Independence. Perón also established the *Instituto Argentino para la Promoción del Intercambio*, or *IAPI*, which created a monopoly on foreign trade and the exchange of foreign currency. In so doing, Peronism inaugurated a new monetary and financial system that included the nationalization of the Central Bank and its deposits (Settimi & Audino, 2012). Known as *oficialización* or *nacionalización de la banca*, this move meant the conversion of a previously mixed and largely privately led banking structure into a hierarchically integrated public financial apparatus, now subordinated to strict state planning.⁴ These authoritarian measures gave the government the freedom to issue currency and regulate credit, making clear the novel top-down state interventionism that Perón orchestrated.

At the same time, the expansion of the commercial culture produced by industrialization, the benevolent Peronist wage policy, and advertising techniques radically reshaped and increased the workers' spending power. Low-income sectors were now able to become consumers. These developments, which certainly strengthened the commercial and textile branches of the economy, proved especially favorable for Syrian Jews, who were already present in these sectors and sought to make the most of the new opportunities.

As Eduardo Elena (2007; 2012) emphasized, the goal of the Peronist policies was to create a mass of consumers loyal to the government. However, Perón's ability to generate a popular, urban, industrial-based consumer society that fit the political needs of his regime soon clashed with fluctuations in the global markets (Sánchez, 2020). When the international economy turned against Argentine exports, state regulations and measures were strongly enforced to tame domestic markets and artificially prop up mass consumption. As Argentina experienced more economic decline in the mid-1950s, further coercion was imposed to compensate for the debacle. This move was accompanied by a state propaganda campaign. The Peronist government, which had presented itself not only as a benevolent provider of goods but also as the outspoken protector of workers against speculators and selfish elitist industrialists, now shifted the blame for the unprecedented inflation and decline in consumption away from government policies and onto the industrial sector and merchants.

The *Agio* Law became yet another key component of the state-led efforts to regulate commerce and protect consumers from unfair practices. The law sought to control commercial activities by emphasizing the importance of equity in consumption. Thus, it targeted the *agio*, which involved excessive profits and speculation in commercial intermediation, and was regarded as a threat to fair prices and social justice (Alonso Camo, 2021; Elena, 2012). While marketed as a tool to prevent abuses and speculation, the law intended to reshape economic

---

⁴ In institutional terms, the reform encompassed both the nationalization of the *Banco Central de la República Argentina* (BCRA) and the nationalization of bank deposits, thereby turning the Central Bank into the ultimate legal holder and allocator of domestic savings. Hence, the BCRA emerged as the system's principal debtor and creditor, and as a monopolistic allocator of credit. This move redefined banking not as a profit-seeking activity but as an instrument of political economic policy.

and social relationships as much as to monitor potential opponents or punish political enemies. The case study of *Sedería Víctor* will demonstrate this point.

To describe the Peronist opportunity structure, this section focuses on three interrelated dimensions through which state policies shaped entrepreneurial possibilities: the logic of industrialization and credit allocation, the expansion of mass consumption and domestic markets, and the inclusion of ethnic minorities in institutional and economic life.

The Logic of Industrialization, Access to Credit, and the Textile Sector

Perón's vision of industrialization as a project of state-led, "light" import substitution aimed at building a protected national manufacturing base while harmonizing class relations (Terranova, 2020; Throp, 1992). Hence, his regime combined high and often discretionary levels of tariff protections and controls on foreign exchange and imports (Garibotti, 2024) with targeted subsidies to channel resources from the agrarian export sector toward urban industry, mainly consumer goods and intermediate-level manufacturing. Ideologically, Perón linked industrialization to the creation of a "national bourgeoisie" (Brennan & Rogier, 2009) and an organized working class with rights that mirrored his goals of economic development, social justice, and national sovereignty, all mutually reinforcing objectives.

Within this model, the textile industry and the production of finished goods became a strategic priority. This priority was logical because it not only aligned well with the nationalist discourse by relying on Argentine raw materials, such as cotton, wool, and jute, but it was also associated with the employment of a significant female and child workforce. Peronist slogans on improving working conditions presented the new policies towards the textile sector as an attempt to address the plight of these workers and improve their conditions in the domestic sphere. Thus, Peronist ideology promoted the industrialization of the textile sector as inseparable from social justice.

Perón's First Five-Year Plan identified "national industry" as the privileged recipient of credit and foreign currency. Indeed, the new credit policy provided major incentives for industrial sectors and the expansion of national consumption and demand. In this context, the textile industry gained the most from the new credit arrangements. The scholarly literature explains that these credit policies, though formally universal, disproportionately benefited established textile industrialists such as the Teubals, whose prior accumulation of wealth allowed them to capitalize on subsidized loans and absorb risk. Their story is an example that clearly illustrates how state-generated opportunity structures can amplify existing ethnic and class advantages.

Expansion of Mass Consumption and New Markets

As low-income sectors became visible not just as beneficiaries of the new social policy but also as the major players in the emerging mass consumer society that Peronism was creating, increased wages, price controls, and expanded access to consumer credit allowed workers to purchase ready-made clothing, durable goods, and leisure services that had previously been available only to the middle and upper classes (Milanesio, 2013). This rise of a popular consumer culture was both a cause and a consequence of a broader social transformation: workers' participation in the market as an inclusive strategy that reinforced Peronist promises of social justice. Milanesio (2013) focused on the emergence of this new commercial culture and the active role that the desires and aspirations of working-class women and men played in defining it.

The postwar advertising industry in Buenos Aires, especially US-led agencies such as J. Walter Thompson, was crucial in creating the figure of the "happy worker-consumer," the iconic image of the very satisfied and upwardly mobile worker-consumer. It was this intrinsic link between the consumer culture and the political culture that created the powerful myth of the workers' well-being, which was at the heart of the regime's enduring appeal (Milanesio, 2013). Hence, by expanding the workers' purchasing power and promoting ownership of clothing and household goods as symbols of modern citizenship, Peronist consumer culture created an enlarged domestic market, one in which Syrian Jewish merchants and manufacturers were to find profitable niches, above all, in textiles and retail.

Inclusion of Minorities and Ethnic Entrepreneurs

Peronism selectively included ethnic and religious minorities in its national-popular project, opening up channels of vertical embeddedness through business associations, financial institutions, and political recognition. Jews, Arabs, Italians, and other minorities were framed as legitimate contributors to national development (Noyjovitch, 2015; Rein, 2005).

Perón's pragmatic leadership (1946-1955) attracted ethnic minorities that, until that point, were still on the margins of Argentine society. He succeeded in capitalizing on these sectors' aspirations to become part of the new rising classes. Inclusive strategies and rhetoric facilitated access to state institutions and legitimized transnational ties, allowing dual ethnic-national affiliations to coexist without being stigmatized as disloyalty. For Syrian Jewish entrepreneurs, this recognition eased their inclusion in Argentina's economic life, because they could continue to maintain their communal cohesion. Under Peronism, transnational attachments to places of origin or, in the case of Jews, to Zionism and the State of Israel, were not automatically cast as incompatible with national belonging.⁵

---

⁵ See Ariel Noyjovitch, "Peronistas, argentinos y árabes: Ciudadanía, etnicidad y nacionalidad en los discursos de Juan Perón", paper delivered at the *Annual Conference of Young Israeli Researchers*,

However, inclusion was a double-edged sword. The same regulatory instruments that opened up access to credit and markets could be mobilized coercively against entrepreneurs who fell out of political favor. Thus, minority entrepreneurs operated within a structurally ambivalent opportunity regime—one that was simultaneously enabling and disciplinary.

These dimensions – industrialization, access to credit, and expansion of the textile sector – together with the increase in mass consumption and new markets, and the inclusion of migrants and ethnic minorities – defined the institutional environment within which entrepreneurs of Syrian Jewish origin operated. The subsequent sections analyze how such dimensions shaped both the opportunities available to them and the constraints that structured their various entrepreneurial trajectories.

Case Studies: Tales of Success, Failure, and Economic Survival

This section focuses on three paradigmatic case studies of the ethnic entrepreneurial trajectories of large businesses, medium-sized firms, and small initiatives of Syrian Jews as manufacturers, importers, and merchants. It explores how these families seized business opportunities on which to base their economic growth, creating employment for themselves and their co-ethnics. It also examines the extent to which family and ethnic networks played a crucial role in their financial and commercial endeavors by lending them money, and providing them with credit, informal business information, and social closure. In addition, this section investigates how the entrepreneurial logic of these Syrian Jewish families was intertwined with their human capital, traditional cultural patterns, community activism, and philanthropic duties. Last, but not least, their trajectories provide a glimpse into the socio-economic stratification among migrant Syrian Jews within the host society, given the different degrees of economic success they achieved as ethnic entrepreneurs in the textile industry.⁶

New Approaches to Latin American and Iberian History, Literature and Culture, Hebrew University of Jerusalem, November 9, 2015.

⁶ In the Argentine Kraft Yearbook (General Guide of the Textile Sector, Volume I, Buenos Aires, 1918), more than 40 firms owned by Syrian Jews and based in the Federal capital were listed in the fabric importation and textile trades. Examples include the businesses of the Antebi, Setton, Btsh, Jabbaz, Levy Beraja, Harari, Salem, Tawil Elía, Tawil, Tussie, Tobal, and Dowek families, as well as those of the Juejati Lavaton Brothers, Matalón Brothers, Shammah Brothers, and Ezra Teubal Brothers. Their concentration on a small number of central streets—above all, Tucumán, Lavalle, Corrientes, Paso, and Bartolomé Mitre—formed a dense neighborhood cluster of textile establishments in close physical proximity to one another. See Susana Brauner and Cecilia Galdabini, "Identidad y empresarios argentinos judíos de origen sirio: prácticas económicas y políticas (Siglo XX e inicios del XXI)" *Diversidad*, junio, 2014, 98-114.

The Teubals: A Meteoric Rise in National and International Business

Active between the 1910s and the 1960s, the Teubal brothers, initially based in Buenos Aires, established a transnational network as sellers, producers, importers, and exporters, soon becoming leading members of a newly born upper class among ethnic migrants from the Middle East. Their trajectory demonstrates how a combination of family resources, transnational ties, human capital, and favorable opportunity structures could lead to large-scale expansion. The Teubals not only accumulated wealth and developed a remarkable economic vision, but they also invested in communal and philanthropic activism, becoming leading role models for Syrian Jews and the Jewish community at large.

Ezra Teubal, born in Aleppo and the eldest of four brothers, was the only one who had received a secular education at the *Alliance Israelite Universelle*. Knowing French proved crucial when two of his neighbors, who spoke only Arabic, decided to go to America. Ezra joined them as a partner and translator. His educational background and knowledge of French proved an important initial asset. Indeed, these forms of human capital—education, language skills, and the ability to mediate across contexts—were crucial in facilitating the family's early commercial activities in the host country and their later involvement in transnational trade networks abroad.

On arrival in Buenos Aires in 1904, Ezra and his partners met dozens of fellow co-ethnics who were selling cotton, a *métier* they knew from home. His brother Nissim, aged 15, arrived in 1906, accompanied by his uncle and cousin. To increase profits and assets, Ezra invited them and other merchants from Aleppo such as the Dabbah, the Tussie, and the Paredes families to participate in a joint venture. This move allowed the Teubals to combine their skills and linguistic capital and become part of an already existing ethnic commercial niche.

Soon, buying merchandise in bulk through pooled capital, while keeping their work as street vendors, allowed them to reduce costs, increase profits, and expand. Their co-ethnic partner, Tussie, was sent to Manchester to buy cotton directly from English producers.⁷ This move made it possible to acquire the latest novelties from the Mecca of the textile world and sell them at competitive prices in the Argentinian market. In 1910, they founded the Ottoman Society (*La Compañía Otomana*), which bought and sold imported fabrics without intermediaries and supplied stock to other street vendors. At this stage, the enterprise moved beyond petty trade toward more organized commercial intermediation, but still remained strongly anchored in co-ethnic trust and collaboration.

As wholesalers, the Ottoman Society soon expanded its operations, sending members to buy new merchandise from France, Belgium, and Italy while maintaining commercial links with Manchester. This diversification as importers allowed them to open branches in the Argentine

---

⁷ On this topic see Lydia Collins and Morris Bierbrier 2006. *The Sephardim of Manchester: Pedigrees and Pioneers*. Manchester: Shaare Hayim, the Sephardi Congregation of South Manchester.

provinces of Tucuman, Córdoba, and Santa Fé, while Ezra, the eldest, supervised the business from Buenos Aires. By 1911, the reunion of the remaining Teubal brothers in Argentina prompted them to leave the Ottoman Society and start a family firm of their own: Ezra Teubal & Brothers, later known as *La Unión*.⁸

This move marked a decisive shift toward family-based consolidation, combining kinship cohesion with growing economic ambition. An example of the latter is their internal rule that investments should yield at least 33 percent profit. This decision reveals a disciplined and calculated approach to the accumulation of wealth.

While Ezra emerged as a visionary entrepreneur, he also acted as a mentor to his brothers. This move reinforces a pattern of intergenerational and intra-family transmission of business roles that is present in the three case studies discussed in this paper. In 1912, Ezra sent Nissim to Manchester, where language barriers were overcome through the assistance of another Syrian Jewish intermediary. This solution illustrates how transnational commercial networks and co-ethnic ties intersect, allowing *La Unión* to operate across multiple geographic and economic contexts.⁹

While the disruptions of World War I exposed the vulnerabilities of import-based commerce, they also created new opportunities for the firm. Despite declining sales, Nissim returned to Manchester in 1914, seeking to take advantage of reduced insurance costs offered by state-backed companies. These companies sold insurance to merchants for only 1% of their merchandise as opposed to the 6% that private companies wanted for international trade. By 1922, the Teubals transitioned from importers to producers, establishing their own industry, *La Franco Argentina*. The shift marked a critical transformation: the conversion of accumulated commercial capital and transnational experience into local industrial production. It also reflected the effective deployment of cumulative human capital, including commercial expertise, managerial learning, and the ability to adopt and organize industrial production processes.

During the 1920s and 1930s, the firm expanded steadily. In 1926, the Teubals represented Argentina at the Philadelphia International Exhibition, receiving recognition for the quality of their textile production. By 1928, they had expanded their facilities and diversified into new raw materials such as Patagonian wool.¹⁰ By the 1930s, the Teubals had firmly established themselves within Argentina's industrial landscape. Their expansion continued with the acquisition of additional factories and the scaling up of production. In 1936, they acquired an entire modern factory from Europe to increase production, and celebrated their 25th

---

⁸ *La Unión* was active between 1911 and 1929, and had its headquarters on the prestigious Pueyrredón Avenue in the city center.

⁹ See Yaron Harel, 'The First Jews from Aleppo in Manchester: New Documentary Evidence,' *AJS Review*, 1998.

¹⁰ Hiring foreign technical expertise further enhanced the Teubals' industrial capabilities, fostering the firm's growth and its technological adaptation, reinvestment, and sectoral diversification. Nissim claimed that the expansion took them to Patagonia, then a virgin market. See Nissim Teubal, *El inmigrante*.

anniversary as a firm at the *Sociedad Rural Argentina (SRA)*.¹¹ In 1938, they bought two more factories - *Tejeduria Algodonera* in Villa Devoto, and *Manulana* - to do business with two major enterprises - *Alpesa*, an Italian firm specialized in industrial dyeing, and the *F.I.R.A.*, an Argentine financial investment company. The year 1939, with its nightmarish prospects of war, was a turning point for the cotton industry. Domestic demand forced production to the maximum.¹² By employing nearly 2,000 workers, spread across three factories - the Villa Devoto Cotton Spinning Mill, the *Manulana* Worsted Wool Factory, and *La Unión* - the Teubals became a major player in the textile sector by the early 1940s. In 1943, the Teubals bought additional space, occupying an entire bloc to install new ultramodern automatic looms acquired in the United States. By then, the company manufactured a highly diverse and unique assortment of fabrics for women's suits. Examples include the *Vicuña* fabric, an ultra-fine, exceptionally soft, rare wool textile from the wild Andean vicuña, used mainly for very high-end, lightweight garments, and the *Alpaca* fabric. The latter was a soft, warm, durable wool textile from domesticated alpacas, widely used for sweaters, coats, and other comfortable cold-weather clothing. Most famous was the Teubals' *topé*, a camel-haired cloth, sold at home and abroad.

While the Teubals had already established a powerful industrial base by 1945, the arrival of the Peronist administration signaled a new stage in their trajectory. The new regime completely redefined the economic and institutional environment and credit policies in ways that strongly favored large and established textile producers, the Teubals included. Indeed, notwithstanding their visibility within both the Syrian Jewish community and Argentina's industrial elites, the "benevolent" credit policies that Perón promoted provided them with novel and unprecedented platforms for expansion. Above all, they could overcome their financial indebtedness resulting from their real estate acquisitions, entrepreneurial choices, and workers' increasing demands.¹³ Thus, while the foundations of their success preceded the rise of the Peronist administration, the latter significantly magnified the advantages of a family already well positioned to exploit the new emerging industrial opportunity structure. In this sense, Peronism functioned as a rather unique political-economic context that enabled the strengthening and scaling up of an already successful enterprise. The Teubals' prior

---

¹¹ *SRA* was a powerful association of large landowners and agrarian elites active in the Pampas region and occupied a hegemonic position as the dominant interest group of the exporting oligarchy. The Teubals chose the Rural Society of Argentina to host a highly prestigious economic event of around 1000 people, with Moisés José Azize, President of the Syrian Lebanese Bank and the President of the Argentine Industrial Union, as keynote speakers. See Ignacio Klich, "Arab-Jewish coexistence in the first half of 1900s' Argentina: Overcoming self-imposed Amnesia," 1997.

¹² Italian machines were brought to improve the quality of technology and products, whereas cotton was purchased in the provinces of Chaco and Santiago del Estero.

¹³ As early as March 1941, *Manulana* had faced a 40-day strike, as reported in *Obrero Textil*. See "Los bajos salarios, la negativa de las vacaciones pagas y los despidos provocaron el conflicto en la Manulana de Ezra Teubal". Available at EOT-ano-VII-nº-39-Marzo-de-1941-_WM.pdf

accumulation of wealth, human capital, transnational experience, and dense family networks were clearly instrumental in converting the new institutional opportunities and credit policies into further expansion.

The goal of the 1946-1949 State credit policy was to “modernize technical and industrial manufacturing methods.” This objective was a perfect fit with the Teubals’ aspirations. They and other very large entrepreneurs made extensive use of the credit policy to pay their workers’ salaries and finance the social benefits that the populist Peronist government had granted the proletariat by law. Ultimately, this policy resulted in a double game in which Perón helped finance the textile industrialists’ debts to keep his own political base. Critical economic historians such as Noemi Girbal-Blacha (1997) described the tacit pact between the big industrialists and the Peronist State, which allowed the Teubals to finance their own debts and subsidize the national populist policy Perón promised. In her opinion, “a unique opportunity for really modernizing Argentine manufacture was missed.” Nevertheless, the Teubals profited from the structure of opportunities that the Peronist policies unleashed, playing their own cards as best as they could.

In this sense, the Teubals’ case demonstrates how a particular configuration of family cohesion, transnational networks, accumulated capital, human capital, and institutional access interacted with favorable opportunity structures to produce large-scale industrial expansion. It exemplifies how, under specific conditions, ethnic entrepreneurship can evolve into national and even international economic prominence.

Furthermore, the Teubals’ success extended far beyond the economic sphere, evident in their active and crucial role in the early building of the Syrian Jewish community's institutional networks. Their diversified philanthropic activities not only transformed their economic capital into symbolic and communal authority but also reinforced leadership and progress among the Syrian Jews. Their outstanding trajectory illustrates how entrepreneurial success can transform into social influence, institutional consolidation, and ethnic pride.

***Sederia Victor* as both a Success and Failure: The Janus face of Peronism**

Between the late 1920s and early 1960s, the Yattah Family, as part of the rising Syrian Jewish middle classes in Buenos Aires, built one of the city’s most successful silk stores and amassed extensive real estate holdings. Their trajectory illustrates a different entrepreneurial path from that of the Teubals. Rather than moving into large-scale industrial production, the Yattahs focused on commercial retail and imports, where human capital, market positioning, family labor, and the gradual accumulation of financial capital would prove decisive. At the same time, their experience reveals the limits of commercial success when it is unmatched by strong institutional protection.

Founded by Victor Yattah, a second-generation immigrant from Damascus, the famous silk store, *Sederia Victor*, opened its doors in 1926. Located in the new and prosperous

neighborhood of Buenos Aires, on Santa Fe Avenue between Rodríguez Peña and Montevideo streets, the store's location was in itself a strategic choice.

Born in Buenos Aires, Victor had decided at an early stage to move his business away from Once, one of the city's Jewish ghettos, and at a considerable distance from the Plaza de Mayo area and the crowded Alsina street, known as a tightly knit Syrian Jewish commercial hub. By moving to Barrio Norte, with nearby access to Recoleta and its upper-class clientele, Victor Yattah was not only changing the store's location but also repositioning the family business within a more prestigious urban market. This entrepreneurial move hints at his skills and ambitions. Victor possessed not only commercial experience but also an acute understanding of urban geography, consumer aspirations, and social differentiation in Buenos Aires. His knowledge of the market, together with his ability to identify profitable niches, allowed him to locate the business where elite and upper-middle-class consumption could be converted into stable demand. In this sense, the success of *Sedería Víctor* rested not only on ethnic solidarity or family support, but also on commercial expertise and the ability to read the changing city.

As an economic venture, the firm officially operated as *Victor Yattah y Hermanos* and later, as *Moisés Yattah e Hijos*. The latter name reflected the consolidation of the family business when Victor brought his father to Buenos Aires. By doing so, his father, Moises, could leave his earlier work as a peddler and itinerant salesman or *corretero*, in the distant Argentinian province of Salta. The transition from itinerant trade to a fixed and prestigious urban store marks a key step in the family's accumulation of both symbolic and financial capital.

During the 1930s and early 1940s, *Sedería Víctor* grew steadily. What had begun as a large room with a basement gradually became an attractive showroom for high-quality fabrics and designs, particularly those used for wedding dresses. This specialization positioned the firm in a profitable niche linked to *haute couture*, femininity, prestige, and social distinction. As the business strengthened economically in the early 1940s, Moisés, Victor's father, decided to construct a ten-story building above the store. Beginning in 1943, this real estate investment reflected a significant stage in their accumulation of financial capital. The project was not merely architectural. It represented the conversion of commercial profits into fixed assets and family wealth, while also symbolizing intergenerational stability and upward mobility. The internal organization of the firm followed a familiar pattern among Syrian Jewish families. Simon, Victor's younger brother, began as a trainee, later became a salesman, and eventually rose to the position of partner. This upward mobility of a family member underscores the role of family resources and intergenerational apprenticeship in the reproduction of commercial knowledge.

By the late 1940s, *Sedería Víctor* was importing fabrics from France, Italy, and England, with Simon being responsible for imports from the United States and Japan. These international connections demonstrate that, although the Yattahs remained primarily merchants rather than manufacturers, they too depended on transnational commercial networks to maintain the

quality of their products and their prestige and differentiation in the domestic market. In 1948, when the silk store and its related ventures were at the height of their growth, Simon married the daughter of another wealthy Aleppine family. Such marital alliances reinforced the Yattahs' ethnic and family capital by linking business success to strategic marriages within the community's upper classes. By then, the store had become a well-known commercial venture in Buenos Aires.

However, what is especially striking in the Yattah case is the family's ability to adapt to the changing consumer market. While the business maintained an image of elegance and refinement, Victor also introduced discount sales that allowed lower-income women to purchase fine fabrics. Working women would reportedly queue from six in the morning to enter the store at eight. His motto, that "every woman has the right to have good fabrics for her clothes," reflected not only a commercial strategy but also the ability to translate the changing social aspirations of the rising popular classes into profitable retail practices.

Certainly, human capital played a significant role in this ability. Victor Yattah's skill did not lie in industrial technology or large-scale production, but in understanding consumers, training employees, and managing clientele across class lines. According to the family, he personally oversaw the training of salespeople and cultivated a strong sense of loyalty to the business. Employees were expected to become excellent salespeople, and many later opened their own shops, proudly identifying themselves as former employees of *Sedería Víctor*. Thus, the business functioned not only as a commercial enterprise but also as a training ground within the ethnic economy, teaching commercial know-how and enhancing the business' excellent reputation among co-ethnics and beyond.

The Peronist period gave a further boost to the Yattahs' trajectory. The expansion of wages, labor protections, and mass consumption during the late 1940s increased demand for fabrics and clothing, benefiting merchants such as the Yattahs who operated directly within the consumer market. Unlike the Teubals, the Yattahs did not rely primarily on industrial credit or state-sponsored manufacturing policies. Their position within the Peronist opportunity structure was more closely tied to the growth of urban consumer demand than to direct access to industrial policy. In this sense, Peronism favored them indirectly through the unprecedented expansion of the domestic market and consumer culture rather than through large-scale institutional support.

At the same time, this more commercial form of success proved politically fragile. Family memory identifies the turning point in the relationship between the store and the Peronist elite. Among their clients were Eva Duarte de Perón and her mother. According to the Yattah family narrative, Eva Perón's mother became aware of the business's prosperity and encouraged her son, Juan Duarte, to enter it. The family recalls that Juan Duarte defiantly demanded more than half of the business, without any compensation! The story goes that Simon was willing to negotiate, but Victor refused. Whatever the exact details, what matters is that the family lacked

the kind of institutional protection that might have shielded them from retaliation. Thus, in 1952, *Sedería Víctor* was accused of violating the *Ley de Agio*, the Peronist regulation aimed at punishing speculation and excessive profits. Overnight, the store was closed, and Victor was jailed. It reopened only in 1959, under the Frondizi administration, years after Perón had been deposed in the 1955 military-civic revolt. Whether or not every element of the family narrative can be verified, the episode illustrates an important point: commercial success built on family labor, market knowledge, and the gradual accumulation of wealth can be very vulnerable when it lacks strong institutional ties.

Thus, the Yattah's trajectory is quite different from that of the Teubals. The former possessed significant human capital: commercial expertise, market intelligence, and employee training. It had accumulated financial capital through retail success and real estate investments, and it relied heavily on family and ethnic resources. Nevertheless, its participation in the Peronist opportunity structure was more indirect and more fragile. The growth of mass consumption clearly favored the business, but the family's limited institutional protection made it vulnerable to political intervention and regulatory enforcement.

In this sense, the Yattah case illustrates how the Peronist epoch could both expand entrepreneurial opportunities and intensify entrepreneurial risk. The family benefited from the new consumer society created under Peronism, but the same political-economic regime that expanded their market could also discipline and punish them. Their trajectory, therefore, stands as a case of commercial success combined with institutional vulnerability. It demonstrates that upward mobility within an ethnic economy does not necessarily translate into stable protection within the broader political order.

The Ezra Shammah Joint Stock Company: Austerity, Conservatism, and a Low-Profile as a Strategy

The trajectory of the Shammah family represents yet another roadmap whereby ethnicity, education, and kinship navigated opportunity structures and entrepreneurial strategies, but resulted in different outcomes. Unlike the Teubals, whose path led to large-scale industrial expansion, and unlike the Yattahs, whose commercial success was closely tied to the urban consumer boom, the Shammah family adopted a more cautious and defensive entrepreneurial strategy. Their business history illustrates how modest financial capital, the selective use of ethnic networks, a strong work ethic, and aversion to debt could sustain long-term economic survival, even if they did not produce spectacular growth. In this case, entrepreneurial success resulted less from rapid expansion than from stability, autonomy, and survival in changing political and economic contexts.

Ezrah Shammah, a native of Aleppo, had also attended the *Alliance Israélite Universelle*, where he graduated as a teacher of mathematics and French, obtaining a diploma from the

Sorbonne in 1900. His educational background was therefore exceptional when compared with many of his co-ethnics who arrived in Argentina with little formal secular education. Schooling, together with his command of languages and his professional experience as a teacher in Tunisia and Cairo, constituted an important form of human capital. However, unlike Ezra Teubal, whose education and language skills were converted into commercial expansion, Ezra Shammah's trajectory shows that human capital alone did not automatically translate into rapid economic success or large-scale entrepreneurship.

After working in Tunisia and Egypt, Ezra migrated first to Brazil in 1913, where he stayed for one year and worked as a jeweler, before finally coming to Argentina in 1914 at the age of thirty-six. In Buenos Aires, he was assisted by another Aleppine migrant, Samuel Tussie, who helped him establish himself as a middleman in the textile business in the Once neighborhood. This was a favorite location among Syrian Jewish traders due to its proximity to the port and the huge Abasto market. Samuel Tussie was, by then, a well-established merchant who owned a textile factory in Manchester and had come to Argentina to enlarge his business in Buenos Aires. Their relationship later deepened when Samuel agreed that Ezra would marry one of his six daughters. As in the other cases, ethnic and family ties played a crucial role in facilitating entry into trade, ensuring, in this case, Ezra's modest position within the local Syrian Jewish economy.

Nevertheless, Ezra Shammah's trajectory diverged sharply from that of the Teubals and the Yattahs. Family memory portrays him as modest, highly educated, austere, and morally rigorous—a liberal atheist with an exceptional flair for numbers and a disciplined, almost puritan code of behavior. His personal traits had a strong impact on the family's business ethos. Unlike more aggressive entrepreneurs within the Syrian Jewish commercial niche, Ezra did not display the same capacity—or desire—for large-scale maneuverings, risk-taking, or ambitious speculation. Thus, it seems that Shammah's entrepreneurial outcomes were shaped not only by available resources, if at all, but also by his personal disposition and attitude toward risk, debt, and public visibility.

Within the community, his moral reputation was recognized in ways that clearly reinforced his standing *vis-à-vis* his co-ethnics. For example, the Syrian community leadership in Buenos Aires appointed him treasurer of *Hesed Shel Emet Sefardit*, the first Jewish cemetery of Aleppine Jews in Ciudadela, founded in 1929 (Broadsky, 2016; Rodgers, 2005). Yet, this recognition and its symbolic capital did not necessarily translate into economic success or entrepreneurship growth. Rather, it shows how reputational authority within the ethnic community could function as a form of symbolic capital, even in the absence of major economic prominence.

Unlike the Teubals and the Yattahs, Ezra remained a retailer for much of his life. He would sell *arpillera* or burlap fabric: a durable, inexpensive, coarse-woven fabric used for making sacks and containers. This was a low-skilled, low-tech business, closely tied to petty

trade and far removed from the industrial scale of other Syrian Jewish enterprises. On occasion, opportunities emerged—such as when *Molinos*, Argentina's large food products company, assigned Ezra Shammah a quota to produce burlap sacks for the export of wheat, sugar, and flour. Such orders, however, did not alter the overall modest scale of the enterprise.

This circumscribed trajectory was also linked to the family's limited financial capital. Unlike the Teubals, who accumulated sufficient capital to build factories and absorb debt, the Shammahs operated with relatively modest means, relying more heavily on gradual reinvestment and cautious self-financing. There is evidence that they only grudgingly mobilized pooled ethnic capital on any significant scale. Later family testimonies suggest that the Shammahs preferred official banking channels over either co-ethnic credit or state-backed loans, both of which were perceived as risky in different ways.

Ezrah's chronic illness and death in 1952 forced his sons to take over their father's rudimentary business. Soon, they tried to open up a fabric factory, marking a new stage in the family's trajectory that they later formalized by creating *Ezrah Shammah e Hijos S.A.* In their attempt to expand the business, Ezra's sons applied for loans from as many as fourteen banks. This is a revealing episode because it shows a desire to move beyond petty trade, while also reflecting the family's ambivalent relationship to risk and capital. Their reliance on formal banking channels, rather than on either Peronist state-sponsored loans or strong co-ethnic credit mechanisms, points to a cautious and somewhat defensive strategy of financial accumulation.

At the same time, the second generation's educational paths reveal another important dimension of the family's investment in human capital. Ezra's five children attended Argentine public schools. They remained relatively apart from the informal ethnic and religious education that was so common at the time. Indeed, two of his three sons pursued university studies in economics and accountancy to help support the household. The investment in mainstream education broadened the family's limited resources beyond commerce alone, suggesting a more diversified mobility strategy. It was a strategy that did not lead to immediate business expansion but supported an investment in the family and their long-term strategy of economic stabilization.

The family's relationship to the Peronist period was ambivalent. The youngest son later recalled that Peronism was not decisive in the family's upward mobility and that their advancement came mainly through "constant, sustained labor."¹⁴ In his account, state assistance was "spurious." Although overall well-being may have improved under Peronism, it did not translate into a direct economic benefit for the family business. He also remembered his father strongly criticizing the corporatist and interventionist character of Peronist policies,

---

¹⁴ Interview with Hector Shammah, Ezra's youngest son, who passed away in November 2025, at the age of 94.

especially the creation of the *IAPI* and the expansion of labor-related restrictions imposed on employers.¹⁵

This retrospective account is important, because it reveals how differently positioned entrepreneurs saw the same opportunity structure. Whereas the Teubals could convert Peronist industrial credit into accelerated expansion of their business, the Shammah family experienced the period as one of political uncertainty and even fierce persecution of anti-Peronists, top-down control, and limited practical benefit. Their relative distance from direct state support meant that Peronism did not fundamentally transform their business model. At most, it may have contributed indirectly to a broader environment of social mobility and domestic demand, but not to the kind of targeted opportunity structure that favored larger industrial players.¹⁶

Indeed, only much later, in the 1960s and after Peronism had ended, did the Shammah family begin to enlarge its commercial operations more substantially, moving into the retail sale of men's clothing and purchasing numerous premises in major suburban areas of Buenos Aires. By then, the firm had reached a new phase of stability and expansion, growing through the 1970s and 1990s and remaining active through successive transformations to the present day. In this respect, the Shammah case shows that while family and ethnic resources did matter, they were mobilized with limitations. Investment in human capital, labor discipline, and modest financial accumulation supported a strategy of steady economic resilience. Their trajectory, shaped by a particular code of behavior, led to a clear business orientation: an aversion to debt, little public visibility, distrust of politicized or ethnic credit, and a preference for gradual social mobility through self-sustained effort.

Thus, the Shammah family reveals a different aspect of ethnic entrepreneurship. If the Teubals illustrate rapid expansion, extensive institutional access, and a transnational reach, and the Yattahs exemplify the fragility of commercial success in changing political situations, the Shammahs represent a defensive entrepreneurial strategy in which autonomy, austerity, and long-term stability prevailed over spectacular growth.

---

¹⁵ The Argentine Institute for the Promotion of Trade, known by the acronym *IAPI*, was a public entity that centralized foreign trade and reallocated resources among different sectors of the economy. It operated under the authority of the Central Bank, acting swiftly in changing international circumstances to maximize the benefits of purchasing, selling, distributing, and marketing goods.

¹⁶ Ezra's youngest son recalled the controversial contribution to workers that Peronism imposed to protect labor at the expense of employers. A law passed in 1947 required employers to withhold 3% of workers' wages, a sum then channeled into the coffers of trade unions, which grew exponentially. Unlike the Teubals, who had a large number of employees, or the Yattahs, the Shammahs worked on their own until they turned to the retail sale of men's clothing many decades later. Interview with Hector Shammah, November 2025.

Discussion

The comparison of the three case studies shows that Syrian Jewish entrepreneurship in Argentina did not follow a single path, but rather unfolded through distinct configurations of resources, strategies, and institutional positioning. The Teubals' trajectory reveals how strong family cohesion, transnational commercial ties, substantial financial and human capital, and access to institutional opportunities could lead to large-scale industrial expansion. The Yattah family, by contrast, illustrates a form of commercial success rooted in market knowledge, family labor, and the gradual accumulation of capital. However, they also had less institutional protection and, therefore, greater vulnerability to political and regulatory intervention. The Shammah family represents yet another trajectory, one characterized by modest financial capital, educational human capital, austerity and discipline, the selective use of ethnic resources, and a cautious strategy oriented more toward survival than rapid growth. Taken together, these three cases show that entrepreneurial outcomes were shaped not by ethnicity alone but by the interaction between opportunity structures and the unequal resources that different families had, as well as those they were able or willing to mobilize.

The concept of mixed embeddedness is especially useful for interpreting the findings. Ethnic solidarity or the broader political and economic structures alone cannot explain the differences in the entrepreneurial trajectories of the three families. Rather, they emerge from the intersection of family and co-ethnic ties, local and transnational connections, market opportunities, and institutional positioning.

The Teubals' trajectory exemplified a high degree of mixed forms of embeddedness, which combined strong family ties with strong ethnic and institutional ties. Counting on transnational ethnic capital and dense family networks that could easily intersect with favorable state-created opportunity structures, they were able to take full advantage of the opportunities that Peronist industrialization created for the more established and larger players within the textile sector. Their early participation in ethnic joint ventures, access to foreign suppliers, and subsequent inclusion in national industrial associations and state credit programs generated what mixed embeddedness theory describes as a powerful combination of horizontal ethnic resources and vertical institutional ties.

Their philanthropic activities, which helped fund ethnic and religious institutions, schools, and welfare organizations, not only signaled their economic success but were also crucial in the circulation of resources within the Syrian Jewish ethnic economy. By sponsoring a communal infrastructure that supported the less affluent, their donations also generated much-needed symbolic capital, enabling Teubal family members to occupy key communal leadership positions and exercise their influence. Their impact on community life was substantial. It helped expand and redefine ethnic, religious, and social norms, thus linking economic and moral authority.

The Yattahs were also deeply embedded in family and commercial networks. They profited extensively from the expansion of mass consumption during the Peronist period. However, their

relative lack of access to institutional protection exposed them to regulatory and political vulnerability.

The Yattah's trajectory illustrates a pattern of mixed embeddedness in which strong ethnic, familial, and local ties enabled their rapid upward mobility during the Peronist consumer boom. However, they had little insulation from coercive state intervention once political patronage demands were rebuffed. Structurally, the firm capitalized on a very favorable opportunity context—Peronist-driven mass consumerism, the feminization of fashion demands, and a prestigious location. Nevertheless, the store's very visibility in an elite neighborhood also made it an attractive target when the government, rebuffed in its efforts to become partners in the business, used the *Ley de Agio* as an instrument of punishment rather than neutral regulation.

Within the ethnic economy, the Yattah family relied on dense family labor and intergenerational mobility from trainee to partner. Victor Yattah crafted a distinctive training regime that turned employees into future independent shopkeepers. Their later use of the label "former employee of the Victor silk store" shows how the business functioned as an ethnic training hub whose reputational capital circulated well beyond the original firm and the Syrian Jewish community. At the same time, *Sedería Víctor's* client base cut across class lines—embodying a commercial strategy that married high-end couture with a quasi-democratic discourse of egalitarian access to fine clothing that accorded with Peronist consumerist rhetoric. However, this dense local and community embeddedness was not matched by protective institutional ties to parties, unions, or powerful business associations. The shop's dependence on state-regulated prices and inspections made it very vulnerable, revealing how, under authoritarian "opportunity structures," ethnic entrepreneurial success could rapidly turn into failure once state patronage was denied.

The Shammahs, in turn, relied exclusively on family members, work discipline, education, modest capital, and the use of ethnic networks. They made far less use of state programs and high-risk market opportunities. Thus, while the Ezra Shammah Stock Company operated in the same Peronist opportunity structure as the large Syrian Jews' textile houses, the firm entered that market on a small scale, with modest capital and a marked aversion to debt and the risky use of state credit. Instead of leveraging Peronist industrial credit to "scale up" rapidly, the firm adjusted its production and investment to what could be financed internally or within the family circle. Doing so limited its growth but also its exposure to political retaliation, investigations, or coercive instruments such as price-control campaigns. By minimizing their dependence on either formal or informal ethnic credit or state-sponsored institutions, the Shammahs opted for the conservative reinvestment of profits, keeping ownership within tight family control. This horizontal embeddedness produced a specific "code" of austerity, work discipline, and a low public profile that functioned as economic virtues. They kept the company independent financially from co-ethnics, banks, or politicized state patronage. At the same time,

the Shammahs could still make the most of Syrian Jewish networks for information, trust, and even sporadic commercial collaboration. Compared with the Teubals' highly visible, state-financed industrial empire and the Yattah family's glamorous but politically exposed *Sedería Víctor*, the Shammahs' low-profile stock company illustrates a defensive, survival-oriented strategy. Its small-scale inclusion in Peronist mass-consumption markets, combined with its conservative, partnership-based financing, turned ethnic resources into a shield more than a springboard. In theoretical terms, this approach aligns with models of ethnic entrepreneurship that stress how groups at the lower-capital end of an opportunity structure mobilize "self-exploitation" (long hours, family labor, frugality) and close-knit ethnic networks to secure autonomous niches, especially when access to large-scale credit and political protection is uneven or risky.

The comparison of these three cases shows that opportunity structures are not uniformly enabling, nor are ethnic resources inherently productive. The same broad opportunity structure — characterized in this case by industrial promotion, expanding consumer markets, and selective inclusion of minorities — generated very different outcomes within the same ethnic community.

Likewise, similar ethnic or family resources did not produce identical entrepreneurial strategies. Their effects depended on how they were combined with financial capital, human capital, commercial knowledge, and access to institutional channels. In other words, entrepreneurial variation within the Syrian Jewish community reflects not a uniform ethnic disposition but differentiated responses to a shared yet uneven structural environment.

Hence, the findings suggest a much more nuanced understanding of ethnic entrepreneurship. Rather than viewing ethnic entrepreneurship as a mere survival strategy or as a homogeneous feature of minority economies, the comparison shows that it can take multiple forms: expansionary-industrial, commercially successful yet politically vulnerable, or conservative-oriented and resilient. These different trajectories were shaped not only by resources and opportunities but also by strategic orientations toward debt, visibility, and institutional engagement. The Teubals pursued expansion and industrial consolidation; the Yattahs thrived in the sphere of commercial retail and urban consumption but lacked sufficient institutional insulation; and the Shammahs privileged caution, autonomy, and long-term stability.

Syrian Jews as a Minority within Minorities

These findings can also be discussed in relation to other Jewish groups in Argentina. As a minority within minorities, Syrian Jewish entrepreneurs shared some features with other migrant groups while also presenting distinctive traits. Compared to Ashkenazi Jews, who had strong institutional backing in the form of colonization societies, philanthropic organizations, or ideological/political frameworks, and held significant positions in agriculture and the

professions, the majority of Syrian Jews moved almost directly into peddling, textiles, and urban commerce.

Conversely, the presence of Ashkenazi Jewish immigrants in the metalworking and machinery industries in Argentina shows how proto-industrial occupations in Eastern Europe, such as non-agricultural manual trades assigned to Jews in the Russian Empire, translated into specific technical capital in Argentina (Rein & Aisenberg, 2023). Their ethnic origins, occupational capital, migration networks, and macroeconomic conjunctures in Argentina allowed them to enter into subordinated but strategic metalworking niches such as the production of steel pipes for electrical installations, metal beds, and textile machinery. These forms of manufacturing became crucial when war blocked the arrival of imports and substitution industrialization strengthened domestic production. The inclusion of Ashkenazi entrepreneurs in specific metalworking and machinery industrial niches ensured that their firms, which were relatively small in size, played a significant role in the production capacity of other sectors. Such diversification, which ran parallel to the textile sector, was absent for Syrian Jews arriving from the Ottoman Empire. Syrian Jews were also less integrated into unions, industrial associations, and state networks.

Likewise, in terms of institutional resources, Ashkenazi Jews often obtained credit and other resources through formal or semi-formal communal institutions (Rein & Aisenberg, 2023; Trybiarz, 2006). In contrast, Syrian Jews, who started building their communal institutions and formal networks much later --as was the case of the *AISA* cemetery built in 1921--leaned more on dense family networks and co-ethnic joint ventures.

In addition, unlike Ashkenazi Jews, who were often better positioned within formal communal and institutional frameworks, Syrian Jews tended to develop more family-centered and commercially oriented forms of economic incorporation. Their identification as "Turks" or Middle Easterners, that is, as non-Latin, non-European, and non-Occidental, also meant that they were located differently within Argentine society. Thus, they faced stricter forms of social exclusion and/or segregation, both from the larger white Argentine society and, at times, within Jewish communal hierarchies (Schammah Gesser & Brauner, 2017).

Instead, Syrian Jews had a great deal in common with Arab Christians and Muslims. They shared their Ottoman and Levantine origins, their language and mores, and had similar initial niches in peddling and petty trade (Edhem, Goffman & Masters, 1999; Noufour, 2005).¹⁷ These shared backgrounds at an early stage in the immigration process made collaboration and joint

---

¹⁷ On the Syrian-Lebanese immigration to Argentina see Gladys Jozami, "Identidad religiosa e integración cultural en cristianos sirios y libaneses en Argentina, 1890-1990," *EML*, 9 (1994): 95-113; Hamurabi Noufour, ed., *Sirios, libaneses y argentinos: fragmentos de la diversidad cultural argentina* (Buenos Aires: Cálamo-Fundación Los Cedros, 2005); Gladys Jozami, Daniel Bargman and Mirta Bialogorski, "Arabs, Jews and Koreans in Argentina: A Contemporary Perspective of Different Types of Social and Symbolic Insertion," *Anthropological Journal on European Cultures*, 7/2 (1998): 87-105. A more recent general perspective on Arab migration appears in Abdeluahed Akmir, *Los árabes en la Argentina*, Rosario: Universidad Nacional, 2011.

ventures, such as the establishment of the *Banco Sirio Libanés*, possible (Klich, 1997).¹⁸ Nevertheless, the Syrian Jewish case also reveals how religious belonging, communal organization, and transnational links with Jewish networks gave rise to distinct modes of inclusion (Harel, 2019; Rogers Brauner, 2000; 2005), and the accumulation of social and financial capital (Brauner & Galbadini, 2014).

In the final analysis, this study shows that entrepreneurial trajectories within a single ethnic minority can vary substantially depending on how different families combine ethnic, financial, and human resources to respond to changing opportunity structures. By focusing on Syrian Jews in Peronist Argentina, this study also enriches the literature on ethnic entrepreneurship beyond the North American and Western European settings that have dominated the field. More specifically, it shows how state-led industrialization, mass consumption, and selective inclusion of minorities can produce not one but several entrepreneurial outcomes, depending on the degree and form of embeddedness of those involved. In this sense, the Syrian Jewish case refines the analytical usefulness of mixed embeddedness by demonstrating that variation within an ethnic group is as important as differences between groups. The study therefore suggests that ethnic entrepreneurship is best understood not as a fixed attribute of migrant communities, but as a differentiated and adaptive response to historically specific configurations of market conditions, institutional frameworks, and resource mobilization.

---

¹⁸ Their similar backgrounds and interests in Argentina prompted Christian immigrants from Lebanon and Syria in particular to develop business and social links with their Jewish counterparts, until the United Nations adopted the partition of Palestine into Arab and Jewish states.

References

- Akmir, A. (2011). *Los árabes en la Argentina*. Universidad Nacional.
- Aldrich, H. E., & Waldinger, R. (1990). Ethnicity and entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16, 111–135.
- Alonso Camos, T., & Cuk, M. (2021). *El peronismo y la "guerra contra el agio": Prácticas, discursos y resultados de los controles de precios (1945–1955/1973–1975)*. XIV Jornadas de Sociología, Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Buenos Aires, Buenos Aires. <https://cdsa.aacademica.org/000-074/370.pdf>
- Askenazi, L. H. (2014). Cultura judía y negocios: La importancia de los códigos no escritos. *Diversidad*, 79–97.
- Azar, M. C. de, & Duer, W. (2014). Los judíos de Damasco en Argentina: Una historia de más de 100 años. *Diversidad*, 115–131.
- Bestene, J. (1988). La inmigración sirio-libanesa en Argentina: Una aproximación. *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, 3(9), 239–268.
- Bestene, J. (1992). Formas de asociacionismo entre los sirio-libaneses en Buenos Aires, 1900–1950. In F. Devoto & E. J. Míguez (Eds.), *Asociacionismo, trabajo e identidad étnica: Los italianos en América Latina en una perspectiva comparada* (pp. 115–132). CEMLA-CSER-IEHS.
- Bonacich, E. (1993). The other side of ethnic entrepreneurship: A dialogue with Waldinger, Aldrich, Ward and Associates. *International Migration Review*, 27(3), 685–692.
- Brauner, S., & Galdabini, C. (2014). Identidad y empresarios argentinos judíos de origen sirio: Prácticas económicas y políticas (siglo XX e inicios del XXI). *Diversidad*, 98–114.
- Brennan, J. P., & Rougier, M. (2021). Industrialists and bolicheros in the origins of Peronism. In *The politics of national capitalism: Peronism and the Argentine bourgeoisie, 1946–1976* (pp. 17–40). Penn State University Press.
- Chumbita, H. (1989). *El enigma peronista*. Puntosur.
- Collins, L., & Bierbrier, M. (2006). *The Sephardim of Manchester: Pedigrees and pioneers*. Shaare Hayim, the Sephardi Congregation of South Manchester.
- Eldem, E., Goffman, D., & Masters, B. (1999). *The Ottoman city between East and West: Aleppo, Izmir, and Istanbul*. Cambridge University Press.
- Elena, E. (2007). Peronist consumer politics and the problem of domesticating markets in Argentina, 1943–1955. *Hispanic American Historical Review*, 87(1), 111–149.
- Elena, E. (2011). *Dignifying Argentina: Peronism, citizenship, and mass consumption*. University of Pittsburgh Press.
- Garibotti, M. H. (2024). Control de cambios e importaciones textiles durante el primer peronismo (1946–1955). *Revista Páginas*, 16(41).

- Germani, G. (n.d.). Mass immigration and modernization in Argentina. *Studies in Comparative International Development*, 165–182.
- Girbal-Blacha, N. (1997). El hogar o la fábrica: De costureras y tejedoras en la Argentina peronista (1946–1955). *Revista de Ciencias Sociales*. <http://ridaa.unq.edu.ar/handle/20.500.11807/1452>
- Girbal-Blacha, N. (2003). *Mitos, paradojas y realidades en la Argentina peronista (1946–1955): Una interpretación histórica de sus decisiones político-económicas*. Universidad Nacional de Quilmes.
- Harel, Y. (1998). The first Jews from Aleppo in Manchester: New documentary evidence. *Association for Jewish Studies Review*, 23(2), 191–202.
- Harel, Y. (2019). The reliance of Syrian Jewish immigrants to Argentina on the rabbis of their communities of origin. *International Journal of Latin American Religions*, 3(2), 390–412.
- Jozami, G. (1994). Identidad religiosa e integración cultural en cristianos sirios y libaneses en Argentina, 1890–1990. *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, 9, 95–113.
- Jozami, G., Bargman, D., & Bialogorski, M. (1998). Arabs, Jews and Koreans in Argentina: A contemporary perspective of different types of social and symbolic insertion. *Anthropological Journal on European Cultures*, 7(2), 87–105.
- Klich, I. (1995). Árabes, judíos y árabes judíos en la Argentina de la primera parte del novecientos. *EIAL: Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe*, 6(2), 109–143.
- Klich, I. (1997). Arab-Jewish coexistence in the first half of 1900s' Argentina: Overcoming self-imposed amnesia.
- Klich, I. (Ed.). (2006). *Árabes y judíos en América Latina: Historia, representaciones y desafíos*. ADC/Siglo XXI.
- Kloosterman, R., & Rath, J. (2006). Mixed embeddedness as a conceptual framework for exploring immigrant entrepreneurship. *Eurex Lecture*, 8, 111–135.
- Laskier, M., & Simon, R. (2002). Economic life. In R. Simon, M. Laskier, & S. Reguer (Eds.), *The Jews of the Middle East and North Africa in modern times* (pp. 29–48). Columbia University Press.
- Light, I., & Gold, S. (2000). *Ethnic economies*. Academic Press.
- Meron, O. (2011). *Jewish entrepreneurship in Salonica, 1912–1940: An ethnic economy in transition*. Sussex Academic Press.
- Milanesio, N. (2013). *Workers go shopping in Argentina: The rise of popular consumer culture*. UNM Press.
- Noufour, H. (Dir.). (2005). *Sirios, libaneses y argentinos: Fragmentos de la diversidad cultural argentina*. Cálamo-Fundación Los Cedros.
- Noyjovitch, A. (2015, November 9). *Peronistas, argentinos y árabes: Ciudadanía, etnicidad y nacionalidad en los discursos de Juan Perón* [Conference presentation]. Annual

- Conference of Young Israeli Researchers, Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem, Israel.
- Pécoud, A. (2010). What is ethnic in an ethnic economy? *International Review of Sociology*, 20(1), 59–76.
- Rein, R., & Aisenberg, I. (2023). Emprendedores sin capital: Inmigrantes judíos y la industria textil argentina, 1930–1945. *Latin American Jewish Studies*, 2(1), 27–42. <https://doi.org/10.26613/lajs.2.1.24>
- Rein, R., & Aisenberg, I. (2023). No solo fabricantes textiles: Inmigración y financiación de los metalúrgicos judíos en Argentina. *Investigaciones y Ensayos*, 75, Article e005. <https://doi.org/10.51438/25457055IyE75e005>
- Rodgers, S. B. (2000). La comunidad judía alepina en Buenos Aires: De la ortodoxia religiosa a la apertura y de la apertura a la ortodoxia religiosa (1930–1953). *EIAL: Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe*, 11(1).
- Rodgers, S. B. (2005). *Los judíos de Alepo en la Argentina: Identidad y organización comunitaria (1900–2000)*. AISA Ediciones Nuevos Tiempos.
- Sánchez, G. (2020). Las condiciones externas en tiempos de Perón. In R. Cortés Conde et al., *La economía de Perón: Una historia económica, 1946–1955* (pp. 155–178). Edhasa.
- Schammah Gesser, S., & Brauner, S. (2017). Aesthetics, politics and the complexities of Arab Jewish identities in authoritarian Argentina. In D. Miccoli (Ed.), *Contemporary Sephardic and Mizrahi literature*. Routledge.
- Settimi, S. M., & Audino, P. (2012). La nacionalización del Banco Central de la República Argentina, 1946: Una interpretación. *Análisis Económico*, 27(64), 233–251.
- Terranova, L. (2020). Industrialization by “light” import substitution in Argentina: Characterization of industrial establishments (1930–1955). *Revista de Economía Política de Buenos Aires*, 21, 49–94.
- Teubal, N. (1953). *El inmigrante: De Alepo a Buenos Aires*. Macagno Landa y Cía.
- Thorp, R. (1992). A reappraisal of the origins of import-substituting industrialisation 1930–1950. *Journal of Latin American Studies*, 24(Quincentenary Supplement), 181–195.
- Trybiarz, F. (2006). *Villa Lynch en silencio: Inmigrantes judíos de Byalistok, Belchatow y Lodz y la industria textil*. Editorial Mila.
- Valdez, Z. (2016). Intersectionality, the household economy, and ethnic entrepreneurship. *Ethnic and Racial Studies*, 39(9), 1618–1636.
- Waldinger, R., Aldrich, H., & Ward, R. (1990). *Ethnic entrepreneurs: Immigrant business in industrial societies*. Sage.
- Zhou, M. (2004). Revisiting ethnic entrepreneurship: Convergencies, controversies, and conceptual advancements. *International Migration Review*, 38(3), 1040–1074.

התערערות סמכות האב היהודי המהגר

כפי שהיא מיוצגת בקולנוע האמריקאי בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים

יעל אוהד קרני*

תקציר

המאמר דן בתופעת התערערות הסמכות של דמות האב היהודי המהגר, כפי שהיא מיוצגת בקולנוע האמריקאי בשנות העשרים והשלושים המוקדמות של המאה העשרים, במסגרת התת-ז'אנר "סרטי מהגרים". זהו מחקר איכותני, ומטרתו העיקרית היא לבחון את הייצוג הקולנועי של מעמד האב היהודי המהגר בארצות הברית בשנות העשרים ובראשית שנות השלושים, בהנחה שהגירת היהודים, ככל תהליך הגירה, הובילה להתערערות סמכותו של האב במרחב המשפחתי ובמרחב החברתי היהודי. ההנחה העומדת בבסיס המאמר היא שעל רקע תהליכי השתלבות חברתית וכלכלית חלו שינויים במעמד האב, ונשאל בו אם וכיצד השתנו הדימויים הקולנועיים שלו בעקבות זאת ומהם הגורמים לכך. מראשית שנות העשרים היה הקולנוע האמריקאי פופולרי, תעשייתי ורווחי. היסטוריונים מסכימים כי למרבית הסרטים העלילתיים בני התקופה היה יסוד מציאותי וכי ניתן ללמוד מהם על רוח התקופה ביחס למהגרים בכלל ולמהגרים יהודים בפרט, מכיוון שהסרטים שיקפו במידה רבה את המציאות החברתית האמריקאית של אותו זמן. במאמר נותחו כתריסר סרטים פופולריים מהתקופה האמורה, רובם אילמים, שהופקו והוקרנו בארצות הברית. השוואה בין מגמות חברתיות וכלכליות באותה תקופה ובין הדימוי הקולנועי של המהגר היהודי מלמדת כי קיים פער בין המציאות הכלכלית של מרבית המהגרים היהודים, שהשתפרה והתייצבה, ובין הדימוי הקולנועי הנפוץ באותה תקופה של האב היהודי המהגר כ"רוכל ותלמיד חכם". עם זאת, מן המחקר עולה כי תהליך התערערות סמכות האב היהודי המהגר שהתרחש בארצות הברית בשנים אלו בא לידי ביטוי גם בדימוי הקולנועי של אב זה.

מילות מפתח: סרטי מהגרים, אב יהודי מהגר, יהודים בארצות הברית, התערערות סמכות האב, קולנוע אמריקאי עלילתי

*מכללת דוד ילין

מבוא

הגירה היא תנועה מתמדת, וכבר מראשית ימי הקולנוע היא זימנה לבמאי הקולנוע קרקע פורייה לנושאים, לדמויות ולמפגשים ייחודיים ומורכבים על המסך.

בראשית המאה העשרים היו רבים מהבמאים, מהתסריטאים ומהשחקנים בארצות הברית מהגרים בעצמם, ויצירתם הייתה קשורה, מטבע הדברים, להגירה. צ'רלי צ'פלין, למשל, שבעצמו היגר לארצות הברית, תיאר את חיי המהגרים באשר הם בסרטו הפופולרי "המהגר" משנת 1917. עבור המהגרים אנשי תעשיית הקולנוע בהוליווד היה הקולנוע אמצעי להעביר ולשקף את רוח התקופה, ההגירה ההמונית לארצות הברית שאפיינה את השנים 1880–1924, ובתוכה את חוויותיהם האישיות (Sklar, 1976). הקהל התקרב לקולנוע בשנים הללו לא רק בשל נושאי העלילה העיקריים והדמויות של המהגרים, אלא גם משום שהקולנוע היה חלק מתרבות ההמונים של אנשי המעמד הנמוך והתאים למצבם הכלכלי של המוני מהגרים בערים הגדולות. במחירו הנמוך של כרטיס לסרט באותה תקופה (בין חמישה לעשרה סנט) יש כדי להעיד על כך (זנד, 2002).

ההגירה היהודית ממזרח אירופה לארצות הברית בשנים 1875–1924 לערך היא מסגרת התקופה הנחקרת במאמר זה. הייתה זו הגירה של 2.5 מיליון איש ואישה, והייתה לה השפעה מכרעת על הדמוגרפיה בחברה היהודית בארצות הברית. המהגרים היהודים בגל הגירה המוני זה הגיעו לרוב עם משפחותיהם, תופעה המצביעה על הגירת דחק ועל הכרעה חד-משמעית לעזוב את ארץ המוצא לארץ חדשה. כך, למשל, עד שנת 1900 ניסו רק כ-15% מהמהגרים היהודים לחזור לארצות מוצאם, ואילו היתר השתקעו בארץ החדשה (סרנה, 1992). מרבית היהודים המהגרים בתקופה זו הגיעו מעיירות מאזור "תחום המושב" באימפריה הרוסית (פולין, מערב רוסיה, ליטא ואזור אוקראינה כיום), ודיברו ביניהם ביידיש, שאף הייתה שפת התרבות, הספרות וחיי היומיום שלהם, והבחינה אותם מסביבתם. מרבית המהגרים שמרו על אורח חיים דתי אורתודוקסי שמרני, ושיעור המהגרים מהאליטה היהודית העירונית היה נמוך (נוברשטרן, 2015). הגירה זו השפיעה ישירות על הדימוי והיצוג של מהגרים יהודים בקולנוע האמריקאי.

מאמר זה מתמקד בממשק בין ההיסטוריה של ההגירה היהודית לארצות הברית ממזרח אירופה בשנים 1880–1924 (שנמשכה בפועל כמעט עד המשבר הכלכלי הגדול של שנת 1929) (סרנה, 1992) ובין תריסר סרטים אמריקאיים על מהגרים, שמשפחות מהגרים יהודים במרכזם, ובייחוד אבי המשפחה, על סמכויותיו, מעמדו הכלכלי ומעמדו הרוחני-תרבותי במשפחתו ובקהילתו.

מטרת המאמר להשוות בין המציאות ההיסטורית במשפחה יהודית מהגרת ובין השתקפות דמותו של אבי המשפחה בקולנוע, בהנחה, המבוססת על מחקרים, כי ישנו מתאם מסוים בין היסטוריה ובין שיקופה בקולנוע העלילתי בן התקופה (אוהד-קרני, 2004).

המאמר יציג תחילה תהליכי התערעורת כלכלית וחברתית במעמד האב היהודי המהגר ואובדן סמכותו בעיני משפחתו וקהילתו בעקבות ההגירה בתקופה האמורה. חלקו המרכזי יעסוק בייצוגה הקולנועית של התערעורת סמכותו של האב היהודי ב-12 סרטי מהגרים אמריקאיים, שהופקו והוקרנו בשנות העשרים והשלשים של המאה העשרים. סרטים אלו הוסיפו להיות מוקרנים בשנים שלאחר מכן ואף סוקרו בעיתונות התקופה ובמחקר מאוחר יותר. יצוין שבמסגרת

תהליך "ברירה טבעית", סרטים רבים לא שרדו את שני הזמן, העדפות הקהל והתפתחות הטכנולוגיה. הסרטים במחקר זה נבחרו מתוך עשרות סרטים שהופקו באותה תקופה, והברירה נבעה, בין היתר, מהעדפות הקהל, שהן בעלות חשיבות היסטורית.

רקע היסטורי-חברתי – מעמד האב היהודי לפני ההגירה לארצות הברית ואחריה

במחקרו על יהודי מזרח אירופה ומרכז במאות ה-17 וה-18 תיאר יעקב כ"ץ מודל סוציולוגי של משפחה יהודית-אשכנזית מסורתית והדגיש את מקומה החשוב בעיצוב החברה היהודית בתחומי הכלכלה והחברה ובקביעת אופיים של חיי היומיום ושל החיים הציבוריים (כ"ץ, 1963). גם במאה ה-19 הוסיפה המשפחה היהודית לתפקד במסגרת אותו מודל.

עד העת החדשה הייתה המשפחה המורחבת או הגרעינית אבן יסוד בחברה היהודית ושימשה סוכן חברות עיקרי עבור הקהילה. לאורך ההיסטוריה היהודית הייתה הגישה הפטריארכלית מרכזית למבנה החברה, ובמסגרתה הודגשה סמכותו ההלכתית של האב כ"בעל הבית", שנבעה גם מכוחו ומסמכותו הכלכליים והגדירה את חובותיו.

תפקידה המרכזי של המשפחה התמקד בהנחלת ערכי מוסר, הלכה ואורח חיים מסורתית בקרב דור ההמשך, כדי לשלבו בחיי הדת ובמוסדות הקהילה ולעודד את הצעירים להקים משפחה מסורתית. תפקידה הכלכלי של המשפחה התבטא בעיקר בפרנסה, בעבודה משותפת של אבות ובנים, במימון לימודים, במציאת שידוך ונדוניה הדורשים ממון רב, ובדאגה להורים מבוגרים ולכל המשפחה המורחבת (ברגר, 1970, 66-68; כ"ץ, 1963, 163-168; Hyman, 1994, 104-105). המשפחה יצרה מסגרת מגוננת מפני היטמעות בחברה הסובבת ונתנה בכך תמיכה לקהילה, הייתה "בסיס לחלק ניכר של הפעילות החברתית", היוותה "מסגרת לטקסים דתיים מסוימים" ו"היא היא הזרוע הראשונה והטבעית לעיצוב דמותו של הדור הצעיר" (כ"ץ, 1963, 176).

תפקודה התקין של המשפחה המסורתית-פטריארכלית בחברה הכללית באירופה, לרבות בחברה היהודית, היה תלוי בתפקוד אבי המשפחה, מפני שרכוש המשפחה היה בבעלותו ובני המשפחה היו תלויים בו ובהחלטותיו. מעמד האישה לא אפשר בעלות והחזקת רכוש; אם המשפחה שימשה לאב כמייצגת-עוזרת, ובניו "נחשבים כתלויים בדעת ההורים ובעיקר בדעת האב. הם נטולי עצמאות כלכלית, משפטית ופוליטית" (כ"ץ, 1963, 164; קפלן, 2012, 131-134).

במהלך המאות ה-17 וה-18 התרחבו אפשרויות צבירת הרכוש בחברה היהודית הלמדנית באירופה והשתרשה הנורמה שהבנים במשפחה, ולעיתים גם הנשים בה, עבדו לפרנסתה, אך לאבי המשפחה נותרה הסמכות המכריעה. ואף על פי שבמשפחות "תלמידי חכמים" היה האב האחראי הרשמי על הפרנסה, האם היא שעבדה בפועל ופרנסה את המשפחה (פיינר, תשנ"ג; Biale, 1985).

לקראת סוף המאה ה-19 החלה להיווצר בעירויות יהודיות ב"תחום המושב" – שבו התגוררו בשנת 1897 94% מיהודי רוסיה ומזרח אירופה – תופעת ביניים של חשיפה מוגבלת להשפעות המודרנה, וכפועל יוצא ממנה, שאיפה למניעת שינויים. יהודים שעבדו במפעלי תעשייה אמנם נחשפו להשפעות המודרנה, אך המשיכו לקיים חיי משפחה וקהילה מסורתיים (Feingold, 1992). למעשה, המסורת והמשפחתיות אפשרו לקהילה היהודית להתרחק מהשפעות המודרנה על אף החשיפה אליה.

הדואליות של חשיפה לחיים מודרניים לצד הימנעות והתרחקות מפני השפעות המודרנה התאפשרה מפני שהמסגרת הקהילתית היהודית ומוסדותיה שמרו על חינויותם, והשינויים שחלו בה בהשפעת הסביבה היו איטיים. האב המשיך לתפקד כ"בעל הבית" – רכוש המשפחה היה קניינו, והוא היה היחיד שקבע את סדרי העדיפויות הכלכליים במשפחה. לרוב היה המפרנס העיקרי או הבלעדי, ובניו הלכו בדרכו המקצועית (אליאור, 2020).

שלושה תהליכים עיקריים הובילו לשינויים במבנה המשפחה ובתפקודה ולהתערערות מעמדו של אבי המשפחה בחברה הכללית במערב אירופה: הראשון היה המהפכות הדתית (במאה ה-16) והמדעית (במאה ה-17); אלה החלישו את כוח הכנסייה שהכתיבה את הדגם המשפחתי מאז העת העתיקה. השני היה רעיונות תנועת ההשכלה: המדינה החילונית, התפתחות זכויות הפרט ועקרון השוויון בין בני האדם; אלו עיצבו במאה ה-19 חברה חדשה, שבמרכזה ניצב הפרט ולא האל ושליחיו. השלישי היה המהפכה התעשייתית, שבמהלכה התפתחו במאה ה-19 תהליכי עיור, תיעוש טכנולוגי ודמוקרטיזציה; אלו זירזו את התגבשות הבורגנות ברחבי אירופה וארצות הברית, סללו את הדרך לתהליך ההפרטה בכלכלה ובחברה, החלישו את העמדה הפטריארכלית במשפחה ויצרו שאיפה לשוויון בין המינים (קפלן, 2012, מבוא).

על פי המחקר ההיסטורי, ההגירה היהודית לארצות הברית אירעה בשלושה גלי הגירה עיקריים שחפפו לגלי ההגירה הכלליים: הגל הספרדי, מהמאה ה-16 עד 1840; הגל הגרמני, מהרבע הראשון של המאה ה-19 ועד 1879; והגל המזרח-אירופי, שהחל בסוף שנות השבעים של המאה ה-19, התגבר מאוד אחרי 1881 בעקבות הפוגרומים ברוסיה, והמשיך עד לחקיקת חוקי ג'ונסון-ריד בארצות הברית ב-1924 (דיינר, 2015). במהלך הגל המזרח-אירופי (שגלי המשנה שלו אירעו בשנים 1881, 1893, 1905 ו-1921) היגרו לארצות-הברית כ-2.5 מיליון יהודים, הגדילו בכך את אחוז היהודים מ-0.52% מכלל האוכלוסייה בשנת 1877 לכ-3.7% בשנת 1917, והפכו את הקהילה היהודית מקהילה ממוצא ספרדי וגרמני לקהילה מזרח-אירופית ברובה, ובעיקר רוסית (80% מרוב זה).

רק 1%-5% יהודים בעלי מקצועות חופשיים היגרו מרוסיה לארצות הברית בשנים 1881-1914, נתון המעיד כי בני המעמד הבינוני-גבוה העדיפו לא להגר לשם. בשנת 1900 התפרנסו כ-60% מיהודי מזרח אירופה בארצות הברית ממקצועות שרכשו במזרח אירופה. 50%-60% מהיהודים שהיגרו משם עד שנת 1914 הצהירו שהם בעלי ניסיון עבודה במפעלי טקסטיל, ורובם ניהלו אורח חיים מסורתי (טובין, 1968).

היסטוריונים וסוציולוגים של יהודי ארצות הברית מסכימים עם כ"ץ ביחס לתפקידה המרכזי של המשפחה היהודית באירופה, ומוסיפים שגם בארצות הברית של המאה העשרים הייתה המשפחה מסגרת פעילה של מחויבות והדדיות עבור יהודים רבים (היימן, 1997; Hyman, 1989). "היחידה הבסיסית של החברה היהודית הייתה המשפחה ולא בית הכנסת. המחויבות של כל יחיד/ה למשפחתה או למשפחתו הייתה בעלת ערך רב, הרבה מעבר לערכים אחרים" (Raphael, 1993; התרגום שלי). חוקרים אלה מסכימים שרציפות המורשת המשפחתית היהודית הפכה אותה לסמל ללכידות, לדאגה הדדית וליציבות, גם בעיני החברה הסובבת הנוצרית-קתולית. כ-80% מהמהגרים היהודים שבאו מרוסיה עד 1914 חיו עד הגירתם על פי המודל המשפחתי המסורתי-פטריארכלי (דיינר, 2015; רבהון, 2001). לדוגמה, הסופרת היהודייה מרי אנטין (1881-1949), שהיגרה עם משפחתה מרוסיה לארצות הברית בשנת 1894 בהיותה בת 13, מתארת את מעמדו

הרם והמרתיע של אביה במשפחתה, למשל כשדרש מילדיו את המשכורת שהרוויחו או כשאסר על בתו לצאת ללמוד (Antin, 1912).

בהגירה זו הגיעו משפחות יהודיות בהרכב משפחתי מלא, ועובדה זאת מצביעה על נחישותם של המהגרים היהודים להשתקע בארצות הברית. זאת לעומת מהגרים מקבוצות אתניות אחרות שהיגרו לארצות הברית כצעירים, לרוב נטולי משפחות, בעלי כושר עבודה. עבור רבים הייתה חוויית ההגירה קשה וטראומטית, בשל המסע הארוך והמתיש ביבשה ובים, הפרידה והניתוק מעיר המוצא, מהמשפחה המורחבת, משגרת היומיום, ממקורות התעסוקה המסורתיים, מתמיכת הקהילה ומשפה ותרבות מוכרות. אלו יצרו תחושות בדידות, אבל ורגשות אשמה (אלרואי, תשס"ח).

התערערות מעמדו הכלכלי של האב אחרי ההגירה

האנתרופולוגית מרגרט מיד (Margaret Mead, 1901-1978) מצביעה על הקשר ההדוק בין סמכות אבי המשפחה ליכולתו הכלכלית. בארץ המוצא היה האב לרוב המפרנס העיקרי ובעל הסמכות במשפחתו. לאחר ההגירה התערער מעמדו בשל הפגיעה ביכולת להמשיך לפרנס, ובמקביל התחזק מעמד האם בשל הצלחתה להתמודד עם התנאים החדשים (Mead, 1970). בקרב מהגרים יהודים "מצוקה קשה נבעה לעיתים קרובות מהתערערות המשענות המסורתיות של חיי המשפחה והקהילה, מנהגי הדת והמוסכמות החברתיות ואין צורך לומר – גם בשל המאבק על הקיום היומיומי" (גורן, 1992, 240).

מנתוני רשויות ההגירה עולה שההתפלגות המקצועית בקרב יהודים ממזרח אירופה השתנתה בעקבות ההגירה. אף על פי שרק שליש מהם עבדו במפעלי הלבשה מודרניים בארצות מוצאם, עד שנת 1914 עבדו כ-60% מכלל העובדים היהודים שהיגרו ממזרח אירופה במפעלים מודרניים בתחום הטקסטיל, תעשייה שהתפתחה בהתאם בריכוזי מהגרים יהודים במזרח ארצות הברית. רבע מהם עסקו במסחר ושירותים וכחמישית היו פועלים לא מיומנים (וקסמן, 1992). העבודה ב"סדנאות היזע" (sweatshops) בארצות הברית הייתה שונה מהעבודה במפעלי הטקסטיל במזרח אירופה, בתנאים, בהיקף ובתלות במעסיקים (Brandes, 1976). קשייו של האב היהודי בתהליך ההגירה בתחומי הפרנסה, לימוד השפה, יצירת קשרים ותקשורת, הובלה ודאגה לחינוך, השפיעו על תפקודו היומיומי ועל יכולתו לשמר את מעמדו הכלכלי המסורתי (Bienstock, 1979).

חוקרים ספורים עמדו על הפער בתפקוד בין האם ובין האב לאחר ההגירה. אירווינג האו (Irving Howe, 1920-1993), סופר ועיתונאי ממוצא יהודי מזרח-אירופי שגדל במזרח ברוקלין במשפחת מהגרים, מתייחס בספרו "עולמם של אבותינו" לשוני שבין ההסתגלות המהירה של האם לתנאים העירוניים החדשים לקשיי ההסתגלות של האב, תוך הדגמה ממשפחתו: אימו ואחיו הבכור תפסו את עמדתו הכלכלית הבכירה של אביו. הוא מתאר את סבלם של הוריו, ובייחוד את בושת אביו כשנאלץ לקבל מבתו כסף משלא הצליח לפרנס את משפחתו (Howe, 1976). עובדים סוציאליים העידו שמרבית אבות המשפחה ממזרח אירופה לא השתלבו בחברה החדשה ונתקלו בקשיים כלכליים ואישיים רבים, גם בשל קשיי הבנה ודיבור בשפה האנגלית (האו, 2020; Weinberg, 1988).

השפעתה הטראומטית של ההגירה זכתה למחקר ענף, לרבות עליית הצורך בטיפולים נפשיים על רקע זה. היו מבוגרים שסבלו מתסמינים פוסט-טראומטיים, גופניים ונפשיים, כמו הזדקנות מהירה ומוקדמת, מחלות ותופעות נפשיות כאפאתיות וחוסר מוטיבציה. אלה גרמו לתפקוד כלכלי ומשפחתי נמוך, למשל בחינוך הילדים (von Werthern et al, 2018). אבות רבים התקשו להסתגל לאורח החיים ולתרבות בארץ החדשה, למעבר לחיים בכרך מודרני ולהתנגשות הערכית בין סדרי העדיפויות בחברה האמריקאית (שדגלה בעקרונות השוק החופשי, התחרותיות, ההצלחה האישית והרווח הכלכלי) ובין ערכי החברה המסורתית שלהם (שהלימוד היה ערך מרכזי בה ושלזילה בעבודת כפיים ובבעלי מלאכה) (גרינבוים, 1984).

על פי המחקר, קיימת סבירות גבוהה שבשנותיים עד ארבע השנים הראשונות להגירה עסקו כרבע מכלל המהגרים היהודים שחיו בשכונות העוני בערים הגדולות במסחר וברוכלות עצמאיים, לאחר שהגיעו לאמריקה ללא מקצוע מותאם למציאות החדשה. תופעת המהגרים חסרי המיומנות המקצועית, שהובילה את חלקם לאבטלה ולהסתובבות חסרת מעש ברחובות, הייתה אופיינית לערים הגדולות. אולם כשהמהגרים נקלטו בענפי תעסוקה אחרים, בחמש עד עשר השנים לאחר ההגירה, ירד מספר העוסקים מביניהם ברוכלות ובמסחר (קהאן, 1978, 169, הערה 7; Bienstock, 1979). קטיעת ההמשכיות התעסוקתית והיעדר התקווה הכלכלית הגבירו את חוסר היציבות בקרב אבות יהודים, והיו לכך השלכות על תפקוד המשפחה כיחידה כלכלית וכמוסד חברות (Pleck, 1983).

היחלשות סמכותו הרוחנית של האב היהודי בעקבות ההגירה

בעקבות ההגירה לארצות הברית והשינויים בתנאי המחיה ובאורח החיים התערערה סמכות האב במשפחה היהודית. אף על פי שמרבית הנשים היהודיות עסקו בפרנסת המשפחה עוד באירופה, היה מעמדן שם נמוך. לאחר ההגירה לארצות הברית גדלה עד מאוד תרומתן לקופה המשפחתית ומעמדן החברתי עלה (היימן 1997, 92–95).

לאחר ההגירה ציפו בני המשפחה שהאבות יוכלו להמשיך להיות להם למנהיגים ולמנחים רוחניים. במסורת היהודית היה אבי המשפחה דומיננטי גם בעניינים הלכתיים ובמנהגי המשפחה. אולם ההגירה הפחיתה מאוד את אחריותו ואת כוחו בעניין זה, משום שלאשונה נתקל בקשיים כלכליים, אישיים וחברתיים, שהקשו עליו להנהיג את משפחתו, לענות לבעיות הלכתיות, לספק צרכים חדשים ולפתח קשרים ומגע עם העולם החיצון. למשל, בשנים 1880–1890 דיברו רק שליש מראשי המשפחות היהודיות המהגרות אנגלית, ומצב זה נשמר גם בגלי ההגירה הגדולים לפני סגירת השערים ב-1924 (Howe, 1976).

מעצם טבעה יצרה ההגירה קשיים מרובים בשמירה על המסגרת המשפחתית המסורתית. פרידה של בני זוג או של אב מילדיו בעקבות ההגירה הייתה מחזה נפוץ. לא אחת התקשו בני הזוג לחיות שוב יחדיו אחרי פירוד כזה, בייחוד כשהוא נמשך זמן רב, משום שלפעמים נוצרו פערים תרבותיים שלא היה אפשר לגשר עליהם. תופעה זו השתקפה גם בקולנוע ובתיאטרון. הסרט "Hester" Street (1975), למשל, המבוסס על סיפור משנות העשרים מאת אברהם קהאן, תיאר את הפער התרבותי שנפער בין בני זוג שנפרדו עקב הגירת האב לארצות הברית לפני בני משפחתו (Metzker, 1971, 115). היו אבות שעזבו את הבית לאחר הגירתם לצורך פרנסה ולעיתים לא שבו, בגלל מחסור כספי או מסיבות אישיות. במצבים כאלה נותרו האם וילדיה ללא תומך כלכלי, וכך

אבדו להם אט-אט הביטחון והאמון בסמכות האב. בראשית שנות העשרים דיווחו מוסדות יהודיים לעזרה סוציאלית שילדים יהודים רבים נעזבו על ידי הוריהם. בשנת 1920 דיווח מוסד כזה בסן פרנסיסקו שכל הילדים החוסים בו באו ממשפחות מהגרים ממזרח אירופה, ורבים מהם נעזבו על ידי האב ללא סיוע מצידו ובהגיעם למוסד אף קיבלו טיפול נפשי (קנייפל, 2022; Children's Welfare Bureau of the Jewish Federation of Jewish Charities Report, 1920). פרט ליתמות ולנטישה, נתקלו משפחות מהגרים יהודיות בבעיות משפחתיות וחברתיות שלא היו מוכרות למרביתן עד אז, כעלייה בשיעור הגירושין ובשיעור נישואי תערובת, שמפניהם הזהירו רבנים ומנהיגי קהילות מאותה תקופה, למשל בעיתון ניו-יורקי לצעירות יהודיות (שפעל בשנים 1920-1923) שיועד לקהל מצומצם של קוראות יידיש ואנגלית. עולה מכך הקושי שבו נתקלו האבות בשימור המסגרת המשפחתית שהעניקה להם את סמכותם המסורתית (Harris, 1923).

בה בעת גרמה ההגירה לארצות הברית להיחלשות התמיכה מצד סוכנויות חברות חשובות כמו המשפחה המורחבת והקהילה, שהתבטאה בחריפות בתחומי חינוך והמשכיות המסורת המשפחתית ובירידת עוצמת הסמכות של האב מול רצונות ילדיו. דוגמה לכך ניתן לראות בסרט "Hungry Hearts" של זיירסקה (1922), שהיגרה לארצות הברית בשנת 1901 ופרסמה בשנות העשרים רומנים שעסקו בחוויות ההגירה שלה. כמה מהם הפכו למחזות ולסרטים. גם מחקר שנערך ב-1926 בלוס אנג'לס על ילדי מהגרים יהודים בעיר מצא כי חלה ירידה ניכרת בכוח השפעתם של אבות על בניהם מרגע שהאחרונים עזבו את הבית (Bogardus, 1926).

מפאת השינוי בסביבת החיים והתרבות לאחר ההגירה, נחלשה סמכות האב היהודי במשפחתו, כשם שנחלשה בחברה הלא-יהודית. האב, סמל להמשכיות ולמסורתיות, התקשה להנחיל לילדיו את אורח חייו ואמונתו במרבית תחומי הרוח והתרבות, למרות שהייתם הממושכת ב"גטו" היהודי בארצות הברית משיקול כלכלי זמני (Dash-Moore, 1981, 21-22). ההיחלשות נבעה, בין היתר, מכך שדרכו הרוחנית והתרבותית של האב לא משכה את ילדיו, שגדלו בסביבה שונה תרבותית וערכית (Fuchs, 1972; Dash-Moore, 1981, 19-22). גם משפחות איטלקיות שהיגרו לארצות הברית התפלאו לגלות שמעמד האב במדינה נמוך לעומת מעמד האב (Fuchs, 1972,) (196-229).

התהליכים הכלכליים בארצות הברית בשנות העשרים והשלושים המוקדמות של המאה העשרים

בתוך שני עשורים שינתה ההתפתחות הכלכלית המואצת בארצות הברית בתחומי המסחר, הפקידות והתעושה את ההתפלגות המקצועית של יהודי המדינה. בשנת 1914 השתייכו כשני שלישים מכוח העבודה היהודי בארצות הברית למעמד "הצווארון הכחול" (דבורק, 1992); בסוף שנות העשרים, לעומת זאת, כשני שלישים מכוח העבודה היהודי השתייכו למעמד "הצווארון הלבן". שינוי זה הוביל לעלייה הדרגתית ברמת החיים של הציבור היהודי בארצות הברית, וזו אפשרה רכישת השכלה גבוהה וניידות גאוגרפית (Dash Moore, 1981). בתוך הערים הייתה מגמת עקירה משכונות מהגרים לשכונות מבוססות, ובה בעת הייתה ניידות מהעיר לאזורים מרוחקים יותר, פרברים או עיירות (Rischin, 1962). בניו יורק התרכזו בשנת 1925 שליש מהיהודים (שהיוו 25% מאוכלוסיית העיר), ומתוך העובדים שביניהם היו 13.2% עובדי צווארון לבן (Feingold,)

1992, אחוז גבוה לעומת אחוזם בקבוצות מהגרים אחרות; רק 2.4% מהמהגרים האיטלקים בניו יורק בתקופה המקבילה היו עובדי צווארון לבן. הדרישה לייצור במפעלי ההלבשה חייבה קידום עובדים מיומנים לתפקידי ניהול, והצורך העצום בעובדי צווארון לבן בתחום המכירה והשיווק אפשר את השינויים בהתפלגות התעסוקתית בקרב בני הדור השני. אלו הובילו את החברה היהודית להיכנס בשערי המעמד הבינוני בארצות הברית בתקופה זו (Feingold, 1992).¹

לטענת פיינגולד, הצטברות נסיבות הביאה לעלייה החדה במעמדם הכלכלי של יהודי ארצות הברית בראשית שנות השלושים ולהצלחתם הכלכלית במסחר, בעסקים ובתעשייה. לדעתו, הימצאות יהודים בעלי הון קטן בעסקים קטנים בערים הגדולות של ארצות הברית בתקופה זו שיחקה לידיהם, מפני שהעסקים הקטנים נהנו מהשגשוג שאפשר לבעליהם לשפר את מעמדם הכלכלי-חברתי בזמן קצר. זאת למרות קשיי השתלבות בהשכלה גבוהה שהיו מנת חלקם בשל "סגירת שערים" למיעוטים (Feingold, 1992) ובשל נומרוס קלאוזוס וגרמו להם לעיתים לוותר בעל כורחם על השכלה גבוהה, שהיא כלי לניידות חברתית-כלכלית.

תנאי המפגש בין אבות מהגרים ממשפחות מסורתיות ובין החברה האמריקאית המודרנית-תעשייתית הקשו מאוד את ההשתלבות הכלכלית של מהגרים עד מחצית שנות העשרים. אך במחצית השנייה של העשור התרבו אפשרויות התעסוקה במסחר, בפקידות ובמנהל, וכך הוקל בעיקר למהגרי הדור השני. במחקרם על קבוצות מהגרים שהגיעו לארצות הברית, גלזר ומויניהאן (Glazer & Moynihan, 1963) מתארים את חלקם הגדול של יהודי מזרח אירופה בתחום עסקי השעשועים והתרבות בערים הגדולות, ובייחוד בניו יורק.

לאחר ההתבססות הכלכלית של שני הדורות הראשונים החלו קשייהם הכלכליים של המהגרים להיעלם, אולם השלכותיהם התקבעו לשנים רבות בזירה התרבותית והחברתית בארצות הברית ומחוצה לה (גרטנר, 1992), משום שחוק ג'ונסון-ריד עצר רשמית את ההגירה בשנת 1924 ובוטל רק בשנת 1965. למרות זאת, יש לציין כי גרטנר ואח' כוללים בספרם את עשור שנות העשרים במלואו במניין תקופת ההגירה (גרטנר ואח', 1992).

הגירה וקולנוע

הולדת הקולנוע ב-1895 התרחשה בסערת ההגירה העולמית של מיליוני אנשים מאירופה לארצות הברית, וביניהם, כאמור, יהודים רבים. מתוך "מפץ דמוגרפי" נולד הקולנוע כתרבות המונים בתוככי התרבות הדמוקרטית-האמריקאית, תרבות המונים שהתפתחה בקרב המוני עובדים פשוטים, מהגרים, אנשים קשי-יום שביקשו בילוי במחיר זול ומצאו אותו בקולנוע. פופולריות הסרטים שבמרכזם דמויות מהגרים מעידה על הקשר בין ההגירה והמהגרים ובין דימויהם הקולנועיים שעמים נפגשו המהגרים במרחב הציבורי החופשי והפתוח לכול. נוכחות המהגרים שינתה בהדרגה את התרבות והאמנות האמריקאיות. עם הופעת הקולנוע, ונוכח צורכי התרבות של המונים חסרי אמצעים, הופקו מאות סרטי ראינוע קצרים לצפייה בניקל-אודיאונים (nickelodeon – מכונות צפייה

¹ ההיסטוריונים חלוקים ביחס לתקופת השינוי והסיבות לו: הרצברג (Herzberg, 1989) טוען שיהודי מזרח אירופה הצליחו להתעשר במהירות כבר בדור הראשון להגירה, כמו יהודי גרמניה. לדבריו, הרבה לפני המשבר הגדול ב-1929 הוכפלה כמות הכספים שנתרמו למוסדות צדקה יהודיים בקרב קהילות מהגרים בארצות הברית לעומת התקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה, נתון המעיד על עלייה בהכנסות (Hertzberg, 1989). לעומתו, פיינגולד, כאמור, דיבר על כניסתם של המהגרים היהודים למעמד הביניים רק בדור השני של ההגירה, כשציין שאלו נטו יותר לבחור במקצוע המכירות על פני חייטות או צביעת בתים למשל, ומפתיע כמה מהר נכנסו בני דור זה למעמד הביניים (Feingold, 1992).

זולות) שהוצבו במרכזי ערים בחנויות ובמועדונים קטנים והציעו סרטונים לצפייה בתשלום זעום. סרטי ה"ניקל-אודיאון" היו בני דקה עד חמש דקות, וכללו לרוב סצנות מחיי היומיום של אזרחים מן השורה (כפועל, עקרת בית, נהג קטר), שהקהל התמוגג למצוא בהן שיקוף של חייו. מחיר הכרטיס היה זול בהרבה מכרטיס לתיאטרון. בהמשך, בשנות העשרה של המאה העשרים ובין שתי מלחמות העולם, התארכו הסרטים והגיעו לאורך מלא של עד כשמונים דקות, והדרמות המשפחתיות והאישיות, כולל אלה של יהודים מהגרים, משכו המונים להקרנות (Koszarski, 1990,) (13).

היבט נוסף לקשר בין קולנוע ובין הגירה הוא הפן האישי של היוצרים. יוצרי הקולנוע האמריקאי, בייחוד באולפני הענק בהוליווד, כללו במאים, שחקנים, תסריטאים ומפיקים שהיו ברובם מהגרים בעצמם (גבלר, 1993), ואפשר להניח שחוויותיהם השתקפו במודע או שלא במודע על המסך. הקולנוע משקף תהליכים פנימיים ומכאן שהוא שיקף באותה תקופה גם את היחס להגירה ההמונית בחברה האמריקאית, על תומכיה ומתנגדיה, באמצעות ייצוגים קולנועיים (Kracauer, 1960).

הדיון ההיסטורי במציאות הכלכלית הקשה של המהגרים נושק לבחינת מעמדו הרוחני והתרבותי של אב המשפחה, ובין שני תחומים אלו נמצא מתאם המבוסס על נתונים ועדויות. החיבור המשיק בין המציאות הכלכלית לאובדן המעמד הרוחני בא לידי ביטוי גם בדימוי הקולנועי של האב, בעל הסמכות ההולכת ונחלשת, כאדם מבוגר בעל משפחה שהגיע בשיא כוחותיו לארצות הברית והולך ומאבד את מקומו, מעמדו, כוחו הכלכלי והבריאותי ואת סמכותו במשפחתו הקרובה.

מקובל על חוקרים שדימוי קולנועי נתון לפרשנות של צופים ומבקרים, אך כאשר הוא מוסכם על רבים, ניתן ללמוד ממנו על אודות המרחב התרבותי הכולל. הדימוי הקולנועי של האב היהודי המהגר יכול אפוא ללמד על המרחב שבו פעלו אבות יהודים רבים שהיגרו לארצות הברית. קולנוע, כתרבות פופולרית, הוא בעל כוח מושך השואב את הצופים להביט בדמותם על המסך. הגעתם להקרנה מבטאת הזדהות עמוקה עם סיפורה של הדמות, ובמקרה זה האב הסמכותי שאיבד את חומת המגן שלו ואת כוחו המניע – הסמכותיות.

דמות האב היהודי בקולנוע האמריקאי בשנות העשרים והשלושים המוקדמות

מבט חוקר אל תמונות בסרטים תיעודיים ועלילתיים, בפרט הפופולריים שביניהם, הוא מעין "חלון קולנועי" המאפשר הצצה לדרך ולאמצעים שבהם משתקפים חלקים מהמציאות בעיני קהל הצופים, בהתאם לתסריט, לבימוי, להפקה ולמשחק של יוצרי הסרט והמשתתפים בו (זנד, 2002). חלון כזה מספק להיסטוריון הזדמנות להביט על אירועים במרחבי החיים החברתיים והתרבותיים מזווית שאינה שכיחה בקרב חוקרי היסטוריה. מבחינה מתודולוגית, קולנוע, כאומנויות נוספות, מעניק להיסטוריון התרבות כלי יעיל לניתוח של מציאות חברתית וזוויות ראייה ייחודיות עליה (Shandler, 1993). עם זאת, מוסכם על היסטוריוני תרבות שיצירת אומנות כנובלה, סרט או תמונה אינה כשלעצמה אשנב ישיר ובלעדי למציאות. ואף על פי כן, "גוף ידע" הכולל מספר יצירות בתקופה מוגדרת יכול להצביע על מגמות התעניינות חברתית-תרבותית שמשקפות את "רוח התקופה". למשל, בספרות המחקר ובקטלוגים לקולנוע (כמו Fox, 1976) תוארו עשרות סרטים כ-Jewish Films ואף הוגדרו כתת-ז'אנר. מקובל לומר שהללו מייצגים תופעה תרבותית.

לצורך השוואה בין מציאות ובין קולנוע בתקופה הנחקרת נבחרו 12 סרטים עלילתיים באורך מלא (מעל 6 גלגלים) שהופקו במהלכה, המהווים כשביעית מסרטי המהגרים מאותה תקופה ומופיעים בקטלוג fox (1976). הסרטים הנבחרים הם גוף ידע שיכול לשקף את רוח התקופה בתרבות המהגרים והחברה שבה ביקשו להשתלב; הם עוסקים בנושאים הקשורים ליהודים ולהגירה; רובם סרטים אילמים ואחד מדבר (חלקם עם כתוביות ואחד ביידיש); כולם בשחור-לבן, ולמעט אחד מהם, הופקו כולם בארצות הברית בשנות העשרים והשלושים של המאה הקודמת באולפנים הגדולים. ייבחנו בהם דימויו הקולנועי של האב (שאינו בהכרח הדמות הראשית בסרט), וכן דמויות כמו אם המשפחה ובני הדור הצעיר, המאירות את דמות האב מזוויות שונות. הסרטים זכו לסקירות גם בעיתונות מקצועית וכללית בת התקופה. תפוצתם הייתה רחבה, וחלקם בוימו על ידי במאים ידועים מאוד, כמו פ' בורגה, פ' קפרה, א' סלומן וא' קרוסלנד, שזכה לראשונה בתולדות הקולנוע באוסקר.

תיאור סרטי המחקר

פרנק בורז'ה (Frank Borzage) (במאי) "הומורסקה", "Humoresque", 1920, ארצות הברית. הסרט עוסק בליאון קנטור, נער יהודי שאימו קונה לו כינור מחסכונות המשפחה, בניגוד לדעת האב. ליאון הופך לנגן כינור ידוע בקהילות יהודיות בניו יורק, מתאהב בנערה לא יהודייה (ג'ינה) ומתנדב לצאת להילחם במלחמת העולם הראשונה. הוא חושש מאוד שלא יוכל לחזור לנגן, משום שנפצע בידו במלחמה, אך בסופו של דבר חוזר למשפחתו, נישא לבחירת ליבו וחוזר לנגן. סמואל גולדין (Samuel Goldin) (במאי), "מזרח ומערב", "East & West", 1923, ארצות הברית ואוסטרליה. מוריס, שהיגר לארצות הברית והפך בה לסוחר מצליח, מגיע לביקור מולדת בגליציה. הסרט עוסק בהתמודדות של משפחה יהודית גליציאנית מסורתית בעיירה קטנה עם השפעות המודרנה.

סמואל גולדין (במאי), "מאהבה של אשתו", "His Wife's Lover", 1931, ארצות הברית. גולדי, מהגרת יתומה וענייה, עובדת אצל אוסקר שטיין, מנהל קמפן בעסקי השעשועים. מר אדוארד ויין הוא זמר צעיר המנסה להתפרסם. ויין מתערב עם שטיין שנשים הן "טיפשות" ויעדיפו בעל עשיר על פני בעל צעיר, וכדי להוכיח את טענתו מוכן להתחזות למיליונר זקן ולפתות את גולדי. אף שהיא מאוהבת בוויין, גולדי נענית לחיזוריו של המיליונר הזקן ונישאת לו, אך למרות המתנות שהוא מרעיף עליה היא אומללה. בינתיים ויין מתאהב גם הוא בגולדי, ולאחר שהתרמית נחשפת גולדי מתגרשת מ"הזקן" ובורחת עם ויין הצעיר, אהובה האמיתי.

סידיני מ' גולדין ואוברי סקוט (Sidney Goldin & Aubrey Scott), "הדוד משה", "Uncle Moses", 1932, ארצות הברית. הדוד משה, קצב יהודי מפולין, נמלט לארצות הברית על רקע רדיפת יהודים בה ופותח בניו יורק סדנת יזע המעסיקה יהודים. תנאי העבודה קשים וכוללים 14 שעות עבודה ביום. הדוד משה מעסיק את מאשה מלניק, שאת אביה פיטר, וכעת היא דואגת לפרנסתו של האב ומתחנפת לדוד משה כדי להצילו. מאשה מאוהבת בצ'רלי, אקטיביסט סוציאליסט העובד במפעל, אך על אף אהבתה לו, נאלצת, בשל דאגתה לפרנסת אביה ולפרנסתה שלה, להינשא לדוד משה.

א"מ הופר (E. M. Hopper), "לבבות רעבים", "Hungry Hearts", 1922, ארצות הברית. בחלקו הראשון של הסרט מתוארים חיי העוני של משפחת ליון בעיירה קטנה ברוסיה. סצנות רבות

מתארות את הזמן הרב שמקדיש האב המלמד אברהם להוראה ב"חדר". כשעולים בני המשפחה על האונייה לארצות הברית הם מתוארים כמי שנתלשו ממולדתם. אברהם, יהודי אדוק, הופך לסוחר בארץ החדשה. האם חנה עובדת במפעל ובניקיון בתים. מצבם הכלכלי קשה מאוד אך הבת שרה, שמנקה בתים לפרנסתה, נחלצת ממנו כשהיא פוגשת את דייוויד, בנו של "בעל הדירות" רוזבלט, והשניים מתאהבים ומקימים את ביתם. חנה חשה את המצוקה הכלכלית יותר מאברהם. הלה ממשיך ללמוד תורה, ופרנסת המשפחה כולה מוטלת על כתפיו של חתנו דייוויד. נורמן טאורוג (Noeman Taurog), "הגטו", "The Ghetto", 1928, ארצות הברית. בנו של תכשיטן יהודי בניו יורק מנסה את מזלו בעבודה בעסקי השעשועים. הוא עוסק בחזנות ובמוזיקה חילונית אך ללא הצלחה. לאחר שנודע לו כי אימו חלתה הוא חוזר לביתו ומבקש לקבל את ברכת אביו לדרכו החדשה.

אדוארד סלומן (Edward Sloman), "העם שלי", "His People", 1925, ארצות הברית. הסרט מספר על משפחת קומינסקי, אברהם, חנה ושני בניהם, ומגולל את סיפור התדרדרות מעמדו של אבי המשפחה, כשבניו משתדלים להשתלב בחברה הסובבת אותם, כל אחד בדרכו. האב עובד אולם ממשיך ללמוד תורה, אך בניו מתכחשים לעברם ולמסורת המשפחה. האחד מתאמץ להפוך לעורך דין, והאחר מתגלגל להיות מתאגרף, עושה חיל ומפרנס בסתר את המשפחה, כדי שהאב לא יגלה במה הוא עוסק. מוריס, הבן המועדף, גורם לאביו הרוכל למכור את מעיל הפרווה החם שהביא עימו מרוסיה כדי שיוכל לפתוח משרד עורכי דין. בשל היעדר המעיל האב נופל למשכב, וכמעט נפטר, אולם מוריס, במקום לסייע בטיפול בו, עוזב את הבית, ואילו סמי אחיו ממשיך לפרנס את המשפחה. בהמשך מוריס מזמין את הוריו לגור עימו בפרברים, אך יחסו אליהם עדיין מזלזל מאוד. האב שוב נופל למשכב, בין היתר בשל התכחשות בנו למסורת היהודית והמשפחתית. לבסוף הבן המועדף מבקש את סליחת המשפחה וכולם מגיעים לפיוס.

בגוט קינג (Bagott King), "לא תמים", "None so Blind" (שם הסרט – תרגום שלי, יא"ק), 1923, ארצות הברית. אהרון אברהם הוא רוכל יהודי בלבוש מסורתי בגטו היהודי בעיר גדולה באמריקה. בתו רחל מקבלת הצעת נישואין מראסל מורטימר הגוי. אביה מציע להם 10,000 דולר אם יסכימו לביטול הנישואין, אך הצעתו אינה מתקבלת. גם רות, נכדתו של אהרון ובתם של ראסל ורחל, שנפטרה בלידתה של רות, מעוניינת להינשא לגוי. הסב מציע שוב הצעה לזוג כדי שלא יינשא, הפעם בשווי 20,000 דולר, אך שוב ההצעה אינה מתקבלת. נראה שסמכותם המסורתית של האב והסב חשובה פחות לדור הצעיר ושהאבה פורצת גבולות.

פרנק קפרה (Frank Capra), "הדור הצעיר", "The Younger Generation", 1929, ארצות הברית. מוריס גולדפיש הצעיר הוא עורך דין מצליח, לעומת אביו יוליס, שלומד גמרא ואינו מצליח להתפרנס כראוי בתור רוכל בשוק. מוריס מעביר את משפחתו לשדרה יוקרתית יותר בניו יורק, אך מתבייש במוצאם ובתרבותם של הוריו. האב מתגעגע ל"גטו" [השכונה היהודית], לחבריו, לאוכל ולמוזיקה יהודית. לאחר שובם של הוריו מביקור ב"גטו", מוריס מתיר להם להיכנס לביתו, אך רק דרך כניסת המשרתים. אירוע משפיל זה מוביל למחלת האב. כאשר הוא שוכב על ערש דוויו, המשפחה (החדשה והישנה של מוריס הבן, שהופך בעצמו להיות אב) מתקבצת סביבו בפעם האחרונה. לאחר מות האב, האם עוזבת את מוריס ובת זוגו.

אלן קרוסלנד (Allen Krosland), "זמר הג'אז", "The Jazz Singer", 1927, ארצות הברית. רבינוביץ' הוא חזן הקהילה ואביו של ג'קי, בן יחיד ונער מוכשר שנמשך לעולם המופעים ומועדוני

הג'אז מחוץ לגטו" היהודי בניו יורק. ההורים מבינים שג'קי לא ימשיך את דרכו המנהיגותית של האב כחזן בקהילה החדשה באמריקה, ובכך נפרדות דרכיהם. ג'קי מפתח בחשאי קריירה של זמר ג'אז, והאב המאוכזב מגרש אותו מביתו וקורע עליו "קריעה". הוא אינו סולח לג'קי על הצלחתו כזמר ג'אז וכשחקן בברודוויי, המגלם בהצגה אדם שחור, חרף התנצלותו של ג'קי. הסיום הדרמטי של הסרט, שבו ג'קי מחזן את תפילת "קול נדרי" כשאביו שוכב על ערש דווי, נחשב לאחת הסצנות הידועות בהקשר היהודי בקולנוע האמריקאי (Hoberman, 1991).

פ' רוזן (F. Rosen) "ורד השכונה", "Rose of the Tenements", 1926, ארצות הברית. רוז רוזני, יהודייה יתומה, עובדת בחנות פרחים בניו יורק השייכת לשרה ולאברהם קמינסקי הקשישים, הוריו המאמצים של דני לואיס. דני, בחור פרוץ, מתעמת עם בריון ומצטרף לחבורת רחוב. זוג הקשישים מת ומשאיר את החנות לדני ולרוז. רוז דואגת לדני בסכסוך עם מהפכן בולשביק בשם וילפסקי ועם אמה (המקורבת לוילפסקי). דני מתאהב באמה ולא מתגייס להילחם במלחמת העולם הראשונה. לבסוף, בעזרתה של רוז, דני מתנתק מאמה, מתרחק מחבורת הרחוב ומתגייס למלחמה.

מוריס שוורץ (Moris Schwartz), "לבבות שבורים", "Broken Hearts", 1926, ארצות הברית. עיבוד למחזה מאת זלמן ליבלין. בנימין רזנוב, סופר יהודי, נדחק להגר מרוסיה בגלל מהומות המתרחשות בעקבות מלחמת העולם הראשונה והמהפכה הרוסית. הוא בורח לארצות הברית ומקבל עזרה מאחיו היהודים, לומד אנגלית ומפרנס את עצמו. לאוזניו מגיעות שמועות מוטעות שאשתו, שאותה נאלץ לעזוב, נפטרה. הוא נישא לאישה אחרת, רות אסתרין, בהמלצת אביה, חזן הקהילה, שרצה שתתחתן עם יהודי בעל הכנסה. ואולם בנימין עוזב את רות כאשר היא בהיריון וחוזר לרוסיה.

שיטות מחקר

המחקר בחן את הדמויות הראשיות והמשניות בסרטים בני התקופה האמורה, תוך כדי התייחסות ישירה ומתועדת להקשר ההיסטורי החברתי והתרבותי של מהגרים יהודים בארצות הברית. במקד המחקר עמדו השינויים במערכת היחסים במשפחה הגרעינית והשלכותיהם על מעמדו של האב במשפחה מבחינה כלכלית וסמכותית-רוחנית.

בשלב ראשון צפיתי בסרטים רבים בני התקופה שהופקו בארצות הברית וניתחתי את הדמויות המרכזיות, את הסביבה התעסוקתית שהם מציגים ואת עמדתו של האב המהגר בסיטואציות שבהן התמודד עם השינויים שנכפו עליו ועל סביבתו בשל ההגירה. לדוגמה, בחנתי את מאפייני אורח החיים, הלבוש וההתנהלות בחיי היומיום של אבי המשפחה בביתו ובמרחב הציבורי. בחנתי את המאפיינים התעסוקתיים האופייניים לאב המהגר היהודי, גם בהשוואה למהגרים מקבוצות אתניות אחרות, וברקע הדברים עמדה השוואה לעיסוקו הכלכלי של המודל של אבי המשפחה האמריקאי המפרנס ודואג למשפחתו, המייצג את הרוב המוחלט של האמריקאים הקולטים את המהגרים. בשלב נוסף במחקר חולקו עיסוקיהם הכלכליים של האבות לפי מקצועות כמו בעלי מלאכה, פועלי מפעל, רוכלים, וכך יכולתי להבחין ביתר דיוק בפער בין המציאות ההיסטורית ובין הדימוי הקולנועי. לדוגמה, נבחנו תחומי התעסוקה במציאות ובסרטים, ונמצאו הבדלים שיפורשו בהמשך. במחקר זה "האם היהודייה" לא עמדה במרכז המחקר, אף כי

נבחן מעמדה העולה לעומת מעמדו וסמכותו המתערערים של אבי המשפחה, על רקע ההגירה שכפתה על כל בני המשפחה שינויי-פנים ביחסי הכוחות ביניהם ובמשקל הסגולי של כל אחד. לעומת השיח הפתוח בציבור ובמחקר על דמות האם היהודייה הרגישה כדמות נשית דומיננטית ורגשנית, שמהותה מתנקזת לביטוי "אימא יהודייה" (א יידישע מאמע) (Hoberman, 1991), לטענתי, עולם הרגשות של האב היהודי נעדר מהעיון האקדמי והציבורי; דמותו אינה משמשת "מתלה" לעיסוק ברגשות ואינה מייצגת עולם רגשי בכתובים, בפרסומי דת, בדרשות ובכתיבה אישית.

להשערתי, היעדר שיח על מעמדו של האב היהודי במשפחתו ועל עולמו הרגשי, לפחות ביחס ליהודים שהיגרו לארצות הברית, מעיד על קושי אימננטי או על חוסר עניין של חוקרים לדון בנושא ה"בושה" והפגיעות הרגשית, הכרוכים בהתערערות מעמד האב לאחר ההגירה ומסמנים אותה. ייתכן שההתעלמות מהנושא במחקר מעידה גם על הבחירה לדחוק את העיסוק הישיר ברגשות בכלים היסטוריים, לעומת עיסוק נפוץ יותר בכך בספרות מהגרים, כמו אצל אנטין (Antin, 1912) ואצל זיירסקה (Yeziarska, 1925).

ממצאים

ממצאי המחקר הופקו על בסיס ארבע תמות שנבחנו בסרטים הנחקרים. התמה הראשונה עניינה בחינת הדעיכה של הסמל התרבותי היהודי "אבי המשפחה". הדבר נעשה באמצעות השוואת הייצוג הקולנועי של המהגר בכלל והמהגר היהודי בפרט לייצוגו הקולנועי של הגבר האמריקאי השורשי. התמה השנייה היא הדימוי התעסוקתי של האב היהודי המהגר בסרטים שנחקרו. הדבר נעשה תוך השוואתו לאופי התעסוקה בפועל של אבות אלו. התמה השלישית היא האופן שבו תופסים בני המשפחה את האב היהודי המהגר, והתערערות סמכותו הכלכלית בעיניהם, וכפועל יוצא מכך גם התערערות סמכותו הרוחנית. התמה הרביעית היא הייצוג הקולנועי של התערערות הסמכות הרוחנית של האב היהודי המהגר. הבחינה מתבצעת על פי שלושה פרמטרים – היעדרות דור הסבים, מות האב וחולשתו מול הדור הצעיר – והאופן שבו כל אחד מהם מסמל את חולשת האב.

תמה ראשונה: "אב המשפחה" – סמל תרבותי ודתי יהודי בדעיכה

הקולנוע והספרות האמריקאיים של שנות העשרים מצביעים על הבדל ניכר בין ייצוג הגבר האמריקאי ה"נורמטיבי" וה"שורשי" לכאורה (White Anglo-Saxon Protestant – WASP): כינוי נפוץ לאמריקאים הראשונים: לבנים-אנגלו-סאקסים-פרוטסטנטים) ובין ייצוג המהגרים, בבחינת פיצול בין ה"טוב" ובין ה"לא טוב". המפגש הדרמטי בין משפחה מסורתית מהגרת ובין החברה האמריקאית יהווה מסגרת לדיון בשאלת השפעת ההגירה על המשפחה היהודית, ובייחוד על מעמד האב (שמיר, 2008; Marchand, 1985). האב האמריקאי ה"קלאסי" הטיפוסי מיוצג בקולנוע כדמות לוחמת, קשוחה ורבת-עוצמה, שיש לציית לדבריה ללא עוררין, כבעל אדמות המפרנס את משפחתו ואומתו מעבודת אדמה. הוא דמות מחוקקת ומנהיגותית, המובילה מאבקים למען המשפחה והמולדת. בייצוג מיתי וסטריאוטיפי זה של "האב" בולטת מאוד אדנותו של ה"אמריקאי"

ה"מקורי", ה"שורשי" (שמיר, 2008). דימויים של אבות אלו בקולנוע כאנשי תעשייה ומודרנה החליפו את דימוי החלוצים והחקלאים (Matchand, 1985).

הייצוג הקולנועי והספרותי של דמות האב המהגר ככלל מתאפיין בדעיכת מעמדו וסמכותו הגברית: אבות אירים, למשל, מיוצגים כפורקי-עול שתיינים במקום כהורים מתפקדים; אבות איטלקים מתוארים כמי שמפנים את זעמם ותסכולם מאובדן סמכותם לעיסוק בפשע (רוקאווי, 1990, 28–30).

מספר נכבד של סרטים אמריקאיים ידועים מלפני כמאה שנה, כמו "לבבות רעבים", "העם שלי", "הדור הצעיר" ו"החתן האבוד" (שלא נכלל במסגרת מחקר זה), מבטאים, לטענתי, היבטים רגשיים לסמכות המעורערת של דמות האב היהודי המהגר, המוצג בסרטים אלה במלוא עליבותו, חולשתו ופגיעותו, כזה שאפילו ילדיו אינם מצייתים לו בנוגע למסורת, לדת ולנישואין. הפנים הנפולות של "האב המהגר" – במקרה זה היהודי – מייצגות כישלון כלכלי, חברתי ומשפחתי ומבטאות בושה ופגיעות של בעל הסמכות לשעבר.

הדימוי השכיח ביותר של אב זה בקולנוע הוא של רוכל "בעל עגלה", "לא יוצלח", לבוש ברישול וחלוש, העסוק תכופות בלימוד תורה, גם בשעות העבודה. דימוי זה מייצג דמות מהגר המתקשה מאוד להיקלט בארץ החדשה, ללמוד שפה זרה ולמצוא מקום עבודה קבוע. העיסוק ברוכלות מעיד על חוסר הקביעות ועל חוסר ההתלהבות והחיוניות אצל מי שחייב לפרנס, אך תודעתו רחוקה מאוד מהיומיום.

אתייחס לשני תחומי מפתח בסמכותו של אבי המשפחה, תעסוקה ומעמד רוחני.

תמה שנייה: דימוי התעסוקתי של האב היהודי בקולנוע

ספרות המחקר העוסקת בניתוח דימוי האב היהודי המהגר ממזרח אירופה בקולנוע מתייחסת לרוב לדימוי המסורתי שלו בשנות העשרים בארצות הברית – רוכל "בעל עגלה", Peddler (ביידיש – פעדלער), היושב ולומד תורה. לעומת זאת, חסרים ייצוגי יהודים כבעלי מקצועות בתעשייה, בפקידות, בעסקים ובחקלאות (Freidman, 1982). כיצד מתבטא הדימוי הקולנועי התעסוקתי של האב היהודי בסרטים הנחקרים כאן?

מקצועות תורניים: נמצא כי חלק ניכר מדמויות האבות המהגרים בסרטים הנחקרים עסק בנושא התורני. כשבע דמויות של אבות בסרטים הללו היו בעלי הכשרה תורנית או שימשו כ"כלי קודש" במזרח אירופה. לדוגמה, אברהם לוי ("לבבות רעבים") היה מלמד, ודוד קומינסקי ("העם שלי") היה תלמיד חכם. מלכתחילה היה מצבם החברתי טוב לאור עברם ומעמדם בעיר המוצא, אך ההגירה השילה מעליהם תפקידים רבים ומכאן הפגיעה ברבדים שונים בהווייתם, כולל ברובד הרגשי. חלקם קיוו שיוכלו להמשיך לעסוק במקצוע תורני בארצות הברית, אולם רק החזן רבינוביץ' בסרט "זמר הג'אז" המשיך בתפקיד החזן מעת לעת, בעוד אחרים נאלצו לעסוק בעבודה שאינה קשורה להכשרתם, למשל כבעלי עגלה, חנוונים או עובדי טקסטיל. תהליך היסטורי דומה התרחש במציאות, כשמרבית יהודי מזרח אירופה לא הצליחו לעסוק במקצועות תורניים בארצות הברית, כולל רבנים, חזנים ו"תלמודיסטים". רבים מתלמידי החכמים או "כלי הקודש" הגדירו את עצמם כעובדים לא מיומנים וחיפשו פרנסה בכל עבודה. אלה הוצגו בספרות, בתיאטרון ובקולנוע כ"לא יוצלחים" לצורך עבודת כפיים (קפלן, 1993). גם אצל אנטין (Antin, 1912) האב היהודי מוצג כבלתי מותאם לעבודה, ובפרט לעבודת כפיים.

בשלושה סרטים נוספים אבי המשפחה לומד בביתו אך אינו מתפרנס כ"כלי קודש". האב עוסק בלימוד תורה בבית אך גם בעת עבודתו, למשל ב-"Hungry Hearts" (1922), "His People" (1925) ו-"The Younger Generation" (1929). רוב האבות, למעט אחד, אינם ממשיכים לעסוק באמריקה במקצועם טרם ההגירה. בתחום המקצועות התורניים המציאות דומה מאוד לדימוי הקולנועי (Robertstone, 1995).

מקצועות חופשיים ("צווארון לבן"): אבות יהודים בעלי מקצועות חופשיים כעורכי דין, כלכלנים, פקידים, זבנים ומנהלים אינם מופיעים כדמויות ראשיות בסרטים הכלולים כאן, אלא רק כדמויות משנה. למשל, בסרט "הומורסקה" אביה של ג'ינה הוא מפיק בעסקי השעשועים; בסרט "העם שלו" עורך הדין שטיין הוא אביה של ארוסת הגיבור הראשי, מוריס קומינסקי. דמויות משנה אלו מייצגות מעמד בינוני-גבוה, שרבים מהיהודים שהיגרו ממרכז אירופה השתייכו אליו, ובסוף שנות העשרים הצטרפו אליהם יהודי מזרח אירופה. זאת על רקע עזיבה איטית של הרוכלות במהלך שנות העשרים והתגברותה בשנות השלושים, אז החלו הללו לעסוק במקצועות צווארון לבן. השינוי בהתפלגות התעסוקתית הזו יצר כאמור פער בין המציאות של עזיבת אבות יהודים את הרוכלות לטובת מקצועות חופשיים ובין הדימוי שלהם בסרטים, שבהם עסקו בעיקר ברוכלות. לפני השינוי בהתפלגות התעסוקתית השתייכו רוב האבות היהודים המהגרים ממזרח אירופה למעמד הכלכלי הנמוך, לא אקדמאים ואף לא בעלי מקצועות חופשיים, בין היתר משום שלא הצליחו לממן לימודים גבוהים וכן בשל הגבלת הכניסה של בני מיעוטים למוסדות להשכלה גבוהה בשנות העשרים. בשנות השלושים עלה מאוד אחוז היהודים עובדי צווארון לבן, אך לא בתחום הניהול (הייאם, 1975).

בעלי עסקים קטנים: נמצאה התאמה בהשוואה בין שיעור בעלי העסקים הקטנים בסרטים ובין שיעורם במציאות, שכן באותה תקופה כ-20% מהעובדים היהודים החזיקו בעסקים קטנים. יש בכך דמיון לבעלי המקצועות החופשיים, שעברו את שלב ההיקללות הקשה שנמשך כ-10-15 שנה, והצליחו לצבור רכוש ונכסים שיאפשרו להם להחזיק עסק עצמאי. ארבעה מבין האבות בסרטים הם בעלי עסקים קטנים המנוהלים בביתם ובהם מועסקים בני משפחתם: הדוד משה, בסרט "Uncle Moses" הוא בעל בית מלאכה זעיר – סדנת יע שבה הוא מעסיק בני משפחה מהגרים; מר קנטור בסרט "הומורסקה" הוא חנווני בעל מכולת שבה עובדים בני המשפחה; אהרון אברהמס בסרט "לא תמים" הוא משכונאי; פפה גינסברג בסרט "None so Blind" הוא בעל חנות הלבשה (Metzker, 1971).

עובדי עבודת כפיים: למרבה הפלא, נעדרים מהסרטים אבות יהודים שהם פועלי תעשייה במפעלים או בעלי מלאכה כנפחים, חייטים או סנדלרים, אף שקרוב למחצית מהעובדים היהודים בשנים אלה היו פועלים בתעשיית הלבשה. מתגלה כאן פער בין המציאות ובין הדימוי הקולנועי של האבות, שהם דור ראשון או שני להגירה. משמע שמחצית מהצופים היהודים באולם לא מצאו את דמותם על גבי המסך.

רוכלים: העיסוק הנפוץ ביותר בסרטים הללו הוא רוכלות, עיסוק זמני וחסר ודאות תעסוקתית, שיותר ממחצית האבות המהגרים בסרטי שנות העשרים עוסקים בו: אברהם לויין בסרט "לבבות רעבים", דוד קומינסקי בסרט "העם שלו" ויליוס גולדפיש בסרט "הדור הצעיר" (קיים ספק אם החזן רבינוביץ' מהסרט "זמר הג'אז" התפרנס מרוכלות). גם אהרון אברהמס ("לא תמים") עסק ברוכלות, אולם לרוב לא הייתה עגלתו פעילה והוא ישב וקרא בספרו. הרוכלים

בסרטים אינם מגלים לרוב עניין וחריצות בעבודתם, ואינם מצליחים להתבסס מבחינה כלכלית. ארבעת הרוכלים מייצגים בסרטים גם את דימוי ה"תלמיד חכם", שעוסק בלימוד וברוח ולא בהצלחתו הכלכלית (Schoner, 1967). דימוי המהגרים היהודים כתלמידי חכמים שעוסקים ברוכלות השתרש כבר במאה ה-19, כולל קשיי הפרנסה שנלוו לכך (Gold, 1930). דימוי ה"רוכל בעל עגלה" לא התאים למציאות הכלכלית של מרבית יהודי ארצות הברית בתקופה הנחקרת, מפני שבזכות בני הדור השני שהחלו להשתלב כלכלית, הצליחו באותו זמן יהודים רבים לעזוב את הרוכלות ולהתפרנס מעבודות אחרות (Rischin, 1962). עוד נמצא חוסר התאמה בין המציאות ובין הדימוי הקולנועי ביחס למקצועות שלא נתפסו בחברה האמריקאית כ"יהודיים", כגון ניהול, פקידות, שירות לקהל וחקלאות או עבודת כפיים. יהודים בסרטים אינם מוצגים כדמויות בעלות השפעה או כיוזמים בתחום עיסוקם. מכאן שהייצוגים הקולנועיים שנבדקו מוסיפים להיצמד לדימוי הקולקטיבי המסורתי של יהודים כתלמידי חכמים, שהיה מקובל במאה ה-19 ובמהלך התקופה הנחקרת.

תמה שלישית: ביטוי קולנועי להתערערות סמכות האב היהודי המהגר בעיני בני

משפחתו

התערערות הסמכות הכלכלית של האב, שאפיינה משפחות מהגרים רבות, התבטאה בסרטים גם ביחס בנות הזוג והילדים למקצועו ולהצלחתו הכלכלית. במרבית הסרטים הנשים אינן מעריכות את עבודת האב ואינן סומכות עליה כעל מקור בטוח לפרנסת המשפחה. לפיכך הן יוצאות לעבוד בעצמן או דואגות למקור פרנסה חלופי. בסרט "הומורסקה" (1920), למשל, גב' קנטור מנהלת בפועל את תקציב המשפחה ואת החנות שבבעלותה; בסרט "לבבות רעבים" (1922) האב אברהם הוא רוכל שמאבד בשני מקרים את כל מרכולתו כשהוא קורא בספרי הקודש. בהמשך הוא מוכר את שעונו היקר כדי לפרנס את המשפחה. כשמתברר הדבר, אשתו, שהייתה עד אז עקרת בית, מחליטה לצאת לעבוד בתור עוזרת בית. משמע, עבודת האב אינה מספקת את הפרנסה הדרושה למשפחה, והדבר מערער את סמכותו הכלכלית; בסרט "העם שלו" עובדת רוז, אשתו של דוד קומינסקי, בביתה בעבודות תפירה מזדמנות, כעזר לפרנסת המשפחה (Erens, 1984). בשל המחסור הקבוע, היא מבקשת עזרה כספית מבנם סמי, ובכך ממרה את פי האב שקרא להחרימו.

גם הסרט "הדור הצעיר" (1929) מדגים את הערעור-מבית של האמונה ביכולת האב לפרנס את משפחתו ובהשלכה מעיד גם על נסיגת מעמדו הכלכלי בקרבה. האם תילדה אומרת לבנה מוריס, שניסה את כוחו בתור מוכר עיתונים: "הייתי שמחה לו היה אביך איש עסקים מוצלח כמוך". יש בכך רמז להמשך – הנפילה הכלכלית של האב לעומת העלייה המטאורית של הבן, ברוח ההצלחה בעולם הקפיטליסטי. דברים קשים אלו נאמרים בנוכחות האב כשפניו מביעים עלבון, והדבר מצביע על המתח המשפחתי שבו פעל, על היחלשות סמכותו ועל פגיעותו הרגשית בגין השינוי השלילי במעמדו. אקספרסיביות פניו הוסתרה תחת כיסוי הזקן העבות, המעיל הגדול והכובע, כמסווים, במידה מסוימת ובהוראת הבמאי, ביטויים ויזואליים לרגשות. אמירה קולנועית זו משלימה את מצבו הרגשי הכבוי של האב ואת הניסיון לדחוק הצידה את הפגיעה הרגשית. עם זאת, עלבונו ופגיעותו ניכרים לדעתי בתנועת גוף כפופה, בהליכה איטית ומהורהרת ובמבט הפונה כלפי מטה בהבעת עצב ועוגמת נפש.

יחסם השלילי של הבנים לעבודת האב מעיד אף הוא על הירידה בסמכותו. בסרטים הנחקרים לא נמצאה המשכיות מקצועית במשפחה בין אב לבניו, אולם הדבר אינו מעיד בהכרח על התרחקות הדור הצעיר מהמשפחה ומהמסורת, כפי שטוענים פרידמן (Friedman, 1982) וארנס (Erens, 1984). מתוך שמונה אבות, כמחצית "זוכים" לביקורת שלילית מילדיהם על מקצועם, במישרין או בעקיפין, כמו האבות בסרטים "העם שלו" ו"הדור הצעיר". לעומת זאת, בסרט "הומורסקה", למרות השוני הרב בין תחומי העיסוק של האב הרוכל ובין הבן ליאון המוזיקאי, האחרון איננו מזלזל בעבודת אביו. בסרט "זמר הג'אז", העוסק באופן המובהק ביותר במאבק על הדרך המקצועית הנכונה, הבן ג'קי אינו מבקר את עבודת החזנות המסורתית של האב. עם זאת, למרות הערכתו (שבאה מאוחר מדי, לאחר שבניגוד לעמדת אביו, ברח מהבית לשיר במועדון ג'אז), הוא אינו הולך בדרכי אביו. בסצנות ספורות, ובמיוחד לקראת מותו, ניכרת פגיעותו של האב, שמבין נוכח העדפות בנו, כי האחרון לא ימשיך את פעילותו ושליחותו כחזן ומנהיג מוביל בקהילה היהודית.

תמה רביעית: הדימוי הקולנועי של התערערו הסמכות הרוחנית של האב היהודי

במחזות ובסרטים משנות העשרים מופיעים ייצוגים ייחודיים של האב היהודי, ובהם חוסר שליטה בשפה האנגלית, מבטא זר וכבד ולבוש מסורתי, שהפכו אותו לסמל לזרות ולחוסר השתלבות. במחזהו האוטוביוגרפי של אברהם קהאן מ-1917 "עלייתו של דוד לוינסקי" (2016) אומר האב: "אינני יכול לברוח מתפקידי כאב, העבר וההווה שלי אינם הולמים זה את זה".

ייצוגים אלה יצרו בשנות העשרים דמות אב שסמכותו הולכת ונחלשת, בשל המרחק שלו מהערכים ומאורחות החיים המקובלים בארץ החדשה שבה מנסה משפחתו להשתלב. בפועל, הדימוי של האב היהודי המסורתי התאים למרבית המהגרים היהודים בראשית המאה העשרים, אולם בשנות העשרים והשלשים הוא כבר היה רחוק מהמציאות.

הסרטים במחקר זה, שהיו מהפופולריים בתקופתם, מעלים תהייה בנוגע לדמות אב, שאמורה להיות כריזמטית וסמכותית בתרבות ובמסורת. תחת זאת, היא מוצגת בסרטים הללו כדמות חלשה ופגיעה, החשה עלבון והדרה דווקא מהמשפחה הקרובה.

האם דימוי קולנועי זה תאם את מציאות החיים בקהילת המהגרים היהודים? הדיון יתמקד בייצוגים בולטים שהם סמנים המעידים על חולשת סמכות זו: היעדרות דור הסבים, חולשת האב מול הדור הצעיר ומותו. ייצוגים אלה נידונו אך מעט בספרות המחקר, אולם הם מהווים מקור אותנטי קרוב לתרבות התקופה ולהבנת הסרטים בהקשרם התרבותי-היסטורי.

ייצוג ראשון: היעדרות דור הסבים כסמל לחולשת האב

נוכחות דור הסבים מייצגת בתרבות המסורתית את המשכיות החיים בצד העולם שנעלם. בספרות, בקולנוע ובאומנויות אחרות בתקופה המודרנית דמות הסב מייצגת גם את הקשרים האנושיים והרגשיים עם העבר האישי והקולקטיבי, וכן עולם ערכים מימים עברו. שפת הקולנוע משתמשת בייצוגים (איקונוגרפיה) ובסימנים כדי להנכיח תקופות מן העבר, למשל בעזרת תפאורה, תנועת מצלמה איטית, השהיית התנועה ותאורה רכה (קארייר, 1996; אבישר 1995).

במציאות הגיע אחוז גבוה מהמהגרים היהודים לארצות הברית עם המשפחה הגרעינית בלבד. המסע הקשה באונייה ותהליכי הקליטה המתגרים הותירו סבים רבים מאחור. רק כ-5%

מהמהגרים היו קשישים, לעומת 25% שהיו ילדים מתחת לגיל 14 (גורן וונקרט, 1967, 41). בספר המאגד מכתבי מהגרים לעורך העיתון "פארווערטס" א' קהאן קיימים מכתבים רבים המעידים על משלוח כספים להורים קשישים שנותרו בארצות מוצאם, בין היתר בשל מצבם הגופני הרעוע (Metzker, 1971).

בסרטים משנות העשרים העוסקים ביהודים ישנה התייחסות רבה לעבר האישי, המשפחתי והציבורי, בשל השפעתה העצומה של חוויית ההגירה הטרייה. מכאן ניתן היה לצפות שסרטים אלה יעסקו בדור הסבים במשפחה, המייצג יותר מכול את העבר המזרח-אירופי של החברה היהודית-אמריקאית ואת הקשר שלה לתרבות היהודית. אולם הממצאים מצביעים על מגמה שונה לחלוטין: ברוב הסרטים לא נמצא כמעט ייצוג לדור הסבים, שנעלם או נפטר מוקדם מאוד בעלילת הסרט, פרט לסרט "מזרח ומערב", שבו מופיעה דמות הסבתא הגרה בגליציה ובנה מפליג לבקרה מארצות הברית. אולם גם כאן השפעתה המשפחתית של הסבתא מועטה ביותר. בסרט "לא תמים" העדות לחולשת הסמכות האבהית, המייצגת את המסורת והעבר, מועלית דווקא אצל רות, בת לנישואי תערובת, הגדלה אצל סבה היהודי, שמולו היא מתלבטת לגבי זהותה והאפשרות להינשא לבחור לא יהודי.

היעדרות דור הסבים מסמלת את חולשת הקשר והשורשיות של המשפחה היהודית באמריקה ומחלישה את מעמד האב. לא מצאתי לה הדים במחקרים אחרים אך היא מתחזקת מצפייה בסרטים. הדבר מתבטא למשל בסרט "זמר הג'אז". בסרט החזן רבינוביץ' רואה משמעות עצומה בהמשכות במקצוע המשפחתי ובשמירת המסורת, ואילו בנו מעדיף לממש את חלומו האישי על מילוי שליחותו המשפחתית. נראה שבמחלוקת זו ניצב האב חסר גיבוי מול החלטות בנו, וייתכן שנוכחות סב הייתה משפרת את מצבו. קליטת מהגרים מובילה לא אחת להשתלבות רחבת היקף ומעמיקה של הדורות הצעירים ש"נולדו" בארץ החדשה, עד כדי חשש מצד חלק מהקהילות ומהמשפחות משכחת המסורת והאתוס המשפחתיים. דוגמה מובהקת לכך היא עזיבת ה"גטו" היהודי, כמו שכונת ה-Lower East Side בניו יורק, במובן הכלכלי והחברתי. לכך נוספת לעיתים קרובות הבחירה להיפרד ולהשאיר מאחור את היידיש מההיבט השפתי-התרבותי והרוחני, שהובילה משפחות יהודיות רבות לפיצול ולהתרחקות, כמו בסרט "הדור הצעיר", עד כדי התאכזרות נפשית כלפי אבי המשפחה. רק אצל חלק מבני הדורות השני והשלישי החל החיפוש אחר לגיטימציה מצד הדורות הקודמים (Newman, 1993). הדבר מלמד על היעדר התמיכה והגיבוי לאבות בני הדור הראשון, שחוה קשיי הסתגלות (Wenger, 1997).

ייצוג שני: מות האב כסמל לחולשתו

ייצוג המוות ביצירות אומנות עשוי, בין היתר, להיות הרואי או לחלופין בלתי מכובד, בהתאם לדרך שבה מתייחס האמן לאופי הדמות שעוזבת את העולם, לאורח חייה, לתקופה ולתרבות שהיא מייצגת, והמחקר של תרבות פופולרית יכול לבחון תגובות וביקורות של קהל רחב ומבקרים. שמונת האבות בסרטים משנות העשרים שבהם עסקתי בפרק זה, חמישה נפטרים במהלך הסרט. מותו של ראש המשפחה, ובייחוד העובדה שהליכתו לעולמו אינה מכובדת או הרואית, הוא אקורד סיום עגום לתקופה שבה סמכות האב הייתה דומיננטית בכל תחומי החיים. מותו מייצג אמנם מוות של דמות בעלילה בהקשר האישי והמשפחתי, אולם רומז בבהירות להיחלשות מעמד האב המהגר כמנהיג המשפחה ולאובדן השפעתו הרוחנית עליה (Mead, 1970).

בסרט "העם שלי" האב דוד אינו זוכה להערכה מצד בניו ואשתו על היותו תלמיד חכם ומייצג בכך דמות חסרת סמכות רוחנית-תרבותית. עוגמת נפש רבה נגרמת לאב כשבנו מוריס, שבחר בדרך ההשכלה כדי להשיג מקצוע, תובע ממנו עזרה כספית, חרף מודעותו לחסרון הכיס של הוריו. כדי לרצות אותו, יוצא האב בליל סערת שלגים למכור בעבור 15 דולר בלבד את מעיל הפרווה ששמר על בריאותו ברוסיה, ובארצות הברית אפשר לו לשבת ליד העגלה בחורף הקר בניו יורק. בדרכו חזרה הוא נופל ואינו מצליח לשוב ולעמוד על רגליו. לאחר שהוא מובהל לביתו על ידי בנו הצעיר סמי הוא נופל למשכב. הרופא קובע שמותו קרוב מאוד, ובניו מוזמנים להיפרד ממנו ולקבל את ברכתו האחרונה. מכירת המעיל הכבד והחם, שהיה כמעט חלק מגופו של האב, היא אקט המסמל את הקרבת חייו למען בנו ואת סמכותו הנחלשת, מפני שבנו מזלזל בו ורומס את כבודו כאב וכאדם. למרות התאוששותו של דוד מהמחלה הקשה, הוא מת מבחינה סמלית. תקופת המחלה האנושה והסבל שהוא עובר מחלישים את סמכותו ואת תפקודו בחיי המשפחה ואינם מובילים להירוואיזיה של דמותו, על אף מעשהו האלטרואיסטי. קהל הצופים היהודי ראה ב"העם שלי" סרט המייצג נאמנה את המציאות (Erens, 1984).

בסרט "זמר הגאז" מות החזן רבינוביץ' הוא נושא מרכזי. רבות נכתב על מקומו של הבן ג'קי בסרט, המייצג את תהליך ההשתלבות שחוו יהודים בני הדור הצעיר בארצות הברית (Greenblum, 1985); אולם הדגש בשליש האחרון והדרמטי ביותר של הסרט הוא על יחסי האב עם משפחתו ועל מרכזיותו של האב, שהדת היא עיקר כוחו. בית הכנסת, שבו מילא את תפקיד החזן ומנהיג הקהילה, הכריע בשאלת גירוש הבן הסורר מהבית, ובכך עיצב את חיי המשפחה. כשברור שהאב על ערש דווי, מתענדת מערכת היחסים המשפחתית. תקופת המשבר מאפשרת הסתכלות חדשה על מערך היחסים ועל העמדה האישית, הן מצד האב והן מצד ג'קי. במהלכה מתרככים יחסי האיבה ביניהם ונוצרת השלמה הדדית. ג'קי אינו זונח את משפחתו בשעה הקשה. הוא חוזר לביתו, מקבל את ברכת אביו, ואף מסכים לשיר במקומו את תפילת "קול נדרי" ביום הכיפורים. כשהאב שומע את שירתו של ג'קי, הוא ממלמל: "בננו חזר אלינו".

סמלי ואירוני כאחד שתקופת מחלתו של האב חופפת לתקופת החזרות הסופיות להעלאת המחזה בברודוויי, שבו מגלם ג'קי אדם שחור. תקופת הגסיסה של האב היא תקופת הפריחה של הבן, בעת שהם רחוקים זה מזה מרחק רב. אמנם קשה לקבוע שהאב נפטר מכיוון שבנו עזב את אורח החיים הדתי ואת תפקיד החזנות שיעד לו, אולם ייתכן שהדברים קשורים. מות האב מסמל את הקרע המשפחתי ואת מות "האב הפטריארך היהודי" (Rogin, 1992). עם זאת, הבן אינו הורג את אביו אלא מחליף אותו, לאחר מאבק קשה, בדרכו שלו.

דוגמה שלישית היא מות האב בסרט "הדור הצעיר". האב יוליוס סובל מירידת ערכו בעיני בני משפחתו, מגעגועים קשים למולדתו ומחוסר הוודאות לגבי הנעשה בה. אלה לא גרמו למחלתו, אך יחס ההשפלה מצד בנו מכריע אותו: יוליוס ואשתו תילדה, לבושים בבגדיהם הישנים-מסורתיים, פוגשים ברחוב את בנם מוריס משוחח עם שתי עלמות מהודרות. מוריס מתבייש בלבוש הוריו, מספר לחברותיו שאלו משרתיו, ובהינף יד מורה להם להיכנס לביתם-ביתו דרך כניסת המשרתים. האב מרגיש שכל קיומו והעולם שהוא מייצג הולכים ונרמסים תחת הממון והכוח שצבר בנו. היחס המשפיל מצד בנו ועלבוננו הצורב גורמים לבסוף למותו הטרגי של האב, שגם בעת מחלתו אינו סולח לבנו. הסצנה מהווה סיום עגום אך גם סגירת מעגל עבור האב שסולח לבנו רק זמן קצר מאוד לפני פטירתו. האב חולה לאחר שגורש מבית בנו, וליד מיטתו עומדים בנו ובתו עם

הנכד שנולד, אך האב-הסב שוכב על ערש דווי. להערכתי, העלבון שספג מבנו ה"מוצלח" בהישגיו אך כפוי הטובה, שמתייחס אליו כמו אל אחרון המשרתים בדירתו המפוארת, גורם לו צער עמוק ומחלה קטלנית. מות האב מסמל פרידה מהעולם הישן ו"הטוב", למול רוע הלב של הבן. מותו משנה את כל מערך הכוחות במשפחה, מפני שהאם ובתה עוזבות את בית הבן, והכוח שצבר הבן בתוך המשפחה אינו משמעותי עוד. העובדה שהבן מוריס נשאר לבדו ללא משפחתו מתיישבת עם ההתרחשות במרבית הסרטים, שבהם הדור הצעיר הוא שנשאר להתמודד עם אתגרי ההגירה ועולה עשרת מונים על כוחו והצלחתו של האב, בונה קריירה, לומד ומשתלב בחברה. בשני סרטים נוספים האב מת באמת או מת מוות סמלי. בסרט "לבבות רעבים" (1922) אם המשפחה עומדת למשפט על אי תשלום דמי שכירות, כשבעלה ואבי ילדיה, שלא הצליח לפרנס, אינו נוכח באירוע כה משמעותי בחיי המשפחה. למעשה הוא נוכח-נפקד המשול למת. בסרט "ורד השכונה" (1926) זוג הקשישים מת ומשאיר את חנות הפרחים לבני הדור הצעיר. מותם של השניים מסמן את "היעלמותו" של דור האבות.

ייצוג שלישי – חולשת האב מול הדור הצעיר

ברוב הסרטים הנדונים הדור הצעיר נמצא למעשה במרכז העלילה, בשל ההכרה בהיחלשות מעמד האב על רקע שאיפת הדור הצעיר להשתלב בחברה החדשה. אחד הביטויים המובהקים לכך הוא עליית כוחם הכלכלי של הבנים לעומת אבותיהם בני הדור הראשון, כמו בסרטים "הומורסקה", כשליאון הופך לכנר מפורסם, ב"זמר הג'אז", כשג'קי הופך לזמר ולשחקן מפורסם בברודוויי, וב"הדור הצעיר" כשהבן הופך לעורך דין מצליח ועשיר. כישרונות הבנים רלוונטיים לעולם המודרני ועולים על אלה של האבות. ביטוי אחר לשאיפה להשתלבות חברתית כחלק מהתקווה לגידול הדור הבא הוא ידיעת השפה האנגלית, המהווה נחלת בני הדור השני ולא דור האבות. בסרט "לבבות רעבים" הבת יודעת לדבר אנגלית, ומסתייעת בכך לצורך תקשורת עם דייוויד, דור שני למהגרים ותיקים יותר. ג'קי ב"זמר הג'אז" מדבר באנגלית ושר בפני קהל גדול. גם ההופעה המודרנית של הדור הצעיר, שאינה מזכירה את העולם הישן, מסמלת את חולשת הדור הראשון אל מול הדור השני. רוב הצעירים לבושים חליפות מערביות, כמו בסרטים "הומורסקה", "העם שלו", "זמר הג'אז", "הדור הצעיר" ועוד. ביטוי נוסף לחולשת האב מול הדור הצעיר הוא המוכנות להינשא בנישואי תערובת, שאינה קיימת בקרב דור האבות למעט בסרט אחד. לעומת זאת, בקרב בני הדור הצעיר מוכנות זו מופיעה בכמה סרטים כמו "הומורסקה", "העם שלו", "הדור הצעיר", "הדוד משה" ו"ורד השכונה".

סיכום ומסקנות

מטרת המחקר הייתה להשוות בין המציאות ההיסטורית במשפחה יהודית מהגרת בארצות הברית ובין השתקפות הדמות של אבי המשפחה בקולנוע, ונקודת המוצא שלו הייתה כי קיימת קורלציה בין ההיסטוריה ובין שיקופה בקולנוע העלילתי בן התקופה. המחקר התמקד בביטוי הקולנועי להתערערות סמכותו של האב היהודי המהגר עקב ההגירה, וזאת בשני תחומים עיקריים: התחום הכלכלי ותחום סמכותו הרוחנית. המסקנות העולות מממצאי המחקר מצביעות על התערערות

הסמכות המשפחתית של האב היהודי המהגר עקב ההגירה ועל השינויים הכלכליים והמשפחתיים שהיא הביאה עימה.

המסקנה העיקרית העולה מממצאי המחקר היא כי התערערו **סמכותו** המשפחתית של האב היהודי המהגר בשני תחומים קרדינליים לתפקודו המשפחתי (סמכות כלכלית וסמכות רוחנית) משתקפת גם בקולנוע של התקופה הנחקרת, בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים, כפי שמתברר בתמות שנבחנו בפרק הממצאים. מכך עולה כי קיימים פערים בין קיבוע הדימוי הקולנועי של האב כרוכל לא יוצלח, ובין המציאות, שהתרחשו בה שינויים ושהתעסוקה השתפרה בה.

באשר לביטוי השני – התחום הרוחני של סמכות האב במשפחה יהודית מהגרת – ניתן ללמוד עליו מעדויות ספרותיות, ביוגרפיות ותרבותיות אחרות. הקולנוע תיאר את מעמדו המתערער של האב ואת התערערו סמכותו בעיני משפחתו וקהילתו. מגמות אלה ניכרות גם במציאות, בעליית קרנו של הדור השני על חשבון הדור הראשון, כלומר בנים שלקחו את מעמד האב והובילו את המשפחה למקומות ממשיים וחברתיים חדשים. מבחינה זו, הדימוי הקולנועי תואם את המציאות של הדור השני ואת מעמדו.

דימוי ה"רוכל ותלמיד חכם" משלב את הדימוי הסטראוטיפי-מסורתי של היהודי בתרבות המערבית, את הדימוי של יהודי מזרח אירופה בעיני יהודי ארצות הברית ואת דימוי המהגרים היהודים בעיני החברה הכללית שם. דימוי זה אף משקף את חולשתו של האב בתוך משפחתו וקהילתו: דמותו מוצגת בשיא חולשתה, ללא כוח כלכלי או רוחני וללא עמדת מנהיגות והשפעה. חולשתו בולטת אף בהשוואה לילדיו ולבת זוגו. שכוחות פטירתן בטרם עת של דמויות אלה יכולה לאשש זאת.

השימוש המובן מאליו כביכול בדימוי זה היה להערכתי מועדף על הבמאים, כדי להציג לקהל הצופים את הדימוי השכיח של היהודי המהגר שבו החזיקו רבים. קולנוע אינו בהכרח סוכן שינוי חברתי מוכוון מטרה ולעיתים, כך מקווים היסטוריונים ופרשני תרבות, הוא משקף מציאות תודעתית וחברתית באופן אותנטי יותר מן המצופה. ייתכן שכך ניתן "לקרוא" סרטים אילמים שעלילתם עוסקת במציאות של לפני מאה שנה – כעדות היסטורית תרבותית.

תהליך ההגירה והקליטה הערים מכשולים על מי שביקש לשמר את מורשת מולדתו בארץ ובתרבות החדשות. אבות יהודים רבים השתייכו לקבוצה שמרנית זו וביקשו לשמור על מעמדם הסמכותי במשפחתם, לרוב ללא הצלחה, לפחות בעשור או שניים הראשונים לאחר ההגירה. רבים מהם נאלצו לוותר על מעמדם הסמכותי מפני שלא מצאו עבודה, לא השכילו להשתלב במערך המקצועי החדש במהירות ולא הצליחו לפרנס את משפחותיהם. כפי שעולה מהניתוח הקולנועי שהוצג בפרק הממצאים, בחלק ניכר מהסרטים שנחקרו אכן התקשו האבות לפרנס את משפחותיהם בעולם ה"חדש", בד בבד עם ניסיונם לשמר את המסורת דרך עיסוק בלימוד תורה ובתחום הדת.

בתחום חיי התרבות והרוח קצרה ידם של אבות רבים להיאבק בכוח החברה הסובבת ותרבותה השונה. הביטוי הקולנועי לכך משתקף בסרטים הנחקרים, שברבים מהם דור האבות אינו מצליח להשתלב בתרבות החדשה ולהשתלט על השפה ועל תחומי עיסוק מודרניים, ומפגר אחרי הדור הצעיר שמצליח לפלס את דרכו בעולם החדש. כידוע, לתמונות כוח רב-עוצמה, והן מאפשרות לצופה ה"תמים" בן התקופה או כיום להבחין במגמות תרבותיות רחבות ובניאונסים.

גישה מולטי-דיסציפלינרית, כמו זו ששימשה במחקר זה, מאפשרת ומעודדת מבט משולב: היסטורי, תרבותי-חברתי וקולנועי. המחקר מזמין עיון נוסף והתעמקות בנושאים כמו נישואי תערובת בקרב יהודים, המסמלים את החולשה של סמכות ההורים; דימויים של בני המשפחה הצעירים ותגובתם להגירה; דמויות ראשיות בדרמות מהגרים לעומת דמויות משנה; הבדלים מגדריים ויחסיים בין-דוריים.

רשימת מקורות

- אבישר, א' (1995). *אמנות הסרט, הטכניקה והפואטיקה של המבע הקולנועי*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- אוהד-קרני, י' (2004). מחוזות זיכרון יהודיים בסרטי מהגרים משנות העשרים בארצות הברית. בתוך ח' בראשית, ש' זנד ומ' צימרמן (עורכים), *קולנוע וזיכרון, יחסים מסוכנים?* (עמ' 110-118). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- אליאור ר' (2020). *סבתא לא ידעה קרוא וכתוב: על הלימוד ועל הבורות, על השעבוד ועל החירות*. ירושלים: כרמל.
- אלרואי, ג' (תשס"ח). *המהפכה השקטה: ההגירה מהאימפריה הרוסית 1875-1924*. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- ברגר פ"ל (1970). *הזמנה לפגישה (עם הסוציולוגיה)* (תרגום: י' עוזיאל). תל אביב: עם עובד.
- גבלר, נ' (1993). *אמפריה משל עצמם, כיצד המציאו היהודים את הוליווד* (תרגום: ד' עמית). תל אביב: עם עובד.
- גורן, א' (1992). החירות ומגבלותיה: חווית המהגר היהודי. בתוך א' גרטנר וי' ד' סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 239-258). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- גורן, א', ונקרט, י' (1967). *ההגירה הגדולה וגיבושה של יהדות אמריקה*. ירושלים: מרכז שזר להעמקת התודעה ההיסטורית היהודית: החברה ההיסטורית הישראלית.
- גרטנר, ר' (1992). יהודי ארצות הברית מתקופת השפל ו"ניו-דיל" עד לשואה. בתוך א' גרטנר וי"ד סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 343-358). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- גרינבוים, א' (1984). הזלזול בבעלי מלאכה ביהדות מזרח אירופה לפני 1914. בתוך ש' אטינגר (עורך), *אומה ותולדותיה, העת החדשה* (עמ' 49-53). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- דבורק, ד' (1992). מצבם הבריאותי של מהגרים יהודים באיסט-סייד התחתון של ניו יורק 1880-1914. בתוך א' גרטנר, י"ד סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 183-224). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- דיינר, ח"ר (2015). *יהודי ארצות הברית 1654-2000* (תרגום: י' מילוא). קרית שדה בוקר: מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- האו, א' (2020). *עולם אבותינו* (תרגום: י' מילוא). קרית שדה בוקר: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- הייאם, ג' (1975). אנטישמיות והתרבות האמריקנית. בתוך א' גרטנר, י"ד סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 323-342). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.

- היימן, פ' (1997). *האשה היהודיה בסבך הקידמה: מקומה וייצוגה בעת החדשה* (תרגום: ט' אילן). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- וקסמן, ח"י (1992). ספירת מלאי: יהודי אמריקה בני זמננו. בתוך א' גרטנר, י"ד סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 395–416). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- זנד, ש' (2002). *הקולנוע כהיסטוריה, לדמיין ולביים את המאה העשרים*. תל אביב: עם עובד.
- טובין, י' (1968). *לשאלת היהודים בשנות הששים*. ירושלים: ספרית הפועלים.
- כ"ץ, י' (1964, 1978). *מסורת ומשבר, החברה היהודית במוצאי ימי הביניים*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- נוברשטרן, א' (2015). *כאן גר העם היהודי, ספרות יידיש בארצות הברית*. ירושלים: מאגנס.
- סרנה, י"ד (1992). מיתוס ה"אין חזרה", שיבת יהודים למזרח אירופה 1881–1914. בתוך א' גרטנר וי"ד סרנה (עורכים), *יהודי ארצות הברית* (עמ' 225–238). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- פיינר, ש' (תשנ"ג). האשה היהודיה המודרנית – מקרה מבחן ביחסי ההשכלה והמודרנה. *ציון, נח*, 499–453.
- קארייר ז"ק (1996). *שפת הסתרים של הקולנוע* (תרגום: ע' זילבר). תל אביב: עם עובד.
- קהאן, א' (2016). *עלייתו של דיוויד לווינסקי* (תרגום: י' מילוא). קרית שדה בוקר בנגב: אוניברסיטת בן גוריון.
- קהאן, א' (1978). הזדמנויות כלכליות והתקדמות חלק מן המהגרים החדשים: המהגרים היהודים ממזרח אירופה בארצות הברית 1890–1914. בתוך א' גרטנר וי' ד' סרנה, *יהודי ארצות הברית* (עמ' 167–182). ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- קנייפל, י' (2022). הגירה וסכיזופרניה, תמונת מצב בעולם ובישראל. *הגירה, 13*, 1–20.
- קפלן, מ' (2012). *מגדר, מעמד ומשפחה, צמיחתה של הבורגנות היהודית בגרמניה הקיסרית* (תרגום: ד' אילון). ירושלים: מכון לאו בק.
- קפלן, ק' (תשנ"ג-1993). הרב יצחק מרגליות: ממזרח אירופה לאמריקה. *ציון, נח(ב)*, 215–224.
- רבהון, ע' (2001). *הגירה קהילה, הזדהות: יהודי ארצות הברית בשלהי המאה העשרים*. ירושלים: מאגנס.
- שמיר, מ' (2008). הבית המפוצל: פרטיות ואינטימיות בבית האמריקני במאה התשע-עשרה. *זמנים, 104*, 26–33.
- רוקאווי, ר' (1990). *מהגרים פועלים וגנגסטרים: פרקים בתולדות היהודים בארצות הברית*. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

Antin, M. (1912). *The Promised Land*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.

- Berger, P. L. (1976). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. New York: Anchor Books, Doubly & Company Inc.
- Biale, D. (1985). Childhood, Marriage and the Family in the Eastern European Jewish Enlightenment. in P. E. Heyman and S. Cohen (Eds.), *The Jewish Family* (pp. 45–61). New York: Holmes and Meier.
- Bienstock, B. G. (1979). The Changing Image of the American Jewish Mother. in V. Tuft and B. Mayerhoff (Eds.), *Changing Images of the Family* (pp. 175–177). New Haven: Yale University Press.
- Bogardus, E. S. (1926). *The City Boy and his Problems: A Survey of Boy Life in Los Angeles*. Los Angeles: Rotary Club.
- Brandes, J. (1976). From Sweatshops to Stability: Jewish Labor Between Two Wars. *YIVO Annual of Jewish Science*, 16, 37–40.
- Children's Welfare Bureau of the Jewish Federation of Jewish Charities Report (April 16, 1920). *Magnes Archive*, File 78/1. Berkeley California.
- Dash-Moore, D. (1981). *At Home in America: Second Generation New York Jews*. New York: Columbia University Press.
- Erens, P. (1984). *The Jew in American cinema*. Bloomington: Indiana University Press.
- Feingold, H. (1992). A Time for Searching: Entering the Mainstream, 1920–1945. *The Jewish people in America 4*. Baltimore and London: John Hopkins University Press.
- Fox, F. (1976). *Jewish Films in the United States: A Comprehensive Survey and Descriptive Filmography*. Boston: G. K. Hall & Co.
- Freidman, L. (1982). *Hollywood's Image of the Jew*. New York: Frederic Unger.
- Fuchs, L. H. (1972). *Family matters*. New York: Random House.
- Glazer, N. and Moynihan, D. P. (1963). *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italialns and Irish of New York City*. Cambridge, Mass: Massachusetts Inst. Technology Press.
- Gold, M. (1930). *Jews Without Money*. New York: Horac Liveright.
- Greenblum, J. (1985). Does Hollywood Still Glorify Jewish intermarriage? The Case of the Jazz Singer. *American Jewish History*, 83(4), 445–469.
- Harris, M. H. (1923, January). The Jewish Home. *Jewish Woman Home Journal*, p. 63.

- Hertzberg, H. (1989). *The Jews in America: Four Centuries of an Uneasy Encounter*. New York: Simon & Shuster.
- Hoberman, J. (1991). *Bridge of Light: Yiddish Film Between Two Worlds*. New York: Schocken Books.
- Howe, I. (1976). *World of Our Fathers*. New York.
- Hyman, P. E. (1989). The Modern Jewish Family: Image and Reality. In D.Kramer (Ed.), *The Jewish Family: Metaphor and Memory* (pp.179–193). New York and Oxford: Oxford University Press.
- Hyman, P. E. (1994). The Dynamic of Social History. *Studies in Contemporary Jewry, an Annual*, 10, 93–111.
- Kliger, H. (1992). *Jewish Home Town Associations and Family Circles in New York: The WPA Yiddish Writers' Group Study*. Indiana: Bloomington, Indiana Uni. Press.
- Koszarski, R. (1990). *An Evening's Entertainment: The Age of the Silent Feature Picture, 1915–1928*. Berkeley California: University of California Press.
- Kracauer S. (1960). *Theory of Film: The Redemption of Physical Reality*. New Jersey: Princeton University Press.
- Marchand, R. (1985). *Advertising the American Dream: Making Way for Modernity, 1920–1940*. New York: University of Colombia Press.
- Mead, M. (1970). *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*. New York: National History Press.
- Metzker, I. (Ed.) (1971). *A Bintel Brief: Sixty Years of Letters from the Lower East Side to the Jewish Daily Forward*. New York: Ballantine Books.
- Newman, R. (1993). A Trip to the Old Country. *YIVO Annual of Jewish Science*, 21, 223–240.
- Pleck, E. H. (1983). Challenges to Traditional Authority in Immigrant Families. In M. Gordon (ed.), *The American Family in Social-Historical Perspective* (pp. 504–517). New York: St. Martin's Press.
- Pollack, O. B. (1983). Antisemitism, the Harvard Plan, and the Roots of Reverse Discrimination. *Jewish Social Studies*, 45(2), 113–122.
- Raphael, M. L. (1993). Tradition in Modern Dress: Jews and Judaism in a World of Change. *Jewish History*, 7, 107–116.
- Rischin, M. (1962). *The Promised City*. Cambridge: Harvard University Press.

- Robertstone, R. A. (1995). *Visions of the Past: The Challenge of Film to our Idea of History*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rogin, M. (1992). Blackface White Noise: The Jewish Jazz Singer Finds his Voice. *Critical Inquiry*, 18(3), 417–453.
- Schoener, A. (ed.) (1967). *Portal to America: The Lower East Side 1870–1925*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Shandler, J. (1993). Ost und West, Old World and New: Nostalgia and anti Nostalgia on the Silver Screen. *YIVO Annual of Jewish social science*, 21, 153–188.

הזדקנות בארץ חדשה: סקירה נרטיבית של מדיניות, אתגרים ומשאבים של מהגרים מבוגרים

פנינה דולברג*

תקציר

סקירה נרטיבית זו בוחנת את השתלבותם של מהגרים מבוגרים וזקנים במדינות הגירה שונות ומתמקדת בישראל כבמקרה בוחן. לאור מגמות הזדקנות האוכלוסייה העולמית והעלייה בשיעור המהגרים המבוגרים, הסקירה מנתחת את המדיניות, את האתגרים ואת המשאבים הרלוונטיים לאוכלוסייה זו. ייחודיות המודל הישראלי, המאופיין בהגירה אידיאולוגית ובמדיניות קליטה פתוחה, לצד אתגרים המשותפים לה ולמדינות הגירה אחרות, מוצגים בסקירה. היא כוללת קשיים מרכזיים בהשתלבות מהגרים מבוגרים, כולל אתגרים כלכליים, לשוניים, בריאותיים, חברתיים-תרבותיים ומשפחתיים. נוסף על כך, מודגשים בסקירה הצורך בגישה רב-ממדית המכירה בפגיעויות ובחזקות של המהגרים המבוגרים ומוצעים כיווני פעולה למדיניות ולהתערבויות, לרבות תוכניות לימוד שפה, תמיכה בהשתלבות תעסוקתית וחברתית, והתאמת שירותים לצורכיהם הייחודיים של המבוגרים והזקנים. לבסוף, היא מצביעה על הפוטנציאל של ישראל כמקרה ייחודי בפיתוח מדיניות קליטה למבוגרים ומדגישה שיש צורך במחקר נוסף לפיתוח אסטרטגיות יעילות לקליטתם ולהשתלבותם של מהגרים מבוגרים.

מילות מפתח: הגירת מבוגרים, השתלבות חברתית, מדיניות קליטה, הזדקנות מהגרים, חוסן בהגירה; פגיעות וחזקות

* מרכז אקדמי רופין

מבוא

בעידן של גלובליזציה מואצת והגירה בינלאומית מתרחבת סוגיית השתלבותם של מהגרים במדינות היעד הופכת לאתגר חברתי, כלכלי ומדיניוטי עצום. מחקרים רבים התמקדו בהגירה של צעירים ומשפחות, אולם השתלבותם של מהגרים מזדקנים מציבה אתגרים ייחודיים הדורשים תשומת לב מחקרית ומדינית מיוחדת. סקירה זו מבקשת לבחון את סוגיית השתלבותם של מהגרים מבוגרים וזקנים במדינות הגירה שונות ולשים דגש מיוחד על המקרה של ישראל.

תהליך הזדקנות האוכלוסייה העולמית, המתרחש בעת ובעונה אחת עם מגמות הגירה גלובליות, מעצב מציאות דמוגרפית חדשה ומורכבת. מדינות רבות ניצבות כיום בפני אתגר גדול: גידול ניכר במספר המהגרים המבוגרים והזקנים. ישראל, מדינה שהוקמה על בסיס הגירה (עלייה) ושמשיכה לקלוט גלי עלייה מגוונים, מהווה מקרה בוחן ייחודי בהקשר זה. ניתוח המצב בישראל מאפשר השוואה בינלאומית פורה, המדגישה את ההיבטים האוניברסליים והייחודיים של סוגיה זו. מטרת מאמר סקירה זה לבחון באופן ביקורתי את מדיניות ההגירה ואת אתגרי השתלבות של מהגרים זקנים במדינות הגירה שונות בעולם, תוך התמקדות מיוחדת במקרה הישראלי. יש לציין כי המאמר מתמקד במהגרים המגיעים לישראל בחסות חוק השבות, ולא בפליטים, במבקשי מקלט או במהגרי עבודה. הסקירה תתבסס על ספרות בינלאומית עדכנית ועל מחקרים העוסקים בעולים זקנים בישראל. יוצג בה ניתוח של המשאבים ואסטרטגיות ההתמודדות המאפיינים מהגרים מבוגרים ותודגש הטרוגניות של קבוצה זו. לבסוף, בהתבסס על הממצאים, יוצעו המלצות מבוססות ראיות לשילוב מיטבי של אוכלוסייה זו, תוך התייחסות להיבטים מדיניים, חברתיים ותרבותיים.

חשיבותה של סקירה זו נובעת ממספר גורמים מרכזיים. ראשית, ניתוח השוואתי של גישות שונות, כולל זו הנהוגה בישראל, יכול לספק תובנות חיוניות לגבי פרקטיקות מיטביות ואסטרטגיות יעילות להתמודדות עם אתגרי השתלבות של מהגרים מבוגרים וזקנים. שנית, ממצאי הסקירה עשויים לתרום לפיתוח מדיניות מושכלת ותוכניות התערבות אפקטיביות. שלישית, הבנת צרכיהם של מהגרים מבוגרים יכולה לסייע בהתמודדות עם אתגרי הזדקנות האוכלוסייה בישראל באופן כללי, היות שחלק ניכר מן הזקנים בישראל הם מהגרים (עולים). לבסוף, סקירה זו מבקשת למלא פער בספרות הקיימת ולהעשיר את הדיון האקדמי והמקצועי בנושא, משום שמחקרים מעטים יחסית התמקדו בחקר ההצטלבות בין הגירה להזדקנות, בייחוד בהשוואה בינלאומית הכוללת את ישראל כמקרה בוחן מרכזי.

מהגרים זקנים במדינות הגירה ובישראל

הגירה בינלאומית והזדקנות האוכלוסייה הן שתי תופעות חברתיות עולמיות מן המחצית השנייה של המאה העשרים (Torres & Hunter, 2023). השילוב בין שתי התופעות מתבטא בשיעור הגירה הולך וגובר של אנשים מבוגרים או זקנים, לצד הזדקנותם של מהגרים שהגיעו למדינות ההגירה בצעירותם (Ciobanu et al., 2017; King et al., 2017; Liu et al., 2017). על אף התרחבות המגמה של ההגירה בזקנה, הוזנח חקר הנושא הן במחקרי הגירה והן במחקרים גרונטולוגיים (King et al., 2017; Ciobanu et al., 2017).

ההגדרה של "מהגרים זקנים" מציבה אתגר מורכב, הנובע מהשונות התרבותית בתפיסת הזקנה (Löckenhoff et al., 2009); אדם עשוי להיחשב זקן בתרבות אחת, אך כמי שנמצא בתקופת אמצע החיים בתרבות אחרת (Ayalon et al., 2014). בהיעדר הגדרה אוניברסלית לזקנה, המדד המקובל הוא גיל כרונולוגי: "זקנים" מוגדרים לרוב בני 60 או 65 ומעלה (UN, 2020). הגדרה זו מאפשרת להתייחס גם לתהליך ההזדקנות וגם לאתגרים הייחודיים שעומדים בפני מהגרים מבוגרים, שאינם בהכרח נחשבים "זקנים" בהגדרות מסורתיות. גם למונח "מבוגרים" אין הגדרה מוסכמת וברורה; במאמר זה הוא מתייחס לאנשים בני חמישים ויותר, בהתאם לשימוש במחקרים בינלאומיים העוסקים בהזדקנות ובחקר מהגרים מבוגרים (OECD, 2020; WHO, 2015). נוסף על כך, ההגדרה של "מהגר" משתנה בין מדינות, ועשויה לכלול הן מהגרים חדשים (Newcomers) והן אנשים החיים שנים רבות במדינת ההגירה (Treas, 2008).

סיווג מוקדם של מהגרים זקנים לקבוצות העלה שתי קבוצות עיקריות: קבוצה אחת כללה את אלו שהיגרו בגיל צעיר, בדרך כלל לצורכי עבודה, והזדקנו במדינה שאליה היגרו. הקבוצה השנייה כללה את אלה שהיגרו בגיל מבוגר, בדרך כלל משיקולים משפחתיים (Warnes & Williams, 2006), אך גם כמהגרי עבודה מבוגרים (Morokvasic, 2004) או לצורך קבלת טיפול רפואי איכותי בר-השגה (Horn et al., 2023). סיווג מאוחר יותר של מהגרים זקנים מצא שש קבוצות מרכזיות, אשר כללו זקנים שהצטרפו לקרוביהם במדינת ההגירה, זקנים אמידים שהיגרו למדינה אחרת כדי לחיות בה לאחר פרישתם, זקנים שהיגרו בשל אילוצים כלכליים (בדרך כלל לצורך עבודה), זקנים ששבו למדינת המוצא שלהם אחרי שנות שהות במדינת הגירה, מהגרים שהזדקנו במדינות שאליהן היגרו בגיל צעיר יותר, ואף זקנים שנותרו מאחור בשל הגירת קרוביהם (King et al., 2017). חשוב לציין כי הספרות בנושא ונתונים סטטיסטיים שונים אינם מבחינים תמיד בין הקבוצות של המהגרים הזקנים; חלקם מציגים תמונה הכוללת מהגרים זקנים ותיקים וחדשים כאוכלוסייה אחת, למרות ההבדלים ביניהם (Choi, 2011; Wang et al., 2019).

מגמת הזדקנות אוכלוסיית המהגרים ניכרת במדינות הגירה רבות בעשורים האחרונים (UN, 2020). בארצות הברית, לדוגמה, חלה עלייה ניכרת בשיעור המהגרים החדשים בני 65 ומעלה: מ-2.3% בשנת 2000 ל-6.7% בשנת 2018. בה בעת, הגיל הממוצע של המהגרים החדשים עלה בכחמש שנים מ-25.7 בשנת 2000 ל-30.9 בשנת 2018. מגמה זו מיוחסת לגורמים מספר: הזדקנות האוכלוסייה במדינות המוצא, עלייה בהגירה ממניעי איחוד משפחות, ירידה בהגירה הבלתי-חוקית (שנוטה להיות צעירה יותר) ושינויים במדיניות ההגירה (Camarota & Zeigler, 2019). באירופה התמונה מורכבת יותר. לצד העלייה בשיעור המהגרים החדשים בגיל מבוגר, עיקר הגידול באוכלוסיית המהגרים המבוגרים נובע מהזדקנותם של מהגרים שהגיעו בהיותם צעירים יותר. בהולנד, למשל, שיעורם של המהגרים בני השישים ומעלה מטורקיה וממרוקו עלה ביותר ממאה אחוזים מאמצע שנות התשעים עד תחילת שנות האלפיים. בגרמניה הכפילה את עצמה אוכלוסיית המהגרים הטורקים מעל גיל שישים בכל עשור מאז שנות השבעים (Ruspini, 2009). שיעור המהגרים הזקנים בגרמניה עומד על יותר מתשעה אחוזים מבני ה-65 ומעלה, כלומר כ-1.52 מיליון מתוך 16.9 מיליון בני 65 ומעלה שחיו בגרמניה בשנת 2013. שיעור זה צפוי להמשיך ולגדול (Hoffmann et al., 2016; Steinbach, 2018).

ישראל היא מדינת עלייה, קרי הגירה בהתאם לתנאי חוק השבות (תש"י-1950). החוק מאפשר ליהודים או לצאצאי יהודים עד דור שלישי להגר לישראל ללא הגבלת גיל ולקבל בה

הגדרה של "עולים", קרי: לקבל בישראל אזרחות וזכויות מיידיות (הכנסת, ל.ת.). כמו במדינות אחרות הקולטות מהגרים, גם בישראל שיעור העולים בני ה-65 ומעלה עולה בהדרגה בשנים האחרונות ועומד על כ-12 עד 14 אחוזים מכלל העולים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2024; Nathan, 2020). הרוב המוחלט מקבוצה זו עלה לישראל ממדינות ברית המועצות לשעבר, בעיקר מרוסיה ומאוקראינה. שיעור נמוך יותר של עולים הגיעו מצרפת ומארצות הברית (משרד העלייה והקליטה, 2024), ואילו שיעור זעיר, המהווה כ-0.9% בלבד מבני ה-65 ומעלה בישראל, כולל את העולים מאתיופיה (כהן ועמיתיה, 2023). לעומתם, מבוגרים שעלו לישראל בצעירותם הם בעלי פרופיל קבוצתי שונה. מרבית (67.4%) בני ה-65 ומעלה החיים בישראל הם "ילידי חו"ל" (שנור וכהן, 2022), או במילים אחרות – עולים ותיקים. זוהי אוכלוסייה הטרוגנית מבחינת אזורי המוצא שמהם הגיעו, השנים שהם חיים בישראל, גילם בעת ההגירה, כישורי השפה שלהם, הכנסתם, השכלתם ובריאותם (Amit & Litwin, 2010).

קבוצת המהגרים המבוגרים והזקנים ממדינות ברית המועצות (בריה"מ) לשעבר נחקרה הרבה יותר מקבוצת המהגרים האחרות בישראל. בישראל חיים כיום כ-250 אלף בני 65 ומעלה שהגיעו אליה בתקופות שונות ממדינות בריה"מ לשעבר, והם מהווים בין חמישית לרבע מכלל בני ה-65 ומעלה בארץ (שנור וכהן, 2022). גל העלייה הגדול מבריה"מ לישראל בשנות התשעים של המאה הקודמת והמשכו בשנות האלפיים כלל מלכתחילה שיעור גבוה של מבוגרים, והביא לגידול מהיר של כ-30% באוכלוסיית הזקנים בישראל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2006). גם כיום ממשיכה העלייה ממדינות אלה, והיא גברה לאחרונה בעקבות מלחמת רוסיה-אוקראינה (אליהו, 2022). כיום זוהי קבוצה הטרוגנית מבחינת ותק, וכוללת בתוכה עולים חדשים וותיקים.

מתודולוגיה

מאמר זה מבוסס על סקירה נרטיבית שמטרתה להציג ולנתח את הספרות הקיימת בנושא מהגרים מבוגרים וזקנים, בהקשר הבינלאומי והישראלי. בסקירה נעשה שימוש במקורות עדכניים ורלוונטיים, שנבחרו על בסיס חיפוש בספרות האקדמית באמצעות מאגרי מידע מרכזיים כגון: PubMed, Web of Science, Google Scholar. מילות המפתח ששימשו לחיפוש כללו את המונחים "ageing/aging immigrants/migrants", "older immigrants/migrants", "ageing/aging and migration" וגם "Israel", לצד חיפוש מידע על מדינות נוספות. נסקרו גם מקורות "ספרות אפורה" ("Grey literature") כגון דוחות וסקירות של ארגונים בינלאומיים ומכוני מחקר במדינות שונות, כולל דוחות של מרכז המחקר והמידע של הכנסת ושל משרדי ממשלה בישראל. הבחירה במקורות התבססה על קריטריונים של רלוונטיות לנושא המחקר, עדכניות והקשרים המתייחסים לתהליכי הזדקנות בקרב אוכלוסיות מהגרות בישראל ובעולם. חשוב להדגיש כי מטרת הסקירה לא הייתה לבחון את כלל המחקרים שפורסמו בנושא, אלא להציג תמונה עדכנית של הספרות הקיימת. לפיכך הושם דגש על שילוב בין מחקרים תיאורטיים, אמפיריים והשוואתיים, כדי לספק תשתית להבנת ההקשר הישראלי.

מדיניות כלפי מהגרים זקנים במדינות הגירה שונות ובישראל

מדיניות ההגירה של מדינות רבות מאופיינת משנות התשעים של המאה העשרים בשניוויים גדולים ותכופים. חלק מהמדינות הקשיחו את התנאים לכניסת מהגרים, במיוחד בנושאי עבודה, אשרות ואיחוד משפחות, והן שמות דגש על יכולות כלכליות ומיומנויות נדרשות. מדינות אחרות פתחו מסלולים להגירה עבור מהגרי עבודה מיומנים, סטודנטים בינלאומיים ובני משפחה. שניוויים אלו כללו גם חקיקה חדשה ששילבה בין מדיניות קליטה ושילוב ובין הגברת הפיקוח בגבולות ומתן אפשרויות לחזרת מהגרים למדינות המוצא שלהם (De Haas et al., 2015). עם זאת, ביחס למהגרים זקנים מן הקטגוריות השונות נטען כי קיים "ואקום מדיניות", ואם קיימת כזו, היא בדרך כלל מוגבלת ומקומית (King et al., 2017). חוקרים שונים טענו, לפיכך, כי מהגרים זקנים מהווים קבוצת אוכלוסייה שהזנחה במדיניות, אם בשל חוסר מודעות של קובעי המדיניות לנושא, ואם בשל התעלמות מכוונת ממנו (Brotman et al., 2020; Ciobanu et al., 2017; King et al., 2017; Torres & Karl, 2016).

מדיניות הגירה נועדה בדרך כלל לענות על צרכי שוק העבודה ועל המטרות הדמוגרפיות של המדינה (United Nations, 2013). לפיכך, מדיניות ההגירה מכוונת על פי רוב את ההגירה עבור צעירים, אשר עשויים לסייע לאורך זמן בתחום הביקוש לעובדים ובעיכוב הזדקנות האוכלוסייה במדינת ההגירה (Aydemir, 2013; Harper, 2011). מהגרים מבוגרים, לעומת זאת, עלולים להיתפס כנטל על משלמי המיסים המקומיים (JCWI, 2014). בשל כך מוגדרות ומיושמות במדינות רבות מגבלות גיל במדיניות ההגירה (JCWI, 2014; Koehn et al., 2010; 2011). מגבלות אלה עשויות להפלות לרעה אנשים מבוגרים המבקשים להגר, אם כעובדים (Parsons et al., 2014) ואם מתוך רצון לאיחוד משפחות (JCWI, 2014; Salma & Salami, 2020), ולכן עשויות להיחשב לגילנות במדיניות ההגירה (Dolberg et al., 2018).

ספרות המחקר מציגה ביקורת נוקבת על היעדר מדיניות מקיפה לטיפול בצורכיהם של מהגרים מזדקנים שהיגרו בגיל צעיר (Fokkema & Ciobanu, 2021; O'neil & Tienda, 2015; Salway et al., 2020). הטענה המרכזית היא שמדיניות ההגירה מתמקדת בשיקולים כלכליים קצרי טווח ומתעלמת מתכנון ארוך טווח להזדקנות המהגרים. גישה זו, לפי הביקורת, מנציחה את זהותם כ"מהגרים" ומעכבת את השתלבותם החברתית (Bolzman et al., 2004).

המדיניות המוגבלת כלפי מהגרים מבוגרים משתקפת בזכויות רווחה ובריאות מצומצמות (Bacong & Doan, 2022; Ilgaz, 2023; O'neil & Tienda, 2015). זכויות אלו נקבעות בדרך כלל על פי משך השהות במדינה, הסכמים בילטרליים בין מדינות, היסטוריית ההשתתפות בשוק העבודה ותשלומי ביטוח סוציאלי (Ilgaz, 2023; Koehn, 2009). משום כך מהגרים חדשים או כאלה שהגיעו ממדינות ללא הסכמי נידוד זכויות רווחה נהנים לרוב מזכויות מינימליות בלבד (Harper, 2011; Ilgaz, 2023).

היבט נוסף של המדיניות הלא מספקת הוא הגישה המוגבלת של מהגרים מבוגרים לשירותים ממשלתיים ומיצוי זכויות נמוך (Ahmed, 2016; Bacong & Doan, 2022; O'neil & Tienda, 2015). המחקר מצביע על גורמים אחדים לכך: קשיי שפה, היכרות מוגבלת עם מערכת השירותים (Hurley et al., 2013; Ilgaz, 2023; Salma & Salami, 2020; Wang et al., 2019), קשיים בהתמודדות עם בירוקרטיה, ורמת השכלה נמוכה בקרב חלק מהמהגרים (Hurley et al., 2013; Ilgaz, 2023; Liu et al., 2017). זאת ועוד, תועדו חוויות של אפליה וסטיגמה בשירותים המיועדים לזקנים (Ilgaz, 2023).

מסורתיות (Ilgaz, 2023; Wang et al., 2019). וזלזול באמונות תרבותיות, במיוחד בהקשר של תפיסות בריאות (Salma & Salami, 2023).

ביקורת נוספת מתמקדת בהיעדר מדיניות מספקת לכשירות תרבותית בעבודה עם מהגרים זקנים, בעיקר בתחומי הבריאות והעבודה הסוציאלית (Ahmed, 2016; Brotman et al., 2020; Verhagen et al., 2013). כשירות תרבותית היא היכולת של אנשי מקצוע להעניק שירותים המותאמים תרבותית לאוכלוסיות מגוונות, תוך התחשבות בערכים, באמונות ובהתנהגויות הייחודיות להן. היעדר מדיניות ברורה בתחום זה עלול להוביל לאי-הבנות, לטיפול לא הולם ולפגיעה באיכות השירותים הניתנים למהגרים זקנים (Verhagen et al., 2013). כמו כן, מודגש המחסור במשאבים ללימוד שפת מדינת ההגירה, המותאמים לצורכי המהגרים הזקנים (Taylor et al., 2005), במיוחד באזורים פריפריאליים (Hawkins et al., 2022). למרות עלייה במודעות לסוגיות אלו בעשורים האחרונים ויזמות לתמיכה במהגרים זקנים (Hurley et al., 2013; Jagroep et al., 2022), המאמצים עדיין נתפסים כבלתי מספקים (Fokkema & Ciobanu, 2021; Hurley et al., 2020).

בישראל, כאמור, אין הגבלת גיל לעולים על פי חוק השבות (תש"י-1950). יתר על כן, יש בה מדיניות תמיכה בעולים שהגיעו אליה בגיל מבוגר. עולים שהגיעו לישראל אחרי גיל 62 ואינם מבוטחים בביטוח אזרחים ותיקים במסגרת הביטוח הלאומי עשויים להיות זכאים לגמלת זקנה מיוחדת במקום קצבת אזרח ותיק (קצבת זקנה), אף שלא צברו תקופת אכשרה לקצבת זקנה; שיעורי הגמלה המיוחדת זהים לשיעורי קצבת הזקנה הבסיסית. מקבלי גמלה שאין להם הכנסות נוספות או שהכנסתם החודשית נמוכה עשויים להיות זכאים לתוספת השלמת הכנסה (חוק הביטוח הלאומי, תשנ"ה-1995). זכאויות נוספות עשויות להיות, על פי מצבו האישי של העולה, סיוע בשכר דירה לאורך זמן או זכאות לדיוור במקבצי דיוור, וכן השתתפות במועדוני קשישים בשפת האם וייעוץ בשפות שונות (המוסד לביטוח לאומי, ל.ת; משרד העלייה והקליטה, ל.ת). מדיניות תמיכה זו בדרך כלל אינה כוללת מהגרים שעברו לישראל בגיל צעיר יותר והזדקנו בה (דולברג, 2013). חשוב לציין גם את ביטוח הבריאות הממלכתי התשנ"ד-1994 בישראל, הכולל בתוכו את כלל האזרחים, ולפיכך מהווה זכות עבור כלל העולים ובכללם האוכלוסייה המבוגרת.

אתגרים מרכזיים בהשתלבותם של מהגרים מבוגרים זקנים

ספרות המחקר זיהתה מהגרים זקנים כקבוצה שנמצאת בהצטלבות מיקומי שוליים (Brotman et al., 2020; Ferrer et al., 2017; Koehn, 2009; Koehn et al., 2022). לפי הגישה התיאורטית העוסקת בהצטלבויות (Intersectionality), צירי הזהות של מהגרים זקנים וכמהגרים, לצד צירי זהות נוספים המאפיינים את חלקם, כגון עוני או השכלה דלה, משפיעים זה על זה ומעצימים את פגיעותם (Crenshaw, 2017; Lykke, 2011). כפי שנראה, מהגרים זקנים נמצאים בסיכון לבעיות חברתיות מגוונות, ופגיעותם במישורים מסוימים מתקשרת לקשיים ולפגיעות גם באחרים.

מצב כלכלי

אחד הקשיים המרכזיים של מהגרים מבוגרים זקנים הוא מצבם הכלכלי הירוד, המתבטא בשיעורי עוני גבוהים במדינות הגירה רבות (Ahmed, 2016; Gubernskaya & Dobрева, 2023; Wang et al., 2019; Xu et al., 2023). בארצות הברית נמצא שיעור כפול של זקנים החיים מתחת לקו העוני

בקרר הזקנים אשר נולדו במדינות אחרות לעומת בקרר זקנים ילידי המדינה (Population Reference Bureau, 2013), ובאופן כללי תועד כי ככל שמועד ההגירה מאוחר יותר, כך מצבו כלכלי של המהגר קשה יותר (O'neil & Tienda, 2015). באיחוד האירופי המצב אף חמור יותר – 26% מהמהגרים הזקנים חיים בעוני (28% בקרר בני 75 ומעלה), לעומת 19% מהזקנים ילידי המקום (Migration Data Portal, 2023). גם במדינות רווחה מפותחות כדנמרק ושוודיה נמצאו שיעורי עוני גבוהים בהרבה בקרר מהגרים זקנים מאשר בקרר זקנים ילידי המדינה (Gustafsson et al., 2021).

גורמים מרכזיים התורמים למצב זה כוללים זכאות מוגבלת לפנסיה, גיל מבוגר בעת ההגירה המקשה את ההשתלבות בשוק העבודה, רמות השכלה נמוכות יותר, וקשיי שילוב בשוק התעסוקה (שטייר ובלייך, 2014; Gustafsson et al., 2021). עם זאת, קיימת שונות בין מדינות וקבוצות מהגרים, המושפעת ממדיניות הגירה, מערכות רווחה וממאפיינים כלכליים של אוכלוסיות מהגרים שונות (Gubernskaya & Dobrova, 2023; Migration Data Portal, 2023).

מגמה דומה קיימת גם בישראל, שבה למרות הסיוע, קיים שיעור גבוה יחסית של זקנים עולים החיים בעוני, ותחולת העוני בקרר העולים הזקנים גבוהה מתחולת העוני בקרר הזקנים בכלל האוכלוסייה (אליהו, 2017). שיעור העוני בקרר עולים זקנים מבריה"מ לשעבר עמד ב-2014 על 21%, לעומת 11% בלבד בקרר תושבי ישראל ותיקים (שטייר ובלייך, 2014). קבוצת העולים מבריה"מ לשעבר מאופיינת בהון אנושי גבוה (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2006) אך עולים שהגיעו בגיל מבוגר יחסית ועבדו בישראל, הועסקו במקרים רבים בעבודה בתנאי "תת-תעסוקה", כלומר בעבודה שאינה הולמת את הכישורים המקצועיים של העובד, בשכר נמוך (שוורץ, 2009), תוך סיכון לעוני לאחר הפרישה (בן-יהודה, 2016; שפס, 2016; Gorbakkin et al., 2021). לפיכך, עולים רבים מבריה"מ לשעבר נאלצו להמשיך לעבוד באותן עבודות בתת-תעסוקה גם לאחר גיל הפרישה (דולברג, 2013; Khvorostianov & Remennick, 2015). ממצאים דומים על הצורך להמשיך לעבוד בגיל מבוגר בשל קשיים כלכליים נמצאו בישראל גם בקרר עולים זקנים מאתיופיה (בעיקר הגברים ביניהם). הקושי הכלכלי של העולים הזקנים מאתיופיה התקשר לויתור על מזון, תרופות ושירותים, ולמגורים שאינם מתוחזקים דיים ואינם מתאימים לצורכיהם (כהן ועמיתיה, 2023).

מחסום השפה

אתגר חשוב נוסף בהקשר להשתלבות מהגרים זקנים במדינות ההגירה הוא האתגר הלשוני. מחסומי שפה פוגעים במסוגלותם של המהגרים לתקשר עם סביבתם, לגשת למשאבים ולממש את זכויותיהם, ונמצאו בקשר עם רווחתם הנפשית הכללית (Ilgaz, 2023; Hawkins et al., 2022; Pot et al., 2020; Salma & Salami, 2020). מהגרים זקנים מתקשים ברכישת שפה חדשה יותר מאשר מהגרים צעירים. הסברים שהוצעו לקושי זה מתמקדים בירידה קוגניטיבית הכרוכה בהזדקנות (Arxer et al., 2017; Jang et al., 2022), אך גם במוטיבציה נמוכה יותר לרכישת השפה בזקנה, המתקשרת למוטיבציה נמוכה יותר מזו של המהגרים הצעירים להשתלב בתעסוקה במדינת ההגירה, וכן לפחות הזדמנויות לתרגול השפה כשלא מועסקים (Taylor et al., 2005). חשוב לציין כי קיימים הבדלים גדולים בין רמות ההשכלה של קבוצות מהגרים זקנים וכי בעלי השכלה דלה יותר עלולים להתמודד עם קשיים גדולים יותר ברכישת השפה החדשה (Hawkins et al., 2022). זאת ועוד, מחסום השפה מאפיין מהגרים זקנים חדשים וגם ותיקים; נמצא כי גם

מהגרים המתגוררים שנים רבות במדינת ההגירה אינם בהכרח דוברים את השפה בה. יתר על כן, נמצא כי בגיל הזקנה היכולת לדבר בשפת מדינת ההגירה יורדת גם אצל מהגרים ותיקים, בשל הירידה בשימוש בשפה בכלל (Koehn, 2009; Ahmed & Walker, 1997).

גם לעולים המבוגרים מבריה"מ לשעבר ישנם קשיי תקשורת בעברית, גם בקרב אלו החיים בישראל שנים רבות (שרון ועמיתיו, 2013; שנוור וכהן, 2019; 2020; Dolberg et al., 2019). נטען כי בשל אופי עבודות הדחק שבהן עסקו רבים מהם במשך השנים, המתבצעות לבד או בצוות של דוברי רוסית (כגון עבודה במפעל, בניקיון, בטיפול סיעודי), התקשו העולים ללמוד את השפה העברית לעומק (דולברג, 2013). מגבלת השפה פוגמת ביכולתם לגשת לשירותים ולהשתלב בקהילה הרחבה (Khvorostianov & Remennick, 2015). גם בקרב העולים המבוגרים מאתיופיה נמצא מחסום ניכר של שפה, אשר התקשר לקושי רב במיצוי זכויות (בן-יהודה, 2016) ובשל כך לתלות בבני המשפחה הצעירים בגישה לשירותים (כהן ועמיתיה, 2023).

מחקר קנדי המבוסס על סיפורי הגירה שכתבו מהגרים מבוגרים (בני 55 ומעלה) הדגיש כי מחסומי שפה משפיעים מאוד על בריאות הנפש של מהגרים בגיל מבוגר. היעדר שליטה בשפה הדומיננטית עלול להוביל לבידוד חברתי, לקשיים בנגישות לשירותים, ולפגיעות מוגברת, להתעללות ולהזנחה. לעומת זאת, שיעורי אנגלית כשפה שנייה המותאמים למבוגרים עשויים למלא תפקיד מכריע בקידום בריאות הנפש וחינוך, מעבר להכשרה הלשונית גרידא (Taylor et al., 2005). גם בישראל מתקיימים לימודי עברית באולפנים ייחודיים עבור קשישים, שבהם משך הלימודים כעשרה חודשים בהיקף של 12-15 שעות הוראה שבועיות (משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים, ל.ת.).

אתגרים חברתיים ותרבותיים

קשיי השפה עלולים להתקשר עבור מהגרים זקנים לתחושות של זרות וניתוק מבחינה תרבותית וחברתית (Hawkins et al., 2022). אף שהסתגלות תרבותית וחברתית עשויה לאתגר מהגרים בכל גיל, היא עלולה להיות קשה במיוחד עבור אנשים זקנים, אשר הרשתות החברתיות שלהם כוללות בעיקר מהגרים מהקבוצה התרבותית שלהם, עם חשיפה מעטה לחברה ולתרבות המקומית (Dolberg et al., 2019; Guo et al., 2019; Koehn et al., 2022; Pan et al., 2023). מחקרים שנערכו בקרב קהילות שונות של מהגרים מבוגרים במדינות שונות מצאו כי מהגרים זקנים נמצאים בסיכון לבידוד חברתי, בעיקר אם אין בסביבתם מהגרים מקבוצת המוצא שלהם (Ciobanu & Fokkema, 2021; Guo et al., 2019; Koehn et al., 2022). ממחקר בקרב מהגרים סינים בארצות הברית עלה כי תחושת ההדרה החברתית היא חוויה דומיננטית עבורם בספירות שונות בחיים, כגון יחסים חברתיים ופעילויות, היבטים חברתיים-תרבותיים, קהילה, סביבות חברתיות-תרבותיות, גישה לשירותים ולמשאבים בסיסיים ומעמד חוקי (Xu et al., 2023). לעומת זאת, מחקר שנערך בקרב מהגרים גאורגים בשלוש מדינות באירופה מצא כי הסתגלות סוציו-תרבותית, נכונות לאינטראקציה עם תושבים מקומיים ושטף לשוני בשפת מדינת ההגירה, ניבאו הסתגלות פסיכולוגית חיובית (Shekriladze & Javakhishvili, 2024).

את העולים המבוגרים לישראל מבריה"מ לשעבר ספרות המחקר מתארת כאוכלוסייה מתבדלת במידה רבה. קשיי התקשורת בעברית שמאפיינים רבים מהם מתקשרים גם לאזור המגורים, שכן רבים מהם מתגוררים באזורי מגורים הכוללים דוברי רוסית רבים (דולברג, 2013).

מביניהם שיעור גבוה של כ-27% מעולי מדינות בריה"מ לשעבר בדיוור ציבורי או במקבצי דיוור ממשלתיים, חיים בשכנות בעיקר לעולים דוברי רוסית כמותם (שרון ועמיתיו, 2013) ומעדיפים לצרוך שירותים ברוסית (קנייפל, 2021; Dolberg et al., 2019). רבים מהם חשים מבודדים עקב הבדלים תרבותיים וקושי להשתלב בחברה החדשה, והדבר עלול להוביל למחסור ברשתות תמיכה חברתיות מחוץ למשפחה הגרעינית (Khorostianov & Remennick, 2015). עם זאת, מחקר מוקדם מצא כי המהגרים המבוגרים פיתחו דרכים להזדהות עם מדינתם החדשה. כיוון שהרשתות החברתיות שלהם היו מוגבלות לקהילת המהגרים יוצאי בריה"מ, רובם לא ראו את השליטה המוגבלת שלהם בעברית כמכשול משמעותי לאינטגרציה ובאופן כללי תפסו את חוויית ההגירה שלהם כמורכבת אך חיובית (Remmenick, 2003).

בריאות נפשית

אתגר מרכזי נוסף עבור מהגרים זקנים הוא בריאות הנפש שלהם. ספרות המחקר מראה באופן עקבי כי מהגרים מבוגרים נמצאים בסיכון לדיכאון (Guo et al., 2019; Guo & Stensland, 2018; Ciobanu & Fokkema 2021; de Jong) (Jang & Tang, 2022; Ladin & Reinhold, 2013) וסקירה שיטתית (Gierveld et al., 2015; Dolberg et al., 2019; Guo et al., 2019; Koehn et al., 2022). עדכנית של גורמים חברתיים המשפיעים על בריאות הנפש של מהגרים זקנים (שאינם פליטים) הצביעה על גורמים הפועלים ברמה האישית, ברמה של היחסים וברמה המבנית. ברמה האישית הגירה בגיל מבוגר יותר התקשרה לקשיי הסתגלות גדולים יותר, ונמצא כי תפקידי מגדר מסורתיים עשויים להקל את ההסתגלות הראשונית אך להגביל הזדמנויות לטווח הארוך. נוכחות בן/בת זוג, תעסוקה, יציבות כלכלית ויכולת לשמר מנהגים תרבותיים נמצאו כגורמים מגינים. ברמת היחסים, הדינמיקה המשפחתית היא ציר מרכזי; יחסים חיוביים עם בני משפחה מספקים תמיכה חיונית, אך שינויים בתפקידים המשפחתיים עלולים להוות מקור ללחץ, וציפיות תרבותיות לתמיכה משפחתית עשויות להוביל לאכזבה כאשר אינן מתממשות בסביבה החדשה. ברמה המבנית, מחסומי שפה זוהו כגורם החשוב ביותר, המשפיע על כל היבטי החיים של המהגר המבוגר. נוסף על כך, נמצא כי מדיניות הגירה מגבילה, קשיים בגישה לשירותי בריאות ורווחה, ואפליה במערכות שירותים הם חסמים גדולים להסתגלות מוצלחת ולשמירה על בריאות נפשית תקינה (Bhatia et al., 2024).

לצד זאת, במחקר שהשווה בין מהגרים סינים זקנים בבוסטון ובין זקנים סינים בשנגחאי הציגו הזקנים המהגרים בבוסטון, בניגוד למצופה ולמרות קשיי ההגירה, ציוני תסמיני דיכאון נמוכים יותר לעומת הזקנים שלא היגרו, אשר עשויים להצביע על החוסן של המהגרים (Wu et al., 2010). ממצאים אלה תמכו ב"אפקט המהגר הבריאי", תופעה אפידימיולוגית שבה מהגרים חדשים מציגים, בממוצע, מצב בריאותי טוב יותר מזה של האוכלוסייה המקומית במדינת היעד, בשל סלקציה עצמית של מהגרים בריאים יותר, מדיניות הגירה המעדיפה מועמדים בריאים, ובמקרים מסוימים אורח חיים בריא יותר במדינת המוצא (Ichou & Wallace, 2019). כמו בקבוצות מהגרים זקנים אחרות, בקרב העולים מבריה"מ לשעבר בישראל נמצאו שיעורים גבוהים יחסית של מצוקה נפשית (Mirsky, 2009; Dolberg et al., 2019; Elbaz et al., 2024) ושל בדידות, אם כי נמצאו גם עדויות לירידה הדרגתית בבדידות (Dolberg et al., 2016). בעבר נמצא כי קבוצה זו צורכת תרופות פסיכיאטריות בשיעור גבוה יותר משיעור זה בקבוצות אחרות

(Ayalon et al., 2011). עוד נמצא כי שיעורי האובדנות בקרב בני הקבוצה גבוהים משיעורים אלה בקרב זקנים שאינם מהגרים ובקרב עולים צעירים יותר מבריה"מ לשעבר (גולדברגר ועמיתותיה, 2012; Mirsky et al., 2023). לצד הקשיים, זוהו אצלם חסמים לפנייה לעזרה: קשיים בעברית, מידע מועט, סטיגמה על קבלת סיוע, חשדנות ואי-אמון במערכת, היעדר הנגשה תרבותית ולשונית, וכן נורמות תרבותיות סובייטיות, השוללות שיתוף במצוקות ובסיוע נפשי (קנייפל, 2021, 2023; Dolberg et al., 2019). גם בקרב העולים הזקנים מאתיופיה זוהו חסמים בגישה לשירותים, ונמצאה העדפה לטיפול מסורתי (כהן ועמיתיה, 2023). נמצא כי מערכת בריאות הנפש בישראל אינה מותאמת תרבותית ליוצאי אתיופיה, וזאת אף על פי ששיעורם של עולי אתיופיה באשפוזי בריאות הנפש גבוה במידה ניכרת משיעור זה באוכלוסייה הכללית (מייזל, 2024). במשך השנים נמצא כי שיעורי האובדנות של העולים בני ה-65 ויותר מאתיופיה גבוהים יותר משיעורי האובדנות בכל הקבוצות החברתיות האחרות (גולדברגר ועמיתותיה, 2023).

בריאות גופנית

ביחס לבריאותם הגופנית של מהגרים זקנים, נמצא כי מהגרים זקנים מתמודדים עם יותר בעיות בריאות ומחלות כרונית מבני גילם שאינם מהגרים (Hawkins et al., 2022; Jang et al., 2022). גורמי סיכון המתקשרים לבריאות ירודה באוכלוסייה זו הם קשיי בריאות שלא טופלו כראוי במשך החיים וגישה מוגבלת לטיפול רפואי בגיל מבוגר (Goodall et al., 2010; Nazroo, 2006), הכנסות נמוכות וגישה מוגבלת לביטוח בריאות (Markides & Rote, 2019), וכן מחסום השפה. אלה עלולים להתקשר גם לאוריינות בריאות נמוכה, העלולה להשפיע על יכולתם של מהגרים זקנים להתמצא במערכות הבריאות ולפעול על פי הנחיות רפואיות (Hawkins et al., 2022; Taylor et al., 2005). תופעת "אפקט המהגר הבריאי" שהוזכרה קודם לכן נבחנה בעיקר בהקשר לבריאותם הגופנית של המהגרים, והיא מצביעה על יתרון בריאותי ראשוני, ורלוונטית במיוחד בקרב מהגרים חדשים וצעירים (Ichou & Wallace, 2019; Markides & Rote, 2019). עם זאת, סקירה מקיפה של מחקרים בנושא שנערכו בקרב מהגרים לארצות הברית, לקנדה ולאוסטרליה מצאה כי יתרון זה נוטה להצטמצם בתוך 10–20 שנים מההגעה, ובגיל מבוגר מהגרים רבים מפתחים שיעורי תחלואה ומוגבלות גבוהים יותר מילידי המקום. גורמים כגון חשיפה מצטברת ללחצי הסתגלות, אפליה, עבודות פיזיות מאומצות ואימוץ התנהגויות בריאות של מדינת ההגירה עשויים להסביר את הירידה ביתרון הבריאותי. זאת ועוד, מהגרים מבוגרים עשויים להיות נבחרים (כלומר, כאלה שעברו סלקציה) מבחינה בריאותית פחות מאשר מהגרים צעירים, מכיוון שהם לעיתים קרובות מהגרים לצורך איחוד משפחות ולא בעקבות הזדמנויות עבודה. חשוב לציין כי קיימים הבדלים גדולים בין קבוצות מהגרים שונות; מהגרים היספנים ואסיאתים, למשל, מציגים לעיתים יתרונות בריאותיים ייחודיים (Markides & Rote, 2019).

מעניין לציין כי בישראל נמצא אפקט הפוך: במחקר שבחן את מצב הבריאות של עולים מבוגרים (בני חמישים ומעלה) בישראל לעומת מצבם של מהגרים ב-16 מדינות באירופה, נמצאו הבדלים משמעותיים בין ישראל לאירופה. בעוד באירופה מהגרים חדשים מדווחים לרוב על בריאות טובה יותר מזו שמדווחים עליה ילידי המקום, באופן התואם ל"אפקט המהגר הבריאי", בישראל זוהתה תופעה שכונתה "אפקט המהגר החולה": העולים מדווחים על בריאות טובה פחות מזו של ילידי הארץ, מגמה שנמשכת עד כשני עשורים לאחר ההגירה. עוד נמצא כי עולים בישראל

צורכים יותר תרופות מרשם מילידי הארץ, בעוד באירופה המגמה הפוכה. המחקר מקשר את הממצאים למדיניות ההגירה הייחודית בישראל, המעודדת עלייה יהודית ללא הטלת מגבלות גיל או מגבלות בריאות, תוך התייחסות להגירה זו כשיבה הביתה ולא כהגירה מסורתית (Constant et al., 2018).

בהלימה לכך, במהלך השנים נמצא כי אוכלוסיית העולים הזקנים מבריה"מ לשעבר בישראל סובלת מבעיות בריאות בשיעור גבוה מזה של כלל האוכלוסייה בישראל (Baron-Epel et al., 2017). מצבם הרפואי השברירי של רבים מהעולים המבוגרים מגביל את יכולתם לקיים חיים פעילים, לטייל או להשתתף בפעילויות בקהילה, ובכך תורם עוד יותר לתחושת הבידוד והתלות שלהם בבני משפחותיהם (Khvorostianov & Remennick, 2015). בקרב זקנים שעלו מאתיופיה לישראל נמצאו בעיות בריאות ייחודיות, הקשורות למעבר לאורח חיים מערבי, ולצידן מודעות נמוכה, קושי בניהול הטיפול וקושי במימון התרופות. אנשי מקצוע מתחומי הבריאות והרווחה שרואיינו טענו כי שירותי הבריאות אינם מותאמים לעולים הזקנים מאתיופיה מבחינה תרבותית ולשונית, עד כדי סיכון לנטילת תרופות לא נכונה בשל קשיים בתקשורת (כהן ועמיתיה, 2023).

אתגר היחסים המשפחתיים

היחסים שבין המהגרים הזקנים לבני משפחותיהם מהווים אף הם נושא מורכב. נמצא כי איכות היחסים הבין-דוריים היא בעלת חשיבות רבה לרווחת המהגרים המבוגרים (Cao, 2021; Jang & Tang, 2022). במקרים רבים מהגרים זקנים מתגוררים עם ילדיהם עקב אילוצים כלכליים, צורך הדדי בעזרה או נורמות תרבותיות (Jang et al., 2020), והדבר עשוי להוביל לדינמיקה משפחתית מורכבת. גם ללא מגורים משותפים, נמצאה תלות של מהגרים מבוגרים בילדיהם, הכוללת סיוע כלכלי, לשוני ויומיומי, כגון התמודדות עם ביורוקרטיה והסעות. תלות זו עלולה לשנות את דינמיקת הכוח המשפחתית ולגרם למתחים, ופערי התאקלמות בין הדורות עלולים להוביל לקונפליקטים (Ayika et al., 2018; Bhatia et al., 2024). ערכים תרבותיים של קשרים משפחתיים חזקים וכיבוד הורים מעצבים את ציפיות הטיפול בהורים המבוגרים בקבוצות אתניות רבות (Andruske & O'Connor, 2020), אך עלולים לא להתאים למציאות במדינת ההגירה (Ayika et al., 2018; Cao, 2021). אף על פי שטיפול משפחתי הוא נפוץ ובדרך כלל מועדף על ידי המהגרים הזקנים, הוא מציב אתגרים ייחודיים לבני המשפחות, כגון ציפיות סותרות וחוסר היכרות עם שירותים זמינים שעשויים היו לסייע להם (Andruske & O'Connor, 2020; Ayika et al., 2018; Hierofani & van Riemsdijk, 2024).

השלכות ההגירה על היחסים בין המבוגרים לבני משפחתם נחקרו גם בישראל. בקרב מבוגרים שעלו מאתיופיה דווח על שינוי בתפקידים המגדריים לאחר ההגירה, כלומר הנשים תפסו בישראל תפקידים שהוגדרו לפני כן כ"גבריים" (כגון עבודה מחוץ לבית) ואילו הגברים קיבלו תפקידים שהוגדרו באתיופיה כ"נשיים" (כגון עבודות בתוך הבית), סמכותם ירדה ומקומם המרכזי במשפחה נשלל (קפלן ושרעבי, 2013). למציאות זו יש השפעות על חיי היום-יום של הזקנים האתיופיים; היא יוצרת קונפליקטים משפחתיים, תחושת נחיתות ופגיעה ברווחתם הנפשית (כהן ועמיתיה, 2023). מחקר שעסק ביחסים בין-דוריים במשפחות של עולים מבריה"מ לשעבר בישראל מצא כי ככל שהעולים המבוגרים מזדקנים, כך נעשים רבים מהם תלויים יותר בילדיהם

הבוגרים לתמיכה, ועלולים להיווצר בשל כך מתח והיפוך תפקידים בדינמיקה המשפחתית. ציפיות תרבותיות לצד אילוצי המציאות החדשה בישראל יוצרים דינמיקה מורכבת בין הדורות, ותכופות מובילים לאי-הבנות ולקונפליקטים. על מנת להתמודד עם האובדנים והקשיים, המהגרים הזקנים מאמצים אסטרטגיות התמודדות שונות: מושם דגש על תפקידים המשפחתי, על חיפוש קשרים חברתיים, על שימור התרבות, על שימוש בשירותים פורמליים ועל קביעת גבולות מול בני המשפחה. אסטרטגיות אלה משקפות את החוסן ואת יכולת ההסתגלות שלהם, על רקע שינויי חיים גדולים שהם חווים (Khvorostianov & Remmenick, 2015).

קשיים ופגיעויות לצד משאבים וחוסן

המחקר על מהגרים מבוגרים מפרספקטיבה של פגיעויות (Vulnerabilities) הוא מהנושאים הבולטים ביותר בספרות העוסקת באוכלוסייה זו (Ciobanu et al., 2020). אלא ששיח הפגיעויות בעייתי בהקשר להכללות ולסטריאוטיפים שהוא עלול לקשר למהגרים זקנים. כך למשל, ניתוח המדיניות השוודית בנוגע למהגרים מבוגרים ולזקנים מצא כי הנחת הפגיעויות שלהם, המבוססת על מחקרים לגבי קבוצות מהגרים ספציפיות, הביאה לכך שמתכנני שירותים בשוודיה החלו לראות את כלל המהגרים המבוגרים כ"אחרים בעייתיים" (Torres, 2006). ההנחות וההכללות לגבי מהגרים מבוגרים, ותפיסתם כחלשים או תלותיים בלבד, בלי לקחת בחשבון את המגוון הרחב של חוויותיהם, כישוריהם ומשאביהם, עלולות להחמיר את ההדרה והאפליה שהם חווים במערכות הבריאות והרווחה. לפיכך מתעורר הצורך להרחיב את השיח על מהגרים זקנים כך שיכלול גם את הכוחות והמשאבים שיש להם (Ciobanu et al., 2020).

מחקרים עדכניים מצביעים על חוזקות, על משאבים אישיים ועל אסטרטגיות התמודדות המסייעים לחוסנם של מהגרים מבוגרים בהתמודדותם עם אתגרי ההגירה בזקנה (Cerafica et al., 2018; Li et al., 2018; Klokietes et al., 2020; Ciobanu & Fokkema, 2021; al., 2019). משאבים כמו עצמאות ואוטונומיה (Li et al., 2018; Guo et al., 2022; Li et al., 2018), קבלה של המציאות (דולברג ולב, 2024; Li et al., 2018), פנייה לתמיכה במוסדות ובקהילות דת (Guo et al., 2022; Bhatia et al., 2024), שימוש בידע תרבותי ובניסיון החיים (דולברג ולב, 2024; Ciobanu et al., 2020), תמיכה משפחתית וקהילתית (Khvorostianov & Remmenick, 2015; Jang & Tang, 2022; Ciobanu & Fokkema, 2021), שימוש בטכנולוגיה ובמדיה חברתית (Khvorostianov, 2016; He et al., 2024; Bhatia et al., 2024) היו אסטרטגיות התמודדות חשובות ומקורות חשובים לתמיכה.

לדוגמה, מחקר שבחן את חוויותיהם של מהגרים זקנים מסין לארצות הברית מצא כי בניגוד לאמונות הרווחות, הזקנים הסינים נטו להסתמך בעיקר על עצמם ועל תמיכת הקהילה, ולא על ילדיהם, לקבלת טיפול. אל מול אתגרי השפה, הבידוד החברתי והבדידות זוהו אצלם ארבעה גורמי חוסן מרכזיים: קבלת המציאות ואופטימיות, עצמאות ואוטונומיה, תמיכה חברתית בלתי פורמלית, ושימוש במערכת הרווחה החברתית הפורמלית (Li et al., 2018). מחקר אחר, שעסק בחוויות של מהגרים רומנים זקנים בשווייץ, מצא כי בעקבות החוויות הקשות שעברו ברומניה הקומוניסטית, המהגרים הרומנים הזקנים בנו חוסן המסייע להם להתמודד עם מצבים מאתגרים. חוויות החיים שלהם כיוונו אותם לאמץ דרכים להימנע מבדידות, ואף סייעו להם לפתח אסטרטגיות הגנה והתמודדות עימה (Ciobanu & Fokkema, 2021). מחקר ישראלי שבחן את משאבי ההתמודדות של עולים מבריה"מ לשעבר לישראל בתקופת מגפת הקורונה מצא כי

מאפיינים תרבותיים שהם זיהו כ"סובייטיים" כגון ארגון ותכנון, ציות לסמכות ומשמעת, היו גורמים מגינים מפני השלכות המגפה. על אף מורכבויות התקופה והאתגרים הרבים שהעמידה, סיעו להם ניסיון חייהם העשיר והחוסן שפיתחו במהלך חייהם בהתמודדות (דולברג ולב, 2024).

דיון וסיכום

העלייה בתוחלת החיים והגידול בשיעור המהגרים הזקנים במדינות מערביות (Torres & Hunter, 2023) מדגישים את החשיבות שבפיתוח מדיניות מקיפה להתמודדות עם הצרכים והאתגרים הייחודיים של אוכלוסייה זו. סקירה זו בחנה את המדיניות כלפי מהגרים מבוגרים וזקנים במדינות שונות ובישראל, תוך התמקדות באתגרים המרכזיים ובמשאבים העומדים לרשותם. אוכלוסיית המהגרים הזקנים מתאפיינת בהטרוגניות גדולה, אך יחד עם זאת חולקת פגיעות ייחודית בזיקה להצטלבות של צירי זהות כמו גיל הגירה, השכלה ומצב כלכלי, המשפיעים אלה על אלה ומעצימים את הפגיעות (Brotman et al., 2020; Ferrer et al., 2017; Koehn et al., 2022). התוצאה היא פגיעה מצטברת המדגישה את הצורך בפיתוח מדיניות רב-ממדית המתחשבת בהיבטים המגוונים של הפגיעות הללו. לצד זאת, חשוב לקחת בחשבון גם את הכוחות והמשאבים שהמהגרים המבוגרים והזקנים מביאים עימם.

המודל הייחודי של מדיניות ההגירה (העלייה) הישראלית, המבוסס על חוק השבות, מספק דוגמה מעניינת להתמודדות עם אוכלוסייה מגוונת הכוללת מהגרים מבוגרים רבים. מחד גיסא, ישראל מציעה תמיכה רבה לעולים מבוגרים, כולל זכויות סוציאליות ובריאותיות מיידיות. מאידך גיסא, קשיים מבניים כמו מחסומי שפה, מחסור בתעסוקה תואמת ואתגרים חברתיים ותרבותיים נותרו בעיות מרכזיות, כמו אלו הנצפות במדינות הגירה אחרות.

נמצא כי מחסומי השפה הם מכשול מרכזי העומד בפני מהגרים זקנים בישראל ובעולם (Hawkins et al., 2022; Dolberg et al., 2019). בישראל אולפני עברית ייחודיים מספקים תשתית ללימוד שפה בגיל מבוגר, אך מן הממצאים עולה כי נדרשים הרחבתם ושיפור נגישותם. כפי שעלה בסקירה, שליטה בשפה אינה משפיעה רק על תקשורת יומיומית אלא גם על נגישות לשירותים, על רווחה נפשית ועל מצב בריאותי (Bhatia et al., 2024; Hawkins et al., 2022; Taylor et al., 2005; Khvorostianov & Remennick, 2015; Pot et al., 2020). תוכניות הכשרה בשפה צריכות לכלול מרכיבים המתמקדים בצרכים המיוחדים של מבוגרים, כמו למידה בקצב איטי יותר ודגש על סיטואציות חברתיות ותרבותיות רלוונטיות.

נוסף על כך, קשיים כלכליים הם אתגר גדול עבור מהגרים מבוגרים במדינות רבות וגם בישראל (שטייר ובלייך, 2014; Gustafsson et al., 2021). אף על פי שישראל מציעה תמיכה ייחודית באמצעות גמלאות ייעודיות, חלק מהעולים הזקנים מתמודדים עם עוני ותלות כלכלית בבני משפחתם (אליהו, 2017). נדרשת הרחבת תוכניות התערבות כלכליות לאוכלוסיות אלה, כולל ייעוץ פיננסי מותאם ותוכניות תעסוקה רלוונטיות לבני גיל מבוגר.

בהיבט החברתי-תרבותי, הסקירה מצביעה על כך שמהגרים זקנים רבים מתמודדים עם בידוד חברתי וניכור תרבותי, בייחוד כאשר רשתות התמיכה שלהם מוגבלות לקהילת המהגרים (Ciobanu & Fokkema, 2021; Dolberg et al., 2019). מהגרים צעירים משתלבים בחברה ובתרבות דרך מסגרות פורמליות, ואילו מהגרים בגיל פרישה עלולים להתקשות בכך יותר. נדרשת חשיבה מעמיקה על פיתוח התערבויות ייעודיות שיקדמו השתלבות מבוגרים וזקנים. אלה יכולות להיות

התערבויות ברמת הקהילה והרשות המקומית, כגון קבוצות תמיכה או תוכניות מנטורינג, וגם התערבויות ברמה הרחבה יותר, שיעודדו תעסוקה מקצועית, התנדבות או עידוד פנאי עבור עולים בגיל מבוגר. נוסף על כך, יש להדגיש את חשיבותם של מקומות מפגש רב-תרבותיים שמאפשרים למהגרים ולמקומיים ליצור קשרים משמעותיים.

השיח על כשירות תרבותית בשירותי הבריאות והרווחה משמעותי במיוחד עבור מהגרים זקנים. היעדר כשירות כזו עשוי להוביל להדרה, לאי-הבנות ולפגיעה באיכות השירות (Ahmed, 2013; Verhagen et al., 2013; Brotman et al., 2020). בישראל, על אף קיומן של יוזמות ייחודיות כמו מועדוני קשישים בשפת האם, קיימים פערים בהנגשת שירותים ובכוח האדם המיומן לעבוד עם אוכלוסיות מגוונות (קנייפל, 2021; כהן ועמיתיה, 2023). לפיכך, מחקרים עתידיים צריכים להתמקד בהערכת היוזמות הקיימות ובבחינת דרכים להרחבתן.

סוגיה מרכזית נוספת מתמקדת במהגרים המגיעים למדינת היעד בגיל הביניים. אתגרי ההשתלבות בגיל מבוגר משפיעים על תקופת זקנתם, כאשר הקשיים הכלכליים והחברתיים שהם חווים לאורך זמן מתפתחים ומסתעפים לתחומי חיים נוספים. אף שנושא זה זכה להתייחסות מחקרית בישראל (דולברג, 2013; שרון ועמיתיו, 2013) ואף הוביל ליישום תוכניות התערבות ייעודיות (קינג וולדה-צדיק, 2006), עדיין קיים צורך בגיבוש מדיניות מקיפה ובפיתוח התערבויות אפקטיביות. מטרתן של אלו תהיה לקדם את השתלבותם המוצלחת של מהגרים בגיל הביניים, ובכך להפחית את רמת פגיעותם גם בשלבי החיים המאוחרים יותר, בתקופת הזקנה.

הרכב האוכלוסייה הייחודי בישראל, שבה מרבית הזקנים הם למעשה עולים (שנור וכהן, 2022), מדגיש את מעמדה כחברה חדשה יחסית. שיעורם הגדול של העולים המבוגרים מציב את ישראל בעמדה פוטנציאלית של מובילה עולמית בפיתוח מדיניות קליטה למבוגרים. הידע והניסיון רבי-הערך שנצברו בשטח, המתבטאים ביוזמות כגון אולפני עברית ייעודיים למבוגרים, מקבצי דיור מותאמים לעולים ויוזמות ייחודיות כגון גינות קהילתיות עבור העולים המבוגרים מאתיופיה, ראויים להפצה במדינות נוספות המתמודדות עם אתגרים דומים. נוכח זאת, מתחדד הצורך במחקר מעמיק שיבחן את האפקטיביות של תוכניות אלו בקידום השתלבותם ורווחתם הנפשית של העולים המבוגרים. מחקר מסוג זה עשוי לתרום תרומה גדולה לעיצוב מדיניות מבוססת ראיות בתחום הגירת מבוגרים.

מגבלות סקירה זו נעוצות בכך שהיא מתבססת על גישה נרטיבית ולא שיטתית. כמו כן, חלק מהמחקרים הנסקרים מתמקדים באוכלוסיות ייחודיות שאינן בהכרח מייצגות את כלל המהגרים הזקנים. מחקרים עתידיים צריכים להתמקד בהיבטים כמו השוואת מדיניות בין מדינות, השפעות ארוכות טווח של תהליכי קליטה והבדלים בתוך קבוצות מהגרים. לצד בחינת אסטרטגיות לקליטה והשתלבות והתייחסות לצרכים הייחודיים של עולים מבוגרים, חשוב להדגיש גם את פוטנציאל התרומה שלהם לחברה הקולטת.

הבנת המורכבויות של הגירת מבוגרים קריטית אפוא לפיתוח שירותים ומדיניות מותאמים. ישראל, עם אופייה כמדינת עלייה ייחודית, מציעה מקרה בוחן לפיתוח יוזמות חדשניות. הרחבת המחקר בתחום, בדגש על שילוב בין פגיעות לחוסן, תוכל לסייע לא רק לפרקטיקה ולמדיניות בישראל אלא גם למדינות אחרות המתמודדות עם אתגרים דומים.

רשימת מקורות

- אליהו, א' (2017). נתונים על עוני בקרב עולים. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/38afa35a-c0e6-e611-80ca-00155d020699/2_38afa35a-c0e6-e611-80ca-00155d020699_11_7481.pdf
- אליהו, א' (2022). נתונים על עלייה לישראל מאוקראינה ורוסיה בשנת 2022. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/923f8352-c370-ed11-814f-005056aac6c3/2_923f8352-c370-ed11-814f-005056aac6c3_11_19829.pdf
- בן-יהודה, צ' (2016). צרכים ומענים לציבור העולים הקשישים בתחומי הרווחה. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
<https://din-online.info/pdf/kn113.pdf>
- גולדברגר, נ', אבורבה, מ', וחקלאי, צ' (2023). אובדנות בישראל. משרד הבריאות.
https://www.gov.il/BlobFolder/reports/suicides/he/files_publications_units_info_loss_2022.pdf
- דולברג, פ' (2013). חוויות הגיל של מהגרים מבוגרים. גרונטולוגיה וגריאטריה: כתב עת בנושאי הזיקנה, 40 (3-2), 79-108.
- דולברג, פ' ולב, ש' (2024). גורמי סיכון ומוגנות ומשאבי התמודדות בקרב זקנים מהגרים במהלך מגפת הקורונה. הוצג בפורום החוקרים של מרכז מינרבה לחקר אוכלוסיות מודרות בזיקנה, אוניברסיטת חיפה.
- הכנסת (1950). חוק השבות התש"ו-1950.
<https://main.knesset.gov.il/activity/legislation/laws/pages/lawprimary.aspx?lawitemid=2000587>
- הכנסת (1995). חוק הביטוח הלאומי התשנ"ה-1995.
<https://main.knesset.gov.il/activity/legislation/laws/pages/lawprimary.aspx?lawitemid=2000198>
- הכנסת (1994). ביטוח הבריאות הממלכתי התשנ"ד-1994.
https://fs.knesset.gov.il/13/law/13_Isr_211132.PDF
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2006). אוכלוסיית עולי בריה"מ (לשעבר) נתונים נבחרים 2000-2001.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2024). העלייה לישראל 2023.
https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2024/234/01_24_234b.pdf
- המוסד לביטוח לאומי (ל.ת.). עולים חדשים - זכויות לפי קבוצות אוכלוסייה.
<https://www.btl.gov.il/ZcuyotAsdience/oleChdash/Pages/default.aspx>
- כהן, י', ברג-ורמן, א', קלסי רטה, ח', רזניצקי, ש' (2023). בין שני עולמות: זקנים יוצאי אתיופיה - צרכים, חוזקות ואתגרים. מאיירס ג'וינט ברוקדייל.
<https://brookdale.jdc.org.il/publication/between-two-worlds-older-adults-of-ethiopian-origin-needs-strengths-and-challenges/>
- מיזל, י' (2024). נתונים על מצב הבריאות של יוצאי אתיופיה. הכנסת, מרכז המחקר והמידע.
https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/e0e08b83-2fcf-ee11-815f-005056aac6c3/2_e0e08b83-2fcf-ee11-815f-005056aac6c3_11_20620.pdf

- משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים (ל.ת.). אולפנים לרכישת השפה העברית. https://adult-education.education.gov.il/inheritance_language/ulpan/
- משרד העלייה והקליטה (2024). נתוני עלייה לשנת 2023 – סיכום שנתי. https://www.gov.il/he/pages/aliyah_2023
- משרד העלייה והקליטה (ל.ת.). מדריך הזכויות לעולים חדשים. <https://www.gov.il/he/departments/guides/new-olim-rights-guide>
- קינג, י, וולדה-צדיק, א' (2006). דפוסי השתלבות בתעסוקה של עולים חדשים גילאי 22-64. מאירס ג'וינט מכון ברוקדייל, המרכז לחקר קליטת העלייה.
- קנייפל, י' (2021). "לתקשר זה עם זה ולהרגיש בבית": משאבי התמודדות של מהגרים מברית המועצות לשעבר המטפלים בבן משפחה עם מחלת נפש קשה. חברה ורווחה, מ"א(4), 539-515.
- קנייפל, י' (2023). להיות מהגר-מטפל: חוויית הנטל של יוצאי ברית המועצות לשעבר המטפלים בבן משפחה עם מחלת נפש קשה. ביטחון סוציאלי, 119, 140-109.
- קפלן, א' ושרעבי, ר' (2013). זקנים מאתיופיה במעבר בין-תרבותי בישראל. גרונטולוגיה וגריאטריה, מ(2-3), 78-49.
- שוורץ, א' (2009). מצבם הכלכלי של עולים חדשים, בפרט אלו שעלו לאחר גיל 45. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. https://fs.knesset.gov.il/globaldocs/MMM/3b526b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977/2_3b526b58-e9f7-e411-80c8-00155d010977_11_7529.pdf
- שטייר, ח' ובלייך, ח' (2014). עוני בקרב האוכלוסיה המבוגרת בישראל. בתוך ד' בן-דוד (עורך), דו"ח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2014. מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. <https://www.taubcenter.org.il/wp-content/uploads/2020/12/h2014.14povertyintheelderlypopulation.pdf>. 376-341.
- שנור, י' וכהן, י' (2022) (עורכים). בני 65+ בישראל: שנתון סטטיסטי. מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/statistical-abstract-elderly-israel-2022/>
- שפס, מ' (2016). נתונים נבחרים על אוכלוסיית עולי ברית המועצות-לשעבר, לרגל עשרים וחמש שנה לגל העלייה. הד האולפן החדש, 105, 83-62.
- שרון, א', ברודסקי, ג' ובאר, ש' (2013). עולים בני 65+ מברית המועצות לשעבר: מאפיינים כלכליים, חברתיים ומאפייני דיור. מכון ברוקדייל, המרכז לחקר הזיקנה. https://brookdale-web.s3.amazonaws.com/uploads/2018/01/651-13_Heb_report.pdf
- Amit, K. & Litwin, H. (2010). The Subjective Well-being of Immigrants Aged 50 and Older in Israel. *Social indicators research*, 98(1), 89-104.
- Ahmad, W. I. & Walker, R. (1997). Asian Older People: Housing, Health and Access to Services. *Ageing & Society*, 17(2), 141-165.
- Ahmed, A. (2016). UK's Elderly Care and Migration Regimes. In S. Torres & U. Karl (Eds.), *Ageing in Contexts of Migration* (pp. 56-66). Routledge.

- Andruske, C. L. & O'Connor, D. (2020). Family Care Across Diverse Cultures: Re-Envisioning Using a Transnational Lens. *Journal of Aging Studies*, 55. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2020.100892>.
- Arxer, S. L., Ciriza, M. del P. & Shappeck, M. (2017). Late-Life Second Language Acquisition: Cognitive and Psycholinguistic Changes, Challenges, and Opportunities. In S. L. Arxer, M. del P. Ciriza & M. Shappeck (Eds.), *Aging in a Second Language: A Case Study of Aging, Immigration, and an English Learner Speech Community* (pp. 47–67). Springer International Publishing.
- Ayalon, L., Gross, R., Yaari, A., Feldhamer, E., Balicer, R. & Goldfracht, M. (2011). Characteristics Associated with Purchasing Antidepressant or Antianxiety Medications through Primary Care in Israel. *Psychiatric Services*, 62(9), 1041–1046.
- Ayalon L., Doron I., Bodner E. & Inbar N. (2014). Macro-and Micro-Level Predictors of Age Categorization: Results from the European Social Survey. *European Journal of Ageing*, 11(1), 5–18.
- Aydemir, A. (2013). Skill-Based Immigrant Selection and Labor Market Outcomes by Visa Category. In Amelie F. Constant & Klaus F. Zimmermann (Eds.), *International Handbook on the Economics of Migration* (pp. 432–452). Edward Elgar publishing.
- Ayika, D., Dune, T., Firdaus, R. & Mapedzahama, V. (2018). A Qualitative Exploration of Post-Migration Family Dynamics and Intergenerational Relationships. *Sage Open*, 8(4). <https://doi.org/10.1177/2158244018811752>
- Bacong, A. M. & Doãn, L. N. (2022). Immigration and the Life Course: Contextualizing and Understanding Healthcare Access and Health of Older Adult Immigrants. *Journal of aging and health*, 34(9–10), 1228–1243.
- Baron-Epel, O., Berardi, V., Bellettiere, J. & Shalata, W. (2017). The Relation Between Discrimination, Sense of Coherence and Health Varies According to Ethnicity: A Study Among Three Distinct Populations in Israel. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 19(6), 1386–1396.
- Bhatia, P., McLaren, H. & Huang, Y. (2024). Exploring Social Determinants of Mental Health of Older Unforced Migrants: A Systematic Review. *The Gerontologist*, 64(6). <https://doi.org/10.1093/geront/gnae003>
- Bolzman, C., Poncioni-Derigo, R., Vial, M. & Fibbi, R. (2004). Older Labour Migrants' Well-being in Europe: The Case of Switzerland. *Ageing and Society*, 24(3), 411–429.
- Brotman, S., Ferrer, I. & Koehn, S. (2020). Situating the Life Story Narratives of Aging Immigrants within a Structural Context: The Intersectional Life Course Perspective as Research Praxis. *Qualitative Research*, 20(4), 465–484.
- Camarota, S. A. & Zeigler, K. (2019, July 1). *Immigrants Are Coming to America at Older Ages*. CIS.Org. <https://cis.org/Report/Immigrants-Are-Coming-America-Older-Ages>

- Cao, X. (2021). Intergenerational Relations of Older Immigrants in the United States. *Sociology Compass*, 15(8). e12908. <https://doi.org/10.1111/soc4.12908>
- Choi, S. (2011). A Critical Review of Theoretical Frameworks for Health Service Use among Older Immigrants in the United States. *Social Theory & Health*, 9(2), 183–202. <https://doi.org/10.1057/sth.2010.13>
- Ciobanu, R. O. & Fokkema, T. (2021). What Protects Older Romanians in Switzerland from Loneliness? A Life-Course Perspective. *European Journal of Ageing*, 18(3), 323–331.
- Ciobanu, R. O., Fokkema, T. & Nedelcu, M. (2017). Ageing as a Migrant: Vulnerabilities, Agency and Policy Implications. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(2), 164–181.
- Ciobanu, R. O., Nedelcu, M., Soom Ammann, E. & van Holten, K. (2020). Intersections between Ageing and Migration: Current Trends and Challenges: Editorial. *Swiss Journal of Sociology*, 46(2), 187–197. <https://doi.org/10.2478/sjs-2020-0010>
- Constant, A. F., García-Muñoz, T., Neuman, S. & Neuman, T. (2018). A “Healthy Immigrant Effect” or a “Sick Immigrant Effect”? Selection and Policies Matter. *The European Journal of Health Economics*, 19(1), 103–121. <https://doi.org/10.1007/s10198-017-0870-1>
- Crenshaw, K. W. (2017). *On Intersectionality: Essential Writings*. The New Press.
- De Haas, H., Natter, K. & Vezzoli, S. (2015). Conceptualizing and Measuring Migration Policy Change. *Comparative Migration Studies*, 3, 1–21.
- De Jong Gierveld, J., Van der Pas, S. & Keating, N. (2015). Loneliness of Older Immigrant Groups in Canada: Effects of Ethnic-Cultural Background. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 30(3), 251–268.
- Dolberg, P., Trummer, U. & Sigurðardóttir, S.H. (2018). Ageism in Immigration Policies. In L. Ayalon & C. Tesch-Roemer (Eds.), *Contemporary Perspectives on Ageism* (pp. 177–191). Springer
- Dolberg, P., Shiovitz-Ezra, S. & Ayalon, L. (2016). Migration and Changes in Loneliness over a 4-Year Period: The Case of Older Former Soviet Union Immigrants in Israel. *European Journal of Ageing*, 13(4), 287–297. <https://dx.doi.org/10.1007%2Fs10433-016-0391-2>
- Dolberg, P., Goldfracht, M., Karkabi, K., Bleichman, I., Fleischmann, S. & Ayalon, L. (2019). Knowledge and Attitudes about Mental Health among Older Immigrants from the Former Soviet Union to Israel and Their Primary Care Physicians. *Transcultural psychiatry*, 56(1), 123–145. <https://doi.org/10.1177%2F1363461518794233>
- Dwyer, P. & Papadimitriou, D. (2006). The Social Security Rights of Older International Migrants in the European Union. *Journal of ethnic and migration studies*, 32(8), 1301–1319.

- Elbaz, H., Saphier-Avraham, Y., Dolberg, P., Kučera, M. & Brennan Kearns, P. (Forthcoming 2025). Depressive Symptoms and Utilization of Mental Health Services among Older Israelis from Different Cultures. *Transcultural Psychiatry*.
- Ferrer, I., Grenier, A., Brotman, S. & Koehn, S. (2017). Understanding the Experiences of Racialized Older People through an Intersectional Life Course Perspective. *Journal of Aging Studies, 41*, 10–17.
- Fokkema, T. & Ciobanu, R. O. (2021). Older Migrants and Loneliness: Scanning the Field and Looking Forward. *European Journal of Ageing, 18*(3), 291–297. <https://doi.org/10.1007/s10433-021-00646-2>
- Goodall, K., Ward, P. & Newman, L. (2010). Use of Information and Communication Technology to Provide Health Information: What Do Older Migrants Know, and What Do They Need to Know?. *Quality in Primary Care, 18*(1), 27–32.
- Gorbatkin, D., Ilatov, Z., Shamai, S. & Vitman, A. (2021). Transition to Retirement of 1990s Immigrants from the Former Soviet Union to Israel. *Journal of Cross-Cultural Gerontology, 36*, 321–345.
- Gubernskaya, Z. & Dobрева, T. (2023). Older Migrants and Socio-Economic Inequalities. In S. Torres and A. Hunter (Eds.), *Handbook on Migration and Ageing* (pp. 241–250). Edward Elgar Publishing.
- Guo, M. & Stensland, M. (2018). A Systematic Review of Correlates of Depression among Older Chinese and Korean Immigrants: What We Know and Do Not Know. *Aging & Mental Health, 22*(12), 1535–1547. <https://doi.org/10.1080/13607863.2017.1383971>
- Guo, M., Stensland, M., Li, M., Dong, X. & Tiwari, A. (2019). Is Migration at Older Age Associated With Poorer Psychological Well-being? Evidence from Chinese Older Immigrants in the United States. *The Gerontologist, 59*(5), 865–876. <https://doi.org/10.1093/geront/gny066>
- Guo, M., Wang, Y., Liu, J., Stensland, M. & Dong, X. (2022). Coping Repertoires and Psychological Well-being of Chinese Older Immigrants in the United States. *Aging & Mental Health, 26*(7), 1385–1394. <https://doi.org/10.1080/13607863.2021.1944979>
- Gustafsson, B., Jakobsen, V., Mac Innes, H., Pedersen, P. J. & Österberg, T. (2021). Older Immigrants – New Poverty Risk in Scandinavian Welfare States? *Journal of Ethnic and Migration Studies, 48*(19), 4648–4669.
- Harper, S. (2011). Migration and Global Environmental Change. *PD7: Environment, Migration and the Demographic Deficit*. Oxford Institute of Population Ageing, University of Oxford. <http://dev.ageing.ox.ac.uk/files/11-1145-pd7-environment-migration-and-demographic-deficit.pdf>
- Hawkins, M. M., Holliday, D. D., Weinhardt, L. S., Florsheim, P., Ngui, E. & AbuZahra, T. (2022). Barriers and Facilitators of Health among Older Adult Immigrants in the United

- States: An integrative Review of 20 Years of Literature. *BMC Public Health*, 22(1), 755. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-13042-x>
- He, L., Adnan, H. B. M., Fauzi, A. & Bin Ibrahim, M. S. (2024). The Effect of Social Media Engagement on Social Integration of Elderly Migrants in China: The Mechanism of Perceived Social Support and Psychological Resilience. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1–17. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03622-0>
- Hierofani, P. Y. & van Riemsdijk, M. (2024). A Typology of Family Caregiving for Older Immigrants: Perspectives from Care Receivers and Care Providers. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 20(3), 407–421. <https://doi.org/10.1108/IJMHS-06-2022-0063>
- Hoffmann, E., Hunsicker, J., Kohlbacher, J., Schimany, P., Schröder, H. & Weiss, A. (2016). *Lebenssituation älterer Menschen mit Migrationshintergrund in Deutschland: Qualitative und quantitative Studie im Auftrag des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (BMFSFJ)* (in German).
- Horn, V. (2023). Older Migrants and Care Reciprocity. In S. Torres & A. Hunter (Eds.), *Handbook on Migration and Ageing* (322–332). Elgar Publishing.
- Hurley, C., Panagiotopoulos, G., Tsianikas, M., Newman, L. & Walker, R. (2013). Access and Acceptability of Community-based Services for Older Greek Migrants in Australia: User and Provider Perspectives. *Health & Social Care in the Community*, 21(2), 140–149.
- Ichou, M. & Wallace, M. (2019). The Healthy Immigrant Effect: The Role of Educational Selectivity in the Good Health of Migrants. *Demographic Research*, 40, 61–94. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2019.40.4>
- Ilgaz, A. (2023). Perceptions of Older Immigrants about Health Care in the Host Countries: A Narrative Review. *Socialinė Teorija, Empirija, Politika ir Praktika*, 27, 100–120.
- Jagroep, W., Cramm, J. M., Denktas, S. & Nieboer, A. P. (2022). Behaviour Change Interventions to Promote Health and Well-being Among Older Migrants: A Systematic Review. *PloS one*, 17(6), e0269778.
- Jang, H., Pilkauskas, N. V. & Tang, F. (2020). Age at Immigration and Depression: The Mediating Role of Contemporary Relationships with Adult Children among Older Immigrants. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 77(2), 413–423. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa209>
- Jang, H. & Tang, F. (2022). Loneliness, Age at Immigration, Family Relationships, and Depression among Older Immigrants: A Moderated Relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 39(6), 1602–1622. <https://doi.org/10.1177/02654075211061279>
- Jang, Y., Choi, E. Y., Wu, B., Dong, X. & Kim, M. T. (2022). Linguistic Adaptation and Cognitive Function in Older Chinese and Korean Immigrants in the United States: A Cross-

- Sectional Study. *Journal of Aging and Health*, 34(6–8), 951–960. <https://doi.org/10.1177/08982643221083107>
- Joint Council for the Welfare of Immigrants (JCWI) (2014). *Harsh, Unjust, Unnecessary: Report on the Impact of the Adult Dependent Relative Rules on Families & Children*. <https://www.jcwi.org.uk/sites/default/files/documets/adr%20report.pdf>
- Khvorostianov, N. (2016). "Thanks to the Internet, We Remain a Family": ICT Domestication by Elderly Immigrants and their Families in Israel. *Journal of Family Communication*, 16(4), 355–368. <https://doi.org/10.1080/15267431.2016.1211131>
- Khvorostianov, N. & Remennick, L. (2015). Immigration and Generational Solidarity: Elderly Soviet Immigrants and Their Adult Children in Israel. *Journal of Intergenerational Relationships*, 13(1), 34–50. <https://doi.org/10.1080/15350770.2015.992758>
- King, R., Lulle, A., Sampaio, D. & Vullnetari, J. (2017). Unpacking the Ageing–Migration Nexus and Challenging the Vulnerability Trope. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(2), 182–198. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1238904>
- Koehn, S. (2009). Negotiating candidacy: Ethnic Minority Seniors' Access to Care. *Ageing and Society*, 29(4), 585–608. <https://doi.org/10.1017/S0144686X08007952>
- Koehn, S., Spencer, C., Hwang, E. (2010). Promises, Promises: Cultural and Legal Dimensions of Sponsorship for Immigrant Seniors. In D. Durst & M. MacLean (Eds.), *Diversity and Aging among Immigrant Seniors in Canada: Changing Faces and Greying Temples* (pp. 79–102). Detselig Enterprises Ltd.
- Koehn, S. & Kobayashi, K. (2011). Age and Ethnicity. In M. Sargeant (Ed.), *Age Discrimination and Diversity: Multiple Discrimination from an Age Perspective*, (pp. 132–59). Cambridge University Press.
- Koehn, S., Ferrer, I. & Brotman, S. (2022). Between Loneliness and Belonging: Narratives of Social Isolation among Immigrant Older Adults in Canada. *Ageing & Society*, 42(5), 1117–1137.
- Ladin, K. & Reinhold, S. (2013). Mental Health of Aging Immigrants and Native-Born Men Across 11 European Countries. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 68(2), 298–309. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbs163>
- Li, J., Xu, L. & Chi, I. (2018). Challenges and Resilience Related to Aging in the United States among Older Chinese Immigrants. *Ageing & Mental Health*, 22(12), 1548–1555.
- Liu, X., Cook, G. & Cattani, M. (2017). Support Networks for Chinese Older Immigrants Accessing English Health and Social Care Services: The Concept of Bridge People. *Health & Social Care in the Community*, 25(2), 667–677. <https://doi.org/10.1111/hsc.12357>
- Löckenhoff, C. E., De Fruyt, F., Terracciano, A., McCrae, R. R., De Bolle, M., Costa, P. T., Aguilar-Vafaie, M. E., Ahn, C., Ahn, H., Alcalay, L., Allik, J., Avdeyeva, T. V., Barbaranelli, C., Benet-Martínez, V., Blatný, M., Bratko, D., Cain, T. R., Crawford, J. T.,

- Lima, M. P., ... Yik, M. (2009). Perceptions of Aging across 26 Cultures and Their Culture-Level Associates. *Psychology and Aging, 24*(4), 941–954. <https://doi.org/10.1037/a0016901>
- Lykke, N. (2011). Intersectional Analysis: Black Box or Useful Critical Feminist Thinking Technology. In H. Lutz, M. T. Herrera Vivar, L. Supik (Eds.), *Framing Intersectionality: Debates on a Multi-Faceted Concept in Gender Studies* (pp. 207–221). Routledge.
- Markides, K. S. & Rote, S. (2019). The Healthy Immigrant Effect and Aging in the United States and Other Western Countries. *The Gerontologist, 59*(2), 205–214.
- Migration Data Portal (2023). *Older persons and migration*. <https://www.migrationdataportal.org/themes/older-persons-and-migration>
- Mirsky, J. (2009). Mental Health Implications of Migration: A Review of Mental Health Community Studies on Russian-Speaking Immigrants in Israel. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 44*, 179–187.
- Morokvasic, M. (2004). "Settled in Mobility": Engendering Post-Wall Migration in Europe. *Feminist Review, 77*(1), 7–25.
- Nathan, G. International Migration—Israel 2019–2020. The OECD Expert Group on Migration SOPEMI. The Institute for Immigration and Social Integration, Ruppin Academic Center.
- Nazroo, J. (2006). Ethnicity and Old Age. In J. A. Vincent, C. Phillipson & M. Downs (Eds.), *The Futures of Old Age* (pp. 62–72). Sage.
- OECD (2020). *Promoting an Age-Inclusive Workforce: Living, Learning and Earning Longer*. https://www.oecd.org/en/publications/promoting-an-age-inclusive-workforce_59752153-en.html
- O'Neil, K. & Tienda, M. (2015). Age at Immigration and the Incomes of Older Immigrants, 1994–2010. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 70*(2), 291–302.
- Parsons, C. R., Rojon, S., Samanani, F. & Wettach, L. (2014). *Conceptualising International High-Skilled Migration*. IMI working paper, No. 104.
- Population Reference Bureau (2013). Today's Research on Aging, 29. <https://www.prb.org/wp-content/uploads/2020/11/TRA29-2013-elderly-us-immigrants.pdf>
- Pot, A., Keijzer, M. & De Bot, K. (2020). The Language Barrier in Migrant Aging. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 23*(9), 1139–1157.
- Remennick, L. (2003). Retired and Making a Fresh Start: Older Russian Immigrants Discuss Their Adjustment in Israel. *International Migration, 41*, 153–175.
- Ruspini, P. (2009). Elderly Migrants in Europe: An Overview of Trends, Policies and Practices. *European Committee of Migration of the Council of Europe*, 1–32.
- Salma, J. & Salami, B. (2020). "We Are Like Any Other People, but We Don't Cry Much Because Nobody Listens": The Need to Strengthen Aging Policies and Service Provision for

- Minorities in Canada. *The Gerontologist*, 60(2), 279–290.
<https://doi.org/10.1093/geront/gnz184>
- Salway, S., Such, E., Preston, L., Booth, A., Zubair, M., Victor, C. & Raghavan, R. (2020). Reducing Loneliness among Migrant and Ethnic Minority People: A Participatory Evidence Synthesis. *Public Health Research*, 8(10), Article 10.
- Shekrladze, I. & Javakhishvili, N. (2024). Sociocultural Predictors of Immigrant Adjustment and Well-being. *Frontiers in Sociology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2024.1251871>
- Steinbach, A. (2018). Older Migrants in Germany. *Journal of Population Ageing*, 11(3), 285–306. <https://doi.org/10.1007/s12062-017-9183-5>
- Taylor, L. E., Taylor-Henley, S. & Doan, L. (2005). Older Immigrants: Language Competencies and Mental Health. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 24(2), 23–34. <https://doi.org/10.7870/cjcmh-2005-0012>
- Torres, S. & Karl, U. (2016). A Migration Lens on Inquiries into Ageing, Old Age and Elderly Care. In S. Torres & U. Karl (Eds.), *Ageing in Contexts of Migration* (pp.1–12). Routledge.
- Torres, S. (2006). Elderly Immigrants in Sweden: "Otherness" Under Construction. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1341–1358.
- Torres, S. & Hunter, A. (2023). Migration and Ageing: The Nexus and Its Backdrop. In S. Torres & A. Hunter (Eds.), *Handbook on Migration and Aging* (pp. 1–12). Edward Elgar Publishing.
- Treas, J. (2008). Transnational Older Adults and Their Families. *Family Relations*, 57(4), 468–478.
- United Nations (2020). World Population Ageing 2019. Department of Economic and Social Affairs.
<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf>
- United Nations (2013). *International Migration Policies: Government Views and Priorities*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- Verhagen, I., Ros, W. J., Steunenberg, B. & de Wit, N. J. (2013). Culturally Sensitive Care for Elderly Immigrants Through Ethnic Community Health Workers: Design and Development of a Community Based Intervention Programme in the Netherlands. *BMC public health*, 13, 1–8.
- Wang, L., Guruge, S. & Montana, G. (2019). Older Immigrants' Access to Primary Health Care in Canada: A Scoping Review. *Canadian Journal on Aging / La Revue Canadienne Du Vieillessement*, 38(2), 193–209. <https://doi.org/10.1017/S0714980818000648>
- Warnes, A. M. & Williams, A. (2006). Older Migrants in Europe: A New Focus for Migration Studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1257–1281.

- WHO (2015). *World Report on Ageing and Health*. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Wu, B., Chi, I., Plassman, B. L. & Guo, M. (2010). Depressive Symptoms and Health Problems among Chinese Immigrant Elders in the US and Chinese Elders in China. *Aging & Mental Health*, 14(6), 695–704. <https://doi.org/10.1080/13607860802427994>
- Xu, L., Li, J., Mao, W. & Chi, I. (2023). Exploration of Social Exclusion among Older Chinese Immigrants in the USA. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(3), 2539.

תקצירים

"עכשיו אני גם ישראלי":

מבירא עמיקתא לאיגרא רמא – חוויות חיים וזהויות אצל ילדים של מהגרי

עבודה בעקבות קבלת מעמד אזרחי בישראל¹

דבי בביס

אנאבל פרידלנדר-ליפסיק

גליה צבר

בשנים 2006 ו-2010, בעקבות תביעה של ארגוני חברה אזרחית מקומיים ובינלאומיים, העניקה ישראל מעמד אזרחי לכ-1,500 ילדים של מהגרי עבודה במהלך שכונה "מחווה הומניטרית חד-פעמית". אלפי ילדים אחרים, שלא עמדו בקריטריונים, נותרו חסרי מעמד אזרחי. מחקר זה, שנערך בשיטות מחקר כמותניות ואיכותניות, בחן כיצד נבנו ועברו תמורות חוויות החיים של ילדים אלה בעקבות הענקת המעמד האזרחי. מהממצאים עולה כי 80% מילדי מהגרי העבודה חשים שייכות גבוהה לחברה הישראלית ומגדירים את עצמם ישראלים. לקבלת המעמד האזרחי היו ארבע השלכות מרכזיות על חוויות החיים של הילדים: האפשרות לשרת בצה"ל, האפשרות לטוס לחו"ל, נגישות טובה יותר לשוק העבודה וחירות מהפחד מגירוש וגם מהגירוש עצמו. המחקר חושף גם את הסתירות הפנימיות בהגדרה העצמית שלהם כישראלים הנובעות מהזהויות הדתיות והאתניות הטבועות בהם. מהות השינוי בעקבות קבלת המעמד האזרחי מתגלמת במושג חירות – החירות לעשות ולהיות מה שהם רוצים.

מילות מפתח: ילדי מהגרי עבודה, מעמד אזרחי.

¹ מאמר זה מבוסס על מחקר שפורסם במקור באנגלית:

Babis, D., Lifszyc-Friedlander, A., & Sabar, G. (2018). Now I am also Israeli: From illegality to legality – Life experiences and identities of migrant workers' children after receiving civil status in Israel. *International Migration*, 56(3), 173–185.

גישור וסטטוס אזרחי בקרב מבקשי מקלט בישראל²

ד"ר רות תלמי-כהן ולאה קאסה

מחקר זה מבקש לנתח את הלימינליות הכפולה שחווים מגשרים מבקשי מקלט מיבשת אפריקה המועסקים בתרגום לשוני ותרבותי במסגרת המדינה ובארגוני הסיוע לאוכלוסיית מבקשי המקלט בישראל. מטרתו המרכזית של המחקר היא להציג את תפקידם של המגשרים והמגשרות ולבחון את הקשרים בין השפה לסטטוס האזרחי והסטטוס האזרחי המדומיין. ממצאי המחקר האיכותני שהתבססו על ראיונות מצביעים על כך שמגשרים שהם מבקשי מקלט מצויים בלימינליות כפולה הנובעת מהסטטוס האישי של מעמדם המשפטי האזרחי ומהסטטוס המקצועי. מצד אחד, הם חסרי מעמד קבוע בישראל וחלק מקהילה הנתונה במצב "לימינליות חוקית", ומצד אחר, הם נותני שירות הקשורים במישרין או בעקיפין למסד הישראלי ולארגוני הסיוע למבקשי מקלט. הלימינליות הכפולה מייצרת אפוא מורכבות ייחודית, המאפשרת למגשרים לאתגר את הלימינליות החוקית שלהם ולהשתמש בשפה ככלי מרכזי להתמודדות עם הסטטוס החוקי המעורער שלהם, תוך חיזוק מעמדם המקצועי.

מילות מפתח: לימינליות, מבקשי מקלט, גישור בין-תרבותי, תרגום קהילתי, אריתריאה

² מאמר זה פורסם במקור באנגלית:

R. Talmi-Cohn and L. Kassa (2022). Asylum Seekers Working as Mediators in Israel: The Impact of Legal Liminality. *International Journal of Intercultural Relations*, 91, 252-261. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2022.10.008>.

השכלה גבוהה, השתלבות לא שוויונית: הגירה ותעסוקה של ערבים אזרחי ישראל בגרמניה מנקודת מבט מגדרית

גידאא זועבי

רבקה רייכמן

המאמר בוחן את השתלבותם בשוק העבודה הגרמני של מהגרים ערבים אזרחי ישראל בעלי השכלה גבוהה שהיגרו לגרמניה, תוך התמקדות בהבדלים מגדריים. בהתבסס על ראיונות עומק, מחקר איכותני זה בוחן כיצד גורמים מצטלבים – ובראשם מגדר, מצב משפחתי, הורות ותחום עיסוק – מעצבים את דפוסי ההשתלבות התעסוקתית ואת רמות שביעות הרצון של מהגרים ערבים אזרחי ישראל בגרמניה. הניתוח אינו שואף להכללות, אלא מצביע על דפוסים חוזרים וכיווני פרשנות. הממצאים מצביעים על פערים מגדריים ברורים: בעוד גברים מדווחים לרוב על הישגים תעסוקתיים וכלכליים טובים יותר, נשים – ובפרט נשים נשואות עם ילדים – מתארות מגבלות משמעותיות בקידום המקצועי, המתבטאות בהעסקה חלקית, ירידה במעמד התעסוקתי והכנסה נמוכה יותר, גם כאשר שליטתן בשפה הגרמנית טובה יותר. המחקר מראה כי מעמד המיעוט הקודם של מהגרים ערבים אזרחי ישראל ממשיך להשפיע על חוויותיהם ותפישותיהם גם בגרמניה, באופן השונה מזה של מהגרים המגיעים ממדינות שבהן השתייכו לקבוצת הרוב. באמצעות שילוב המושגים נחיתות כפולה והגירה ממיעוט למיעוט (מעבר מסטטוס של מיעוט במדינת המוצא לסטטוס של מיעוט בארץ היעד), המאמר מדגים כיצד תנאים מבניים והבדלים מגדריים מצטלבים ומעצבים את דפוסי ההגירה וההשתלבות של ערבים אזרחי ישראל בעלי השכלה גבוהה בגרמניה.

מילות מפתח: מהגרים ערבים אזרחי ישראל; מגדר והגירה; נחיתות כפולה; הגירת בעלי השכלה גבוהה; מניעי הגירה; השתלבות בשוק העבודה; הגירה מישראל; השתלבות בגרמניה

מחלב ודמשק הנחשלות לבואנוס איירס: מבני הזדמנויות ויזמות אתנית בקרב יהודים סורים בארגנטינה הפרוניסטית

סילבינה שאמאגסר

מאמר זה בוחן כיצד מהגרים יהודים-סורים מן הדור הראשון והשני פעלו מול מבני ההזדמנויות הפוליטיים והכלכליים בארגנטינה במחצית המאה העשרים, ובעיקר בתקופה הפרוניסטית, ופיתחו דפוסים מגוונים של יזמות אתנית – החל מרוכלות ומעבר לפתיחת חנויות קמעונאיות קטנות ועד להקמת אימפריות טקסטיל. המאמר מתאר כיצד מדיניות הממשל הפרוניסטי ותהליכי שינוי בשוקים עיצבו את מבנה ההזדמנויות שעמד בפני יהודים-סורים, ובוחן כיצד אתניות, מעמד חברתי, משפחה, רשתות קהילתיות ומשאבים טרנס-לאומיים אפשרו או הגבילו את מסלולי היזמות שלהם. באמצעות גישה היסטורית-אתנוגרפית והתמקדות בשלושה מקרי בוחן, המדגימים מסלולים שונים של הצלחה, כישלון והתמדה כלכלית, המחקר מחדד מודלים קיימים באשר לקשר בין כלכלה ויזמות אתנית לבין מבני הזדמנויות.

מילות מפתח: יהודים-סורים; מיעוט בתוך מיעוטים; יזמות אתנית; mixed embeddedness; ארגנטינה בעידן הפרוניסטי.

ערעור סמכות האב היהודי המהגר וייצוגה בקולנוע האמריקני לפני כמאה

שנה

יעל אוהד-קרני

הגירה היא תופעה עולמית, שמלווה את האנושות מקדמת דנא. במאתיים השנים האחרונות היא מצויה במגמה של התרחבות מספרית והשלכותיה מתרחבות. ההגירה יוצרת ומשנה תהליכים ומבנים חברתיים, כמו גם זהויות אישיות וקבוצתיות, ולכן היא מאתגרת מכל היבט ומובן חברתי, אזרחי והזדהותי הן למהגרים והן לאזרחים ולמתיישבים הקבועים במדינות היעד.

תהליך ההגירה והקליטה של מיליוני יהודים לארצות הברית מסוף המאה ה-19, הערים מכשולים גבוהים עבור מי שביקש לשמר את מורשת דתו, משפחתו ומולדתו בארץ ובתרבות החדשות. אבות יהודים רבים השתייכו לקבוצה שמרנית פטריארכלית, שביקשו לשמור על מעמדם הסמכותי במשפחתם, אך נאלצו בהקשר הכלכלי והתרבותי לוותר על מעמדם וכוחם, בעיקר מפני שנותרו חסרי יכולת פרנסה, לא השכילו להשתלב מקצועית במהירות ולא הצליחו במשך זמן רב לקיים את משפחותיהם; בתחום חיי התרבות והרוח קצרה ידם של אבות רבים להיאבק בכוחה של החברה הסובבת ותרבותה השונה. סמכותם התערערה מאוד ולכך היתה השלכה ישירה וקשה על תפקודם וכוחם האישי ועל מבנה ותפקוד המשפחה.

בשנות ה-1920 וה-1930 המוקדמות, הקולנוע האמריקני היה פופולרי וריווחי מאוד, והיסטוריונים מסכימים כי שיקף במידה רבה את המציאות החברתית האמריקנית ובתוכה יהודים כפרטים וכקהילות. בתת הז'אנר-**סרטי המהגרים**- במאמר זה אתייחס לכ-13 סרטים מהידועים ביותר רובם אלימים Silent Films בהם הדימוי של האב היהודי המהגר כ'רוכל ותלמיד חכם', שהיה הנפוץ ביותר. זהו דימוי המשלב בין שלושה: הדימוי הסטראוטיפי-מסורתי של היהודי בתרבות המערבית, הדימוי של יהודי מזרח אירופה בעיני יהודי ארה"ב, ואת הדימוי של מהגרים יהודים בעיני החברה הכללית בארה"ב.

תהליכים של התערערות כלכלית וחברתית במעמדו של האב היהודי המהגר, יוצגו במאמר כולל אובדן סמכותו בעיני משפחתו וקהילתו כתוצאה מההגירה ממזרח אירופה לארצות הברית בשלהי המאה ה-19 וראשית ה-20. החלק המחקרי יעסוק בייצוגה של התערערות הסמכות של האב היהודי בסרטי מהגרים עלילתיים אמריקניים, שהופקו והוקרנו בשנות ה-1920 וה-1930 המוקדמות כאשר המימצאים מצביעים על התאמה חלקית ומפתיעה בין המציאות לייצוגה בקולנוע.

מילות מפתח: סרטי מהגרים, אב יהודי מהגר, יהודים בארצות הברית, התערערות הסמכות, קולנוע אמריקני עלילתי, 'תלמיד חכם ורוכל'.

הזדקנות בארץ חדשה:**סקירה נרטיבית של מדיניות, אתגרים ומשאבים של מהגרים מבוגרים****פנינה דולברג**

סקירה נרטיבית זו בוחנת את השתלבותם של מהגרים מבוגרים וזקנים במדינות הגירה שונות ומתמקדת בישראל כבמקרה בוחן. לאור מגמות הזדקנות האוכלוסייה העולמית והעלייה בשיעור המהגרים המבוגרים, הסקירה מנתחת את המדיניות, את האתגרים ואת המשאבים הרלוונטיים לאוכלוסייה זו. ייחודיות המודל הישראלי, המאופיין בהגירה אידיאולוגית ובמדיניות קליטה פתוחה, לצד אתגרים המשותפים לה ולמדינות הגירה אחרות, מוצגים בסקירה. היא כוללת קשיים מרכזיים בהשתלבות מהגרים מבוגרים, כולל אתגרים כלכליים, לשוניים, בריאותיים, חברתיים-תרבותיים ומשפחתיים. נוסף על כך, מודגשים בסקירה הצורך בגישה רב-ממדית המכירה בפגיעויות ובחזקות של המהגרים המבוגרים ומוצעים כיווני פעולה למדיניות ולהתערבויות, לרבות תוכניות לימוד שפה, תמיכה בהשתלבות תעסוקתית וחברתית, והתאמת שירותים לצורכיהם הייחודיים של המבוגרים והזקנים. לבסוף, היא מצביעה על הפוטנציאל של ישראל כמקרה ייחודי בפיתוח מדיניות קליטה למבוגרים ומדגישה שיש צורך במחקר נוסף לפיתוח אסטרטגיות יעילות לקליטתם ולהשתלבותם של מהגרים מבוגרים.

מילות מפתח: הגירת מבוגרים; השתלבות חברתית; מדיניות קליטה; הזדקנות מהגרים; חוסן בהגירה; פגיעות וחזקות

Abstracts

“Now I am also Israeli”: From Illegality to Legality - Life experiences and identities of migrant workers’ children after receiving civil status in Israel*

Deby Babis

Anabel Lifszyc-Friedlander

Galia Sabar

In 2006 and 2010, following demands from local and international civil society organizations, Israel granted civil status to approximately 1500 undocumented migrant workers’ children. This was considered a “one time humanitarian gesture,” not to be repeated. Thousands of other children, who did not fulfill the required criteria, were left without civil status. Within the context of Israel, the homeland of the Jewish people, this mixed-methods study explored how the children's life experiences have been constructed and reconstructed since the inception of their new civil status. According to the findings, 80 per cent of migrant workers’ children reveal a high degree of belonging to Israeli society, defining themselves as Israelis. For them, receiving civil status has four practical implications: being able to serve in the Israeli army; the ability to travel abroad; better access to the job market; and freedom from fear of deportation. Our study also revealed difficulties due to their religious and ethnic identities, reflected in the children's understandings of what it means to be Israeli. The complex manifestations of their newly acquired civil status is embedded in the concept of “freedom,” i.e. to do and to be what they really want to be.

Keywords: children of migrant workers, civil status.

* Originally published in English: Babis, D., Lifszyc-Friedlander, A., & Sabar, G. (2018). Now I am also Israeli: From illegality to legality – Life experiences and identities of migrant workers’ children after receiving civil status in Israel. *International Migration*, 56(3), 173–185.

Mediation and Civil Status among Asylum Seekers in Israel

Ravit Talmi-Cohn

Leah Kassa

This study aims to analyze the dual liminality experienced by asylum-seeking mediators from the African continent who are employed in linguistic and cultural mediation for state institutions and aid organizations serving the asylum-seeking population in Israel. The primary goal of the research is to highlight the role of these mediators and examine the relationship between language and both civil status and imagined civil status. The qualitative findings, based on interviews and mapping, indicate that asylum-seeking mediators exist in a state of dual liminality, arising from both their legal civil status and their professional status. On one hand, they lack permanent status in Israel and are part of a community facing a "legal liminality"; on the other hand, they provide services that are directly or indirectly connected to Israeli institutions and asylum-seeker support organizations. This dual liminality thus creates a unique complexity, allowing mediators to challenge their legal liminality indirectly and to use language as a primary tool to navigate their unsettled civil status while strengthening their professional standing.

Keywords: liminality, asylum seekers, intercultural mediation, community translation, Eritrea.

**Highly Skilled but Unequally Integrated:
Gendered Migration and Labor Outcomes of Arab Israelis in Germany**

Ghaida Zoabi

Rebeca Raijman

This article explores the labor market integration of highly skilled Arab citizens of Israel who have migrated to Germany, with a specific focus on gendered experiences. Drawing on qualitative data from in-depth interviews, this exploratory study examines how intersecting factors such as marital status, caregiving responsibilities, and occupational fields influence Arab Israeli migrants' employment trajectories and satisfaction levels. Rather than offering generalizations, the analysis identifies recurring patterns and interpretive tendencies. The findings suggest notable differences based on gender. While men typically report better occupational and economic outcomes, women, particularly those with caregiving responsibilities, describe constraints that limit their professional advancement. Despite often acquiring better German language skills, some women experience occupational downgrading, part-time employment, and lower income levels. The study also suggests that previous minority status in Israel may shape perceptions of discrimination in Germany, in ways that might differ from migrants arriving from countries where they are the majority. By integrating the concepts of double disadvantage and minority-to-minority migration trajectories, the study provides a nuanced, context-sensitive understanding of how structural conditions and subjective experiences intersect to shape the migration and integration trajectories of highly skilled Arab Israelis in Germany.

Keywords: Arab-Israeli migrants; gender and migration; double disadvantage; high-skilled migration; motives for migration; labor market integration; emigration from Israel; integration in Germany

**From Aleppo and Damascus to Buenos Aires:
Opportunity Structures and Ethnic Entrepreneurship among Syrian Jews in
Peronist Argentina**

Silvina Schammah Gesser

This article explores how the first and second generations of Syrian Jewish immigrants navigated the political and economic opportunity structures of mid-twentieth-century Argentina, especially during the Peronist period, to build distinct forms of ethnic enterprises ranging from peddling and later small shops to textile empires. It traces how the Peronist state policies and market transformations shaped the opportunity structure facing Syrian Jews. It also examines how ethnicity, class, kin networks, and transnational resources enabled or constrained their entrepreneurial trajectories. By adopting a historical-ethnographic approach and focusing on three family case studies that illustrate different trajectories of success, failure, and economic survival, this study emphasizes the importance of mixed embeddedness in refining existing models of ethnic economies and opportunity structures, while showing the “minority within minorities” position of Syrian Jews vis-à-vis other migrant groups.

Keywords: Jewish Syrian immigrants, minority within minorities, ethnic entrepreneurship, mixed embeddedness, Peronist Argentina.

Undermining the Jewish father's Authority Immigrant in the United States and its Representation in American Cinema circa a century ago

Yael Ohad-Karny

Migration is a global phenomenon, which has accompanied humanity since the early days of human society. In the last two centuries, migration has increased noticeably and its influence is expanding and increasing. Immigration creates and changes social processes and structures, as well as personal and common identities, and is therefore challenging in the social, civic and identity defining sense for both immigrants and citizens, as the permanent settlers in the destination countries.

The process of immigration and the active assimilation of millions of Jews to the United States from the end of the 19th century, raised significant obstacles for those who wanted to preserve the heritage of their religion, culture and collective memories of community and homeland. Many Jewish fathers continued their conservative patriarchal tradition, which sought to maintain the authoritative position in their family. Since they remained unable to earn a living, thus unable to financially provide for their families, these men soon realized within new economic and cultural context, they must give up their status and power. Their authority was greatly undermined, which had a direct and severe impact on their family functions including religious, culture and educational authority.

In the 1920s and early 1930s, American cinema was popular and profitable, and historians agree that it largely reflected the American social reality among them Jewish society. Within the sub genre- **immigrant films**- in this article I will refer to about 13 of the most well-known -Silent-films, in which the image of the immigrant Jewish father as a 'peddler and scholar' was the most common. This is an image that combines the three stereotypical-traditional images of the Jewish man in Western culture, the image of Eastern European Jewish community as seen by the American Jewish population, and the image of Jewish immigrants in the view of the general American society.

Processes of economic and social undermining in the status of the immigrant Jewish father will be presented in this article, including the loss of the Jewish father's authority in the eyes of his family and community as a result of the immigration from Eastern Europe to the United States in the late 19th and early 20th centuries. My research will deal with the representation of the decline of the Jewish father's authority in American immigrant films produced and screened in the 1920s and 1930s, when the findings indicate a partial coherency between reality and its representation in cinema.

**Aging in a New Land:
A Narrative Review of Policies, Challenges, and Resources of Older
Immigrants**

Pnina Dolberg

This narrative review article examines the integration of older immigrants in various host countries, with a particular focus on Israel as a case study. Against the backdrop of global population aging trends and the increasing proportion of older immigrants, the review analyzes the policies, challenges, and resources relevant to this population. The article presents the uniqueness of the Israeli model, characterized by ideological immigration and an open absorption policy, alongside challenges shared with other immigrant-receiving countries. Key difficulties in the integration of older immigrants are explored, including economic, linguistic, health-related, socio-cultural, and family-related challenges. The article emphasizes the need for a multidimensional approach that recognizes both the vulnerabilities and strengths of older immigrants, and proposes policy directions and interventions, including language learning programs, support for occupational and social integration, and adaptation of services to their unique needs as older adults. Finally, the article highlights Israel's potential as a unique case in developing absorption policies for older immigrants, and underscores the need for further research to develop effective strategies for their reception and integration.

Keywords: Older adult migration; Social integration; Absorption policy; Immigrant aging; Resilience in migration; Vulnerabilities and strengths

ביוגרפיות

ד"ר פנינה דולברג היא חברת סגל במחלקה לעבודה סוציאלית וחברה במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין בישראל. מחקרה מתמקדים בזקנה ובהגירה, בטיפול פורמלי ובלתי פורמלי בזקנים, בהגירה ובזהות, ובסוגיות בריאות נפש הקשורות להגירה. מחקרה האחרונים בוחנים את האתגרים, גורמי הסיכון וגורמי המוגנות והחוסן בקרב מהגרים (עולים) בישראל

ד"ר רות תלמי-כהן, היא אנתרופולוגית יישומית, חוקרת הגירה, מסעות ותהליכי שינוי חברתי. משמשת כחוקרת ומרצה במכללת אונו, אוניברסיטת תל אביב ובמכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. מחקרה האחרונים עוסקים בתהליכי העלייה של זרע ביתא ישראל באתיופיה ובישראל, בתיווך בקרב מבקשי מקלט, ובחוויות של עולים ומהגרים החווים מלחמה כפולה.

לאה קסה, בוגרת תואר ראשון בלימודי אפריקה ומדעי המדינה, אוניברסיטת תל אביב.

ד"ר יעל אוהד-קרני היא אשת חינוך ומרצה להיסטוריה וחינוך במכללת דוד ילין בירושלים. מחקרה משלב היסטוריה תרבותית וקולנוע ומתמקד בהיסטוריה של יהודי ארצות הברית במחצית הראשונה של המאה העשרים. אוהד-קרני בוחנת תחומים המשיקים לשאלת התקבלות הקולנוע בקרב יהודים ולא יהודים, כמו היחס ל"סרטי בריאות", היחס ל"סרטים ייעודיים-לימודיים", המשפחה היהודית וייצוגה הקולנועי, השפעות תרבותיות וחברתיות של ההגירה על החברה היהודית בארצות הברית וביטוייהן בקולנוע האילם והמדבר.

ד"ר סילבינה שאמא-גסר היא חברת המכון על שם סלטי לחקר הלדינו באוניברסיטת בר-אילן וחוקרת במכון טרומן לקידום השלום באוניברסיטה העברית בירושלים, ישראל. מחקרה עוסקים בתפיסות חברתיות של אחרות ובשילוב מהגרים מדתות שונות מהמזרח התיכון בחברה הארגנטינאית, תוך התייחסות מיוחדת ליזמות אתנית ופוליטיקה, וכן בממשקים בין אקטיביזם פוליטי לאסתטיקה ולזהויות לאומיות, ובכלכלת הזיכרון בחצי האי האיברי ואמריקה. בין פרסומיה ניתן למנות: *The Other in Contemporary Spain (Sevilla, 2011)* בעריכה משותפת עם רענן ריין; ספרה *Madrid's Forgotten Avant-garde - Between Essentialism and Modernity (Sussex, 2015)*.

כמו כן, עריכתה המשותפת של הגיליון המיוחד

Jewish (In)Visibility in Iberia: A View from the Margins

עבור כתב העת *Contemporary Jewry* (2021); ושל הכרך המיוחד

The Edinburgh Companion to the Spanish Civil War and Visual Culture (2026)

עבור *Edinburgh University Press*. פרסום זה זכה במענק כפרויקט שיתופי של ה־National Endowment for the Humanities לשנים 2023–2024, מטעם הממשל הפדרלי של ארצות הברית.

גידאא זועבי היא בעלת תואר ראשון במשפטים (LL.B) ובוגרת תואר שני בלימודים גרמניים ואירופיים מודרניים מאוניברסיטת חיפה. עבודת התזה שלה עסקה בהשתלבותם התעסוקתית של ערבים אזרחי ישראל בעלי השכלה גבוהה בשוק העבודה הגרמני. כיום היא משמשת כעמיתת הוראה במרכז לחקר גרמניה ואירופה באוניברסיטת חיפה. תחומי המחקר שלה כוללים פוליטיקה אירופית, משפט, הגירה ותהליכי השתלבות חברתית ותרבותית.

פרופ' רבקה רייכמן היא פרופסור אמריטה בחוג לסוציולוגיה באוניברסיטת חיפה. מחקרה מתמקדים בהגירה בין־לאומית, עם דגש מיוחד על הגירה יהודית ולא־יהודית לישראל. מחקרה עוסקים, בין היתר, בהשתלבות החברתית־כלכלית של קבוצות מהגרים שונות; בהתהוותן של קבוצות אתניות חדשות (מהגרי עבודה, מבקשי מקלט ופליטים) בישראל; ובארגון החברתי־פוליטי ובחיי היומיום של קהילות מהגרים חסרי מעמד חוקי בישראל. בנוסף, היא חוקרת את הפוליטיקה ומדיניות ההגירה של עובדים זרים בישראל, תוך ניתוח תפקידיהם של המדינה, הרשויות המקומיות וארגוני החברה האזרחית. עבודתה המחקרית כוללת גם מחקרים השוואתיים על עמדות כלפי מהגרים ומיעוטים בישראל ובאירופה. מחקרה ראו אור במספר רב של ספרים, מאמרים בכתבי עת שפטים ופרקים בספרים.

ד"ר אנאבל ליפסיק־פרידלנדר היא מרצה וחוקרת בתחום מדיניות החינוך, הגירה והערכה. מרצה למתודולוגיה מחקרית וסטטיסטיקה באוניברסיטת תל אביב ובמכללה האקדמית גורדון לחינוך. את לימודי הדוקטורט השלימה בבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב, שם חקרה מדיניות חינוכית כלפי ילדי מהגרי עבודה בצרפת, בשווייץ ובישראל. תחומי מחקרה כוללים הגירה, זהות ושייכות בקרב ילדי מהגרי עבודה, מדיניות חינוך, וכן פיתוח והערכה של תוכניות חינוכיות וחברתיות. מחקרה פורסמו בכתבי עת בינלאומיים בתחומי ההגירה, החינוך והבריאות. היא אף הייתה שותפה והובילה מחקרי הערכה ומדיניות עבור מוסדות ציבוריים שונים, ובהם מרכז המחקר והמידע של הכנסת, משרד החינוך וגופים חברתיים, בהקשר של אוכלוסיית ילדי מהגרי עבודה. משמשת גם כחברת הנהלה בעמותת "רוח נשית", הפועלת לקידום עצמאות כלכלית של נשים נפגעות אלימות.

פרופ' גליה צבר היא חוקרת הגירה ואפריקה בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב. מחקרה מתמקדים בתחומים הקשורים ליבשת אפריקה ולאנשיה, ובכלל זה יהודי אתיופיה (באתיופיה ובישראל), הגירה בינלאומית בדגש על מהגרי עבודה ופליטים מאפריקה, יחסי דת ומדינה באפריקה ונצרות אפריקאית. במשך השנים פרסמה חמישה ספרים, שלושה קובצי מאמרים ערוכים וכשישים מאמרים בבימות שפוטות. בשנים 1999–2014 שימשה ראשת התוכנית הבין־אוניברסיטאית ללימודי אפריקה, עמדה בראש הפורום ללימודי נשים ומגדר באוניברסיטת תל אביב וכיהנה כראש היחידה ללימודי אפריקה במרכז דניאל אברהם. בשנים 2015–2021 כיהנה כנשיאת המרכז האקדמי רופין. מאז שנת 2024 מכהנת כנשיאת המכללה האקדמית תל אביב־יפו. במקביל לעבודתה המדעית היא פעילה בזירה הציבורית כדי להנגיש את ההשכלה הגבוהה לקהלים חדשים וליצור חיבורים בין האקדמיה לחלקים נרחבים יותר בחברה הישראלית. במשך השנים פעלה כחוקרת וכאקטיביסטית בארגונים לשינוי חברתי וכן יצרה מסגרות העשרה המיועדות לפעילים חברתיים מהפריפריה החברתית כלכלית. הייתה חברת

הנהלה בארגונים אזרחיים שונים הפועלים לקידום אוכלוסיות מוחלשות. על פעילותה המשלבת מדע ועשייה חברתית העניק לה הדלאי לאמה בשנת 2009 פרס הוקרה.

ד"ר דבי בביס היא סוציולוגית ואנתרופולוגית המתמחה בהגירה, בקהילות אתניות ובארגונים וולונטריים. בשנים האחרונות מתמקדים מחקריה בקהילת מהגרי העבודה מהפיליפינים בישראל, ועוסקים במגוון נושאים, מפרקטיקות פילנתרופיות, דרך תחרויות יופי ועד להיווצרותן של משפחות מעורבות. מרצה במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת אריאל ועמיתת מחקר במכון טרומן באוניברסיטה העברית.

Bios

Dr. Pnina Dolberg is a faculty member in the Department of Social Work and a member of the Institute for Immigration and Social Integration at the Ruppin Academic Center in Israel. Her research focuses on aging and migration; formal and informal care for older adults; migration and identity; and mental health issues related to migration. Her most recent studies examine the challenges, risk factors, and protective factors and resilience among migrants (immigrants) in Israel.

Dr. Ravit Talmi-Cohen is an applied anthropologist, specializing in migration, journeys, and social change processes. She serves as a researcher and lecturer at Ono College, Tel Aviv University, and the Institute for Immigration and Social Integration at the Ruppin Academic Center. Her recent research focuses on the immigration processes of the Zera Beita Israel community in Ethiopia and Israel, mediation among asylum seekers, and the experiences of immigrants facing a dual war reality.

Lea Kassa, BA, African Studies and Political Science, Tel Aviv University

Dr. Yael Ohad-Karni is an educator and lecturer in history and education at David Yellin College in Jerusalem. Her research lies at the intersection of cultural history and film studies, and focuses on the history of American Jewry in the first half of the twentieth century. She examines issues related to the reception of cinema among Jewish and non-Jewish audiences, including responses to "health films" and "purpose-made educational films," representations of the Jewish family on screen, and the cultural and social impact of immigration on Jewish society in the United States, as expressed in silent and early sound cinema.

Dr. Silvina Schammah Gesser is a member of the Salti Institute for Ladino Studies at Bar Ilan University and is a researcher at the Truman Institute for the Advancement of Peace at the Hebrew University of Jerusalem, Israel. Her areas of study include social perceptions of otherness, the integration of immigrants of different faiths from the Middle East in Argentine society, with a special interest in ethnic entrepreneurship and politics. Her research also focuses on the interrelations between political activism, aesthetics, and national identities as well as on the economy of memory in the Iberian Peninsula and Latin America. Among her publications is *Madrid's Forgotten Avant-garde - Between Essentialism and Modernity* (Sussex, 2015); *The Other in Contemporary Spain*, co-edited with Raanan Rein (Sevilla, 2011); as co-editor of the special volume "Jewish (In)Visibility in Iberia: A View from the Margins", in *Contemporary Jewry*

(2021) and of *The Edinburgh Companion to the Spanish Civil War and Visual Culture* (2026). for Edinburgh University Press. This publication project was awarded the 2023-2024 National Endowment for the Humanities Collaborative Grant by the American Federal Government.

Ghaida Zoabi holds an LL.B. in Law and completed her M.A. in Modern German and European Studies at the University of Haifa. Her thesis examined the employment integration of highly educated Arab citizens of Israel into the German labor market. She currently serves as a Teaching Fellow at the Haifa Center for German and European Studies at the University of Haifa. Her research interests include European politics, law, migration, and processes of social and cultural integration.

Prof. Rebeca Raijman is Professor Emeritus in the Department of Sociology at the University of Haifa, Israel. Her central research interests lie in the field of international migration, with a specific focus on Jewish and non-Jewish migration to Israel. Key areas of her scholarship include the socio-economic integration of diverse migrant groups; the emergence of new (migrant) ethnic minorities in Israel; and the socio-political organization and life of undocumented migrant communities. She also investigates the politics and policy of labor migration in Israel, analyzing the roles of state, local governments, and non-governmental organizations. Additionally, her research agenda incorporates comparative studies on attitudes towards immigrants and minorities in Israel and Europe. Her extensive work has appeared in numerous books, peer-reviewed journal articles, and book chapters.

Dr. Annabel Lipsick-Friedlander is a lecturer and researcher specializing in education policy, migration, and evaluation. She teaches research methodology and statistics at Tel Aviv University and at Gordon Academic College of Education. She completed her PhD at the School of Education at Tel Aviv University, where she examined educational policies toward the children of migrant workers in France, Switzerland, and Israel. Her research focuses on migration, identity, and belonging among the children of migrant workers, education policy, and the development and evaluation of educational and social programs. Her work has been published in international journals in the fields of migration, education, and health. She has also conducted and led policy and evaluation studies for public institutions, including the Knesset Research and Information Center, the Ministry of Education, and various social organizations. In addition, she serves on the board of the nonprofit organization Ruach Nashit, which promotes the economic independence of women who have experienced violence.

Prof. Galia Sabar is a scholar of migration and Africa in the Department of Middle Eastern and African History at Tel Aviv University. Her research focuses on the African continent and its peoples, including Ethiopian Jews (in Ethiopia and Israel), international migration with a

particular emphasis on African migrant workers and refugees, religion–state relations in Africa, and African Christianity. She has published five books, three edited volumes, and approximately sixty peer-reviewed articles. Between 1999 and 2014, she served as head of the Inter-University Program for African Studies, chaired the Forum for Women's and Gender Studies at Tel Aviv University, and headed the African Studies Unit at the Daniel Abraham Center. From 2015 to 2021, she was President of the Ruppin Academic Center, and since 2024 she has been President of the Academic College of Tel Aviv–Yaffo. Alongside her academic career, Professor Sabar is actively engaged in public initiatives to expand access to higher education and strengthen ties between academia and Israeli society. As a researcher and activist, she has established enrichment programs for social activists from socioeconomically disadvantaged communities. In 2009, she received an award of appreciation from the Dalai Lama in recognition of her work combining academic scholarship with social engagement.

Dr. Deby Babis is a sociologist and anthropologist specializing in migration, ethnic communities, and voluntary organizations. In recent years, her research has focused on the community of Filipino migrant workers in Israel and explores a wide range of topics, including philanthropic practices, beauty pageants, and the formation of mixed families. She teaches in the Department of Sociology and Anthropology at Ariel University and is a research fellow at the Truman Institute for the Advancement of Peace at the Hebrew University of Jerusalem.

